

सुभाषित-पद्य-रत्नाकर

(त्रीजो भाग)

मन्मार्गदर्शकं जीषाद् ह्येत्यन्यसोषकम् ।
आनन्दकन्दजीरुतं, मदा युक्तं मवां सुरे ॥

—मुनिराज श्री विद्यालक्ष्मणजी.

શ્રી વિજયવર્મ સૂરિ જૈન ગ્રંથમાળા, પુ૦ ૩૪

॥ અર્દ્ધમ્ ॥

સુભાષિત-પદ્ય-રતનાંકર

(ત્રીજો ભાગ)

સ આલેખક અને અનુવાદક -

મુનિરાજ શ્રી વિશાળવિજયભટ્ટ

પ્રથમ આવૃત્તિ

૧૦૦૦

વીર સ ૨૪૬૩

ધર્મ સ ૧૫

વિ સ ૧૬૬૩

ક્રિ. ૧-૪-૦

અનુસક +
દીપચ દ બાહીયા
મત્રી, શ્રી વિજયધર્મસરિ નીનપ્રથમાળા
છાતા સરાશ-ઉજ્જવેન

આર્થિક મહાયક
રાધનપુર-નિવાસી,
માદરલ
શ્રીમાન્ રોક વાડીલાલ પૂનમચ દ

મુદક —
રોક દેવચ ૧૫૭
આનંદ પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ-આનંદ
૭-૬

પ્રકાશકનું નિવેદન

જ્ઞાનનો પ્રચારમા, માહિત્યના સર્જનમા, તીર્થોના ઉદ્ધારમા અને નીનરાસનની પ્રભાવનામા પોતાના જીવનની આહુતિ આપનાર સ્વં ગુરુદેવ શાસ્ત્રવિશારદ જીનાચાર્ય શ્રી વિજયધર્મસૂરિજી મહારાજનો મમુદાય પણ, તેઓશ્રીના જ પગલે ચાલી માહિત્યની એવામાં જે 'મોટો' ફાળો આપી રહ્યો છે, એ ટોઇથી અભાગ્યુ નથી એ સ્વં ગુરુદેવના પ્રશિધ્ધ અને શાતમૂર્તિ વિદ્વાન્ મુનિમહારાજ શ્રી જયન્ત-વિજયજીના શિધ્ધ, ગુરુભક્તિપરાયણ, મુનિરાજ શ્રી નિશાળ-વિજયજીના, થોડા વખત પહેલાં બહાર પાડેલાં જે ગ્રંથો પછી, આ ત્રીજો ગ્રંથ બહાર પાડતાં અમને ખરેખર આનંદ થાય છે.

ઉપદેશજોને અને સામાન્ય ગૃહસ્થોને પણ જે ઘડી આત્માની શાન્તિ માટે સ્વાધ્યાયનું એક અપૂર્વ સાધન બની શકે, એવા આ ત્રણે ગ્રંથો અને તેનો હવે પછી બહાર પડનારો ચોથો ભાગ જરૂર લોકોને મહાઉપદગી થશે, એવી અમને ખાતરી છે.

ત્રણ ભાગોની માફક જ બાકીનો ચોથો ભાગ પણ ચારસો કે તેથી વધારે પાનાનો બહાર પડશે. આ ત્રીજો ભાગ બહાર પાડવામા આર્થિક મહાયતા આપનાર રાધન-પુરનિવામી, અને મુળધર્મા રહેતા ગેઠ વાડીલાલ પૂનમ ચંદના સુપુત્ર ગે. ગતિલાલ વાડીલાલનો અમે અતઃકરણથી આભાર માનીએ છીએ તેમજ આર્થિક મહાયતા કરાવવામા પ્રયત્ન કરનાર અમારી ગ્રંથમાળાના એક સભ્ય શેઠ ગુલિલાલ મગનલાલ વીરવાડીયા અને તેમના મિત્રોનો પણ આ તકે અમે આભાર માનીએ છીએ, અને આશા રાખીએ છીએ કે તેઓ બાકીના એક ભાગ માટે પણ આર્થિક મહાયતા આપવા-અપાવવા માટે પોતાથી બનતો પ્રયત્ન અવશ્ય કરશે.

આ ઉપરાન્ત રાધનપુત્ર વગેરે ગામોના જે જે ગૃહસ્થ
આ ગ્રથના અગાઉથી ગ્રાહક થયા હ તેઓનો પા
આભાર માનીએ છીએ

અમને, એ જણાવતા હવે થાય છે કે—પહેલા ભાગ
વાર ૧ પછી અનેક વિદ્વાનોએ આ ગ્રથ માટે ઉચ્ચ અભિ
પ્રાયો લખી મોકલ્યા છે, અમારી પાસે પહોંચેલા
અનેક અભિપ્રાયોમા કાંઈ કાંઈ મહાનુભાવોએ કરેલ
સૂચનાઓમા મુખ્ય બે સૂચનાઓ છે

૧ અનુવાદ નાગરી લાઈપમા દર્શાવ્યો હોત તો ઠીક થાત
૨ ગ્રથમા આરેલા શ્લોકોની અનુક્રમણિકા આપ
જે ટી હતી આ મળેથી અમારા ખુલાસો આ છે —

આ ગ્રથના પહેલેલી જે ગ્રાહકો નોધાયા તે અ
જેઓ તરફથી ખાસ મદદ મળી છે, તેઓ બધા શુભરાત
હોઈ તેઓની ઇચ્છા પ્રમાણે શુભરાતી લાઈપમા અનુવા
આપનો પમદ કયો છે અનુક્રમણિકા પ્રત્યેક ભાગમા
અ પવાથી પ્રથમના નજી ભાગોનુ ખર્ચ અને કલેવર વ
જતુ હોવાથી ચારે ભાગોના શ્લોકોની અનુક્રમણિકા એ
સાથે ચોથા ભાગમા આપવાનુ રાખ્યુ છે

શ્રી આનંદ પ્રેમ—ભાવનગરના મ લીક શ્રીયુત દેવચ
દામજી શાહે, આ પુસ્તકને પ્રમુખગાની દૃષ્ટિએ મુદ્રે જન
વવામા અને જલદી તૈયાર કરી આપવામા જે લાગણ
અને કાળજી બતાવી છે, તે માટે અમે તેમના આભારી છીએ
શુભેવ, બાકીનો ભાગ જલદી બહાર પાડવા
અને બીજી પણ સસ્તુ તથા ઉપયોગી સાહિત્ય મા
પ્રમાણમા પ્રસિદ્ધ કરવાનુ, મામદ્ય અમોને અર્પો, એ જ ઇચ્છ

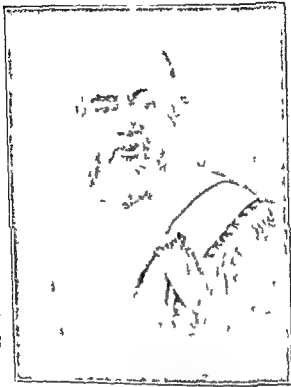
મરી--

શ્રી વિ ધ સ જન ગ્રથમાળા-ઉત્તર

नामविष्णुनामद जनाथार्य

श्रीनिजयधर्मनृश्रीशरण मलाना

AMASBHMASTHMGOS

००००००००

००००००० ०० ०० ००

श्रीमत्तारिनामाला

જમની

ચગણ-ગંગા

આ

આપ્તુય જીવન

દેખુ, કુલ્ય અને વિકસિત થયું

—તે—

જીવન-વાટિકાના આગ હવાનકાગ મમા

પરમપૂજ્ય, પરમોપકારી

ગુરુદેવ

શાસ્ત્રવિગાર, જ્ઞાનાચાપ

ત્રી

વિજયધર્મસૂત્રીશ્વરજી મહારાજ

ની

અમર સ્મૃતિમાં

સાદર

સ મ ર્થ જી

—વિનેય

સુનિ વિશાળ

રિશ્યોની છાટખી કરવામાં એક બીજી મુશ્કેલી પણ બૂપરા જેવી નથી જ ધાર્મિક રિશ્યો અને વ્યવસ્થાનિક રિશ્યોને જુદા કરવા એ માથું જ મ્હિન કામ છે, એમ અને તાગ્યુ ઠ મામોનુસારી મુદ્દાથી ૫૫ ગુણો કે શ્રાવકોના ૨૨ ગુણો નીનિ કે નાચાર, ૬૧૦૧ ૬ વિનય-રિશ્યો આ બધા રિશ્યો નૈનિક રિશ્યો જેમ દેખાવા લાગે, જેમ ધાર્મિક રિશ્યોથી જુદા પાળી સકાર નહિ તેમ શ્રાવકોનાં ૨૨ મતો, ભાવના કે ધ્યાન, પદર કમાન કે અગર પાપધ્યાન એ ધાર્મિક ગણાતા રિશ્યો સાર્વાનિક રિશ્યોથી જુદા પાળી મળે ૧૮૦ એમ હોવા જતા આ પુનરોક્તો લાભ લેનારોની અનુકૂળતાને માટે આ પુનરુક્તિ આપેલા ૧૪૫ રિશ્યોને, મની લખ્યુ નમ્સા વિચાર દર્શક, ધાર્મિક અને સાર્વાનિક એમ બે રિશ્યોમાં વહેલી દેવામાં આ પા ૧૪

યદ્યપિ સુનારિશ્યોના ૧૨૬૨૫૦ સુનારિશ્યો લખા ગાદર, સુનારિશ્યો-મુનારિશ્યો ગાદર અન રેવા અન મ વા ૧ ૧૨૫૫૫ ૭ ૫૦૦૦ એમના મોટે ભાગે હિંદુ મધ્યમાના જ અમદ ઠ તમજર તે મધ્યો માનુષાદ નથી આ મે આમો મા ૧ આ સમ્રમાથી દૂર કરવામાં આવી છે મોટા ૨ હિંદુ મધ્યો ઉગમન લીન મધ્યો પળીના સુદરમાં મુદ્દા સુનારિશ્યો આ સમ્રમા જેમ રિ ૧૨ ૧ લેવામાં આવી ૩ નેરી જ રીત રે ૨ સુનારિશ્યો અનુનાદ રમુ ૧ ૧ સાવ આપવામાં આવી છે

અક બીજી ત્વ રિશ્યોના આમાં છે મોઈ પળ્યુ મ્હોક કપાથી જોવામાં આવી છે, એ મધ્યો પળ્યુ ન મધ્યો પૂષ, અધ્યાય વોરે સાથે આપવામાં આ પુ છે આ રિશ્યોના અત્યાર સુધીના આમાં બીજા સમ્રમા બાએ જ લેવામાં છે

મારો આ સમ્રદ રમમમ ચાર રમ્મર મ્હોકોનો છે તેનું એક જ દરતક થતા માનુ મોદુ મ્હોક જવાના કારણે અને વાચીની અનુકૂળતાને માટે, એ બધા સમ્રને આર ભામમાં બદાર પાડવાનું નક્કી કરવામાં આ પુ છે (આ દરેક બાજો સમ્રમમ ચારમે મા મો પાનાના થશે) જેમાંના મે ભામ થીજ જ વળન દિપર જાદર પડી ચૂક્યા છે અને આજે નીચે ભામ જાતા સમ્રદ મુશ્ય ઠ

માગ સગ્રહમાં જે પ્રાકૃત ગાથાઓનો સગ્રહ થયેલો તેને જુગ-
જ પુસ્તકકે બહાર પાડવાનો વિચાર ગોઠવેલો તેણે આ સગ્રહમાં
માન-સમૃદ્ધ શ્લોકો જ આપવામાં આપ્યા છે - - -

આના એક બહાર સગ્રહને માટે જેમ એકા સારી પ્રગ્તાવનાની
જરૂર છે, તેમ આખા ગ્રંથમાં આવતા તમામ શ્લોકોની અકારાદિ
અનુક્રમણિકા તથા ઉપયોગમાં લીધેલા ગ્રંથોનું અધિપત્ર વગેરે ટેટલીક
ઉપયોગી બાબતો આપવાની પણ જરૂર છે, પરંતુ તે બધું આખોયે
મગ્ધ તૈયાગ થયા પછી જ આપી શકાય, એટલે તે બધી બાબતો
ચોથા ભાગમાં આપવાનું નાખી, આ પ્રત્યેક ભાગમાં તો તેમાં આવતા
વિષયોની અનુક્રમણિકા સામૈતિક અમરો અને ચિહ્નોની સમજાવણી તથા
શુદ્ધિપત્ર-એટલું જ માન આપવું ઉચિત ધાર્યું છે

માત્ર આ પુસ્તકની ઉત્પત્તિના મધ્યમાં જ જે કંઈ જે એક બાબતો
કહેવાની હતી તે કહી છે આ પ્રયત્ને માગ તે મે મહાન ઉપકારીઓના
ઉપકારને પ્રગટ કરવો નહીં જૂનું કે જેઓની અમીમ કૃપા અને અમી-
દૃષ્ટિએ માગ જેવા અગાનો તેમજ જડમુદિત્રાણા શ્રવને ચંદન્ય અધ્યુ
કે અને માગ જીવનની કાયાપત્ર કરી મને નાંખી બનાવ્યો છે તેઓ
છે-માગ દાદાગુરુ, જગતપૂજ્ય, રાસવિશાળ, જૈનાચાર્ય શ્રી વિજયધર્મ-
સૂરીચરણ મહારાજ અને મારા ગુરુવર્ય શાતમતિ મુનિગજ શ્રી જયતનિ-
જયજી મહારાજે માગ ગુરુએ આગ્રહને મુદર, પદ્મતિમર અને શુદ્ધ બનાવી
આપવા માટે શ્રમ મેલ્યો છે એ મ ન પણ તેઓશ્રીનો અતરત નક્કણી છું.

વિષયો અને પેટાવિષયોની ચૂટણી કરનામાં તેમજ પ્રુદે વગેરે તપાસ-
નામાં સાધનાનિવાસી ન્યાયતીથ તત્ત્વજ્ઞપણ પત્રિનના ન દીપચ દેસા
ધ્યે અને શુદ્ધિપત્ર નનારી આપવામાં ન્યાય-માદિત્યતીથ મુનિરાજ શ્રી
દિમાશુનિજયજીએ આપેલા યોગ ન તેમને ધન્યના આપવો જૂતીલ નહીં

ઉપર્યુક્ત નન્ને પુરુષોની અમીમ કૃપા મારા માખીનો ભાગ જયદી
બહાર પાડવાનું મામર્ય અપે, એ અતરની અભિનાયાપૂર્વક વિગમુ છું
જેઠ કપૂરજ દણની ધર્મગાલા

જાતકુદ (મિરેલી ગેટ), ૧૯૧૬ યુ-૧૫

વી સ ૨૬૬૭, ધમ સ ૧૫

} — રમજન-તોપામક
મુનિ વિશાળનિજય -

हमारी ग्रन्थमालाके हिन्दी व अंग्रेजी पुस्तक.

४ धायकागर	धायिकाविजयजी ० ४-८
५ विजयधर्मसूत्र क पञ्च-सुसुम	०-४-८
७ महा धाय विजयधर्मसूत्र	३१ प्रॉपे ०-४-८
(DAVINDER of Vajaya Dharmasutra) (Dr. Kruse)	
९ विजयधर्मसूत्र अष्टप्रकारीयुक्त धायिकाविजयजी	०-४-८
१६ एन आइडीयल मन्-आदर्श माधु ए ज मुनावाला	०-४-८
(An Ideal Monk) (A. I. Munawala)	
२१ ब्रह्मसूत्रविमर्श	धायिकाविजयधर्मसूत्र ० ४-८
२९ सप्तधर्मप्रकाश	३ ब्रह्मविजयजी ०-४-८
३३ मेरा मराठवाडा	धायिकाविजयजी ०-३-१
आरू (७ विमर्श महि)	धायिकाविजयजी ०-८-८

मिलनेका पता —

श्री विजयधर्मसूत्र जैन ग्रन्थमाला

छायाभरणा, उज्जैन (मालवा)

सामन्तपुरनिवासी-भरद्वाज श्री सादीवान प्रतापचन्द

मान प्रेस-भारतभर

શેઠ વાડીલાલ પૂનમચ દની દૃકી

જીવનરેખા.

They asked a greit one

How many ways are there to God ?

He said there are as many ways as atoms in Universe but the best and shortest is service

“તમેએ એક મહાત્માને પૂછ્યું કે પ્રભુ પાસે જવાને કેટલા માર્ગો છે ? મહાત્માજીએ કહ્યું કે પ્રભુ પાસે જવાને વધુ માર્ગો છે, પરંતુ સરમમા સરમ અને દૃકામા દૃકો માર્ગ મેવાનો છે ”

રાધનપુર જ નદિ, બાજુન સમાજના જાહેર જીવનમા તેમજ ધાર્મિક, મામાજિક કે પ્રગતીય મંદિર પથ આતામા શેઠ વાડીલાલ પૂનમચદનુ નામ મોનેરી અક્ષરોએ મતગાઇ ગયું કે ‘સેવા’ એ તેમના જીવનનો મુદ્દા છે. હતો ત્હેમનો જન્મ મન ૧૯૨૧ની સાનમા શેઠ પૂનમચ. માલોકચાને ત્યાં થયો હતો. ત્હેમના વડીલ મધુનુ નામ શેઠ હ ગોધિ નામ પૂનમચદ હતું કે જેમણે રાધનપુરના મ્યાનિક જાહેર જીવનમા ખૂબ સમકારો કર્યો હતો તેમની છાપ શેઠ વાડીલાલમા આપા પડી હતી તેમનું કુટુંબ માધારણ રીતે મુખી ગણાતું હતું બા રાજા પસારકરી સિદ્ધાર્થી જીવનમાં જીવીએનણી પ્રાપ્ત કરી તેઓશ્રી ધાર્મિક તેમજ વ્યાવહારિક જાગતમા નિષ્ણાત બન્યા હતા માગાપના ધાર્મિક સરકારોએ ત્હેમને ખૂબ પોષણ આપ્યું હતું, અને તેમાથી તેઓશ્રીને મેવાનો મારગ સાપચો હતો તેઓશ્રીના જમાનામા તેન સમાજ મોનમગવાયેલ હતો એનની પ્રત્યે બહુ જ ઓછું ધ્યાન આપવામા આવતું હતું શેઠ વાડીલાલને આ જાગત ખૂબ માની, અને સમાજને આધુનિક કેળવણી મળે એ જાતના વ્યવહાર રાહોમા પોતાનો તન-મન-

ધનથી સાથ આપ્યો તેમણે ઉત્તરનાથી કટકે કટકે લગભગ ૫૦૦૦૦) પચાસ હજાર રૂપિયા એવી સમ્યાઓ પાડી ખર્ચ્યાં છે, એટલું જ નહિ પણ પાનીતાણા જૈન શ્રાવિજાત્રમ અને યજ્ઞોવિજયજી જૈનગુરુ કુળ જેવી મઠ્યાઓને પણ ખર્ચ કરનામા જાણુ જ મોટો ફાળો આપ્યો છે. મુળ ઉપર યા મળીના તેઓ આજીવન મેળવદતા અને એ મળે જોખા સંખ્યાગધ જીવોને અભયદાન આપવાનું પુષ્પ તેઓથી હામન કરી નક્કા દતા રાધનપુરના વિદ્યાર્થીનુવનની સ્થાપનામા તેઓથીનો સારો લિખો હતો. રાધનપુરની પાન પોગનુ કાર્ય પણ લગભગ તેઓઓજ મળાગતા દતા મુગમં ગરમળ ના હીરેટ્ટર તરીકે પણ તેમની જ જ યજ્ઞવી કામી પછી અને જૈન વે મેન્દર-સની મેન્દર કમીનીના વર્ગ સુધી સમ્પદતા નેજા મમાજની અન્નીગીતે મેરા મનવી હતી મનમ સ્થામ હજાર રૂપિયા ખર્ચો તેઓથીએ પૂજનથી નિજવનીતિ સ્ત્રીવ જ મહાગજના ઉપ ગયા ઉજમા પણ કયુ રતુ અને તેમ કરી શાન, ફર્ગન અને આરિનની આગવના મરી હતી યાત્રા કરનાનો લેખને અજમ જોખ હતો લેખના જીવનમા લેખજે નાની મોગી અનેક યાનાએ કરી માનવજીવનની સાથકતા કરી છે માધર્મીય પ્રત્યેનુ વાત્સલ્ય લેખનામા ખૂબ રતુ. હાલ સ્વધર્મીય તરફને ત્યા જતો તે તેઓથી લેખે રેકે મારની મ આતા આ મધા કાયેમા લેખને ધર્મતા શીમતી મેનામાખે મપૂજ સાથ હતો લેખનો અભાવ પણ મ જ માવાણુ અને આનની હતો પતિના ફરેક કાર્યમા લેખની મહાનમૂલિ હતી આમ સામ્યે જીવન મ માન મ જ ઉજામવા કાગડી પ્રાપ્ત કરી મેર વાડીનાન સવન ૧૯૮૮ના મ્વન રદિ ચોના દિને પોતાના પાળ જામીગો પગિવા મૂખી મનગનાસ પામ્યા તેમના મિરજી નેક રતિનાનઆદ તથા ધીરજસાનઆદમા પડે લેખના ઉચ્ચ મરજોરો પાળ જ શેક રતિનાન લેખના પિતામી કરત પણ નધાર જાહર જીવનમા ભાગ રેછે અને ૧૧૫ મ્વતા બેગે સવાયે એ કથનો માળીત કરી મતા યુ ડે મરદમ શેક વાડીનાનના સ્વર્ગ મમન પડી તેઓથી રાધનપુરી જાતાના ખૂબ મમામમા આ યા ડે

સામાન્ય પ્રજાકીય હિતકારક બાબતોમાં લેમનો મધુર્ણ સાથે છે. યુવાન-વય હોવા છતાં પ્રૌઢને છાજે તે રીતે તેઓનો વર્તવ છે. કોઈ પણ રાધનપુરી બધુ તેમજ દરેક ન્યક્તિ માટે લેમના દ્વાર હમેશા ખુલ્લા હોય છે અને તેથી જનતાનો તેઓથી સારો ચાહ, મેળવી શક્યા છે. રાજ્યમાં પણ લેમનું મ્યાન અનોખું છે. સ્વતંત્ર યથા પડી ત્રણ વરમ જેવા દૂક સમયમાં લાખેક કપિઆ મામાજિક કાર્યો પાછળ ગેઠ, રતિ-લાવે ઉદારતાથી ખચ્ચો છે એટલું જ નહિ પરંતુ મધ્યાખ્ય સામાજિક સરથાઓના તેઓથી જુદા. જુદા ઓદા ઉપર રહી ઓનરરી કાર્ય કરે છે. પાલીતાણા શ્રી યશોનિગ્ધજી જૈન ગુરુકુળ, શ્રી સિદ્ધજેન જૈન બાળાશ્રમ અને શ્રાવિકાશ્રમના તેઓથી સેક્રેટરી છે. માગરાજ જૈન સભા, જૈન શ્રે કો-દરન્સ, જીવત્યા મડળી, વિદ્યાર્થીજીવન મહાવીર જૈન નિઘાનપ અને રાધનપુર પાજગપોળ દેડકમીડીના તેઓ ટ્રસ્ટી છે. આત્મા-રામજી શતાબ્દીકમીની રાધનપુર અને સાગરાગઢની પેઢીના પણ ટ્રસ્ટી છે. રાધનપુર જૈન યુનિફામ મડળ, આત્માનંદ સભા સુરત મહિતામડળ, સોનગઢ મહાવીર આગ્રિ રતનાશ્રમ અને શ્રી વીરતત્ત્વ પ્રકાશક મડળ દિવ પુરીના ખજનચી ચૂટાના ડે, તેમજ યુબજી જૈન માગરાજ સભાના સેક્રેટરી તરીકે સુટણી થઈ છે. ગેરે અનેક ખાતાઓમાં તેઓશ્રીનું માનવત્વ સ્થાન છે. પોતાના પિતાશ્રી જેની જ લેમની ઉદારતા લાવના છે. સ્વભાવે સગન લેમજ ગ્રિમતબાપી છે. જૈન મમાજના આધુનિક કલુપિત વાતાવરણ તરફ તેઓશ્રીની મધુર્ણ અરચિ છે, અને તેથી તેઓ કોઈ પણ પદમાં ન પડતા પોતાને રચે તે તરફ લેમની પ્રવૃત્તિ કરે છે. સમાજોત્થતિ કરવાની તેઓશ્રી તમજા મેવે છે અને તે માટેની શક્ય દરેક પ્રવૃત્તિઓ કરે છે. ધાર્મિક બાબતોમાં પણ ખૂબ શ્રદ્ધા ધરાવે છે. તેઓશ્રીના લઘુ બધુ ધીગજલાનજાલ પણ સમાજ માટે એક આશાજનક યુવક છે. તેઓશ્રી ધાર્મિક નિમગ્નોનું ખતથી પાલન કરે છે. પ્રાન્તે શાસનવે એ બે યુગને ' ખૂબ ચિરજીવી બનાવે અને લેમના દ્વારા સમાજ દિન પ્રતિ દિન પ્રગતિ આવે એ જ અવ્યર્થના.

મામાન્ય પ્રજાકીય હિતધારક જાગતોમા ત્હેમનો મ પૂર્ણ માથ છે યુનાન-
 વય હોવા છતાં પ્રીતને છાજે તે ગીતે તેઓનો વર્તાવ છે કોઈ પણ
 રાધનપુરી બધુ તેમજ દરેક વ્યક્તિ માટે ત્હેમના દ્વાર હમેશા ખુલ્લા
 હોય છે અને તેથી જનતાનો તેઓથી સારો વ્યાહ મેળવી શક્યા છે
 રાજ્યમા પણ ત્હેમનું ધ્યાન અનોખું છે અતઃ તથા પછી તથા વરમ
 જેવા દુક સમયમા લાખેક કપિઆ મામાનિક કાર્યો પાછળ શેક રતિ-
 લાભે ઉદારતાથી ખચ્યા છે એટલું જ નહિ પરંતુ મખ્યાબધ સામા-
 નિક સરથાઓના તેઓથી જુદા જુદા ઓદા ઉપર ગ્હી ઓનરરી
 કાર્ય કરે છે પાલીતાણા શ્રી યશોનિયજી જૈન ગુરુજી, શ્રી સિદ્ધજેન
 જૈન બાળાશ્રમ અને શ્રાવિકાશ્રમના તેઓથી મેકેટરી છે માગરાજ જૈન
 સભા, જૈન શ્રે કોન્દર-સ, જનના મડળી, વિદ્યાર્થીબુદન મહાવીર જૈન
 વિદ્યાલય અને રાધનપુર પાજરાપોળ હડકમીટીના તેઓ દુગ્દી છે આત્મા-
 રામજી શતાબ્દીકમીટી રાધનપુર અને સાગરગ-જની પેઢીના પણ દુરદી છે
 રાધનપુર જૈન સુવેકોદય મળ, આત્માનંદ મભા સુરત મહિનામડળ,
 સોનગર મહારીર ચારિત્ર રતનાશ્રમ અને શ્રી વીરતત્ત્વ પ્રકાશક મળ દિવ
 પુર્ગના ખમનથી ચૂટાના છે, તેમજ મુબધ જૈન માગરાજ સભાના મેકેટરી
 તરીકે સુદણી થઈ છે ગેરે અનેક ખાતાઓમા તેઓથીનું માનવત્ત
 ધ્યાન છે પોતાના પિતાથી જેની જ ત્હેમની ઉદાર લાવના છે સ્વભાવે
 મગન ત્હેમજ શ્રિતભાષી છે જૈન સમાજના આધુનિક કલુપિત
 વાતાવરણ તરફ તેઓથીની સપૂર્ણ અરચિ છે, અને તેથી તેઓ કોઈ
 પણ પક્ષમા ન પડતા પોતાને રચે તે તરફ ત્હેમની પ્રવૃત્તિ કરે છે
 સમાજોત્તરિ કરવાની તેઓથી તમન્ના સેવે છે અને તે માટેની શક્ય
 દરેક પ્રવૃત્તિઓ કરે છે ધાર્મિક જાગતોમા પણ ખૂબ શ્રદ્ધા ધરાવે છે
 તેઓથીના વડુ મડુ ધીરજલાલલાલ પણ સમાજ માટે એક આરાજનક
 સુવક છે તેઓથી ધાર્મિક નિયમોનું ખતથી પાલન કરે છે
 પ્રાન્તે શાસનદેવ એ એ સુગયને ' ખૂબ ચિરહવી બનાવે અને
 ત્હેમના દ્વારા સમાજ દિન પ્રતિ દિન પ્રગતિ સાધે એ જ અવ્યર્થના '

अमारी ग्रथमाला सस्कृत पुस्तको ।

२ धर्मविद्यामाला	धो हिमाशुविजयजी	०-२-०
३ प्रमाणनयतत्त्वालोक		
(प रामगोपालाचार्यवृत्त टीकायुक्त)	„	० १४ ०
८ जयन्तप्रवच (गुजराती भा युक्त)	,	०-३-०
११ जनोत्तपदार्थी	„	०-५-०
२७ सुभाषितपद्यरत्नाकर भाग १		
(गुजराती भा युक्त) श्रीविशालविजयजी	„	१-४-०
३० अर्हन् प्रवचन (गु०भा० युक्त) श्रीविशालविजयजी		०-५-०
३१ सुभाषितपद्यरत्नाकर भाग २		
(गुजराती भा० युक्त) श्रीविशालविजयजी		१-४-०
३४ सुभाषितपद्यरत्नाकर भाग ३		
(गुजराती भा० युक्त) श्रीविशालविजयजी		१-४-०
उत्तराध्ययनसूत्र भाग ४ या		
(कमलसयमी टीका युक्त) श्रीजयन्तविजयजी		३-८-०
प्रमाणनयतत्त्वालोक-प्रस्तावना श्रीहिमांशुविजयजी		० ३-०

मल्लवानु ठेकाणु—

श्री विजयधर्मसूरि जैन ग्रथमाला ।

छोटा मराफा, उज्जैन (मालवा)

ગાંધીપુરનિનામી-ગૅઠ ધીન્જલાલ વાલીલાલ પૂનમચદ

આનદ પ્રેસ-ભાવનગર

વિષયાનુક્રમણિકા.

(ગ્રીજા ભાગની)

મહાજાચરણ

સત્રિય

સત્રિય

સત્રિય

સત્રિય અને સત્રિયનું કર્મ

સત્રિયનો ધર્મ

કુલ સ્તોત્ર ૧

કુલ સ્તોત્ર ૧૦

૮૧૮

૮૧૮

૮૧૮

૮૧૮

સત્રિયનો મુખ્ય ધર્મ પ્રજાનુ

પાતન ૮૨૦

સત્રિય અને સત્રિયનો વિશેષ ધર્મ ૮૨૦

પશુવધમાસાચુ સત્રિયપણુનથી ૮૨૧

સત્રિયના પતનના કારણો ૮૨૧

પૃષ્ઠ ૮૨૨

રાજા

રાજા ચિદ્ર

રાજાનો મહિમા

રાજાના આધાર

રાજાના ગુણ

રાજાનો દોષ

રાજાનો ધર્મ

કુલ સ્તોત્ર ૨૩

૮૨૨

૮૨૩

૮૨૩

૮૨૪

૮૨૫

૮૨૬

રાજાનો મુખ્ય ધર્મ પ્રજા

કન્યાણુ ૮૨૮

રાજા-પ્રજાનો ધર્મ ૮૨૯

રાજાનો પ્રિય ગ્રંથ યાચ ૮૩૦

રાજાના કાર્ય ૮૩૦

કુલ સ્તોત્ર ૩૩

૮૩૧

૮૩૨

૮૩૨

૮૩૩

૮૩૩

રાજાનો મત્રી રાખવો ૮૩૫

રાજા મત્રીથી કાર્યો ૮૩૬

મત્રી મત્રીથી નુકસાન ૮૩૬

મત્રીનો ધર્મ ૮૩૬

મેનાપતિના ગુણ ૮૩૬

મત્રી પ્રશસા ૮૩૬

રાજાનીતિ

રાજાનું કુળ

રાજાની ગોળાના સાધનો

રાજાનું દોષ

મત્રીનું લક્ષણ

સાચો મત્રી

મત્રીના દોષ

સભાસદો કેના જોઈએ	૮૩૮	પતેના સામનો પ્રયોગ	૮૪૦
પ્રતિદારનું લગણું	૮૩૮	૦૩ કેને કરવો	૮૪૦
પુરોહિતનું લગણું	૮૩૮	યુદ્ધ કારે કરવું	૮૪૧
રાજના લેખકનું નક્કણું	૮૩૯	સ પામન રક્ષણ કરવું	૮૪૧
ચાર પ્રકારની નીતિ	૮૩૮	સાજલક્ષ્મીના નાશના કારણો	૮૪૧

૪ ગ્રાહણ

કુલ શ્લોક ૫૧

પૃષ્ઠ ૮૪૦

આશ્વિનનું લગણું	૮૪૦	આશ્વિનનું કલક	૮૫૫
સાનો આશ્વિન	૮૪૮	આશ્વિન અને આસ	૮૫૬
સાનું આશ્વિનપણું સત્યાર	૮૪૮	આશ્વિન છતાં રેશ	૮૫૬
સાનું આશ્વિનપણું સરકાર	૮૫	આશ્વિન છતાં ચાડાન	૮૫૭
આશ્વિનના કમ	૮૫૨	આશ્વિન છતાં પશુ	૮૫૭
આશ્વિનનો ધર્મ	૮૫૪	આશ્વિન છતાં ગધેડો	૮૫૮
આશ્વિનનું ધન	૮૫૪		

૫ મિશ્તા

કુલ શ્લોક ૩

પૃષ્ઠ ૮૫૯

યાચક નિશા

૮૫ | બિહારથી નુકસાન

૮૫૮

૬ આશીર્વાદ

કુલ શ્લોક ૩

પૃષ્ઠ ૮૬૦

ગુપ્તિને આશીર્વાદ

૮૬ | ધમ તાબનો આશીર્વાદ

૮૬૦

૭ વશ્ય

કુલ શ્લોક ૫

પૃષ્ઠ ૮૬૨

વેશ્યનો ધર્મ

૮૬૨ | વેશ્યનું કર્મ

૮૬૨

વેશ્યને માટે માર્ગ અને

વેશ્ય અને શરના કમ

૮૬૩

અકાચ

૮૬૦

૮ વ્યાપાર

કુલ શ્લોક ૫

પૃષ્ઠ ૮૬૪

વશ્યનો વ્યાપાર

૮૬૪ | ધમને અનાધક વ્યાપાર કરવો

૮૬૫

વ્યાપાર કેવી રીતે કરવો

૮૬૫ | વ્યાપાર સફળ કેમ થાય

૮૬૫

૯ દશાટન

કુલ શ્લોક ૨

પૃષ્ઠ ૮૬૬

દશાટનના ગુણ-૧૫

૮૬૬ | કયા વાસ ન કરવો

૮૬૬

૧૦ શૂદ્ર	કુલ શ્લોક ૧૦	પૃષ્ઠ ૮૬૭
શૂદ્રના લક્ષણ	૮૬૭	શૂદ્ર-ધર્મ સેવા ૮૬૮
શૂદ્ર-ચાજન-ના પ્રકાર	૮૬૭	ચાર વર્ણના સાધારણ ધર્મ ૮૬૮
શૂદ્ર છતાં બાહ્યણ	૮૬૮	
૧૧ સેવા	કુલ શ્લોક ૫	પૃષ્ઠ ૮૭૦
સેવાધર્મની ગહનતા	૮૭૦	મધ્યમ સેવા ૮૭૧
પૂર્વ સેવા	૮૭૧	સેનાતુ ફળ ૮૭૧
૧૨ મેવક	કુલ શ્લોક ૮	પૃષ્ઠ ૮૭૨
સેવકના ગુણ	૮૭૨	મેવકે સુ ન કરવું ? ૮૭૪
મેવ નિલ	૮૭૨	મેવકનો ધર્મ ૮૭૪
સેવકની મુશ્કેલી	૮૭૩	
૧૩ સ્વામી	કુલ શ્લોક ૫	પૃષ્ઠ ૮૭૬
સ્વામી-ગેના ગુણ	૮૭૬	કુલ-સ્વામી-મેવક ૮૭૭
નમાયો શેઠ	૮૭૭	
૧૪ સુપાત્ર	કુલ શ્લોક ૬	પૃષ્ઠ ૮૭૮
પાત્ર શબ્દનો અર્થ	૮૭૮	સુપાત્ર મહિમા ૮૮૦
સુપાત્ર સ્વરૂપ	૮૭૮	સુપાત્રની કુલભતા ૮૮૦
સુપાત્રના પ્રકાર	૮૭૯	સુપાત્રથી ફળ ૮૮૦
૧૫ કુપાત્ર	કુલ શ્લોક ૫	પૃષ્ઠ ૮૮૧
કુપાત્ર-નિર્દા	૮૮૧	કુપાત્રમા બહુ નકામું ૮૮૧
સુપાત્ર અને કુપાત્ર	૮૮૧	
૧૬ સજ્જન	કુલ શ્લોક ૩૦	પૃષ્ઠ ૮૮૮
સજ્જનનું સ્વરૂપ	૮૮૩	સજ્જન ત્યાગન ૮૮૮
સાચો સજ્જન	૮૮૪	સજ્જનોનું આચરણ ૮૮૮
સજ્જનોનો મહિમા	૮૮૪	સજ્જનોનો સ્થિર સ્વભાવ ૮૮૯
સજ્જનોની કુલભતા	૮૮૬	સજ્જન અને દુર્જન ૮૮૯

૩૧ શિશ્યક		કુલ શ્લોક ૫	પૃષ્ઠ ૬૪૮
સાચો ગિમક	૬૪૮	ગિમકની ઇન્જ	ગિમકી
ખરામ શિશ્ય	૬૪૮		પરામ્ય ૬૪૯
૩૨ ગિવ્ય		કુલ શ્લોક ૪	પૃષ્ઠ ૬૪૦
ગિવ્યનુ વાતનુ	૬૪૦	શિશ્ય ત્યાજ્ય	૬૪૧
ગુરુમત્ત ગિ ૧ આ રસાગી	૬૪૦		
૩૩ ગિમ્યા-ઉપદેશ		કુલ શ્લોક ૩૦	પૃષ્ઠ ૬૫૨
ઉપદેશ કોને આપવો	૬૫૨	દિનોપદેશને દુખ ન થાય	૬૫૪
પાપગ સહેના	૬૫૩	માનો ઉપદેશક	૬૫૪
મના પાસેધા હ વીખતુ	૬૫૩	આ માને ઉપદેશ	૬૫૫
ઉપદેશ ઉપર મપ ન કરવો	૬૫૪	ઉપદેશને મદા લાભ	૬૫૬
૩૪ વર્ણિક		કુલ શ્લોક ૧૬	પૃષ્ઠ ૬૫૭
વર્ણિકનુ નામ	૬૫૭	માયો વર્ણિક સવથા સમદર્શિક	૬૫૭
વર્ણિકની મના	૬૫૮	વર્ણિકનુ જુએ	૬૫૭
સાચો વર્ણિક	૬૫૮	વર્ણિક વર્ણિકને જાણે	૬૫૯
સાચો વર્ણિક મર રહિત	૬૫૮	વર્ણિક રૂપ પામે	૬૫૯
સાચો વર્ણિક કિનાવાન	૬૬૦	વર્ણિકનુ કાર્ય	૬૬૨
૩૫ મૂલ્ય		કુલ શ્લોક ૧૫	પૃષ્ઠ ૬૬૩
મૂલ્યનુ લાભ	૬૬૩	મૂલ્ય પાપી	૬૬૬
મૂલ્ય મેથ	૬૬૩	મૂલ્ય પાપુ શુ ન કરે	૬૬૬
મૂલ્ય-નિ	૬૬૪	મૂલ્યનો મત તજવો	૬૬૭
મૂલ્ય ખમતનાગી	૬૬૪	મૂલ્ય જાણ પશુ	૬૬૭
મૂલ્યને ઉપદેશ ન આપવો	૬૬૪	વર્ણિક અને મૂલ્ય	૬૬૮
૩૬ ઘેઘ		કુલ શ્લોક ૩	પૃષ્ઠ ૬૬૯
સાચો ઘેઘ અને સાચુ ઔધ	૬૬૯	કુલ ઘેઘ નિ	૬૬૯
ઘેઘના ગુણ	૬૬૯		

૩૭ માતા-પિતા

કુલ શ્લોક ૨૦

પૃષ્ઠ ૬૭૭

માતાનો મદિમા	૬૭૦	માતા, પિતા, ગુરુ-મદિમા	૬૭૩
પાત્ર માતાઓ	૬૭૧	ખરા માતા-પિતા	૬૭૩
કાણ કયા મુધી માતાને માને	૬૭૧	માતા-પિતાની ફરજ	૬૭૪
પિતા-મદિમા	૬૭૨	ખરામ માતા-પિતા	૬૭૫
માતા-પિતાનો ઉપખર	૬૭૨	માતા-પિતાનું પોણું કરવું	૬૭૫
માતા, પિતા અને ગુરુ	૬૭૨	માતા-પિતાની સેવાનું ફળ	૬૭૬

૩૮ પુત્ર

કુલ શ્લોક ૧૬

પૃષ્ઠ ૬૭૭

પુત્રમદિમા	૬૭૭	કુપુત્ર નિર્મા	૬૭૯
સુપુત્ર પ્રગસા	૬૭૭	પુત્રથી જ મહાગતિ થતી નથી	૬૭૯
ઉત્તમ પુત્ર	૬૭૯	પુત્ર સાથેનું વર્તન	૬૮૦

૩૯ વધુ

કુલ શ્લોક ૨

પૃષ્ઠ ૬૮૧

સાચો બ-ધુ	૬૮૧	ન પુત્રી ફરજ	૬૮૧
-----------	-----	--------------	-----

૪૦ ગૃહસ્થ

કુલ શ્લોક ૩૩

પૃષ્ઠ ૬૮૧

ગૃહસ્થાનમ મદિમા	૬૮૨	ચૌ પ્રકારના આવક	૬૮૫
નાનો ગૃહસ્થ	૬૮૨	ત્રાત્રક સંદનો અથ	૬૮૬
ગૃહસ્થનું સુખ	૬૮૩	ત્રાત્રક કર્તવ્ય	૬૮૭
ગૃહસ્થની ફરજ	૬૮૩	આવકનું ભોજન	૬૮૭
ગૃહસ્થના ગુણ [આવક]	૬૮૪	માર્ગાનુસારીના પાનોય ગુણ	૬૮૭
આનકપણાનો મદિમા	૬૮૫		

૪૧ પતિ

કુલ શ્લોક ૫

પૃષ્ઠ ૬૮૩

પતિ-મદિમા	૬૮૩	પતિસેના-ફળ	૬૮૪
પતિના ગુણ	૬૮૩		

૪૨ પત્ની

કુલ શ્લોક ૭

પૃષ્ઠ ૬૮૫

પત્ની-મદિમા	૬૮૫	પત્ની-ધર્મ	૬૮૬
પત્નીના ગુણ	૬૮૫	પત્ની સાચો મહકારી	૬૮૭

૪૩ સ્ત્રી

સ્ત્રી-મદિમા ।
સારી સ્ત્રીના લક્ષણ
સ્ત્રીના ગુણ
સ્ત્રીના ખતોશ ગુણ
સ્ત્રીના સોળ દોર

કુલ શ્લોક ૧૫

પૃષ્ઠ ૮૮૮

૮૮૮	સ્ત્રીના સોળ લક્ષણાર	૧૦૦૨
૮૮૮	સ્ત્રી-ચરિત્રની અગમ્યતા	૧૦૦૨
૮૮૮	રિધરા સ્ત્રીને લાભ	૧૦૦૩
૧૦૦૦	સાસરે જતી સ્ત્રીને શીખાગણ	૧૦૦૩
૧૦૦૧		

૪૪ સતી

સતીનું લક્ષણ
સતી-મદિમા

કુલ શ્લોક ૫

પૃષ્ઠ ૧૦૦૪

૧૦ ૪	સતી પરપુરુષ તાગી	૧૦૦૪
૧૦ ૫	સતીનું કલ્પ	૧૦૦૫

૪૫ પરસ્ત્રી

પરસ્ત્રી નિદા
પરસ્ત્રી પનોતી
પરસ્ત્રીગમનનું ક તુ ફળ

કુલ શ્લોક ૧૭

પૃષ્ઠ ૧૦૦૬

૧૦૦૬	૫ સ્ત્રીનામ ઉપદેશ	૧૦૧૦
૧૦ ૭	પરસ્ત્રી તામ ફળ	૧૦૧૧
૧૦૦૭		

૪૬ વેશ્યા

વેશ્યા-નિ ।
વેશ્યા અગ્નિ
વેશ્યા ધનતોત્રી

કુલ શ્લોક ૧૦

પૃષ્ઠ ૧૦૧૨

૧૦૧૨	વેશ્યાથી કુલ ફળ	૧૦૧૪
૧૦૧૩	વેશ્યાત્વાગ ઉપદેશ	૧૦૧૫
૧૦૧૪		

૪૭ આચાર

આચાર-મદિમા
કોતી સાથે કેમ વલણ
આચારનો વિચાર
આચારભિજના
કુઆચાર
આચારફળ

કુલ શ્લોક ૧૨ :

પૃષ્ઠ ૧૦૧૬

૧૦૧૧	સાચારની કુલ ભાના	૧૦૧૬
૧૦૧૬	[લાઠાચાર]	
૧૦૧૭	લોકાચારના જ્ઞાન વગરનો	
૧૦૧૭		મુખ ૧૦૧૬
૧૦૧૮	લોકાચારના વિરુદ્ધનો લાગ	૧૦૨૦
૧૦૧૮		

૪૯ દિનચર્યા

કુલ શ્લોક ૧૮ -

પૃષ્ઠ ૧૦૨૧

ભગવાનો નિયમ	૧૦૨૧	શુ ધ થી દર કરતુ	૧૦૨૪
મગ-મત્ર-ત્યાગ નિયમ	૧૦૨૧	કપ દિશામા શુ કરતુ	૧૦૨૪
પ્રાત કર્મ	૧૦૨૨	ગ્નાન અને ભોગ્ય	૧૦૨૫
આચમન કર્યા પછી શુ કરતુ	૧૦૨૨	સધ્યાસમય	૧૦૨૫
દિવસમા કરવાના છ કાર્ય	૧૦૨૨	સધ્યાસમયે વન્ય	૧૦૨૫
કેવી રીતે ન બેસતુ	૧૦૨૨	રાત્રે જ ન કરતુ	૧૦૨૬
વસ્ત્રનો નિયમ	૧૦૨૩		

૪૯ દ તથાવન

કુલ શ્લોક ૨૦ -

પૃષ્ઠ ૧૦૨૭

દાતશ્ય કેનુ જોષએ	૧૦૨૭	તથાવન-નિષેધ	૧૦૨૯
વન્ય દાતશ્ય	૧૦૨૭	દત્તાવન-શ્રી	૧૦૩૦
દત્તાવન-રિધિ	૧૦૨૭		

૫૦ હજામત

કુલ શ્લોક ૮

પૃષ્ઠ ૧૦૩૧

હજામતનો સમય	૧૦૩૧	વાગ ખીમ પાસે ઓગાવવા	૧૦૩૩
હજામત-નિષેધ	૧૦૩૨		

૫૧ સ્નાન

કુલ શ્લોક ૧૫

પૃષ્ઠ ૧૦૩૪

સ્નાન-મદત્વ	૧૦૩૪	સ્નાનનિષેધ	૧૦૩૫
સ્નાન-રિધિ	૧૦૩૪	કુદ્દુ સ્નાન નિરર્થક	૧૦૩૬
સ્નાન કયાં કરતુ	૧૦૩૫	સ્નાન અને મન	૧૦૩૮
દ્ર વસ્ત્રાન	૧૦૩૫	સ્નાનશ્રી	૧૦૩૮

૫૨ દેવપૂજા

કુલ શ્લોક ૨૦

પૃષ્ઠ ૧૦૩૯

સાચી-દેવપૂજા	૧૦૪૧	આ લાવ પુ પો	૧૦૪૧
દેવપૂજા-રિધિ	૧૦૪૧	દેવપૂજા કળ	૧૦૪૨
દ્ર વપૂજા	૧૦૪૦	પિતૃપૂજા	૧૦૪૪
	૧૦૪૦		

૫૨ મોક્ષ	કૃત્ય સ્તોત્ર ૨૫	પૃષ્ઠ ૧૦૪૬
અન-મદિમા	૧૦૪૬	મીન ભોજન રૂઝ ૧૦૫૦
ભોજનસમય	૧૦૪૭	બૂખ્યા ભોજન કરતું ૧૦૫૧
કાને જામીને જમવું	૧૦૪૭	જેતું ભોજન તેવી સતતિ ૧૦૫૧
ભોજન કેતું ભેડ	૧૦૪૮	૭ મનુષ્ય ભોજન ૧૦૫૧
ફવી રીને ભોજન ન કરતું	૧૦૪૮	ભોજન પડી તું કરતું ૧૦૫૨
ભોજન કેતું ન ખાતું	૧૦૫૦	જાને મું ન કરતું ૧૦૫૨
અજીર્ણમા ભોજન ત્યાગ	૧૦૫૦	મદા નિદા ૧૦૫૪
૫૪ સુધા	કૃત્ય સ્તોત્ર ૩	પૃષ્ઠ ૧૦૫૫
સુધાની વેદના	૧૦૫૫	સુધા સર્વ જનધર્મારી ૧૦૫૬
બૂખ્યો તું ન કરે	૧૦૫૫	
૫૫ જલ	કૃત્ય સ્તોત્ર ૧૩	પૃષ્ઠ ૧૦૫૭
કેવ જળ ન પીડ	૧૦૫૭	અગમ્ય જળથી પાપ ૧૦૫૬
જળ કેમ પીતું	૧૦૫૭	જલમાસન વિધિ ૧૦૫૬
જળના અનન છવો	૧૦૫૮	મગેય જળથી પુગ ૧૦૬૦
જળનો ગુણ	૧૦૫૮	
૫૬ સ્વાધ્યાય	કૃત્ય સ્તોત્ર ૫	પૃષ્ઠ ૧૦૬૧
સ્વાધ્યાય મદિમા	૧૦૬૧	સ્વાધ્યાય-પ્રકાર વિવરણ ૧૦૬૧
સ્વાધ્યાયના પકાર	૧૦૬૧	સ્વાધ્યાય મહત્ત્વા ૧૦૬૨
૫૭ ચતુર્માસ	કૃત્ય સ્તોત્ર ૭	પૃષ્ઠ ૧૦૬૩
ચતુર્માસ કળબ્ધ	૧૦૬૩	ચતુર્માસમા સત્તતિયેષ ૧૦૬૪
ચતુર્માસ નક્ષત્ર	૧૦૬૩	ચતુર્માસ કર્તવ્યક્રમ ૧૦૬૪
૫૮ વ્રતન	કૃત્ય સ્તોત્ર ૨૬	પૃષ્ઠ ૧૦૬૬
વચન ખરૂં બૂખ્યું	૧૦૬૬	કપારે ન બોલતું ૧૦૭૦
વચન જાનિ સદાજી	૧૦૬૭	કેતું વચન ન બોલતું ૧૦૭૧
કેતું વચન મોનતું	૧૦૬૭	વચર બોવા જે કપારે મોનતું ૧૦૭૨

પુનરુક્તિદોષ ક્યારે ન લાગે	૧૦૭૩	અસમય વચન ફળ	૧૦૭૪
કડવું વચન	૧૦૭૩	ચોગ્ય વચન ફળ	૧૦૭૪
કોમળ છતાં ક્રોર વચન	૧૦૭૩		

૯૯ અવસ્થા કુલ શ્લોક ૧૦ પૃષ્ઠ ૧૦૭૬

કંઈ અવસ્થામાં શુ કરવું	૧૦૭૬	સુવાવસ્થાનું કાર્ય જદાવસ્થાનું	
બાલ્યાવસ્થાના નુ શોભે	૧૦૭૬	મુખ ૧૦૭૮	
બાળકને કેમ બણાવવું	૧૦૭૬	જદાવસ્થા બાલ્યાવસ્થા સમાન ૧૦૭૮	
સુવાવસ્થામાં મર ન કરવો	૧૦૭૭	જદાવસ્થાની દુર્દશા	૧૦૭૮
કોને માથી ધોવન મળે	૧૦૭૭	જદાવસ્થામાં શુ ન કરવું	૧૦૮૦

૬૦ જીવિત કુલ શ્લોક ૧૫ પૃષ્ઠ ૧૦૮૧

જીવિત સાક્ષ્ય ઉપાય	૧૦૮૧	જીવિત અસાક્ષ્ય કારણ	૧૦૮૩
સફળ જીવિત	૧૦૮૨	અફળ જીવિત	૧૦૮૪

૬૧ આયુષ્ય કુલ શ્લોક ૫ પૃષ્ઠ ૧૦૮૭

લાંબુ આયુષ્ય ગેનું ન હોય	૧૦૮૭	આયુષ્યની અચળતા	૧૦૮૮
આયુષ્યનો નિત્ય ક્ષય	૧૦૮૭		

૬૨ ક્ષણિક કુલ શ્લોક ૩ પૃષ્ઠ ૧૦૮૯

ક્ષણિક નસ્તુ	૧૦૮૯	નધુ અસ્થિર	૧૦૮૯
--------------	------	------------	------

૬૩ શરીર કુલ શ્લોક ૮ પૃષ્ઠ ૧૦૯૦

શરીરની સાચકતા તપ	૧૦૯૦	શરીર સુખદુઃખનું કાણુ	૧૦૯૧
શરીરની અસાગ્નતા	૧૦૯૦	શરીર માટે પાપ ન કરવું	૧૦૯૨
શરીર ધર્મમાધન ઉપાન	૧૦૯૧	શરીરના રક્ષણનો ઉપદેશ	૧૦૯૨

૬૪ આજીવિકા કુલ શ્લોક ૨ પૃષ્ઠ ૧૦૯૩

ઉત્તમ, મધ્યમ અધમ		આજીવિકા માટે શુ નથી	
આજીવિકા ૧૦૯૩		કગલ ૧૦૯૩	

૬' મૂળ	કુલ શ્લોક ૧૨	પૃષ્ઠ ૧૦૬૬
કોણ સાધી ગોબે	૧૦૬૮	કોણ કયા ન ગોબે ૧૦૬૭
કોણ કયા ગોબે	૧૦૮૭	
૬૬ અ ધન	કુલ શ્લોક ૪	પૃષ્ઠ ૧૦૮૮
સાનુ અ ધન	૧૦૬૮	અ ધન વરામકાગળ ૧૦૬૬
આધગો છરતો છતા મરનો	૧૦૬૮	મળત નિદા ૧૦૬૬
૬૭ વધિરત	કુલ શ્લોક ૨	પૃષ્ઠ ૧૧૦૦
અધિરત નિ ।	૧૧૦૦	અધિરત મરણ સમાન ૧૧૦૦
૬૮ સ્વમાથ	કુલ શ્લોક ૮	પૃષ્ઠ ૧૧૦૧
સ્વમાથ અપરિવર્તનીય	૧૧૦૧	અનિસ્વમાથ કદી ન જદનાય ૧૧૦૨
મધ્યમ સ્વમાથ સમાધે	૧૧૦૧	નોકરમાથ નવનર
અતિસ્વમાથની વિગેરતા	૧૧૦૧	ગુણરાગી ૧૧૦૩
૬૯ વિચાર	કુલ શ્લોક ૫	પૃષ્ઠ ૧૧૦૫
રોજ નુ વિચારન	૧૧૦૫	અચિચારી કારકુન ૧૦૬
વિચાર નુક ક્રિયા કરવી	૧૧૦૫	
૭૦ કાય-કર્મ ય	કુલ શ્લોક ૨૨	પૃષ્ઠ ૧૧૦૭
કેનુ કાર્ય કરન	૧૧૦૭	નુભ કાયમા વિદ્ય ૧૧૧૨
મેનુ નુ કર્મ	૧૧૦૮	ધીમે ક નાનુ કાય ૧૧૧૨
જીનોનુ કર્મ	૧૧૦૮	વીધ્ય મરનાનુ કાય ૧૧૧૨
કતબ રા માટે કરનુ	૧૧૧૦	ન ન મળના કુળ ૧૧૧૩
પરમ કત ય	૧૧૧૧	મનસિદ્ધિ-ઉપાર ૧૧૧૪
અકર્મ ન કરન	૧૧૧૧	કુલ કર્મ કુળ ૧૧૧૪
૭૧ ગુણ	કુલ શ્લોક ૧૬	પૃષ્ઠ ૧૧૧૫
ગુણનો નિદા	૧૧૧૫	ગુણનો મદિમા ૧૧૧૭
ગુણ સાચી મોટાઈ	૧૧૧૬	ગુણગતા માચી મદતા ૧૧૧૭

કોનો કયો ગુણ	૧૧૧૮	ગુણ કૃણ	૧૧૧૯
ગુણવાન થતુ	૧૧૧૮	ગુણાલીતતુ સ્તંભ	૧૧૨૦
સ્વગુણ નિભાય	૧૧૧૯	સ્વ-પર ગુણદોષ	૧૧૨૦
ગુણી પ્રાપ્તેનુ ખરામ વતન	૧૧૧૯		

૭૨ જાણ	કુલ શ્લોક ૪	પૃષ્ઠ ૧૧૨૧
કોનો કયો દોષ	૧૧૨૧ દરકમા ૧૧ દોષ જ	૧૧૨૨
સ્વ અને પરનો દોષ	૧૧૨૧	

૭૩ સુલ	કુલ શ્લોક ૧૫	પૃષ્ઠ ૧૧૨૩
૭ પ્રકારના સુખ	૧૧૨૩	સુખાભાસ રેખા ૧૧૨૪
સાચો મુખી	૧૧૨૪	સુખ જ અગ્રાધી ૧૧૨૫
એકાન્ત સુખ અવગમ	૧૧૨૫	સુખના ઉપાય ૧૧૨૬

૭૪ દુલ	કુલ શ્લોક ૧૩	પૃષ્ઠ ૧૧૨૬
૮ પ્રકારના દુખ	૧૧૨૬	દુખમા સાર પણ જોડુ
કોને દુ દુખડપ	૧૧૨૭	થાય ૧૧૩૨
સાચો દુખી	૧૧૨૮	દુખ અને કહેવુ ૧૧૩૨
સુખદુખની નિષરીત		દુખ મિત્રોની કમોળી ૧૧૩૩
શુદ્ધિ ૧૧૩૧		દુખના કારણો ૧૧૩૩

૭૫ સમજ	કુલ શ્લોક ૨૨	પૃષ્ઠ ૧૧૩૫
સત્સંગ મદિમા	૧૧૩૫	કોનો સંગ કરવો ૧૧૩૮
મત્સંગ ઉત્પત્તિનુ કારણ	૧૧૩૬	કોનો મંગ ન કરવો ૧૧૩૬
સત્સંગ ગુણ કારણ	૧૧૩૭	સત્સંગનો ઉપદેશ ૧૧૩૯
સત્સંગ સર્વદાનક	૧૧૩૭	મત્સંગનુ કૃણ ૧૧૩૯

૭૬:કુસજ	કુલ શ્લોક ૧૦	પૃષ્ઠ ૧૧૪૩
કુસંગ નિધ	૧૧૪૩	કુસંગનુ કડનુ કૃણ ૧૧૪૪
મંગ ન કરવો	૧૧૪૩	

૭૭ સપ	કુલ શ્લોક ૮	પૃષ્ઠ ૧૧૪૩
સપ-પ્રસ સા	૧૧૮૭	સપની જરૂર ૧૧૮૮
સપ ઉત્તરિકારક	૧૧૭૭	સપનુ રૂળ ૧૧૮૮
સપનો ઉપર	૧૧૭૭	
૭૮ કુમ્મળ	કુલ શ્લોક ૬	પૃષ્ઠ ૧૧૫૦
કુસપ નિદા	૧૧૫૦	ધાર્મિક કુસપ ૧૧૫૦
કોની માથે વિરોધ ન	૧૧૫૦	કનિયુગમા કુસપ ૧૧૫૧
કરવો ૧૧૫૦	કુસપનુ પગિજામ ૧૧૫૧	
૭૯ પરોપકાર	કુલ શ્લોક ૨૪	પૃષ્ઠ ૧૧૫૨
પરોપકાર મદિમા	૧૧૫૨	પરોપકાર અને સ્વાથ ૧૧૫૭
પરોપકાર સાચુ બૂલથ	૧૧૫૩	પરોપકાર વગર બધુ નકામુ ૧૧૫૭
પરોપકાર સાચુ છનન	૧૧૫૪	પરોપકાર તા માટે ક વો ૧૧૫૭
પરોપકાર પ્રેમનુ કારણ	૧૧૫૪	પરોપકારનો ઉપર ૧૧૫૮
પરોપકાર સજ્જનોનો	૧૧૫૫	પરોપકાર માટે બધુ તનુ ૧૧૫૬
સ્વભાવ ૧૧૫૫	પરોપકાર રૂઝ ૧૧૫૬	
પરોપકાર અને કુદરત	૧૧૫૫	
૮૦ દર્યાથ	કુલ શ્લોક ૪	પૃષ્ઠ ૧૧૫૧
બધા આથમર	૧૧૬૧	સ્વાર્થ રામો કાગથ ૧૧૬૨
સ્વાર્થનારા મૂખતા	૧૧૬૦	
૮૧ વિશ્વાસ	કુલ શ્લોક ૨	પૃષ્ઠ ૧૧૬૩
વિશ્વાસ મદિમા	૧૧૬૩	કોનો વિશ્વાસ ન કરવો ૧૧૬૩
૮૨ અવિશ્વાસ	કુલ શ્લોક ૨	પૃષ્ઠ ૧૧૬૪
અવિશ્વાસ માયાજન્ય	૧૧૬૪	અવિશ્વાસ યુક્ત વચન ન
		આપનુ ૧૧૬૪

૮૩ ઉચ્ચમ-પુરુષાર્થ	કુલ શ્લોક ૧૩	પૃષ્ઠ ૧૧૬૫
આર પુરુષાર્થ	૧૧૬૫	ઉચ્ચમનો ઉપદેશ ૧૧૬૭
ઉચ્ચમની વૃદ્ધિ	૧૧૬૬	કેવો ઉચ્ચમ ન કરવો ૧૧૬૮
ઉચ્ચમ વગર નકામું	૧૧૬૬	ઉચ્ચમનું ફળ ૧૧૬૮
ઉચ્ચમવાનમા શ્રેષ્ઠ	૧૧૬૭	
૮૪ પ્રમાદ	કુલ શ્લોક ૫	પૃષ્ઠ ૧૧૭૦
પ્રમાદ નિષેધ	૧૧૭૦	પ્રમાદ ચતુ, ઉચ્ચમ બધું ૧૧૭૧
પ્રમાદ ત્યાગનો ઉપદેશ	૧૧૭૦	પ્રમાદથી નુકસાન ૧૧૭૧
૮૫ હિત	કુલ શ્લોક ૧૦	પૃષ્ઠ ૧૧૭૨
સાનુ સ્વહિત	૧૧૭૨	હિતનો ઉપદેશ ૧૧૭૪
હિતનો માર્ગ	૧૧૭૨	હિતકારી વક્તા દુર્લભ ૧૧૭૫
હિતનું આચરણ	૧૧૭૪	હિત-વચન ફળ ૧૧૭૫
હિતનું અજ્ઞાન	૧૧૭૪	
૮૬ અહિત	કુલ શ્લોક ૩	પૃષ્ઠ ૧૧૭૬
અહિતના ઠાણ	૧૧૭૬	
૮૭ સત્કાર	કુલ શ્લોક ૩	પૃષ્ઠ ૧૧૭૭
ગુરુનો સત્કાર	૧૧૭૭	કામી કેને સત્કાર યોગ્ય ૧૧૭૭
અતિથિનો સત્કાર	૧૧૭૭	
૮૮ તિરસ્કાર	કુલ શ્લોક ૨	પૃષ્ઠ ૧૧૭૮
વડિનના તિરસ્કારનું ફળ	૧૧૭૮	તિરસ્કાર દ્વેષફળ ૧૧૭૮
૮૯ પ્રેમ	કુલ શ્લોક ૧૦	પૃષ્ઠ ૧૧૭૯
પ્રેમના લક્ષણ	૧૧૭૯	પ્રેમીનું સ્વાગત ૧૧૮૧
માયો પ્રેમ	૧૧૭૯	પ્રેમને નભાવવો ૧૧૮૧
પ્રેમ સ્વયંબૂ	૧૧૮૦	પ્રેમ નભાવનાનો ઉદાય ૧૧૮૨
પ્રેમ વગરનાનો ત્યાગ કરવો	૧૧૮૦	પ્રેમનું ફળ ૧૧૮૨
પ્રેમીનો મેળાપ	૧૧૮૦	

	૧૦ દુષ્ટા દ્વેષ	કુલ શ્લોક ૭	પૃષ્ઠ ૧૧૮૩
સ	દેવ દોષ તા જાણ નમામુ	૧૧૮૩ દોષાંતુ કડકુ	૧૧૮૩
સ	૧૧ પ્રણાસા	કુલ શ્લોક ૬	પૃષ્ઠ ૧૧૮૪
સ	૨૧-૫૭-પ્રણાસા	૧૧૮૪ પ્રાની ક્યારે પ્રણાસા કરી	૧૧૮૪
	૨૫-૨૬-પ્રણાસા નિરચક	૧૧૮૪ ગુણની પણ પ્રણાસા	૧૧૮૪
ક	૧૨ નિન્ના	કુલ શ્લોક ૫	પૃષ્ઠ ૧૧૮૬
કો	કોણ કોની નિન્ના કરે	૧૧૮૬ નિન્ના રાખાવ	૧૧૮૬
	નિન્ના આગળ	૧૧૮૬ કોણની નિન્ના કરવી	૧૧૮૬
પ	૧૩ આજ્ઞા	કુલ શ્લોક ૨	પૃષ્ઠ ૧૧૮૮
પ	આજ્ઞા મહત્વ	૧૧૮૮ પ્રાની આજ્ઞામાં ગણ	૧૧૮૮
પ			ન કરવી ૧૧૮૮
પ	૧૪ રિચક	કુલ શ્લોક ૮	પૃષ્ઠ ૧૧૮૯
પ	રિચક મદિમા	૧૧૮૯ રિચક વિનાશ પશુ	૧૧૮૯
પ	આપણા તથા લેવાનો રિચક	૧૧૮૯ રિચકનું ફળ	૧૧૮૯
૨	રિચકનું કાર્ય	૧૧૮૯ પૂજ્ય અપૂજ્ય અરિચક ફળ ૧૧૮૯	૧૧૮૯
	રિચક વગર નકામું	૧૧૮૯	
૦	૧૫ મર	કુલ શ્લોક ૫	પૃષ્ઠ ૧૧૯૨
૨	ખોગ મર	૧૧૯૨ મનગીની લાવના	૧૧૯૨
	સાચો મર	૧૧૯૨ મનગીને મુખ-દુખ મરખા	૧૧૯૨
૧	૧૬ પવિત્રતા	કુલ શ્લોક ૫	પૃષ્ઠ ૧૧૯૬
	પવિત્રતાનું અર્થ	૧૧૯૬ શુ સાચી પવિત્રતા	૧૧૯૬
	કોણ ક્યારે પવિત્ર	૧૧૯૬	
-	૧૭ ચિંતા	કુલ શ્લોક ૩	પૃષ્ઠ ૧૧૯૮
	ચિંતાના પ્રકાર	૧૧૯૮ પારખી ચિંતા તમજી	૧૧૯૮

૧૮ ફક્કા	કુલ શ્લોક ૪	પૃષ્ઠ ૧૧૬૭
કોણુ શુ ઈરુએ	૧૧૬૭ લાલચ-દુ ખકારણુ	૧૧૬૮
ઈરુજી-સદન ફળ	૧૧૬૮	
૧૯ મય	કુલ શ્લોક ૨	પૃષ્ઠ ૧૧૬૯
કયાં સુધી લય રાખવો	૧૧૬૯ નિર્ભય ક્રાણુ	૧૧૬૯
૧૦૦ પ્રતિજ્ઞા	કુલ શ્લોક ૩	પૃષ્ઠ ૧૨૦૦
પ્રતિજ્ઞાનું મહત્વ	૧૨૦૦ પ્રતિજ્ઞા પાલન ફળ	૧૨૦૦
ઉત્તમ પ્રતિજ્ઞા ન હોય	૧૨૦૦	

શ્લોકોના પ્રમાણોમા આપેલ અન્યોના તથા સ્થળોના ટૂંકા નામોની સમજૂતી.

અ૦-અણ્ણ, અણ્ણન અધિષ્ઠાત.
આ ત-જૈન આત્માનન્દ સમા
માવનગર
આગમોદય સમિતિ, સુરત
આગ૦સ૦ આગમોદય સમિતિ સુરત
આત્મા૦ સ૦-જૈન આત્માનન્દ
સમા, માવનગર
ત્રિપટિ-ત્રિપટિયાલાકાપુરપચરિત્ર
દે૦ ના૦-દેવચન્દ નાલમાઈ પુસ્ત
કોચર ફઢ સુરત
ટૂ૦-ટૂટ

પ્ર૦ મ૦-જૈનધર્મ પ્રસારક સમા,
માવનગર

મા૦-માગ

મા૦ વિ૦-માદદિગ્ધ

ય૦ વિ૦ પ્ર૦-ચરોદિગ્ધ

જૈન ધર્મમાલા, માવનગર

વિ૦ ધ૦ સ૦-વિજયધર્મસ્ફૂર્તી

જ્ઞાનમંદિર આગરા

શ્લોક-શ્લોક

હી હ૦-વહિત હીરાલાલ હસરાજ,
જામનગર

જે શ્લોકોના પ્રમાણના અંતે ફૂલ (*) નું નિશાન આપ્યું
છે તે શ્લોક તે અધિકારનો પોતાનો બનાવેલો નથી, પણ બીજાના
અધિકારી એ અધિકાર લીધેલો છે એમ સમજવું

શ્લોકોના પ્રમાણના ઉલ્લેખમા કૌંસ ( ) માં આપેલ નામ
અધિકારીનું અથવા તે પ્રકાશકનું સમજવું

શુદ્ધિપત્રક.

પૃષ્ઠ	પાકિા.	અશુદ્ધિ	શુદ્ધિ
૮૨૪	૨૨	શાસેાની	સસેાની
૮૨૫	૨	વિઘા-ઝરીગરીનો ગુરૂ	-વિઘાનો જાથુઝાર
૮૨૮	૨૦	રજ્જયે-	રજ્જયે-
૮૨૯	૫	પ્રાપ્તુચત્તીહ	પ્રાપ્તુચન્તીહ
૮૩૧	૭	લોકોની પ્રીતિ મેળવવી	લોકોને સચ્છ કરવા
,,	૮	મપાદાઓ	સપાદાઓ
૮૪૫	૪	ખાતો હોય, જે નિત્ય મતરાગો હોય,	ખાતો હોય, જે શુરુને પ્રિય હોય,
૮૪૭	૫	-છક્ષણ	-લક્ષણમ્
,,	૧૭	દુમ્બતે	દુદ્યતે
૮૪૮	૬	ચાત હો	ચાત હોય
૮૫૦	૪	વાહ્નણ-	બ્રાહ્મણ-
,,	૧૭	કર્માયણ્ન-	કર્માયણ્ન-
૮૫૩	૫	કરવા છે	કરવા જોઈએ
૮૬૧	૧૦	-કુકુટા-	-કુકુટા-
૮૬૨	૪	રૂપિમેર	રૂપિરેષ
૮૬૩	૧૨	-ગારદ્ધ-	-ગારદ્ધ-
૮૬૪	૧૮	ઉપદેશપ્રાસાદ્	ઉપદેશપ્રાસાદ્*
૮૬૫	૨૦	-પ્યસૌ	-પ્યસૌ
૮૭૦	૧૪	માવસ્મિન્ધે-	માવસ્મિન્ધૈ
૮૭૨	૧૭	શક્તિ	શક્તિ +ગેરે
૮૭૬	૬	વૃત્તે	વૃત્તૈ
૮૮૦	૧૬	વાપયેદ્બીજ	વાપયેદ્બીજ

शुद्धिपत्रक.

पृष्ठ	पंक्ति.	अशुद्धि	शुद्धि
८२४	२२	शस्त्रोनी	शस्त्रोनी
८२५	२	विद्या-करीगरीना शुद्ध	-विद्याना जलशुद्ध
८२८	२०	रञ्जये-	रञ्जये-
८२६	५	प्राप्तुयन्तीह	प्राप्तुयन्तीह
८३१	७	लोकोनी प्रीति मेणवरी	लोकोने राशु करवा
"	८	स पादाओ	स पादाओ
८४५	४	आतो होय,	आतो होय,
		जे नित्य मतवाओ होय	जे शुरुने प्रिय होय,
८४७	५	-लक्षण	-लक्षणम्
"	१७	वृम्यते	वृम्यते
८४८	६	शात हो	शात होय
८५०	४	वाह्यण-	वाह्यण-
"	१७	कर्मायण्य-	कर्मायण्य-
८५३	५	करवा ७	करवा लोभओ
८६१	१०	-कुकुटा-	-कुकुटा-
८६२	४	कृषिमेव	कृषिमेव
८६३	१२	-गोरक्ष-	-गोरक्ष-
८६४	१८	उपदेशप्रासाद	उपदेशप्रासाद*
८६५	२०	-प्यसौ	-प्यसौ
८७०	१४	भावस्मिन्धै-	भावस्मिन्धै
८७२	१७	शक्ति	शक्ति पगेरे
८७६	६		वृत्तै
८८०	१६		

પૃષ્ઠ	પાત્રિકા	અનુવ્રત્તિ	શુદ્ધિ
૮૮૧	૧૨	યાગયલ્કયસ્મૃતિ	યાજ્ઞયલ્કયસ્મૃતિ
૮૮૫	૧૭	સ્વર્ગર્તિ	સ્વર્ગર્તિ
૮૮૬	૧૬	વિપલુચ્યૈ સ્થેય	વિપલુચ્યૈર્ધૈર્થ
૮૮૭	૨૨	દિનથી	ધૈર્ધથી
૮૮૮	૮	ભોગને	ભોગવે
૮૮૯	૧૧	ઘરં	ઘર
૮૯૦	૧૭	દુર્જન દનાપણ —	૦
૮૯૧	૨૧	ધ્રુવ	ધ્રુવ
૯૦૪	૨	યદ્દેવા-	યદ્દેવા-

૮૦૬ ના પહેલાં 'લોકનો અનુવાદ નીચે પ્રમાણે સમજવો —

' જે સાત્તિક લોક માણની ધર્મજાત ત નીન એના મનથી શુદ્ધ એવી ધર્મકથાને જ આહે છે તેઓ ઉત્તમ છે '

૮૦૬	૧૭	અપેક્ષાએ	અપેક્ષા રાખનારા,
,	૧૮	સકુચિત છે	સકુચિત કથાને આહે છે
૮૦૬	૩	કુલિન	કુલીન
૮૦૮	૧૧	૨૩, ૨૪	૨૩ ૨૪ (જે છા)
૮૧૦	૫	ધ્યાનતપ્તરા ।	ધ્યાનતપ્તરા ।
,	૧૪	નિસક્ષા	નિ સક્ષા
૮૧૩	૧૨	કરવો	કરવું
	૧૭	-ગતેન્નયતફર,	-ગત ચ અવગણવા,
૮૧૪	૭	મતના ફળવાળું	૦
૮૧૬	૨	-મર	મેતિ
૮૨૫	૧૧	યામ્સદૈવ	ધ્યાસદૈવ
૮૨૭	૪	સલ્લે ।	વય ।
,	૬	હે મિત્ર ।	હું પક્ષી મિત્ર ।

પૃષ્ઠ	પાંક્તિ	અશુદ્ધિ	શુદ્ધિ
૯૩૫	૨	વધ્યુ-	વધૂ-
"	૪	૫ ૧૭૮	૫ ૧૭૮*
"	૭	તેમા	તે દ્વારા
"	૮	ધારણ કરી રાખે છે,	આપે છે
૯૩૭	૭	(આ સ)	(આ સ)*
૯૩૮	૧૮	નિસ્પૃહ	નિ સ્પૃહ
૯૩૯	૬	સમય હોય,	સમર્થ હોય અને જે કથાએને જીતવામા અગ્રવીર હોય
૯૪૬	૩	શુદ્ધ્ય-	શુદ્ધ્ય-
૯૫૦	૧૧	દિમાંશુનિજય	દિમાંશુવિજય
૯૫૬	૧૯	પૂર્ણો-	પૂર્ણો-
"	૨૨	-મિહિના	-મિહિના
૯૬૬	૧૭	૦	હૃદયપ્રવીણ શ્લોક ૧૩
૯૬૭	૨૧	સ્વાદ્વ્રપિ	સ્વાદ્વ્રપિ
૯૬૯	૪	મેયજ્ઞા	મેયજ્ઞ
"	૧૫	હોય અને અધિકારવાળો હોય તે જ (માથો) વેઘ છે	હોય, આવો વૈદ ચિકિત્સા કરવાને અધિકારી-યોગ્ય છે
૯૭૧	૭	દન્તરગણી	દન્તરગણી
૯૭૮	૧૩	પાન્તિ	યાન્તિ
"	"	પર્ણ	પર્ણ
૯૮૨	૧૬	પૌષ્ય-	પાષ્ય-
૯૮૪	૨૦	ચારક	ચારક
૯૮૫	૨૧	મૃત	મૃત્
૯૮૬	૪	મડદુ	માટી

પૃષ્ઠ	પાત્રી	અનુદિ	શુદ્ધિ
૯૮૧	૧૪	ઉત્પન્ન કરે	દ/ કરે
,	૨૦	સ્વચિતિ	સ્વચિતિ
૯૮૨	૧૨-૧૩	અયોગી દેશ અને અયોગી કાને વિષે અર્થો (ચાલવા) આચરણ ન કરે નો ત્યાગ કરે	દેશ-કાળથી નિરક્ષ આચરણ ન કરે
૯૮૮	૪	પત્ત	પતે
	૧૩	અગમ	અગમા
૯૯૯	૨૦	સ્તદૂષણા-	સ્તદૂષણા-
૧૦૦૨	૯	-ચિર	ચીર-
	૧૨	તામ્બૂલ	તામ્બૂલ
૧૦૦૬	૧૦	દશવ-ધર	દશક-ધર
૧૦૧૨	૩	-શુભિત્ત્વ	શુભિત્ત્વ
,	૯	પાપિષ્ઠા	પાપિષ્ઠા
૧૧૩	૧૬	ધનને દક્ષિણારી નગી	ધનને દક્ષિણારી મ રક્ષાને નિપજાવનારી નળને
૧૦૧૭	૧૩-૧૪	મારુ ક્ષુ આચરણ પણને દુષ્ ઓ અને ક્ષુ આચરણ મત્પુરુષને દુષ્ ઓ ?	મારુ આચરણ પશુને દુષ્ ? કે સપુરુષને દુષ્ ઓ ?
૧૧૯	૯	મક્તિ	ધુક્તિ
૧૦૨૦	૭	મય	મયે
૧૦૨૩	૧૧	નામ્	નાર્ધ
૧૦૨૬	૮	કુર	કુર
૧૦૨૭	૪	કનિષ્ઠા-	કનિષ્ઠા-

પૃષ્ઠ	પાંક્તિ	અશુદ્ધિ	શુદ્ધિ
,	૧૯	દન્તકાષ્ટ	દન્તકાષ્ઠ
૧૦૨૮	૧૫	દન્તકાષ્ટસ્ય	દન્તકાષ્ઠસ્ય
૧૦૨૯	૧૪	-પટ્-	-પટ્-
,	૧૦	-શોક-	-શાફ-
૧૦૩૧	૧૩	ચિત્રા	ચેવતા
૧૦૩૬	૪	સુચેલો	સુચેલો
,	૧૭	હૃદે-	હૃદે-
૧૦૩૮	૩	યતન્ન	યત્તન્ન
૧૦૩૯	૧૧	ધૂ	ધૂપ
૧૦૪૧	૪	યાય છે	યાય છે એમ કહેવાકો કહે છે પણ તે ઠીક નથી (ઉપશો શ્લોક જુઓ)
૧૦૪૨	૯	(ગદ્ય)	(ગદ્ય)
૧૦૪૯	૧૭	(ખૂણા)	(ખૂણા) અને દક્ષિણ દિશા
૧૦૫૧	૧૮	-સુગિડ-	-સુગિડ-
,	૧૯	પક્ષા	પક્ષ્વા
૧૦૫૩	૮	અન્ને જા ધ	અન્ને દોંચણુ
,	૧૦	જા ધાને	દોંચણુને
,	૧૨	વિત	વિસ
૧૦૫૪	૦	ગ્રાહણૈ-	ગ્રાહણૈ-
,	૪	-નિર્ગૃહૈર્નિસ્થકૈશ્ચ	-નિર્ગૃહૈર્નિ સ્થકૈશ્ચ
,	૮	રાજા કે	રાજા, ઘર અગના કે
૧૦૫૯	૮	મચત્સરણે	સવત્સરેણ
૧૦૬૪	૨૦	(આત્મા સ)	(આત્મા સ)
૧૦૬૮		કેડ	કેડ
૧૦૭૦		રાખવા	રાખવા

पृष्ठ	पङ्क्ति	अङ्गुद्धि	शुद्धि
११५३	३	श्रुतेनैव	श्रुतेनैव
११५४	१४	आत्मार्थ	आत्मार्थ
११५५	२०	(प्र०स०)	(प्र०स०) ^३
११५६	१३	परायमारम्भ	परायमारम्भ
११६१	१८	(आग स)	(आत्मा स)
११६४	८	आयश्ना	आयश्नुना
११६६	५	धम, अथ,	धर्म, अर्थ,
११६७	२	सम्पद्यते	सम्पद्यते
"	१५	असम्पत्त्या	असम्पत्त्या
११७३	१५	परिहिते	परहिते
११७७	३	पर्युपासीत	पर्युपासीत
११८०	४	कस्यचित्	कस्यचित्
११८४	४	कुर्यते-	कुर्यता-
११८७	२०	तदपि प्राक्षि-	तदपि प्राक्षि-
११८८	८	त	न
,	८	मास	मास
,	२०	धारय	धारय
११८०	८	असत्	असत्
११८४	१०	सत्तुष्टो ब्राह्मण शुचि	सत्तुष्टो ब्राह्मण शुचि
,	,	क्षेम करो	क्षेमकरा
११८६	१२	वाजमुद्धे	वाजमुद्धे
११८८	५	कर्मपुराण	कर्मपुराण
१२००	२०	दत्ता	दत्ता
३०ते३ ३३अ		सिद्धप्रकरण	सिद्धप्रकरण

પૃષ્ઠ	પાકિત	અશુદ્ધિ	શુદ્ધિ
૧૦૭૨	૫	કસ્યચિત્	કસ્યચિત્
,	૧	૦	મહાભારત
૧૦૭૪	૮	રપિધુગ્ન	રપિ ધુગ્ન
૧૦૮૦	૧૮	ધ્રુવ-	ધ્રુવ-
૧૦૮૩	૩	યશ	યશ
૧૦૮૫	૧૮	(વિહ્વળ)	(વિહ્વળ)
૧૦૯૦	૧૭	સરકાર	મરકારિત
૧૦૯૨	૧૨	હી	હિ
,	૨૨	યુક્ત	યુક્ત હોય તો
૧૦૯૭	૧૯	વીહ્વળસ્વાય	વિહ્વળસ્વાય
૧૧૦૦	૫	સ્ત્રી ૦ ૨ x	સ્ત્રી ૦ ૨ *
,	૧૫	સ્ત્રી ૦ ૧ x	સ્ત્રી ૦ ૧ *
૧૧૧૦	૧૯	કાય	કાર્ય
૧૧૧૧	૨૦	પ્રાણે	પ્રાણે
૧૧૧૩	૨૦	ચક્તો	ચક્તી
૧૧૧૪	૬	' નમનની રૂપ છત્રિએને વચમાં સખી પ્રિત માણસે ' આમ વાચ્યુ	
૧૧૧૭	૮	મેધસ્ત્રી	મેધ-નાશનાના
૧૧૨૨	૭	કલ્પ	કલ્પ
૧૧૨૭	૩	યજીમયતી	યજી મયતિ
૧૧૩૩	૧૭	-ધર્મે-	-ધર્મ-
૧૧૪૦	૧	મપાકર્તુ	મપાકર્તુ
૧૧૪૩	૨૦	૦	મુનિ હિમાશુવિજય
૧૧૪૪	૧૯	જિમ્હા	જિમ્હા
૧૧૫૧	૧૬	મધ્યસ્થતા	મધ્યસ્થતા
	૨	નિંદા થાય છે	તે નિંદાય છે

पृष्ठ	पंक्ति	अंगुलि	शुद्धि
११५३	३	श्रुतेनैव	श्रुतेनैव
११५४	१४	आत्मार्थ	आत्मार्थ
११५५	२०	(प्र०स०)	(प्र०स०)-
११५६	१३	पराथमारम्भ	पराथमारम्भ
११६१	१८	(आग स)	(आरमा स)
११६४	८	आय२ना	आय२धुना
११६६	५	धम, अथ,	धर्म, अर्थ,
११६७	२	सम्पद्यते	सम्पद्यते
,,	१५	असम्पत्त्या	असम्पत्त्या
११७३	१५	परिहिते	परहिते
११७७	५	पयुपासीत	पयुपासीत
११८०	४	कस्यचित्	कस्यचित्
११८४	४	कुर्यते-	कुर्यतो-
११८७	२०	तदपिप्राज्ञै-	तदपि प्राज्ञै-
११८८	८	त	न
,	६	मास	मास
,	२०	धारधु	धारधु
११८०	६	असधु	असधु
११८४	१०	मत्तुष्टो ब्राह्मण शुचि	मत्तुष्टो ब्राह्मण शुचि
,		क्षेम करो	क्षेमकरो
११८६	१२	वाजपुष्टे	वाजपुष्टे
११८८	५	कमपुराण	कूमपुराण
१२००	२०	दत्ता	दत्ता
३२५३ ठेकाखे		सि दुरप्रकरण	सिन्दूरप्रकरण

द्राक्षा म्लानमुखी जाता,
शर्करा चाश्मता गता ।
सुभाषितरसस्याग्रे,
सुधा भीता दिवं गता ॥ १ ॥

સુભાષિત-પદ્ય-રત્નાકર

— ભાગ ત્રીજો —

जगत्पूज्य-श्रीविजयधर्मसूरीश्वरेभ्यो नमो नमः ।

मुनिश्री-विशालविजयमहाराजसङ्गृहीतः

सुजापित-पद्य-रत्नाकरः

(तृतीयो भागः)

गूर्जरभाषाऽनुवादसहितः ।

मंगलाचरणम्

नाभेयनेमीश्वरतीर्थनाथ-

पमित्रित शिल्पितमर्मस्तु ।

अनेकवृक्षैर्योऽभिनन्द्य

वन्द्य प्रगल्भेऽर्जुनतीर्थमर्च्यम् ॥ १ ॥

व्यावहारिक विज्ञान

क्षत्रिय (१)

उत्तम क्षत्रिय —

बुलढयनिशुद्धा ये, क्षत्रिया मत्प्रशालिन ।

नैन तेऽवगताऽस्य, प्रहरन्ति रिपोरपि ॥ १ ॥

पाञ्चनामचरित्र (पद्य), मत्त २, श्लो० १२१

गन्ने कुलनी विशुद्धिवाजा अने सत्प्रशाली जे क्षत्रिय
पुरुषे होय छे ते, दुश्मियार वगरेना भावुस शत्रु होय तो
पण तेने भारता नथी १

क्षत्रियनु कर्म—

क्षत्रियस्यापि यजन, दानमध्ययन तप ।

शस्त्रोपनीसन भूतारक्षण चेति व्रतय ॥ २ ॥

अत्रिस्मृति, श्लो० १४

યજ્ઞ કરવો, દાન દેવું, શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરવો, તપ કરવું, શસ્ત્રવડે આજીવિકા કરવી અને પ્રાપ્તિઓનું રક્ષણ કરવું આ સર્વ ક્ષત્રિયનો પણ આચાર છે ૨

इज्याऽध्ययनदाने च, प्रजानां परिपालनम् ।

शस्त्रास्त्रधारणं सेना, कर्माणि क्षत्रियस्य तु ॥ ૩ ॥

પારાજરસહિતા (વૃદ્ધસ્પતિ)

યજ્ઞ કરવો, શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરવો, દાન-દેવું, પ્રજાઓનું પાલન કરવું, શસ્ત્ર અને અસ્ત્રનું ધારણ કરવું તથા સેના કરવી આ એવ ક્ષત્રિયના કર્મ ૩ ૩

ક્ષત્રિય અને વૈશ્યનું કર્મ —

दान चाध्ययनं चैव, यजनं च यथामिति ।

ક્ષત્રિયસ્ય ચ વૈશ્યસ્ય, કર્મેદ પરિકીર્તિતમ્ ॥ ૪ ॥

ગદ્યમ્મૃતિ, અં ૧, શ્લોક ૩

વિધિ પ્રમાણે દાન આપવું, લાણવું અને યજ્ઞ કરવો આ ક્ષત્રિય અને વૈશ્યનું કર્મ કહેલું છે ૪

ક્ષત્રિયનો ધર્મ —

तनः सत्यं धृतिर्दाक्ष्य, मद्रग्रामजनप्रतिता ।

દાનમીશ્વરભાગ્યથ, નાગધર્મઃ પ્રકીર્તિત ॥ ૫ ॥

વિગ્નમ્મૃતિ, અં ૫, શ્લોક ૩૩

તેજ-શૌર્ય, સત્ય, ધીરજ, ચતુરાઈ, યુદ્ધથી પાછા ન
કરવું તે, દાન કરવું, સ્વામીપણાનો ભાવ ગળવો આ
દાનિયનો ધર્મ કહેલો છે ૫

પ્રજાના રક્ષણ દાનમિ-જ્યાઽધ્યયનમેવ ચ ।

રિપયેષ્યપ્રમક્તિશ્ચ, ક્ષત્રિયસ્ય સમાસત ॥ ૬ ॥

મનુસ્મૃતિ અ૦ ૧, શ્લોક ૮૯

પ્રજાનું રક્ષણ કરવું, દાન દેવું, યજ્ઞ કરવો, શાસ્ત્રનો
અભ્યાસ કરવો અને વિધિઓમા આસક્તિ ન રાખવી આ
ક્ષત્રિયનો સચેપથી ધર્મ છે ૬

ક્ષત્રિયનો મુખ્ય ધર્મ પ્રજાનું પાલન —

ક્ષત્રિયસ્ય પરાં ધર્મઃ, પ્રજાના પરિપાલનમ્ ।

તસ્માત્સર્વપ્રયત્નન, રક્ષયેન્નૃપતિ પ્રજા ॥ ૭ ॥

ચિત્તુસ્મૃતિ, અ૦ ૬, શ્લોક ૩

પ્રજાનું રક્ષણ-પાલન કરવું એ ક્ષત્રિયનો પરમ ધર્મ છે
એટલા માટે રાજાએ હરેક પ્રયત્નથી પ્રજાનું રક્ષણ કરવું
જોઈએ ॥

ક્ષત્રિય અને વૈશ્યનો વિરોધ ધર્મઃ—

ક્ષત્રિયસ્ય વિદ્રેષણ, પ્રજાના પરિપાલનમ્ ।

ઋષિર્ગૌરવગાણિજ્ય, મિશ્રશ્ચ પરિકીર્તિતમ્ ॥ ૮ ॥

મહાસ્મૃતિ, અ૦ ૧, શ્લોક ૪

ક્ષત્રિયને વિશેષે કરીને પ્રજાનુ પાલન કરવું કહેલું છે અને વેશ્યને ખેતી, ગાયનુ રક્ષણ અને વેપાર વિશેષે કરીને કહેલું છે ૮

પશુવધમા સાચુ ક્ષત્રિયપણુ નથી.—

પુનર્નિરપરાધાના, પશૂના તૃણમશ્નતામ્ ।

પ્રહરન્તિ ગતાઽહ્વાણા, યે તેષા લગ્નવા કુત્ત. ? ॥ ૯ ॥

પાર્શ્વનાથચરિત્ર (પદ્ય), સ્તવ ૨, સ્તો ૦ ૧૨૭

—તો પત્રી ઘાસ ખાનારા, નિરપરાધ અને શસ્ત્રાત્મ વગરના પશુઓને જે મારે છે તેમની ક્ષાત્રવૃત્તિ કે ક્ષત્રિયપણુ કયા રહ્યું ? ૯

ક્ષત્રિયના પતનના કારણો:—

પ્રતિગ્રહોઽધ્યાપન ચ, તવાઽવિક્રેયનિરુપ્ ।

યાજ્ઞ ચતુર્ભિરપ્યેતૈઃ, ક્ષત્રિદ્વિપતન સ્મૃતમ્ ॥ ૧૦ ॥

અત્રિમ્મૃતિ, સ્તો ૦ ૧

દાન લેવું, ભણાવવું, જે પદાર્થો વેચી ન શકાય તેનું વેચાણ કરવું અને યજ્ઞ કરાવવા આ ચાર પ્રકારે ક્ષત્રિયનું પતન થાય છે ૧૦

રાજા (૨)

રાજાના ચિહ્ન—

માલમુગે વદનમિતિ, ત્રિતય ભૂમીશ્વરમ્ય ત્રિપુલ સ્યાત્ ।

ગ્રીવા જહ્વા મહનમિતિ, ત્રય લઘુ મહીશસ્ય ॥ ૧ ॥

ધમન્નપદ્મમ, પહ્લવ ઇ, શ્લો० ૫૦ (પ્ર સ)

કપાળ, છાતી અને મુખ આ ત્રણ અંગ રાજાને વિસ્તારવાળા હોય છે, (અર્થાત્ આ ત્રણ જોને વિશાળ હોય તે રાજા થાય છે) તથા ડોક, જઘા અને લિંગ એ ત્રણ અવયવ રાજાને નાના હોય છે (અર્થાત્ આ ત્રણ અવયવ જોના નાના હોય તે રાજા થાય છે) ૧

યસ્ય મ્વગેઽધ નાભી, મત્તમિતીદ ત્રય ગર્ભીર સ્યાત્ ।

સપ્તામૃધિનાઞ્ચેરપિ, ભૂમ મ કરગ્રહ કુસ્તે ॥ ૨ ॥

ધમન્નકલ્પદ્રુમ, પહ્લવ ઇ, શ્લો० ૬૦ (પ્ર સ)

જે પુરુષનો સ્વર, નાભિ અને સત્ત્વ (પરાક્રમ) આ ત્રણ ગર્ભીર હોય તે પુરુષ સાત સમુદ્રરૂપી મેખલાવાળી પૃથ્વીનો કર નહણ કરનાર થાય છે અર્થાત્ અકર્ણી રાજા થાય છે ૨

રાજાનો મહિમા:-

રાજા પિતા ચ માતા ચ, રાજા ચ પરમો ગુરુઃ ।

રાજા ચ સર્વશ્રતાના, પરિગ્રાતા ગુસ્મતઃ ॥ ૩ ॥

ગદ્યમૃતિ, શ્લોક ૨૬

રાજા જ માતા-પિતાઉપ છે, ગળ જ ઉત્તમ ગુરુ છે
અને રાજા જ સર્વ પ્રાણીઓનું રક્ષણ કરનાર ગુરુઉપ
માનેલો છે ॥

રાજાઽસ્ય જગતો વૃદ્ધેર્હેતુર્વદ્વાભિમદ્ગતઃ ।

નયનાનન્દજનનઃ, ઘ્નશાઙ્ક ઇય ગરિષ્ઠે ॥ ૪ ॥

કવિતાકૌમુદી, મા ૩, સ્તો ૧

વૃદ્ધ પુરુષોના સગવાળો રાજા આ જગતને વૃદ્ધિ પમા-
ડવાનું કારણ છે, તથા સમુદ્રને વૃદ્ધિ પમાડનાર અદ્રવી જેમ
લોકોના નેત્રોને આનંદ ઉત્પન્ન કરે તે જ

રાજાઃ બધાનો આગ્રાહ—

દુર્ગલાનામનાવાના, બાલશૂદ્રતપસ્વિનામ્ ।

અન્યાર્ય પરિશ્રતાના, સર્વેષા પાર્યિતો ગતિઃ ॥ ૫ ॥

ગદ્યમૃતિ, સ્તો ૨૫

દુર્ગલ, અનાથ, બાળક, વૃદ્ધ, ગરીબ અને બીજાથી
પરાલભ પામેલા બધાનું શરણ રાજા છે ૫

પર્જન્ય ઇત્ય મતાનામાધાર પૃથિવીપતિ ।

વિકલેઽપિ હિ વર્જન્યે, જીવ્યતે ન તુ મૃપતૌ ॥ ૬ ॥

કવિતાશૌમુદી, માગ ૩, શ્લો ૩

વરસાદની જેમ રાજા પ્રાણીઓનો આધારભૂત છે તેમા
પણ વરસાદને અજાણે છત્રી શકાય છે, પરંતુ રાજાને
અજાણે છત્રી શકતું નથી ૬

રાજાના ગુણા:—

કુલગીલગુણોપેત, મત્યર્ધમપરાયણમ્ ।

રૂપિણ સુપ્રમક્ષ ચ, રાજ્યાધ્યક્ષ ત્વ કારયેત્ ॥ ૭ ॥

ધમકટપદ્મ, પૃ ૭૮, શ્લો ૬૭ (પ્ર સ)

જે કુળ, શીલ અને શુભ કરીને સહિત હોય, સત્ત્વ
અને ધર્મમા તત્પર હોય, આરા રૂપવાળો હોય અને પ્રસન્ન
મુખવાળો હોય, આવા પુરુષને રાજ્યનો અધ્યક્ષ (રાજા)
કરેના જોઈએ (રાજાના આવા ગુણ જોઈએ) ૭

પ્રકૃતિગચસિ જાતપ્રત્યયોઽધીનરિચ ,

સમધિકચદ્વુશ્ચ શિલ્પવિદ્યાગુરુધ ।

પ્રથમમધિગતાર્યો ત્રિદ્વિપાચારમીત્યા,

નરપતિરિતિ મુદ્ધકે રાજ્યમવ્યગ્રમક ॥ ૮ ॥

કા યમાલા, ગુન ૨૩-જૈનનીતિશતક, શ્લો ૧૩

જે રાજા મત્રીઓના વચન ઉપર વિશ્વાસુ થયો હોય,
જેને વિદ્યાઓ આધીન હોય, જે ધણા શાસ્ત્રો ઠી કામ જાણતો

હોય, જે શિષ્યવિદ્યા-કાગીગરીનો ગુરુ હોય, અને જે શત્રુની
રીતભાત-છીલચાલને પ્રથમથી જાણતો હોય તે રામ એકલો
જ વ્યથતા રહિત-અવત્રપણે રાજ્યને ભોગવે છે ૮

गुणेषु रागो व्यमनेधनादरो गतिः सुनीतेषु च यस्य भूपतेः ।
चिर स भुङ्क्ते च लचामराशुका, सितावयामरणा नृमयिधम् ॥९॥

જૈનપંચાગ્ર, પૃ૦ ૨૨૬, શ્લોક ૨૨૯*

જે રાજાને ગુણો ઉપર રાગ હોય, ઘૂતાદિક વ્યસનને વિષે
અનાદર હોય અને સારી રીતિવાળાને વિષે પ્રીતિ હોય તે રાજા
અલાયમાન આમરરૂપી વસ્ત્રવાળી અને શ્વેત છત્રરૂપી આભ-
રણવાળી રાજલક્ષ્મીને ચિરકાળ સુખી ભોગવે છે ૯

आरब्धस्यापमर्गे स्फुटदमलमर्तिमुक्तमानो नताना,
नित्तायत्तात्मरंग. प्रतिकृतिकुशल. सेयकाना कृतेषु ।
विज्ञानस्यैकमीमा गुरुगुणमहिमा धर्मकार्ये प्रगीणः,
सेव्यो नाथो वदान्य सहजकरुणया दीनरत्तामानः ॥१०॥

કા પ્રમ હા, ગુ-૭ ૧૩-જૈનનોતિશનક, શ્લોક ૧૬

(ધનથી આધીન-વશ કરેલા પોતાના સેવકોએ) જે
કાર્યનો આરભ કર્યો હોય તે કાર્યની મમાસિ વિશે જેની
મતિ નિર્મળ હોય એટલે ઝઢરવાળી હોય, નમસ્કાર
કરનારા તરફ જે માન-ગર્વ રહિત હોય, સેવકોએ કરેલા
કાર્યોનો પ્રત્યુપકાર કરવામા જે કુશળ હોય, જે વિનાશમા
અતિ નિપુણ હોય, જેના મોટા ગુણોનો મહિમા મનાતો હોય,
જે ધર્મકાર્યમા પ્રવીણ હોય, જે દાતાર હોય અને જે

સ્વાભાવિક દયાવટે દીન જનોને વિષે સાવધાન હોય -આવો
રાજા સેવવા લાયક છે ૧૦

રાજાના દોષ:-

મર્મસ્પૃહ્મર્મયાચા કથિતપરગુણ પ્રસ્તુતે વોપકારે,
દીને હાનારધાનો રિદિતમપિ સદૃઢ્ઢૃષ્ણ શ્રોતુમ્મમઃ ।
કાલે કાલે ધનના સ્મરતિ ચ મમયે સેવકયાત્રતાના,
તાદૃક્ સેવ્યો ન સેવ્યો યદિ ધરણિરિય રાત્રગન્યાઽપિ જાતા ॥૧૧॥

કાવ્યમાલા, ગુચ્છ ૧૩-જેનનીતિશતક, સ્તો ૧૭

જે મર્મના વચનવટે ખીલના મર્મને પ્રગટ કરતો હોય,
જે ઉપકાર કરવાના પ્રસ્તાવને વિષે ખીલના શુષ્ક બોલતો હોય
(એટલે કે ખીલના શુષ્ક ગાંધને પોતાના ઉપરથી ઉપકાર કરવાનો
ભાર ઉતારી નાખતો હોય), દીન જનને નુકશાન કરવામાં
જેનું મન હોય, એક વાર ભગ્યા છતાં પણ જે ખીલના
ફલણને (વારવાર) સાબળવાને ઈચ્છતો હોય તથા કોઈ
કાર્યને સમયે-પ્રસંગે એટલે કાર્યને ઉદ્દેશીને નેવકને જે કાંઈ
ધન આપ્યું હોય તેને જે વખતોવખત જાભારતો હોય,
આવા પ્રકારનો રાજા, જે કદાચ આ પૃથ્વી રાજા સહિત
યદ્યંત્ય તે પણ, સેવના લાયક નથી ૧૧

રાજાનો ધર્મ —

ન્યાયેન દણ્ડન રાજ , સ્વર્ગકીર્તિફલ મયેત્ ।
અન્યાયદણ્ડર્થ રાજ , સ્વર્ગકીર્તિવિનાશનમ્ ॥ ૧૨ ॥

અદષ્ટ્યાન્દષ્ટ્યનરાજા, તથા દષ્ટ્યાનદષ્ટ્યન ।

અયશો મહદામોતિ, નરક ચાધિગન્ઠતિ ॥ ૧૩ ॥

બૃહહારિતસ્મૃતિ, અધ્યાય ૭, શ્લો ૧૧૩-૧૧૪

રાજા ન્યાયવડે દડ કરે તો તે દડ તેને સ્વર્ગ તથા કીર્તિ આપનાર થાય છે અને અન્યાયથી દડ કરે તો રાજાના સ્વર્ગ અને કીર્તિ બંનેનો નાશ થાય છે જેઓ દડને લાયક ન હોય તેમને જો રાજા દડે તથા જેઓ દડને લાયક હોય તેમને જો ન દડે તો તે રાજા મોટા અપયશને પામે છે તથા મર્યા પછી નરકે જાય છે ૧૨-૧૩

રાજા ગૃહન કર પૃથ્વી રક્ષેચોરાધુપદ્રવમ ।

ચાંગાદીના હિ પાપેન, લિપ્યેત સ્વયમન્યથા ॥ ૧૪ ॥

ત્રિપ્રાષ્ટિ, પટ ૮, મર્ગ ૩ શ્લો ૭૧૧

રાજાએ પૃથ્વીનો કર લઇને ચાર વગેરેના ઉપદ્રવનુ રક્ષણ કરવું જોઇએ અન્યથા—જો રક્ષણ ન કરે તો તે રાજા ચાર વગેરેના પાપથી પોતે લેપાય છે ૧૪

દુષ્ટમ્ય દષ્ટ. સુજનસ્ય પૂજા, ન્યાયેન કોશસ્ય ચ સમ્પ્રવૃદ્ધિ ।

અપક્ષપાતોર્ઘિપુ રાષ્ટરક્ષા, પઞ્ચૈત્રયજ્ઞાઃ મથિતા નૃપાણામ્ ॥ ૧૫ ॥

અન્નિમ્મૃતિ શ્લો ૨૮

દુષ્ટ જનોને દડ દેવો, સત્જનોની પૂજા કરવી, નીતિથી જાણનાની વૃદ્ધિ કરવી, અર્થીને વિષે પક્ષપાત ન કરવો અને દેશનુ પાચે રાજાના યજ્ઞ કહેલા છે ૧૫

પ્રજાનુ રક્ષણ કરવું અને તેને શિશિન-કર્તવ્ય જ્ઞાનવાળી બનાવવી એ બે કારણથી રાજાને પ્રજા-પતિ કહ્યો છે પ્રજાનુ કર્તવ્ય આ છે કે તે પોતાના રાજ ઉપર પ્રીતિ રાખે, તેની પૂજા નેષા (આજ્ઞાપાલન) કરે જ્યારે રાજાએ પ્રજાનુ પાલન-પોષણ કરવું જોઈએ ૨૧

રાજાનો પ્રિય કોણ થાય?—

દૂત યો યમદતામ, હાલા હાલાહલોપમામ્ ।

પર્યદારાન્ પૃથાકારાન્, મ મયેદ્રાનરહ્મ ॥ ૨૦ ॥

જે પુરુષ દૂત (જુગાર) ને યમરાજના દૂત સમાન જાણે છે, મહિરાને હવાહલ વિષ સમાન જાણે છે અને શ્રીઓને પૃથા આકારવાળી એટલે ખરાબ રૂપવાળી અથવા કેદખાનારૂપ જાણે છે, તે પુરુષ રાજાને પ્રિય થાય છે ૨૨

રાજાથી કાયદા—

નાકાલમૃત્યુર્ને વ્યાધિર્ને દુર્મિક્ષ ન વસ્ત્રા ।

મરન્તિ સત્તમમ્પન્ને, ધર્મ્મેનિષ્ઠે મહીપતૌ ॥ ૨૩ ॥

ધર્મકલ્પદ્રુમ, પૃ૦ ૧૨૧, શ્લોક ૪૯ (૬ લા)

રાજા સત્પથુજ્ઞ અને ધર્મિષ્ઠ હોય તો તેના રાજ્યમાં અકાલ મરણ થતું નથી, વ્યાધિની ઉત્પત્તિ થતી નથી, દુકાળ પડતો નથી અને ચોર લોકો હોતા નથી ૨૩

રાજનીતિ (૩)

રાજ્યનું કૃતિ:—

દાન પ્રનાપરિણામ, ન્યાયોડ્યાં જનરક્ષનસ્ય ।

રાજ્યકલ્પદ્રુમસ્વૈતા વિપુલા. ફલમમ્બદ ॥ ૧ ॥

ધર્મસ્પદ્રુમ, પૃ. ૭૮, શ્લોક ૬૬ (પ્ર સ)

દાન દેવું, પ્રજાનું રક્ષણ કરવું, ન્યાયથી વર્તવું, ધન ઉપાજન કરવું અને લોકોની પ્રીતિ મેળવવી આ સર્વ રાજ્યરૂપી કલ્પદ્રુમની વિશાળ કૃતિ-મ પાદાઓ છે ૧

રાજ્યની ગોભાના માધનો —

વાપીપ્રવિહારમ્પ્રણિતાગમી વન વાદિકા,

વૈદ્યપ્રાક્ષણનારિનાદિવિનુમા વેશ્યા વણિગ્ વાહિની ।

મિત્રા વીરમિવેકપિત્તમિનયા વાચયમા વલ્લિકા,

વસ્ત્ર વાગ્ધનાજિવેમરનર રાજ્ય મને શોમતે ॥ ૨ ॥

વાવ, વપ્ર (કિંચો), વિહાર (મહેલ), વર્ણ, વનિતા (સ્ત્રી), વાચાળ, વન, વાડી, વેત્ર, વ્રાક્ષણ (જા અને વ એક જ હોવાથી વ્રાક્ષણ), વારિ (જળ), વાહી, વિ (પડિત), વસ્ત્રવૈદ્ય, વાહિની (મેના

નદી), વિદ્યા, વીર પુરુષ, વિવેક, વિદ્યા (ધન), વિતય, વાઙ્મયમ (યુદ્ધિ), વાલી, વચ્ચ, વારણ (હાથી), વાનિ (અશ્વ) અને ઘેઘ વેસર (ખચ્ચર) આ સર્વ વકારાણિ પદાર્થોવિટે રાજ્ય શોભે છે ૨

રાજપુત્રના દોષ—

મયાસક્તિશ્ચ્છન્નગદ પરસ્ત્રી—

સેના દાને કાતરત્વ પ્રમાદ ।

લોકાગર્વકાન્તતો વામગુદ્ધિ—

દાસપ્રીતી રાજપુત્રસ્ય દોષ ॥ ૩ ॥

કાવ્યમાલા, ગુચ્છ ૧૩-જેનનીતિશતક, શ્લોક ૧૨

મહિશને વિષે આસક્તિ, દળ કપટનુ વચ્ચન બોલવું, પરસ્ત્રીનું સેવન, દાન દેવા કાતરપણુ—પીકણુપણુ, પ્રમાદ, લોકો ॥ અવજ્ઞા, એકાતમા વસવાની ગુદ્ધિ અને હામી-મરકરી ઉપર પ્રીતિ આ સર્વ રાજપુત્રના દોષ છે ૩

મત્રીનુ લક્ષણ —

પરક્ષિતત્ત્વા ધીમન્ત, સ્વાકારસ્ય નિગૃહકા ।

મન્ત્રસરસ્વકાશ્વાસા મન્ત્રિણ સ્યુર્મહીપતે ॥ ૪ ॥

માતસાહ્યાસ પ્રસ્થરણ ૨, અધ્યાય ૨, શ્લોક ૫૧

રાજના મત્રીઓ અન્યના મનને તેની ચેષ્ટા ઉપરથી જાણનારા, ગુદ્ધિમાન, પોતાના આકારને (ચેષ્ટાને) ગુપ્ત રાખનારા, વિચારને ગુપ્ત રાખનારા અને રાજ્યના હિતકારી રોવા બેઠાઓ (અર્થાત્ આવા મત્રીઓ રાજ્યને કરવા બેઠાઓ) ૪

સ્વદેશજાતાઃ સત્પ્રજાઃ કુહાપોહવિચક્ષણાઃ ।

દેશકાલવિદો ધીરાઃ, સાધ્યાસાધ્યવિવેકિન ॥ ૫ ॥

માનસોહાસ, પ્રકરણ ૨, અધ્યાય ૨, શ્લોક ૫૮

પોતાના દેશમાં ઉત્પન્ન થયેલા, સારી બુદ્ધિવાળા, તર્ક-વિતર્ક કરવામાં વિચક્ષણ, દેશ-કાળને જાણનારા, ધીર અને સાધ્ય તથા અસાધ્ય કાર્યનો વિવેક કરનારા મંત્રીઓ હોવા જોઈએ પ.

સાચો મંત્રી:—

અકારાન્કુરુતે કોશમગ્ધાદેશરક્ષણમ્ ।

દેશવૃદ્ધિમયુદ્ધાચ્ચ, સમન્ત્રી વુદ્ધિમાથ સ્ ॥ ૬ ॥

પ્રવચ્ચિન્તામણિ, પૃ. ૨૬૨, શ્લોક ૧

જે કેહ, હું વિના ખબરનો વધારે, હુત્યા કર્યા વિના દેશનું રક્ષણ કરે અને લડાઈ લડ્યા સિવાય દેશની વૃદ્ધિ કરે તે જ મંત્રી છે અને તે જ બુદ્ધિમાન છે ૬

મંત્રીના ગુણો:—

સ્વામિમક્તો મહોત્સાહઃ, કૃતજ્ઞો ધાર્મિકઃ શુચિઃ ।

અર્કર્કશઃ કુલીનશ્ચ, સ્મૃતિઞ્ચઃ સત્યમાપકઃ ॥ ૭ ॥

નિનીતઃ સ્થૂલલઘ્ચથાવ્યસનો વૃદ્ધસેનકઃ ।

અતન્દ્રઃ સત્ત્વસમ્પન્નઃ, ગ્રાજ્ઞઃ શૂરોઽચિરક્રિયઃ ॥ ૮ ॥

રાજા પરીક્ષિતઃ સર્વોપધાસુ નિજદેશજઃ ।

રાજાર્થસ્વાર્થલોકાર્થકાર્ત્ત્વો નિઃસ્પૃહઃ શમી ॥ ૯ ॥

અમોઘવચન કલ્પ, પાલિતાશેષદર્શન ।

પાર્તીચિત્ત્યેન મર્ત્ય, નિયોજિતપદક્રમ ॥ ૧૦ ॥

આન્વિક્ષિકીત્રયીગાર્વાદષ્ટનીતિકૃતશ્રમ. ।

ક્રમાગતો વણિક્ષુપુત્ર, સેવ્યો મન્ત્રી ન વાપર. ॥૧૧॥

વિષયકવિજ્ઞાનમ ઉલ્લાસ ૨ જ્ઞો. ૮૦ ૮૧, ૮૨, ૮૩, ૮૪

જે સ્વામી પર ભગ્નિવાળો હોય, ઘણો ઉત્સાહી હોય, કરેલા કામને ભણનાર હોય, ધાર્મિક હોય, પવિત્ર, દામણ ઉચ્ચ કુળમાં ઉત્પન્ન થયેલ, સ્મૃતિના શાસ્ત્રને ભણનાર સત્ય વક્તા વિનયવાળો, ઉદાર, વ્યસન રહિત, ધૃઢજનોને સેવક, આગ્રહ રહિત, મરવચુક્ત, ઘણો, શૂર, શીલ કાયકરનાર, સર્વ કાયમાં રાજ્યને પરીક્ષા કરેલો, પોતાના કુલદેશમાં ઉત્પન્ન થયેલો, રાજનો, પોતાનો અને પ્રજાને અથ સાધનાર, સ્પૃહા રહિત, શમતાવાળો સફળ વચનવાળો (જો આ પ્રમાણે કરનાર), સમય, સર્વ દર્શનોત્તુ પાલ કરનાર, પાત્રની ઉચિતતા જોઈને સર્વ ઠેકાણે પગલુ ભરનાર, આન્વિક્ષિકી, નથી, વાર્તા અને દંડનીતિને પ્રયત્ન લેલો અને વશપરપરાથી આવેલો જોરો વધિકૃતભાવ મની સેવવા લાયક છે જીજ્ઞે રાખવા લાયક નથી (આટલું શુભ મન્ત્રીના હોવા જોઈએ) ૭, ૮, ૯ ૧૦, ૧૧

શુલીના શ્રુતમગ્ધના, શુચયશ્ચાનુરાગિણ ।

શૂરા ધીરાશ્ચ નીરોગા, નીતિશાસ્ત્રવિશારદા ॥ ૧૨ ॥

પ્રગલ્ભા વાગ્મિનઃ પ્રાજ્ઞા રાગદ્વેષનિર્વર્જિતાઃ ।

વૈરાણા ચાપ્યક્તારઃ, સચિનાઃ સ્યુર્નિશ્ચયે ॥૧૩॥

માનસોદ્દાસ, પ્રકરણ ૨, અધ્યાય ૨, શ્લોક ૫૩, ૫૩

ઉચ્ચ કુળમાં ઉત્પન્ન થયેલા, શાસ્ત્રના જ્ઞાનવાળા, પવિત્ર, રાજ્ય ઉપર પ્રીતિવાળા, શૂરવીર, ધીર, રોગ રહિત, નીતિશાસ્ત્રમાં નિપુણ, પ્રગલ્ભ (બધ લક્ષણ રહિત), સાત બોલનાર, બુદ્ધિમાન, રાગદ્વેષ રહિત અને કોઈ સાથે વેર નહીં કરનારા આવા મંત્રીઓ સંપાદન માટે થાય છે ૧૩-૧૩

સત્યસન્ધ્યા મહાત્માનો દૃઢચિત્તા નિરામયાઃ ।

જ્ઞાતા સમ્મતા દક્ષાઃ, સચિના નૃપમસ્પદે ॥ ૧૪ ॥

સજ્ઞતા રાજકાર્યેષુ, રાગદ્વેષનિર્વર્જિતાઃ ।

આવ્યયે ચ નિપુણાઃ, સચિના કોઞટ્ટન્યે ॥ ૧૫ ॥

માનસોદ્દાસ, પ્રકરણ ૨, અધ્યાય ૨, શ્લોક ૫૪-૫૫

સત્ય પ્રતિજ્ઞાવાળા, મોટા આત્માવાળા (મનવાળા), દૃઢ ચિત્તવાળા, રોગ રહિત, લોકોને માન્ય અને ચતુર એવા મંત્રીઓ રાજાની સંપાદન માટે થાય છે રાજાના કાર્યમાં તત્પર, રાગદ્વેષ રહિત અને આવક-બાવકમાં નિપુણ એવા મંત્રીઓ ખજાનાની વૃદ્ધિ કરનારા હોય છે ૧૪-૧૫

જૂનો મંત્રી રાખવો:-

કૃતેષ્વમાત્યેષુ પુરાતનેષુ, ચિર મ્થિરા રાજતિ રાજ્યલક્ષ્મી ।

યતઃ શરાવેષુ નરેષુ વારિ,ન્યસ્ત સમસ્ત મિલય પ્રયાતિ ॥૧૬॥

ધર્મજત્પદ્રુમ, પૃષ્ઠ ૫, શ્લોક ૬૯ (પ્ર સુ-૧)

જ્યતા પ્રધાનો કરવાથી રાજ્યની લક્ષ્મી વિરક્તિ મુખી
રિયર રહીને ચોલે છે, કેમકે નવા (કારા) મરાવવામા નાખેડુ
સમથ પાણી વિવચ-નાશ પામે છે ૧૮

કાષ્ઠા મત્રીથી ગાયદો —

પ્રાતે નિયોજિતસ્માત્યે, ત્રયો ગુણા મહીપતે ।

યદ્ય સ્વર્ગનિગમય, પુષ્કલય ધનાગમ ॥ ૧૭ ॥

ધર્મજલદ્રુમ, પલ્લવ ૫, શ્લો ૬૮ (પ્ર સ)

પુદ્ધિમાન મત્રી કર્યો હોય તો રાજાને ત્રણ ગુણ પ્રાપ્ત
થાય છે યદ્ય, સ્વર્ગનિવાસ અને પુષ્કળ ધનની પ્રાપ્તિ ૧૭

મૂર્ખ મત્રીથી નુકશાન—

મૂર્ખે નિયોજિતસ્માત્યે, ત્રયો દોષા મહીપતે ।

અપદ્ય સ્વાર્થનાશય, નર્મકે પતન દુરમ્ ॥ ૧૮ ॥

ધર્મજલદ્રુમ, પલ્લવ ૫, શ્લો ૬૭ (પ્ર સ)

જો મૂર્ખ માણસને અમાત્ય કર્યો હોય તો તે રાજાને
ત્રણ દોષ પ્રાપ્ત થાય છે અકીર્તિ, સ્વાર્થનો નાશ અને
અવશ્ય નરકની પ્રાપ્તિ થાય છે ૧૮

મત્રીનો ધર્મ—

અમાર્ગે રતમાનસ્ય, નૃપસ્ય પ્રતિકૂળગા ।

બોધયન્ત પ્રિયેર્ગાક્યે, સચિવા સ્યુર્નૃપદ્વયે ॥ ૧૯ ॥

માનસોહાસ, પ્રકરણ ૨, અધ્યાય, ૨, શ્લો ૫૬

રાજ્ય અવળે માર્ગે વર્તતો હોય તો તેનાથી પ્રતિકૂળ
ચનારા અને પ્રિય વચનોવડે રાજને યોધ કરનારા જે મત્રીઓ
હોય તે રાજની સમૃદ્ધિને વધારનારા હોય છે ૧૯

સેનાપતિના ગુણ:—

અમ્યાસી વાહને શસ્ત્રે, શસ્ત્રે ચ વિજયી ગ્ણે ।

સ્વામિભક્તો જિતાયાપઃ, સેવ્યઃ સેનાપતિઃ પ્રિયે ॥૨૦॥

વિવેકપિલાસ, ઉદ્દામ ૨, શ્લો ૮૫

જેણે વાહન, શાસ્ત્ર અને શસ્ત્રનો અભ્યાસ કરેલ હોય,
જે લડાઈમાં છત મેળવતો હોય, જે સ્વામીભક્ત હોય
અને જેણે પરિશ્રમ ઉપર વિજય મેળવ્યો હોય એવા સેના-
પતિને (પોતાના-રાજના) લવા માટે ગખનો ભેઈએ ૨૦

મુલકની પ્રશસા:—

ભગ્ને રાજનલે પરેણ વલિનાકાન્તે રણપ્રાઙ્ગણે,

-ધીરઃ કોડપિ નિર્ગતેવે યદિ તતો ધન્યા પ્રસસ્તસ્ય તુ ।

અકૈકસ્ય મહાકતોઃ પ્રતિપદ યસ્ય પ્રશસ્ત ફલં,

મીતગ્રાણફલાતિરેકમદિમા લોકે મવેદમ્ય ગા ॥ ૨૧ ॥

કાવ્યમાલા, મુદ્દ ૧૩-જૈનનીતિશતક પ્રશ્નો ૧૫

જળવાન શત્રુએ રાજસૈન્યનો નાશ કર્યો હોય અને રણ-
મેદાનને ઘેરી લીધું હોય તેવે વખતે જો કોઈ ધીર પુરુષ
(જેય પામીને) પાછો ફરે તો તેની માતાને ધન્ય,
કારણ કે તેવો ધીર મુલક એક એક પગલે એક એક મહાયશત્રુ

પ્રસારત કૃણ પામે છે, અથવા તે જગતમા ભય પામેલાના
રક્ષણરૂપ થોડા કૃણના મહિમાને પામે છે ૨૧

સભાસદો કેવા બેઠાએ.—

ધર્મશાસ્ત્રાથવૃક્ષલા, કુલીના સત્યગાદિન ।

સમા ગર્ગી ચ મિત્રે ચ, નૃપતે. સ્યુ મમામદ ॥ ૨૨ ॥

ધર્મવૃક્ષદ્રુમ પૃ ૭૦, શ્લો ૭૪ (પ્ર સ)

ધર્મશાસ્ત્રના અર્થમા કુશળ, કુલીન, સત્ય બોલનાર,
મિત્ર અને દુરમન બંનેમા સમાનભાવ રાખનાર, (આવા
પ્રકારના શુભવાળા) રાજાના સભાસદો હોય ૨૨

પ્રતિહારનુ દેશબુધ—

ઉત્તરો મ્પરાન્ દક્ષઃ, પ્રિયગ્નર્ દર્પમર્ષિત ।

ગ્રાહી ચિત્તમ્ય મર્ષેષા, પ્રતિહાર પ્રશસ્યતે ॥ ૨૩ ॥

જે શરીરે ઉત્તર અને રૂપવાન હોય, તથા ડાહ્યો, પ્રિય
વચન બોલનાર, (જે રહિત અને સવના ચિત્તના અભિ
પ્રાયને સમજનાર હોય એવો પ્રતિહાર વખાણવા લાયક છે ૨૩

શક્તિવામાસ્તત્ત્વજ્ઞ, પ્રિયગ્નર્ પ્રિયદર્શન ।

સદ્વૃક્તગ્રહી દક્ષ, પ્રતિહાર પ્રશસ્યત ॥ ૨૪ ॥

ધર્મવૃક્ષદ્રુમ પૃથગ ૬, શ્લો ૭૭ (પ્ર. સ)

જે ઇગિત-ચેષ્ટા અને આકાર ઉપરથી તરવને જાણી
જતો હોય, જે પ્રિય વચન બોલનાર હોય, જેનું દર્શન પ્રિય
હોય-જેને જોવાથી પ્રીતિ ઉત્પન્ન થતી હોય, જે એક વાર

કહેવાથી સમજી જતો હોય, અને જે નિપુણ હોય તેવો પ્રતિહાર કરવો પ્રશસ્ત છે ૨૪

પુરોહિતનું લક્ષણ—

વ્રગ્યા ચ દણ્ડનીત્યા ચ, શાન્તિકર્મેણિ પૌષ્ટિકે ।

આર્થર્વણે ચ કુશલઃ, સ સ્યાદ્રાજપુરોહિતઃ ॥ ૨૫ ॥

માનસોહાસ, પ્રકરણ ૨, અધ્યાય ૨, શ્લોક ૬૦

વેદત્રયીને વિષે, દંડનીતિને વિષે, શાન્તિ કર્મને વિષે, પૌષ્ટિક કર્મને વિષે અને આર્થર્વવેદની ક્રિયાને વિષે જે કુશળ હોય તે રાજપુરોહિત થઈ શકે છે ૨૫

રાજાના લેખકનું લક્ષણ—

સર્વદેશલિપિજ્ઞાતા, લેખને કુશલઃ પદુઃ ।

અધીતો વાચકો ધીમાન્, યોજ્યો રાજા સ લેખક ॥ ૨૬ ॥

માનસોહાસ, પ્રકરણ ૨, અધ્યાય ૨, શ્લોક ૧૩૧

જે સર્વ દેશની લિપિને જાણતો હોય, લખવામાં કુશળ (સારા અક્ષરવાળો) અને પદુ હોય, સારું ભણેલો હોય, વાંચવામાં કુશળ હોય અને બુદ્ધિમાન હોય, તેવા પુરુષને રાજાએ લેખક બનાવવો જોઈએ ૨૬

ચાર પ્રકારની નીતિ—

સામૈવ યત્ર સિદ્ધિર્ન તત્ર દણ્ડો યુધેન વિનિયોજ્યઃ ।

પિત્ત યદિ શર્કરયા શામ્યતિ કોર્ધ્ધઃ પટોલેન ॥ ૨૭ ॥

જૈનપંચતંત્ર

ત્યા સામવડે-શાંતિના વચનવડે જ કાર્યસિદ્ધિ થતી હોય ત્યા પડિત પુરુષે દંડનીતિનો ઉપયોગ કરવો નહીં જો સાકર ખાવાથી પિત્તની શાંતિ થતી હોય તો પટ્ટોવ નામના ઔષધનુ શુ કામ છે ? કાંઈ જ નહીં ૨૭

પહેલા સામનો પ્રયોગ —

સામેર હિ પ્રયોક્તવ્યમાદૌ કાર્યં વિનાનતા ।

સામસિદ્ધાનિ કાર્યાણિ, વિક્રિયા યાન્તિ ન ક્વચિત્ ॥૨૮॥

કાર્યને જાણનારા (મત્રી)એ પ્રથમ સામ-સમજુતી-નો જ પ્રયોગ-ઉપયોગ કરવો યોગ્ય છે, કેમકે સમજુતોથી સિદ્ધ થયેલા કાર્યો કોઈ પણ વખત વિકાર પામતા નથી ૨૮

દંડ કેને કરવો:—

પરદ્રવ્યાદિહરણ, પરદારામિમર્શનમ્ ।

ય કુર્યાત્તુ ચલાત્તસ્ય, હસ્તચ્છેદ પ્રકીર્તિત ॥ ૨૯ ॥

યો ગચ્છેત્પરદારાસ્તુ, ચલાત્ક્રામાચ વા નર ।

સર્વસ્વહરણ કૃત્વા, લિઙ્ગચ્છેદ ચ દાપયેત્ ॥ ૩૦ ॥

વૃદ્ધહારીતસ્મૃતિ અધ્યાય ૭ શ્લોક ૨૦૦-૨૦૧

જે પરદ્રવ્યનુ હરણ કરે અથવા પરશીનો જલાત્કારથી સ્પર્શ કરે તેના હાથ છેડવા જોઈએ જોમ કહ્યું છે જે પુરુષ જળથી કે કામની ધમ્મ કરે છે, તેના સર્વ ધનનુ છેડ કરાવવું

યુદ્ધ ક્યારે કરવું ?—

• શ્રમિર્મિત્ર હિરણ્ય વા, નિગ્રહસ્ય ફલત્રયમ્ ।

નાસ્ત્યેકમપિ યદેષા, તન્ન કુર્યાત્ કથञ્ચન ॥ ૩૧ ॥

પञ્ચતત્ર, પૃષ્ઠ ૪૩, સ્તો ૧૮૫

વિથહ—યુદ્ધ કરવાના ત્રણ ક્ષણ છે એક તો શત્રુની ભૂમિ પોતાને પ્રાપ્ત થાય, બીજું તે શત્રુ મિત્ર થઈ જાય અને ત્રીજું શત્રુનું મુવર્ણ વગેરે ધન મળે આ ત્રણમાંથી જો એક પણ મળતું ન હોય તો કોઈ પણ પ્રકારે તે વિથહ કરવો નહિ ૩૧

શરણાગત રક્ષણ કરવું :—

લોભાદ્ દ્વેષાદ્ઘ્યાઢાપિ, યસ્ત્યજેચ્છરણાગતમ્ ।

નહત્યાફલ તસ્ય, પાપમાર્દુર્મનીપિણઃ ॥ ૩૨ ॥

કરુણાવજ્રાયુધનાટક, સ્તો ૬૭

જે પુરુષ લોભથી, દ્વેષથી કે ભયથી શરણે આવેલાનો ત્યાગ કરે તે પુરુષને પ્રહસ્યતા જેટલું પાપ લાગે છે એમ પડિતો કહે છે ૩૨

રાજલક્ષ્મીના નાશના કારણો :—

ત્યક્તોપાત્ત મધરત, દ્યૂતસ્ત્રીમૃગયાપરમ્ ।

કાર્યે મહતિ યુજ્ઞાનો હીયતે નૃપતિઃ ધિવા ॥ ૩૩ ॥

મહામારત, શાન્તિપર્વ, અધ્યાય ૧૩, સ્તો ૧૯

જે પુરુષને પ્રથમ ત્યાગ કરીને ફરીથી ગ્રહણ કર્યો હોય, જે મદિરામાં રક્ત હોય, જે ભુગારમાં તત્પર હોય, સ્ત્રી-સેવનમાં આસક્ત હોય અને શિકારમાં આસક્ત હોય તેવા પુરુષને જો મોટા કાર્યમાં જોડવામાં આવે તો તે રાજની લક્ષ્મી ક્ષીણ થાય છે ૩૩

યદા સર્પપદ્મ, પથિ વા યદિ વા ગૃહે ।

અદત્ત નૈવ ગૃહ્ણાતિ, દ્વિતીયં બ્રાહ્મણલક્ષણમ્ ॥ ૭ ॥

માગધત, સ્કંધ ૮ અં ૨૪, શ્લો ૧૭

માગમા કે ઘરમા રહેતુ સર્વે પ્રકારનુ પરધન તેના ધણીના આખા વિના ન જ શકાય કરવુ, તે બીજુ બ્રાહ્મણનુ લક્ષણ છે ૭

દેવ-મનુષ્ય-નારીણા, તિર્યગ્યોનિગતેષ્વપિ ।

મૈથુન હિ મદા ત્યન્ત, ચતુર્થં બ્રાહ્મણલક્ષણમ્ ॥ ૮ ॥

મહામારત, ઉત્તરાર્ધ, અં ૧૨, શ્લો ૧૩

દેવ અને મનુષ્યની સ્ત્રીનુ તથા તિર્યંચની યોનિમા રહેની સ્ત્રીઓનુ મૈથુન જોણે સદા ત્યાગ કયુ છે, તે ચાથુ બ્રાહ્મણનુ લક્ષણ બાબતુ ૮

ત્યક્ત્વા કુટુમ્બગ્રાસ તુ, નિર્મમો નિષ્પરિગ્રહ ।

યુક્તશ્વરતિ નિ સદ્, પશ્ચમ બ્રાહ્મણલક્ષણમ્ ॥ ૯ ॥

માગધત, સ્કંધ ૧૧, અં ૧૯, શ્લો ૩૦

જે કુટુમ્બનો વાસ તણને મમતા રહિત હોય, પરિગ્રહ રહિત હોય, યોગ્ય આચારથી મુખ્ત હોય અને સગ રહિત વિચરતો હોય, (તે પ્રશ્નને-ભાક્ષને પામે છે) આ પાંચમુ બ્રાહ્મણુ લક્ષણ છે ૯

શોચાચારે સ્થિત સમ્પદ્ વિધેસાક્ષી ગુરુપ્રિય ।

નિત્ય વ્રતી સત્યપર, મ વૈ બ્રાહ્મણ ઉચ્યતે ॥ ૧૦ ॥

માગધત સ્કંધ ૩, અં ૨૮, શ્લો ૪૧

૧ વિપસો ચક્ષુષ, અતિધિપ્રમૃતિમિર્મુક્તશેષ

જે સમ્યક્ પ્રકારે શૌચ આચારમાં રહેલો હોય, જે યજ્ઞશેષને તથા અતિથિ વગેરેના લોજન કર્યા પછીના લોજનને ખાતો હોય, જે નિત્ય વ્રતવાળો હોય અને જે સત્યમાં તત્પર હોય તે બ્રાહ્મણ કહેવાય છે ૧૦

ક્ષમા દાન દમો ધ્યાન, સત્ય શૌચં ધૃતિર્ધૃષ્ટિઃ ।

જ્ઞાન-વિજ્ઞાનમાસ્તિક્યમેતદ્ બ્રાહ્મણલક્ષણમ્ ॥ ૧૧ ॥

બૃહદારણ્યક, અ० ૩, શ્લો० ૧૯

ક્ષમા, દાન, ઇન્દ્રિયદમન, ધ્યાન, સત્ય, શૌચ, ધૈર્ય, દયા, જ્ઞાન, વિજ્ઞાન અને આસ્તિક્ય, એ બ્રાહ્મણનું લક્ષણ છે ૧૧

અહિંસા સત્યમસ્તેયં, બ્રહ્મચર્યાપરિગ્રહી (હૌ) ।

કામક્રોધનિવૃત્તસ્તુ, બ્રાહ્મણઃ સ યુધિષ્ઠિર ! ॥ ૧૨ ॥

મહાભારત, શાન્તિપર્વ અ० ૧૫, શ્લો० ૬૮

અહિંસા, સત્ય, અચૌર્ય, બ્રહ્મચર્ય અને અપરિગ્રહ એ પાંચ વ્રતને જે પાળનાર તથા કામ-ક્રોધથી નિવૃત્ત થયેલો હોય તે હે યુધિષ્ઠિર ! બ્રાહ્મણ છે ૧૨

યસ્ય ચાત્મસમો લોકો ધર્મેજ્ઞસ્ય મનસ્વિનઃ ।

સ્વયં ધર્મેણ ચરતિ, ત દેગ્રા બ્રાહ્મણ વિદુઃ ॥ ૧૩ ॥

મહાભારત, શાન્તિપર્વ, અ० ૪૭ શ્લો० ૨૯

ધર્મને બાણનાર તથા ઉત્તમ મનવાળા જેને પોતાના આત્મા સમાન સર્વ લોક-બ્રાણી હોય, અને જે પોતે ધર્મનું આચરણ કરતો હોય તેને દેવતાઓ બ્રાહ્મણ કહે ૧૩

સન્ય દાન તપ શૌચમાનુશસ્ય દમો ઘૃણા ।

દૃશ્યન્તે યત્ર ત્રિપેન્દ્ર (રાજેન્દ્ર), મ બ્રાહ્મણ) ઇતિ સ્મૃત ॥ ૧૪ ॥

મહાભારત શાન્તિપર્વ, અ૦ ૪૭, શ્લો૦ ૩૧

હે રાજેન્દ્ર ! જેનામાં સત્ય, દાન, તપ, શૌચ, અહિંસા, ઇન્દ્રિયક્રમન અને હયા આ સર્વ જેવામાં આવતા હોય તે બ્રાહ્મણ કહેવાય છે ૧૪

ત્રિતેન્દ્રિયો ધર્મપર, સ્વાધ્યાયનિરત શુચિ ।

કામક્રોધા વશે યસ્ય, ત દેવા ત્રાક્ષર્ણ ત્રિદુ ॥ ૧૫ ॥

મહાભારત, શાન્તિપર્વ, અ૦ ૪૭ શ્લો૦ ૩૦

જેણે ઇન્દ્રિયોનો જય કર્યો હોય જે ધર્મમાં તત્પર હોય, જે સ્વાધ્યાયમાં રક્ત હોય, જે પવિત્ર હોય અને કામ તથા ક્રોધ જેને આધીન હોય તેને દેવતાઓ બ્રાહ્મણ કહે છે ૧૫

સ્વકર્મનિરતા નિત્ય, ત્રાક્ષણા ત્રિત્રિતેન્દ્રિયા ।

દાનાધ્યયનશીલાશ્ચ, સમતાશ્ચ પરિગ્રહે ॥ ૧૬ ॥

આહિક્ષમૂશાવલી શ્લો૦ ૮૨

જે નિરંતર સ્વકર્મમાં તત્પર હોય, ઇન્દ્રિયોને વશ રાખનારા હોય, દાન અને અધ્યયનના સ્વભાવવાળા હોય, તથા પરિગ્રહને વિષે નિયમવાળા હોય તે બ્રાહ્મણ કહેવાય છે ૧૬

સત્ય દાન તપોઽદ્રોહમાનુશસ્ય ક્ષમા ઘૃણા ।

તપશ્ચ દૃશ્યતે યત્ર, મ બ્રાહ્મણ ઇતિ સ્મૃત ॥ ૧૭ ॥

સ્મૃતિચંદ્રિકા પૃ૦ ૧૫૮ ૦

સત્ય, દાન, તપ, અદ્વેષ, અક્રૂરતા, ક્ષમા, લજ્જા અને તપ જેને વિષે દેખાતા હોય તે પ્રાદાણુ કહેવાય છે ૧૭

સત્ય વ્રહ્મ તપો વ્રહ્મ, શીલરૂચે(લ વે)ન્દ્રિયમયમઃ ।
સર્વમૃતદયા વ્રહ્મ, एतद् ब्राह्मणलक्षण ॥ ૧૮ ॥

પારાજરસ્મૃતિ, શ્લો० ૭૧

સત્ય પ્રદા છે, તપ પ્રદા છે, શીલ પ્રદા છે, ઇન્દ્રિયોનો નિગ્રહ પ્રદા છે, તથા સર્વ પ્રાણીઓપરનો કયા પણ પ્રદા છે આ પ્રાદાણુનું લક્ષણ છે—(અર્થાત્ આવા પ્રદાનુ જે આચરણ કરે તે પ્રાદાણુ કહેવાય છે) ૧૮

तस्माद् धर्म-तपः-शील-सयम-ज्ञानतो द्विजः ।

न त्वेतेर्हि विना मित्र., किं स्यात् मस्कारमात्रतः ॥ ૧૯ ॥

વૃદ્ધદાદિક, પૂર્વમાગ શ્લો० ૭૧

—તેથી કરીને જે ધર્મ, તપ, શીલ, સયમ અને જ્ઞાનવાન હોય તે જ પ્રાદાણુ છે, તેના વિના પ્રાદાણુ કહેવાય નહીં, કેમકે એકવા સસ્કારથી શુ થઈ શકે ? ૧૯

ब्राह्मस्य भावः कल्याणि ! समः सर्वत्र दृश्यते ।

निर्मल सकल ब्रह्म, यत्र तिष्ठति स द्विजः ॥ ૨૦ ॥

મહાભારત, ઉત્તરાર્ધ, અ० ૧૨, શ્લો० ૧૩

‘હે કલ્યાણકારક સ્ત્રી ! પ્રદાનો પ્રભાવ સર્વત્ર સમાન દેખાય છે તે નિર્મળ અને સકળ પ્રદા જેને વિષે હોય છે, તે દ્વિજ કહેવાય છે ૨૦

સત્યં દાન તપ શૌચમાનૃશંસ્ય દમો ઘૃણા ।

દશ્યન્તે યત્ર ત્રિપેન્દ્ર (રાજેન્દ્ર), સ બ્રાહ્મણ (જ) ઇતિ સ્મૃત ॥ ૧૪ ॥

મહામાર્ગત શાન્તિપર્વ, અ° ૪૭, શ્લોક ૩

હે રાજેન્દ્ર ! જેવામાં સત્ય, દાન, તપ, શૌચ, અકૂરતા, ઇન્દ્રિયદમન અને હયા આ સર્વ જેવામાં આવતા હોય તે બ્રાહ્મણ કહેવાય છે ૧૪

જિતેન્દ્રિયો ધર્મપર, સ્વાધ્યાયનિરત શુચિ ।

કામક્રોધો વશે યસ્ય, સં દેસા બ્રાહ્મણં વિદુ ॥ ૧૫ ॥

મહામાર્ગત, શાન્તિપર્વ, અ° ૪૭, શ્લોક ૩

જેણે ઇન્દ્રિયોનો જય કર્યો હોય જે ધર્મમાં તત્પર હોય, જે સ્વાધ્યાયમાં રહ્યો હોય, જે પવિત્ર હોય અને કામ તથા ક્રોધ જેને આધીન હોય તેને દેવતાઓ બ્રાહ્મણ કહે છે ૧૫

સ્વકર્મનિગ્તા નિત્ય, બ્રાહ્મણા ત્રિજિતેન્દ્રિયા ।

દાનાધ્યયનશીલાથ, સયતાથ પરિગ્રહે ॥ ૧૬ ॥

આહિકસૂત્રાવલી શ્લોક ૮૨

જે નિરતર સ્વકર્મમાં તત્પર હોય, ઇન્દ્રિયોને વશ રાખનાર હોય, દાન અને અધ્યયનના સ્વભાવવાળા હોય, તપ પરિગ્રહને વિષે નિયમવાળા હોય તે બ્રાહ્મણ કહેવાય છે ૧૬

સત્ય દાને તપોદ્ગ્રોહમાનૃશંસ્ય ધમા ઘૃણા ।

તપથ દશ્યન્તે યત્ર, મ બ્રાહ્મણ ઇતિ સ્મૃત ॥ ૧૭ ॥

સ્મૃતિચંદ્રિકા પૃ° ૩૬

યદ્ શકાતુ હોય તો રાક્ષસ પણ વેદ લેણેલા હોવાથી
પ્રાહ્મણ્ય થવા નોંધ્યો ૨૩

ન યોનિર્નાપિ સસ્કારો ન શ્રુત નાપિ સન્વતિઃ ।

કારણાનિ દ્વિજત્વસ્ય, વ્રતમેવ તુ કારણમ્ ॥ ૨૪ ॥

યાજ્ઞવલ્ક્યસ્મૃતિ, શ્લો० ૪૪

યોનિ-જન્મ પ્રાહ્મણ્યપણાનુ કારણ નથી, સસ્કાર પણ
કારણ નથી, શાસ્ત્રનો અભ્યાસ પણ કારણ નથી, તથા પરપરા
પણ પ્રાહ્મણ્યપણાનુ કારણ નથી માત્ર એક વ્રત જ પ્રાહ્મણ્ય
પણાનુ કારણ છે ૨૪

પરિગ્રહાન્ પરિત્યજ્ય, વનપ્રસ્થનિવાસિનઃ ।

યે ભજન્તિ મદા વ્રહ્મ, વાનપ્રસ્થા હિ તે દ્વિજા ॥ ૨૫ ॥

મહાભારત, શાન્તિપર્વ, અ० ૧૯, શ્લો० ૨૨

જેઓ સર્વ પરિગ્રહોનો ત્યાગ કરી, વન અને પર્વતની
ભૂમિમાં નિવાસ કરી નિરંતર બ્રહ્મચર્યને પાળે છે તેઓ
વાનપ્રસ્થ દ્વિજો ઝહેવાય છે ૨૫

સાચુ પ્રાહ્મણ્યપણુ : સદાચારઃ—

શૂદ્રોઽપિ શીલસમ્પન્નો ગુણાન્ બ્રાહ્મણો ભવેત્ ।

બ્રાહ્મણોઽપિ ક્રિયાહીનઃ, શૂદ્રાત્ પ્રત્યક્ષો ભવેત્ ॥ ૨૬ ॥

મનુસ્મૃતિ, પૂર્વ ભાગ, શ્લો० ૧૬

શૂદ્ર છતાં પણ જો તે શીલયુક્ત અને ગુણવાન હોય

તો તે પ્રાક્ષણ થાય છે, અને પ્રાક્ષણ છતાં પણ જો તે દિવાલીન હોય તો તે શૂદ્ધ થી પણ નીચી છે ૨૬

શિલ્પમધ્યયન નામ, ઘૃત્ત બ્રાહ્મણલક્ષણમ્ ।

ઘૃત્તમ્થ ત્રાક્ષણ પ્રાદુર્નતરાન્ વેદજીમ્કાન્ ॥ ૨૭ ॥

ઉત્તરાધ્યયનસૂત્રીકા (મા વિ), પૃ૦ ૩૦૧૦

જે જણુ છે તે તો ગિ-પ-કળા છે, પરંતુ આચાર જ પ્રાક્ષણુ લક્ષણ છે, તેથી જે આચારમાં રહેલો હોય તે જ પ્રાક્ષણ કહેવાય છે, પણ બીજા વેદવડે આશુવિકા કરનારા પ્રાક્ષણ કહેવાતા નથી ૨૭

અકારણમધીયાનો, ત્રાક્ષણસ્તુ યુધિષ્ઠિર ! ।

દુષ્ટુલેનાપ્યધીયન્તે, શીલ તુ મમ રોચતે ॥ ૨૮ ॥

ઉત્તરાધ્યયનસૂત્રીકા (મા વિ) પૃ૦ ૩૦૧૧

હે યુધિષ્ઠિર ! વેદને જાણેના છે તેથી તે પ્રાક્ષણ કહેવાય છે, જે અકારણ છે-પ્રાક્ષણ કહેવાય નહીં, કેમકે હીન કુળનો મનુષ્ય પણ વેદને જાણે છે, (પણ તેથી તે કાઈ પ્રાક્ષણ કહેવાતો નથી) પરંતુ મને તો શીલ-સદાચાર જ પસંદ છે (એટલે કે સદાચારી હોય તે જ સાચો પ્રાક્ષણ છે) ૨૮

સાચુ પ્રાક્ષણપણુ સંસ્કારઃ—

જાત્યાઽપિ ત્રાક્ષણો નૈવ, સસ્કૃતસ્તુ દ્વિજો મયેત્ ।

જાત્યા વેદ ત્રાક્ષણો મૃતો વૃથા સ્યાત્ સસ્કૃતો વિધિ ॥ ૨૯ ॥

મનુસ્મૃતિ, ઉત્તર માગ, શ્લોક ૨૩

જન્મથી આદ્ય થતો નથી, પણ સંસ્કાર કર્યાથી આદ્ય થાય છે જો જન્મથી જ આદ્ય થાય તો સંસ્કારની ક્રિયા વ્યર્થ થાય ૨૯

सर्वे वै योनिजा मर्त्याः, सर्वे भूतपुरीषिणः ।

एकेन्द्रियक्रियार्थाश्च, तस्मान्जीलगुणैर्दिजाः ॥ ૩૦ ॥

મનુસ્મૃતિ, ઉત્તર ભાગ, શ્લોક ૨૬

બધા મનુષ્યો યોનિથી ઉત્પન્ન થયેલા, ભૂત અને મનુષ્ય ભરેલા અને ઇન્દ્રિયોની સમાન ક્રિયા કરવાવાળા છે, તેથી આચાર અને ગુણોથી આદ્ય થાય છે ૩૦

न जीरो ब्राह्मणस्तावद् यस्मात् सस्कारतो द्विजः ।

जीर्येद् ब्राह्मणस्तानद् वृथा स्याद् धर्ममस्कृते ॥ ૩૧ ॥

શુદ્ધાસુત્ર, અ- ૯, શ્લોક ૧૯

જીવ સ્વયં આદ્ય હોતો નથી, કારણ કે સંસ્કારથી આદ્ય થાય છે જો જીવ જ આદ્ય હોય તો ધર્મના સંસ્કારો નિર્ધારક છે ૩૧

तथाऽभूद् राज्ञो नाम, राक्षसो वेदपातगः ।

सर्वेऽपि राक्षसाश्चैव, वेदकर्मानुचारकाः ॥ ૩૨ ॥

વૃહદાહિક, પૂર્વ ભાગ, શ્લોક ૭૬

-તથા રાવણ નામનો રાક્ષસ વેદના પારને પામેનો હતો અને તે જ પ્રમાણે સર્વે રાક્ષસો પણ વેદના કમનુ આચરણ કરતા હતા (પણ તે આદ્ય ન હતા કેમકે જે સંસ્કારવાળો હોય તે જ આદ્ય કહેવાય છે) -૩૨-

૨૩ આદ્યન્તે પશુનો દેગા ઇતિ વેદેઽપિ કથ્યતે ।

૨૪ તતો ધર્મામિમસ્કારૈઃ, સર્વે સ્યુર્માનગા દ્વિજા ॥ ૩૩ ॥

ગૃહ્યસુત્ર, અ૦ ૧, શ્લો ૨૦

આદિ અને અતમા પશુઓ અને દેવો જે જ હોદ્દા હોય છે, એમ વેદમાં પણ કહ્યું છે અને ત્યારપછી ધર્મ અને સંસ્કારવડે મનુષ્યો અને બ્રાહ્મણો વગેરે સર્વે થયા ॥ ૩૩

ધર્મમસ્કારતઃ સર્વે, માનગા વ્રાહ્મણા સહુ ।

ધર્મવૃત્તિપ્રમાણેન, સર્વે સ્યુર્નાદ્વિજા નરા ॥ ૩૪ ॥

પારાશરસ્મૃતિ, અ૦ ૮, શ્લો ૧૯

ધર્મના સંસ્કારથી સર્વે મનુષ્યો બ્રાહ્મણ જ છે, (કારણ કે) ધર્મની વૃત્તિના પ્રમાણવડે સર્વે મનુષ્યો બ્રાહ્મણ થાય છે ૩૪

૨૫ ઇપચા અપિ ધર્મસ્થા, સસ્કૃતા સ્યુર્દ્વિજોત્તમા ।

ગુણધર્માનુસારેશ્ચ, દેગા દેત્યાશ્ચ માનુષા ॥ ૩૫ ॥

મહાભારત, ઉત્તરાર્ધ, અ૦ ૧૭, શ્લો ૯

અકાળ પણ ધર્મમાં રહેવા હોય તથા સંસ્કારવાળા હોય, તો તે ઉત્તમ બ્રાહ્મણ સમાન છે, કેમકે શુદ્ધ અને ધર્મને અનુસાર જ દેવ, દેત્ય અને મનુષ્યોનો વિભાગ છે ૩૫

બ્રાહ્મણનો કર્મ —

શ્મો દમસ્તપ શૌચ, ક્ષાન્તિરાર્જયમચ ચ ।

જ્ઞાનવિજ્ઞાનમાસ્તિક્ય, વ્રહ્મકર્મ મ્વમાવજમ્ ॥ ૩૬ ॥

મગ્ધગીતા, અ૦ ૧૮, શ્લો ૪૨

શમ, દમ (ઇદ્રિયોનું દમન), તપ, શૌચ (પવિત્રતા),
ક્ષમા, સરળતા, જ્ઞાન, વિજ્ઞાન (વિશેષ જ્ઞાન અથવા કળા)
તથા આસ્તિકતા, આ સર્વ આદ્યજ્ઞાન ક્રમ સ્વભાવથી જ ઉત્પન્ન
થયેલું હોય છે—આદ્યજ્ઞાન સ્વભાવથી જ આવા કર્મ કરવા છે ૩૬

યજનં યાજન દાન, તયૈમાધ્યાપનક્રિયા ।

પ્રતિગ્રહં ચાધ્યયન, વિપ્રકર્માણિ નિર્દિશેત્ ॥ ૩૭ ॥

શત્ત્વસ્મૃતિ, અ૦ ૧, શ્લોક ૨

યજ કરવો, યજ કરાવવો, દાન દેવું, લાણાવવું, દાન
લેવું અને લાણવું આ ૩ આદ્યજ્ઞાન ક્રમ કહેવાય છે ૩૭

સ્વાધ્યાયોઽધ્યાપન ચાપિ, યજન યાજન તથા ।

દાન પ્રતિગ્રહશ્ચાપિ, પદ્ કર્માણ્યગ્રજન્મનઃ ॥ ૩૮ ॥

મનુસ્મૃતિ, અ૦ ૧, શ્લોક ૭૧

લાણવું, લાણાવવું, યજ કરવો, યજ કરાવવો, દાન દેવું
અને દાન લેવું કરવું આ ૪ કર્મ આદ્યજ્ઞાન છે ૩૮

અધ્યાપનમધ્યયનં, યજન યાજન તથા ।

દાન પ્રતિગ્રહશ્ચ, પદ્ કર્માણ્યગ્રજન્મનઃ ॥ ૩૯ ॥

મનુસ્મૃતિ, અ૦ ૧૨, શ્લોક ૧૦૪

લાણવું અને લાણાવવું, યજ કરવો ને યજ
દાન લેવું એ આદ્યજ્ઞાન ૪ કર્મ

બ્રાહ્મણનો ધર્મ —

દાનમધ્યયન યત્રો બ્રાહ્મણસ્ય ત્રિધોઢિતઃ ।

ધર્મા નાન્યથતુર્યોઢસ્તિ, ધર્મસ્તસ્યાપદ વિના ॥ ૪૦ ॥

માકણ્ડપુરાણ, અ૦ ૨૧, શ્લોક ૩

દાન, અધ્યયન અને યજ્ઞ આ ત્રણ પ્રકારનો ધર્મ જ બ્રાહ્મણનો કહેવો છે, તેને (બ્રાહ્મણને) આપત્તિ વિના આ સિવાય શેષો ધર્મ છે નહીં (આપત્તિના ધર્મ બીજા છે) ૪૦

તપો વિદ્યા ચ ત્રિપ્રસ્ય, નિ શ્રેયમકર પરમ્ ।

તપસા કિલિપ્ય હન્તિ, વિદ્યાયાઢ્મૃતમશ્રુતે ॥ ૪૧ ॥

મનુસ્મૃતિ, અ૦ ૧૨, શ્લોક ૧૦૪

તપ અને વિદ્યા આ બંને બ્રાહ્મણને અત્યંત મોક્ષ પ્રમાડનાર છે તેમા તપવડે પાપને હણે છે અને વિદ્યાવડે અમૃતને-મોક્ષને મેળવે છે ૪૧

બ્રાહ્મણનું ધન —

સર્નમૃતહિત કુર્યાન્નાહિત કસ્યચિદ્ દ્વિજ ।

મૈત્રીકર્મ સમસ્તપુ, બ્રાહ્મણસ્યોત્તમ ધનમ્ ॥ ૪૨ ॥

વિષ્ણુપુરાણ, અ૦ ૩, શ્લોક ૨૪

બ્રાહ્મણે સર્વ પ્રાણીઓનું હિત કરવું, કૈદનું અહિત કરવું નહીં, તથા સર્વને વિષે મૈત્રીભાવ રાખવો, એ જ બ્રાહ્મણનું ઉત્તમ ધન ૪૨

પ્રાહ્મણનું કલક—

યસ્ય લોકે દયા નાસ્તિ, પ્રાલટ્ટદ્વાદિદુઃખિતે ।

ફિં તસ્ય વ્રહ્મવૃત્તેન, ચિત્તે [હિ] પરિમોહિતે ॥ ૪૩ ॥

યજુર્વેદ, માધ્યન્દિનો ગાલા, આદિરુ, શ્લો० ૮૭

ખાળક અને વૃદ્ધ વગેરે હુ ખી લોકને વિષે જેને દયા
ન હોય, તેના મોહિત ચિત્તને વિષે પ્રહ્મવ્રતવડે શુ કળ ?
(આવે! માણસ પ્રાહ્મણ કેવી રીતે કહેવાય ?) ૪૩

જાતિશત્તેન લભતે કિલ માનુષત્વ,

તત્રાપિ દુર્લભતર રમ ! મો દ્વિજત્વમ્ ।

તદ્યો ન પાલયતિ લાલયતીન્દ્રિયાણિ.

તસ્યામૃત ક્ષરતિ હસ્તગતં પ્રમાદાત ॥ ૪૪ ॥

મહાકુપુરાણ, અ० ૮, શ્લો० ૧૧

હે ખગ-ગરુડ ! સે કડો જન્મે કરીને મનુષ્યપણુ પ્રાપ્ત
થાય છે તેમા પણ પ્રાહ્મણપણુ પ્રાપ્ત થવુ અતિ દુર્લભ છે તે
પ્રાપ્ત થયા છતાં જે તેનું પાલન કરતો નથી અને ઉલટું
ઈન્દ્રિયોનું લાલન કરે છે તેનું હાથમા રહેલું અમૃત પ્રમાદથી
ઢળી ગયું છે એમ જાણવું ૪૪

પ્રાદાણુ અને માસ —

આકાશગામિનો વિપ્રા., પતિતા મામમક્ષણાત્ ।

વિપ્રાણા પતન દૃષ્ટ્વા, તતો માસાનિ વર્નયેત્ ॥ ૪૫ ॥

દૃશ્વદાહિક, પુર્વ માગ, શ્લોક ૭૨

આકાશમા ગતિ કરનારા પ્રાદાણો માસનુ લક્ષણ કરવાથી
પતિત થયા છે તેથી પ્રાદાણોનુ પતન જોઈને માસનો ત્યાગ
કરવો જોઈએ ૪૫

મક્ષ્યન્તે येन मामानि, मक्ष्यते तेन किं न द्वि ? ।

अमक्ष्यमक्षणाद्येन, त्राक्षण पतितो भवेत् ॥ ४६ ॥

વારાજરસ્મૃતિ, શ્લોક ૭૪

જે માસનુ લક્ષણ કરે તે શુ લક્ષણ ન કરે ? સર્વેનુ
લક્ષણ કરે અને અલક્ષ્યનુ લક્ષણ કરવાથી પ્રાદાણુ પતિત
થાય છે ૪૬

પ્રાદાણુ છતા વૈશ્ય.—

लौकिके कर्मणि रत , पशूना परिपालक ।

वाणिज्यकृपिकर्मा य , स विप्रो वैश्य उच्यते ॥ ४७ ॥

દૃશ્વચાણસ્પનીતિ, અં ૧૧ શ્લોક ૧૩

જે લૌકિક કાર્ય કરવામા રક્ત હોય, જે પશુઓનો
પાલક હોય તથા જે વેપાર અને જીવીકર્મને કરતો હોય
તે પ્રાદાણુ છતા વૈશ્ય કહેવાય છે ૪૭

આહ્વાણ છતાં આહાલ:—

ક્રિયાહીનશ્ચ મૂર્ચશ્ચ, સર્પઘર્મવિવર્જિતઃ ।

નિર્દયઃ સર્પમૃતેષુ, ત્રિપ્રસ્થાણ્ડાલ ઉચ્યતે ॥ ૪૮ ॥

અત્રિસહિતા, અ૦ ૧, શ્લો૦ ૩૮૩

જે ક્રિયાહીન હોય, મૂર્ચા હોય, દરેક પ્રાણી સહિત
હોય અને બધા પ્રાણીઓ પ્રત્યે દયાહીન હોય એવો આહ્વાણ
આહાલ કહેવાય છે ૪૮

દેનદ્રવ્યગુરુદ્રવ્યપરદારામિર્મર્ષણમ્ ।

નિર્વાહઃ સર્પમૃતેષુ, ત્રિપ્રસ્થાણ્ડાલ ઉચ્યતે ॥ ૪૯ ॥

આણમ્યનીતિ, અ૦ ૧૧, શ્લો૦ ૧૩

જે દેવદ્રવ્યનું લક્ષણ કરે, શુભના દ્રવ્યનું લક્ષણ કરે,
પરશ્ચીને વિષે આસક્ત હોય તથા મર્વ પ્રાણીઓ ઉપર
નિર્વાહ કરતો હોય તેવો આહ્વાણ આહાલ કહેવાય છે ૪૯

આહ્વાણ છતાં પશુ:—

બ્રહ્મતત્ત્વ ન જાનાતિ, ત્રણસૂત્રેણ ગર્વિતઃ ।

તેનૈય સ ચ પાપેન, ત્રિપ્ર. પશુરુદાહુતઃ ॥ ૫૦ ॥

અત્રિસહિતા, અ૦ ૧, શ્લો ૩૮૩ પા ૨૬

જે બ્રહ્મતત્ત્વને જાણતો ન હોય અને માત્ર બ્રહ્મસૂત્ર
(૪નોઈ) ધારણ કરવાથી ગર્વ પામેલો હોય. તે બ્રહ્મણને
પા. ૨ કહેવો છે ૫૦

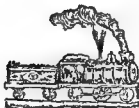
પ્રાક્ષણ છતા ગધેડો:—

અધીત્ય ચતુરો વંદાન્, સાક્ષોપાક્ષાશ્ચ તત્તતઃ ।

શુદ્રાત્ પ્રતિગ્રહગ્રાહી, બ્રાહ્મણો જાયતે ચર ॥ ૫૧ ॥

યાગ્યવલ્ક્યસ્મૃતિ, શ્લો० ૩૮

અગ અને ઉપાગ સહિત ચારે વેદોને તત્ત્વથી જાણીને
જે પ્રાક્ષણ શુદ્રની પાસેથી દાન ગ્રહણ કરે છે, તે બીજા
જવે ગધેડો થાય છે ૫૧

ભિક્ષા (૫)

યાચકનિ દા —

તુળં લઘુ તુળાતૂલ, તૂલાદપિ હિ ચાચક* ।

વાયુનાર્કિં ન નીતોઽમૌ, મામય પ્રાર્થયિષ્યતિ ॥ ૧ ॥

વૃક્ષચાળક્યનોતિ, અ૦ ૧૬, શ્લોક ૧૫

તુલ્ય સૌથી લઘુ છે, તુલ્યથી પણ રૂ હલકુ છે, પણ યાચક માણસ તો રૂ થકી પણ વધારે લઘુ છે ત્યારે રૂની જેમ તેને વાયુ કેમ ઉડાડતો નથી ? જવાબ—આને હું ઉડાડીશ તો તે મારી પાસે યાચના કરશે એમ ધારીને વાયુ તેને ઉડાડતો નથી ૧

ભિક્ષાથી નુકશાન—

દેહીતિ વચનં શ્રુત્વા, દેહસ્થાઃ પશ્ચ દેવતાઃ ।

નશ્યન્તિ તત્ક્ષણાદેવ, શ્રીઝીઘીધૃતિકીર્તય* ॥ ૨ ॥

‘ મને આપો ’ આ પ્રમાણે યાચનાનો શબ્દ સાંભળીને શરીરમાં રહેલ લક્ષ્મી, લક્ષ્મી, બુદ્ધિ, ધીરજ અને કીર્તિ— આ પાંચ દેવતાઓ તત્ક્ષણ નાશી જાય છે ૨

ગુણસ્તામદ્યશસ્તામદ્યામદ્યાચેત નો નર ।

પ્રાર્થનાયા પુનસ્તેઽપિ, પ્રણશ્યન્તિ હતા ઇત્ય ॥ ૩ ॥

મનુષ્ય જ્યાં સુધી બીજાની પાસે યાચના ન કરે ત્યાં સુધી જ તેના ગુણો અને યશ રહે છે, પરંતુ તે બીજાની પાસે યાચના કરે છે તે જ વખતે તે ગુણો અને યશ પણ જાળે હુણાયા હોય તેમ નાસી જાય છે—નાશ પામે છે ૩

આશીર્વાદ (૬)

ગુણીને આશીર્વાદ:—

યત્કીર્ત્યાં ધવલીકૃત ત્રિશુવન મૂર્યાં જગન્મોહિત,
મસ્ત્યેશ પરિતોષિત સુચરિત્રાનન્દિતા સજ્જના ।
પૂર્ણાંશાં ચહન કૃતાં વિતરણેર્યન ત્વયા યાચકા—
સ્તસ્મૈ મર્મગુણાશ્રયાય મયતે દીર્ઘાયુરાશાસ્મહે ॥ ૧ ॥

જેણે પોતાની કીર્તિવડે ત્રણ જગતને ઉત્તરવળ કર્યા છે,
જેણે પોતાના શરીરવડે જગતને મોહ પમાડ્યો છે, જેણે
જાણિતવડે ઇશ્વરને પ્રસન્ન કર્યા છે, જેણે સારા ચરિત્રવડે
સજ્જનોને આનંદ પમાડ્યો છે તથા જે તમે ઘણા યાચ
કેાને હાનવડે પૂણ આશાવાળા કર્યા છે, તેવા સવ ગુણુના
આશ્રય-આધારરૂપ તમને હીર્ધ આમુખ પ્રાપ્ત થાઓ, એમ
અમે આશા રાખીએ છીએ-ઈવછીએ છીએ ૧

ધર્મલાભનો આશીર્વાદ —

દુર્ગાંત વારણેન્દ્રા જિતપત્રનજગા વાનિન સ્પન્દનીષા
લીલામત્યો યુગ્મ્ય પ્રચલિતચમરેષ્વિતા રાજ્યલક્ષ્મી ।
ઉચ્ચ શ્વેતાતપત્ર ચતુરુદધિતટીમહુલા મેદિનીય,
પ્રાપ્યન્તે યત્રમાગત ત્રિશુવનવિજયી સોઽસ્તુ તે ધર્મલાભ ॥૨॥

ઉપદેશતરહિણો, પૃ૦ ૪૧

જેના પ્રભાવથી હું જે નિવારી શકાય એવા ગજે દ્રો,
વાયુના વેગને છતનારા અશ્વો, રથોના સમૂહો, કીડાવાળી
મીચો, ચપળ ચામરોથી 'મુશોલિત રાજ્યલક્ષ્મી, ઉચ્ચ
ઉત્કલવળ છત્ર, ચાર સમુદ્રના કિનારાવડે વ્યાપ્ત એવી આ
પૃથ્વી પ્રાપ્ત થાય છે તે ત્રણ ભુવનમા વિજય પામનાર ધર્મ-
લાલ તમને હો । ૨

दीर्घायुर्भव भण्यते यदि तदा तन्मारकाणामपि,
सौख्यार्थं धनवान् भवेद्यदि पुनस्तन्मलेच्छकानामपि ।
सन्तानाय च पुत्रवान् मय पुनस्तत्कुकुटानामपि,
तस्मात्सर्गसुराग्रदोऽस्तु भवता श्रीधर्मलामः श्रिये ॥३॥

હવેદેશતરફિણી, પૃ૦ ૪૧

(શ્રી સિદ્ધસેન દિવાકરે બોજ રાખને આશીર્વાદ
આપતા આ પ્રમાણે કહ્યું -) તું દીર્ઘ આયુષ્યવાળો થા એમ
જે હું કહું તો તે દીર્ઘ આયુષ્ય નરકના ભવોને પણ છે,
સુખને માટે ધનવાન થા એમ કહું તો તે ધન રક્ષેરોને
પણ છે અને સંતાનને માટે પુત્રવાન થા એમ કહું તો
તે પુત્રો કુકડાને પણ ધણા છે, તેથી સર્વ પ્રકારના સુખને
આપનાર ધર્મલાલ જ તમારી લક્ષ્મીને માટે થાઓ (આ
આશીર્વાદ જ સર્વ પ્રકારના આશીર્વાદ કરતા શ્રેષ્ઠ છે) ▢

વૈશ્ય (૭)

વૈશ્યનો ધર્મ —

પશુના રક્ષણ દાનમિજ્યાઽધ્યયનમેત્ર ચ ।

વણિસ્પથ કુમીદ ચ, વૈશ્યસ્ય કૃપિમેત્ર ચ ॥ ૧ ॥

ગાય, બેસ વગેરે પશુઓનું રક્ષણ કરવું, દાન આપવું, યજ્ઞ કરવો, વેદ ભણવો, દેશાતરમાં જળ-સ્થળ-માર્ગે ગમન કરી વ્યાપાર કરવો, વ્યાજ લેવું તેમ જ કૃષિ (ખેતી) કરી એ વૈશ્યનું ધર્મકાર્ય છે ૧

વૈશ્યને માટે કાર્ય અને અકાર્ય. —

ગર્ભ ન્યાસાપહાર ચ, ગણિકુપુત્ર પરિત્યજેત્ ।

અઘ્નીકુર્યાત્ક્ષમામકા, શ્રૂપતૌ દુર્ગતેઽપિ ચ ॥ ૨ ॥

ધિવેશ્વરિલાસ, ઉદ્ધાસ ૨ શ્લોક ૬ -

વાણીયાના પુત્રે ગર્ભ અને દોઈની ધાપણ ઓળવવી, એ જન્મેનો ત્યાગ કરવો, તથા શબ્દ અને રકને વિશે એક ક્ષમાને જ અગીકાર કરવી ૨

વૈશ્યનું કર્મ —

સ્વાધ્યાયો યજન દાન, પશુના પાલનં તથા ।

કુમીદકૃપિનાનિજ્ય, વૈશ્યકમાણિ સમ્પન્નૈ વૈ ॥ ૩ ॥

પારાશર્યસહિતા (શુદ્ધસ્પતિ), પ્રકરણ ૨, શ્લોક ૩૯

સ્વાધ્યાય-અભ્યાસ કરવો, યજ્ઞ કરવો, દાન દેવુ, પશુઓનું પાલન કરવુ, બ્યાજ-વટાવ કરવો, ખેતી કરવી અને વેપાર કરવો આ સાત વૈશ્યના કર્મ છે ૩

વૈશ્ય અને શૂદ્રના કર્મ:-

દાનમધ્યયન વાર્તા, યજન ચેતિ વૈ ત્રિશં ।

શૂદ્રસ્ય વાર્તા શુશ્રૂષા, દ્વિજાના કારુકર્મ ચ ॥ ૪ ॥

અત્રિસદ્વિતા, શ્લો० ૧૧

દાન દેવુ, ભણવુ, વાર્તા કરવી અને યજ્ઞ કરવો એ વૈશ્યની વૃત્તિ છે, તથા વાર્તા કરવી, બ્રાહ્મણની સેવા કરવી અને કાગીગરનું કાર્ય કરવુ એ શૂદ્રની વૃત્તિ છે ૪

કૃપિગોરક્ષગણિજ્ય, વૈશ્યર્કમ સ્વમાનજમ્ ।

પરિચર્યાત્મક કર્મ, શૂદ્રસ્થાપિ સ્વમાનજમ્ ॥ ૫ ॥

ભગવદ્ગીતા, અ० ૧૮, શ્લો० ૪૪

ખેતી, ગાયનુ રક્ષણ અને વેપાર, એ વૈશ્યનું કર્મ સ્વભાવથી જ થયેલું છે, અને સેવા-ચાકરી કરવાનું કર્મ શૂદ્રનું છે તે પણ સ્વભાવથી જ થયેલું છે ૫

વ્યાપાર (૮)

વણિકનો વ્યાપાર:—

અધીતે યત્કિચ્છિત્તદપિ મુપિતુ ગ્રાહરુજન,
મૃદુ મૂતે યદ્વા તદપિ નિનશીર્કર્તુમપરમ્ ।

પ્રદત્તે યત્કિચ્છિત્તદપિ મમુપાદાતુમધિક,
પ્રપચ્છોઽય ધૃતેરહહ ગહન કોઽપિ વણિનામ્ ॥ ૧ ॥

ધાર્મપ્રતિક્રમણવૃત્તિ, પૃ ૭૧ (૬ છા)

વણિક જન ને કાંઈ અભ્યાસ કરે છે તે પણ ગ્રાહક જનને છુટવા માટે જ, તે ને કાંઈ કામળ-મિષ્ટ-વનન એવું છે તે પણ અન્ય જનને વશ કરવા માટે જ તથા તે કાંઈ કાંઈ સ્ત્રીજ મદત આપે છે તે પણ તેની પાસેથી અધિક લેવા માટે જ આહો ! વણિકના વેપારનો આ પ્રપચ, કાંઈ ગદન છે ૧

લૌત્યેન કિચ્છિત્ત કલયા ચ કિચ્છિત્ત,
પાપેન કિચ્છિત્તુલયા ચ કિચ્છિત્ત ।
કિચ્છિત્ત કિચ્છિત્ત સમાહરન્ત,
પ્રત્યક્ષચૌરા વણિજો ભવન્તિ ॥ ૨ ॥

ઉપદેશપ્રાસાદ
(વેપાર કરતી વર્ણતે) કાંઈક અપળપણાથી, કાંઈક કુશ

જતાથી, કાઈક પાપથી (અન્યાયથી), કાઈક ત્રાજવાથી (ઓછુ આપીને કે અધિક લઈને), એમ કાઈક કાઈક અહણ કરતા પશ્ચિકજનો પ્રત્યક્ષ (જાહેર) ચોર જ છે ૨

વ્યાપાર કેવી રીતે કરવો —

નિન્દાયોગ્યજનૈઃ સાર્થ, કુર્યાન્ન ક્રયવિક્રયૌ ।

દ્રવ્યં કસ્યાપિ નો દેય, સાક્ષિણ ભૂષણ વિના ॥ ૩ ॥

ઉપદેશપ્રાસાદ સ્તમ્ભ ૯, ચાર્યાના ૧૨૬

નિદવા યોગ્ય—નીચ માણસોની સાથે ખરીદી કે વેચાણનું કામ કરવું નહીં અને સાક્ષી રાખ્યા વિના કે ધરણી વિના કોઈને પણ દ્રવ્ય આપવું નહીં ૩

ધર્મને અબાધક વ્યાપાર કરવો:—

ધર્મમર્માપિરોધેન, સકલોઽપિ કુલોચિત્ ।

નિસ્તન્દ્રેણ વિધેયોઽન્, વ્યવસાયઃ સુમેધસા ॥ ૪ ॥

વિત્તેકવિલાસ, ડહાસ ૨, શ્લોક ૪૨

બુદ્ધિમાન માણસે આજસનો ત્યાગ કરી ધર્મના તત્ત્વને વિરોધ ન આવે તેમ પોતાના કુળને ઉચિત સમગ્ર વ્યવસાય—વ્યાપાર કરવો ૪

વ્યાપાર સફળ કેમ થાય:—

વ્યવસાયોઽપ્યસૌ પુણ્યનૈપુણ્યસચિરો મવેત્ ।

સફલઃ સર્વથા પુંસા, વારિસેકાદિન્ દ્રુમઃ ॥ ૫ ॥

વિત્તેકવિલાસ, ડહાસ ૨, શ્લોક ૧૧૦

જેમ જળના સિંચવાથી વૃક્ષ ફળવાળો થાય છે તેમ પુરુષોનો આ વેપાર પણ પુણ્ય અને પોતાની હુશિયારી સહિત હોય તો સદા સફળ થાય છે ૫

દેશાટન (૧)

દેશાટનના ગુણ-દોષ —

તીર્થાનામરલોકન પરિચય મર્મત્ર નિતાર્જન,
 નાનાશ્વર્યનિર્મીક્ષણ ચતુરતા બુદ્ધે પ્રશ્નસ્તા ગિર. ।
 એતે સન્તિ ગુણા પ્રગામનિષયે દોષોઽસ્તિ ચૈકો મહાન્,
 યન્મુગ્ધામધુરાધરાધરસુધાપાનં વિના મ્થીયતે ॥ ૧ ॥

પ્રવાસને વિષે-પરદેશ પર્યટન કરવામા સર્વ તીર્થાંતુ દર્શન થાય છે, સર્વ ઠેકાણે વિવિધ જનોનો પરિચય થાય છે, ધનનુ ઉપાર્જન થાય છે, વિવિધ પ્રકારના આશ્ચર્યો જોવાય છે, બુદ્ધિની ચતુરાઈ પ્રાપ્ત થાય છે અને સારુ 'વચન' જોવાતા આવડે છે-આવા ઘણા ગુણો પ્રાપ્ત થાય છે, પરંતુ એક જ મોટો દોષ છે, તે એ કે-શ્રીના મધુર, નીચલા હોઠમા રહેલા અમૃતના પાન વિના રહેવું પડે છે (અર્થાત્ શ્રીના વિષય સુખ વિના રહેવું પડે છે) ૧

કયા વાસ ન કરવો —

યસ્મિન્ દેશે ન સમ્માનો ન ઘૃત્તિન ચ વાન્યત્ર ।
 ન ચ વિદ્યાગમોઽપ્યસ્તિ, વાસ તત્ર ન કારયેત્ ॥ ૨ ॥

વૃદ્ધચાણક્યનીતિ અધ્યાય ૧, શ્લોક ૮

જે દેશમા સન્માન ન હોય, આજીવિકા ન હોય, સગા સબંધી ન હોય તથા વિદ્યાની પ્રાપ્તિ ન હોય, તે દેશમા નિવાસ કરવો યોગ્ય નથી ૨

શૂદ્ર (૧૦)

શૂદ્રના લક્ષણ:—

દીર્ઘવૈરમમૃયા ચ, અમત્ય વ્રહ્મરૂપણમ્ ।

પેશુત્ય નિર્દયત્વ ચ, જાનીયાચ્છટલક્ષણમ્ ॥ ૧ ॥

યસિષ્ઠસ્મૃતિ, અષ્ટાધ્ય ૨ ક્ષા ૨૩

લાંબી મુદત મુખીનું વેર, અમૃત્ય (અદેખાઈ), અમ-
ત્ય, બ્રહ્મચર્યમાં દ્રવણ (અપ્રહ્મચર્ય), આડીયાપાડું અને
નિર્દયપણુ આ મર્વ શૂદ્ર (હલકી જાતિ) ના લક્ષણ બધુજા ૧

મત્ય નામ્નિ તપો નામ્નિ, નામ્નિ પેન્દ્રિયનિગ્રહઃ ।

મર્મજતદયા નામ્નિ, એતદ્વાણ્ડાત્લભણમ્ ॥ ૨ ॥

પારાગરસ્મૃતિ ક્રો. ૬૨

તેનામાં સત્ય ન હોય, તપ ન હોય, ઇન્દ્રિયો ને નિગ્રહ
ન હોય અને મર્વ પ્રાણીઓને વિષે દયા ન હોય તે આડાલ
સમાન છે—આ આડાલના લક્ષણ છે ૨

શૂદ્ર-ચાડાન-ના પ્રકાર:—

નાસ્તિક વિશુનથૈવ, કૃતઘ્નો દોરોતોઽઃ ।

ચન્વાર કર્મચાણ્ડાલા ગન્મતચારિશ્ચ ॥ ૩ ॥

યસિષ્ઠસ્મૃતિ, જ ૬, ક્લો ૪૨

નાસ્તિક ૧, આડીયો ૨, કૃતઘ્નો અને કોપી ૩
૪ આ ચાર કર્મચાણ્ડા છે અને ૧૨૬૬ નિષી

શૂદ્ર છતાં આદ્યજી —

શૂદ્રે ચંપ ભવંદુ વૃત્ત, બ્રાહ્મણેડપિ ન વિદ્યતે ।

શૂદ્રોડપિ બ્રાહ્મણો જ્યેષ્ઠો, બ્રાહ્મણ શૂદ્ર એવ ચ ॥ ૫ ॥

મહાભારત શાંતિપર્વ, અ. ૧૧, શ્લોક ૩૧

જો શૂદ્રને વિષે ચારિત્ર હોય, અને આદ્યજીને વિષે ચારિત્ર ન હોય, તો શૂદ્રને પણ આદ્યજી બાણવો અને આદ્યજીને શૂદ્ર જ બાણવો ૪

યમ્ય ચિત્ત દયામ્યૂત, સર્વસત્ત્વહિતેપિતમ્ ।

વળટાલોડપિ ॥ મિત્ર સ્વાત્, લોકશો દિ ક્ષમાક્ત ॥ ૫ ॥

મહાભારત, ઉત્તરાર્ધ, અ. ૧૨ શ્લોક ૪૮

જેનું ચિત્ત દયાથી યુક્ત હોય તથા સર્વ પ્રાણીઓના હિતને ઇચ્છતું હોય તે પુરુષ અડગ છતાં પણ આદ્યજી છે-આદ્યજી જેવો છે, કેમકે જે ક્ષમાવાન છે તે જ લોકનો સ્વામી છે ૫

શૂદ્રધર્મ સેવા —

એકમેવ તુ શૂદ્રસ્ય, પ્રમુદ્ધ કર્મ સમાદિશત્ ।

એતેષામવ વર્ણાના, શુશ્રૂષામનસ્યયયા ॥ ૬ ॥

આદ્યજી, ક્ષત્રિય અને વૈશ્ય એ ત્રણ વર્ણોની દેશ કંઈ વિના અર્થાત્ આનંદપૂર્વક સેવા કરવી એ શૂદ્રનું એક જ કર્મ-કાય પ્રભુએ નિર્ણયિત કર્યું છે ૬

ચાર વર્ણના સાધારણ ધર્મ —

જાનૃશસ્યમર્હિસા ચાઞ્ચમાદ સવિમાગિતા ।

આદ્યકર્માતિથેયઞ્ચ, સત્યમક્રોધ એવ ચ ॥ ૭ ॥

સ્વેષુ દારેષુ સન્તોષઃ, શોચ નિત્યાનસ્યતા ।

આત્મજ્ઞાન તિતિષ્ઠા ચ, ધર્મઃ સાધાર્ણો નૃપ ! ॥ ૮ ॥

મહાભારત

હે રાજન્ ! કૂરતાનો ત્યાગ કરવો, હિંસા ન કરવી, ધર્મ-
કાર્યમાં પ્રમાદ ન કરવો, બીજાને અગ્ર-જ્ઞાન આપી ભ્રાજન
કરવું, પિતૃઓનું શ્રાદ્ધ કરવું, અતિથિનો સત્કાર કરવો,
અસત્ય વચન બોલવું નહીં, ક્રોધનો ત્યાગ, પોતાની સ્ત્રી
વિષે સતોષ રાખવો, પવિત્રતા રાખવી, કોઈ પણ પ્રાણી પર
ધર્મ્યા કરવી નહીં, આત્મ સંબંધી જ્ઞાન મેળવવું, કોઈ
કદુ વચન બોલે તેને સહન કરવું એ (આઠ વર્ણોના)
સાધારણ ધર્મ બાંધવો ૭-૮

દયા સમસ્તમૃતેષુ, તિતિક્ષા નાતિમાનિતા ।

મત્ય શૌચમનાયામો મદ્ગલ પ્રિયગદિતા ॥ ૯ ॥

મૈત્ર્યસ્પૃહા તથા તદ્વદકાર્પણ્ય નરેશ્વર ! ।

અનસૂયા ચ મામાન્યવર્ણાના કથિતા ગુણા ॥ ૧૦ ॥

ગિણ્યુગુણ

સવ પ્રાણી પર દયા રાખવી, સહનશીલ વધુ, માનપ-
ણોનો ત્યાગ કરવો, સત્ય વચન બોલવું, પવિત્રતા રાખવી,
અતિપ્રયાસ કરવો નહીં, શુભ આચરણ રાખવું, પ્રિય વચન
બોલવું, મિત્રભાવ રાખવો, (વિવેચના) સ્પૃહા રાખવી
નહીં, તેમ જ કૃપણતાનો ત્યાગ અને કોઈ પણ પ્રાણી ઉપર
દોષ-આરોપ કરવો નહીં, હે નરેશ્વર ! સામાન્ય વર્ણોના આ
શુભાકર્ષણ છે ૯-૧૦

સેવા (૧૧)

સેવાધર્મની ગહનતા —

મોનાન્મુલ પ્રવચનપટુનાંતિકો જલ્પકો વા,
ધૃષ્ટ પાર્શ્વે ભગતિ ચ તથા દુરતશ્ચાપ્રગલ્ભ ।
ક્ષાન્ત્યા મીરુર્યદિ ન સહતે પ્રાયશો નામિજાત ,
સેવાધર્મે પરમગદનો યોગિનામપ્યગમ્ય ॥ ૧ ॥

નીતિશતક (મતુહરિ), સ્તો ૦૫૮

મૌન ધારણ કરે તો મુગે કહેવાય છે, બોલવામાં હુશિ
યાર હોય તો વાઘડો અથવા બકવાદી કહેવાય છે, ખાસે
રહે તો ધટ્ટ કહેવાય છે, છેડે રહે તો રાકડો કહેવાય છે,
ક્ષમા શુણ્વણો હોય તો બીકણ કહેવાય છે અને જો સહન
ન કરે તો પ્રાથે કરીને હલકો કહેવાય આ રીતે સેવાધર્મ
અત્યંત ગહન છે, તેને યોગીઓ પણ જાણી શકતા નથી ૧

માનસ્મિનર્ધરુપકૃતમપિ દેષ્યતામતિ કિંચિત્,
છાધાદર્ન્યરુપકૃતમપિ પ્રીતિમવોપયાતિ ।
દુર્ગ્રાહ્યત્વાન્નૃપતિમનસા નૈરુમારાશ્રયાણા,
સેવાધર્મે પરમગદનો યોગિનામપ્યગમ્ય ॥ ૨ ॥

વજ્રતત્ત્વ પૃ ૦ ૫૮, સ્તો ૧૨૫

સ્નેહયુક્ત સેવકોએ ઉપકારનું કાર્ય કર્યા છતાં કાંઈક
કાર્ય દેવપણાને પામે છે અને બીજા-સ્નેહરહિત સેવકોએ
છાની રીતે અપકારવાળું કાર્ય કર્યું હોય તો પણ રાજાને

પ્રીતિ ઉત્પન્ન થાય છે, કેમકે અનેક પ્રકારના ભાવ(અભિપ્રાય) ને ધારણ કરનારા, રાજાઓના મન વશ કરી ગણાય તેવા ન હોવાથી તેમની સેવા કરવાનો ધર્મ અત્યંત ગહન છે અને તે યોગીજનો પણ ભૂલી શકતા નથી ૨

પૂર્વ સેવા:—

पूर्वसेवा तु तन्त्रज्ञैर्गुरुदेवादिपूजनम् ।

સદાચારસ્તપો મુક્ત્યદ્વેષશ્ચેહ પ્રકીર્તિતા ॥ ૩ ॥

યોગવિદુ (હરિમદ્સૂરિ), શ્લોકો ૧૦૧

શુરુ અને દેવની પૂજા, સદાચાર, તપ અને મુક્તિ પર અદ્ય આ સર્વ શાસ્ત્રને બાજુનાર પુરુષોએ પૂર્વસેવા કહેલી છે ૩

મધ્યમ સેવા:—

अत्यासन्ना निनाशाय, दूरस्था न फलप्रदा ।

सेव्या मध्यमभावेन, राजा वह्निर्गुरुः स्त्रियः ॥ ૪ ॥

उपदेशप्राप्ताद, भाग ૨, પૃષ્ઠ ૭૦ (પ્ર સ)#

રાજા, અગ્નિ, શુરુ અને સ્ત્રી આ ચારની અત્યંત પાસેની સેવાથી પોતાનો વિનાશ થાય છે, અને દૂર રહેવાથી તેનું ફળ મળતું નથી તેથી તેમની મધ્યમપણે સેવા કરવી યોગ્ય છે

સેવાનુ ક્ર્ણા:—

कथ नाम न सेव्यन्ते, यत्नत परमेश्वरा ।

अचिरेणैव ये तुष्टाः, पूरयन्ति मनोरथान् ? ॥ ૫ ॥

પરમાત્મા અથવા મોટા રાજાને, શા માટે પ્રયત્નથી ન સેવવા ? કેમકે તેઓ તુષ્ટમાન થયેથી તત્કાળ મનોરથોને કહે છે ૫

સેવક (૧૨)

સેવકના ગુણ—

અરજ્યક સ્થિર, પ્રાજ્ઞ, પ્રિયગામ્ વિક્રમી શુચિ ।

અલુપ્ત સોયમો મક્તઃ, સેવક મદ્ગિરિષ્યતે ॥ ૧ ॥

વિવેકચિન્તન, ઉત્ક્રામ ૨, શ્લોક ૮૬

વચના નહીં કરનાર, સ્થિર ચિન્તવાળો, બુદ્ધિમાન, પ્રિય વચન બોલનાર, પરાક્રમી, પવિત્ર, નિર્દોષી, ઉદ્યમી અને સ્વામીભક્ત એવા સેવકને સત્પુરુષો ધન્ય છે ૧

ગર્ગમાનો ઘૃણાઽમાત્ર, કષ્ટે ધૈર્ય વિવેકિતા ।

ઐદાર્યસહિતામુરયા ણ્તે સેવકૃતા ગુણા ॥ ૨ ॥

મુનિ હિમાશુવિજય

જે મનુષ્યો સેવાગુણને પ્રાપ્ત કરવા યાદે છે તેમનામાં આટલા ગુણો જોઈએ—અભિમાનનો અભાવ (નમ્રતા), ઘણાનો અભાવ, દુઃખ પડે ત્યારે ધીરજ, યોગ્ય-અયોગ્ય સમયને ઓળખીને કામ કરવાની વિવેકબુદ્ધિ, ઉદારતા અને (સંવ્યના કંઠવા-મીઠા સાથા-બુદ્ધ વચનો તથા કષ્ટોને) સહવાની શક્તિ ૨

સેવક-નિદાઃ—

પ્રણમત્યુન્નવિદ્વેતોર્નીવિત્વતોર્નિમુચ્ચતિ પ્રાણાન્ ।

દુ સ્વીયતિ સુપદ્વેતો, કો મૂર્ચઃ સેવકાદન્ય ? ॥ ૩ ॥

ધાન્નચિંતિ, પૃષ્ઠ ૮૭ (આત્મા સ)*

નોકરી કરનાર પુરુષ-પોતાની ઉન્નતિ કરવા માટે બીજને નમે છે, જીવવાના હેતુથી પોતાના પ્રાણને મૂકી દે છે અને સુખ મેળવવાના હેતુથી દુઃખને મક્કન કરે છે, તો સેવકથી બીજને મૂખ કોણ હોય ? ૩

સેવકની મુશ્કેલી:—

चित्त शान्तजनस्य भक्तिकुशल प्रीतस्य धर्मात्मनो -

धीरस्यातिनયः सुदम्भकुशलचित्तेन शुम्को जनः ।

मद्भક્तेरपि सेवकस्य मगुग सेवानुष्ठान द्विषन्,

सेव्यो भक्तिसुशान्तिर्धैर્યરहित कुर्वात् विरुद्ध सदा ॥૪॥

મુનિ દિમાશુવિજય

સેવા કરનાર-સેવક, શાંત, ભક્તિવાળો, પ્રેમને કરનાર, ધર્માત્મા અને ધીર હોય, પણ જો સેવ્ય (સેવક જેની સેવા કરતો હોય તે પિતા-રાજા-ગુરુ વગેરે વડિલ) સેવક પ્રતિ અન્યાય કરનારો, છત્ર-કપટ કરનારો, શુધ્ધ હૃદયનો અને સેવકની, ભક્તિ-પ્રેમથી કરાતી, શુષ્કવાળી, સાચી સેવાનો પણ દ્વેષ કરનાર-અપમાન કરનાર હોય તો તે ભક્તિશુષ્કવાળા સેવકના ચિત્તને હંમેશને માટે ભક્તિ, શાંતિ અને ધીર-જી રહિત-વિરુદ્ધ કરી નાખે છે (અર્થાત્ તે યના દોષોથી સેવક ઠટાળી મદાને માટે તેનાથી વિમુખ થઈ જાય છે) ૪

भक्तियुक्तोऽपि नम्रोऽपि, निर्दम्भोऽपि च सेवकः ।

सेव्यान् न सेनितुं शक्तः, प्रार्थनामङ्गमीतितः ॥ ૫ ॥

મુનિ

સેવા કરનાર સેવક ભક્તિવાળો હોય, વિનીત હોય, માર
રહિત હોય, તો પણ, સેવ્યો-વડિલો તેની પ્રાર્થનાને ન
સ્વીકારે અર્થાત્ તેની ભક્તિનો અનાદર કરે (તો સ્વત્વ
જિભાની તે સેવકને મોટું દુઃખ થાય) તે દુઃખથી બચ
માટે સેવક, સેવ્ય-વડિલોની સેવા કરી શકતો નથી પ

સેવકે શુ ન કરવું ?

येन स्याद्विधुता लोके, पीडा च प्रभुचेतसि ।

प्राणत्यागेऽपि तत्कर्म, न कुर्यात्तुलसेनरु ॥ ६ ॥

જૈનપંચતન ૬૦ ૧૫, શ્લોક ૩૪૭*

જે કામ કરવાથી લોકમાં પોતાની લઘુતા-હલકાઇ થ
અને સ્વામીના ચિત્તમાં પીડા થાય તેવું કાર્ય ઉચ્ચ કુળ
સેવકે (અથવા વશપરપરાથી આવતા સેવકે) પ્રાણનો ત્યાગ
થાય તો પણ કરવું નહીં ૬

સેવકનો ધર્મ —

एकान्ते मधुरेवास्यै, सान्त्वयन्नहितात्प्रभुम् ।

वारयेदन्यथा हि स्यादेव स्वयमुपेक्षित ॥ ७ ॥

વિવેકચિંતાસ ઉદ્ઘાસ ૨, શ્લોક ૧૮

પોતાના શેઠને એકાન્તમાં મીઠા વાક્યોથી સમજાવ
જોઈએ અને અહિંસક કાર્યોથી તેને વારવો જોઈએ ને

ન કરે તો (તે નોકરની) પોતાની ઉપેક્ષા થાય છે (અર્થાત્ શેઠનો નોકર તરફ સદ્ભાવ નથી ઉપજતો) ૭

સ્વામ્યર્થે યસ્ત્યજેત્ ગ્રાણાન્મત્યૌં મક્તિસમન્વિતઃ ।

સ પર પદમાપ્નોતિ, જરામરણગર્જિતમ્ ॥ ૮ ॥

જૈનપञ्ચતન્ત્ર, પૃ૦ ૭૮, શ્લો૦ ૩૦૧

લક્ષિતવાળો જે મનુષ્ય સ્વામીને માટે પોતાના પ્રાણનો ત્યાગ કરે છે તે મનુષ્ય જરા અંતે મરણ શક્તિ એવા મોક્ષપદને પામે છે ૮

સ્વામી (૧૩)

સ્વામી-રોઠના ગુણ —

અકર્ણદુર્બલ શૂર, કૃત્વજ્ઞ સાત્ત્વિકો મુખી ।

વદાન્યો ગુણરામી ચ, પ્રમુ પુર્ણેરાગ્યતે ॥ ૧ ॥

વિવેકવિલાસ, અજ્ઞાસ ૨, સ્કો. ૫

જે જાનના કાચો ન હોય, સૂરવીર હોય, કરેલા કામ
જાણુતો હોય, સાત્ત્વિક હોય, શુષ્કવાન હોય, ઉદાર હોય
શુષ્કને વિષે પ્રીતિવાળો હોય આવો સ્વામી પુણ્યથી
પ્રાપ્ત થાય છે ૧

સુતન્ત્ર સુપત્રિયાત્મા, સેવકાગમનસ્પૃહી ।

ઓચિન્યરિત ક્ષમી દક્ષ, સલજ્ઞો દુર્લભ પ્રમુ ॥ ૨ ॥

ત્રિગવિઠાસ અજ્ઞાસ ૨, સ્કો. ૫

સારી રીતે ગામના જાણુકાર, પવિત્ર આત્માવાળો,
કના આગમનની ઇચ્છા મળનાર, ઉચિતતાને જાણુ
ક્ષમાવાન, ચતુર અને લક્ષ્યવાળો એવો સ્વામી મ
દુર્લભ છે ૨

સ્વામી સમ્માર્તિશ્ચર્ય, સેવ્ય સેવ્યગુણાન્વિત ।

સુષેત્રગીજયત કાલાન્તરઽપિ સ્વાસ નિષ્ફલ ॥ ૩ ॥

વિવેકવિલાસ અજ્ઞાસ ૨, સ્કો. ૫

સ્વામી થવાના ગુણો જેનામા હોય અને જેની પાસેથી
ધન આવવાની સલાવના હોય એવા 'શેઠની' સેવા કરવી જોઈએ,
કારણ કે એવા શેઠની કરેલી સેવા સારી ભૂમિમા વાવેલા ધીજની
માફક મમય જવા છતાં પણ નિષ્કળ નથી જતી ૩

નમાલો શેઠ:—

यस्मिन् रुष्टे भय नास्ति, तुष्टे नैव धनागमः ।

निग्रहोऽनुग्रहो नास्ति, स रुष्टः किं करिष्यति ? ॥ ૪ ॥

વૃદ્ધચાળમ્યનીતિ, અ૦ ૯, શ્લો૦ ૯

જે સ્વામી ક્રોધ પામેથી ભય ન હોય અને પ્રસન્ન
થવાથી ધનની પ્રાપ્તિ ન હોય, તથા જે નિશ્ચલ કે અનુશ્ચલ
કરી શકતો ન હોય તે સ્વામી કદાચ ક્રોધ પામે તો પણ તે
શું કરી શકે ? કાંઈ જ નહીં ૪

दुर्लभ स्वामी-सेवक:—

क्षमी दाता गुणग्राही, स्वामी दु.स्वेन लभ्यते ।

अनुरक्त. शुचिर्दक्षः स्वामिन् ! भृत्योऽपि दुर्लभः ॥ ૫ ॥

ધર્મકૃત્પટ્ટમ, પૃથ્વ ૬, શ્લો૦ ૪૪૯ (પ્ર ભ)

ક્ષમાવાન, દાતાર અને ગુણને ગ્રહણ કરનાર સ્વામી
હુ એ કરીને મળે છે—એવો સ્વામી દુર્લભ છે, તથા હે સ્વામી !
પ્રીતિવાળો, પવિત્ર અને ડાહ્યો આવા ગુણવાળો સેવક પણ
દુર્લભ ૫

* * * * *

સુપાત્ર (૧૪)

* * * * *

પાત્ર શબ્દનો અર્થ —

પાકારણોચ્યતે પાપ, ત્રકારસ્ત્રાણમચરુ ।

અક્ષરદ્વયસયોગે, પાત્રમાદુર્મનીપિણઃ ॥ ૧ ॥

ઉપદેશતત્ત્વિજ્ઞો પૃ૦ ૨૦, શ્લોક ૨૩ *

પાકાર અક્ષરે કરીને પાપ કહેવાય છે, ત્રકાર અક્ષર ત્રાણ (રક્ષણ) ને કહેનાર છે આ બે અક્ષર ભેગા કરવાથી પાત્ર શબ્દ થાય છે, એમ પડિતો કહે છે ૧

સુપાત્રનુ સ્વરૂપ —

મનોગાસ્કાયયોગેષુ, પ્રણિધાનપરાયણા ।

શ્રુતાદ્યા જ્ઞાનસમ્પન્નાસ્તે પાત્ર કરુણાપરા. ॥ ૨ ॥

તત્ત્વામૃત શ્લોક ૧૧૧

જેઓ મન, વચન અને કાયાના યોગને વિરે ઉત્તમ ધ્યાન કરવામાં તત્પર હોય, જેઓ મહાચારતુ આચરણ કરતા હોય, જેઓ જ્ઞાનયુક્ત હોય અને જેઓ કરુણાવાળા હોય તેઓ જ સુપાત્ર છે ૨

પૃતિમાયનયા યુક્તા, સત્ત્વમાયનયાઽન્નિવા ।

તત્ત્વાર્થાદિતત્ત્વેતસ્કાસ્તે પાત્ર દાતુરુત્તમા ॥ ૩ ॥

તત્ત્વામૃત, શ્લોક ૨૦૦

જેઓ પૈર્થની જાવનાવડે યુક્ત હોય, સત્ત્વ (પરાક્રમ)

લાવનાએ કરીને મહિત હોય અને તત્વાથ મા જ્યોત્તને સ્થાપન કરનારા હોય, તેવા ઉત્તમ પુરુષો જ દાતારને સુપાત્રરૂપ છે ■

સ્વાધ્યાયોત્ય યોનિમન્ત પ્રશન્ત, વેતાનસ્થ પાપમીરું વહુજમ્ ।
સ્ત્રીપુ ક્ષન્ત ધાર્મિક ગોચરણ્યં, વ્રત્તે ક્ષન્ત તાદૃશ પાત્રમાહુ ॥૪॥

વજિષ્ઠસ્મૃતિ, અ૦ ૬ શ્લો૦ ૨૮

જે સ્વાધ્યાય કરીને ઊઠેલો હોય, ઉત્તમ કુળમાં ઉત્પન્ન થયો હોય, અતિ શાત હોય, યજ્ઞના અગ્નિના પૂજા કરતો હોય, પાપથી ભય પામતો હોય, ઘણા જ્ઞાનવાળો હોય, આંખોને વિષે ક્ષમા રાખતો હોય, ધર્મક્રિયામાં તત્પર હોય, ગાયોતુ રક્ષણ કરતો હોય અને આચાર પાળવામાં સમર્થ હોય તે પાત્ર કહેવાય છે ૪

સુપાત્રના પ્રકારા—

સ્થાવરં જઙ્ગમ ચેતિ, સત્પાત્ર દ્વિવિધં મત ।

સ્થાવરં તત્ર પુણ્યાથ, પ્રાસાદપ્રતિમાદિકમ્ ॥ ૫ ॥

જ્ઞાનાધિક તપઃક્ષામં, નિર્મમં નિરહકૃતિમ્ ।

સ્વાધ્યાયત્રયચર્ચાદિયુક્ત પાત્ર તુ જઙ્ગમમ્ ॥ ૬ ॥

ઉપદેશતરક્ષિણી, પૃ૦ ૩૧, શ્લો૦ ૧૪, ૧૫* (ય યિ મ)

સ્થાવર અને જગમ એમ બે પ્રકારનું પાત્ર કહેલું છે તેમાં મંદિર, મૂર્તિ વગેરે સ્થાવર પાત્ર અને જ્ઞાની, તપસ્વી, નિસ્પૃહ, નિરભિમાની, અજ્ઞાતી અને પ્રદાતારી એ જગમ પાત્ર પુણ્યજનક છે ૫, ૬

સુપાત્ર-મહિમા—

ધૃતિભાવનયા દુ સ, સત્ત્વભાવનયા ભવમ્ ।

જ્ઞાનભાવનયા કર્મ, નાશયન્તિ ન સશય ॥ ૭ ॥

તત્ત્વામૃત, શ્લોક ૨૦૧.

(સુપાત્ર પુરુષો) ધૈર્યની ભાવનાવડે દુ ખનો નાશ કરે છે, સત્ત્વની ભાવનાવડે સ સારનો નાશ કરે છે અને જ્ઞાનની ભાવનાવડે કર્મનો નાશ કરે છે, તેમા કાઈ પણ સ શય નથી ॥

સુપાત્રની દુર્લભતા —

શાલિવીજ ચ વિદ્યા ચ, વપ્તુકામૈર્મનીપિમિ ।

સુક્ષેત્રં ચ સુપાત્ર ચ, ત્રિના પુણ્યૈર્ન લભ્યતે ॥ ૮ ॥

પાવણ્યચરિત્ર, (ગદ્ય) પૃ. ૭૦ *

જોખા અને વિદ્યા વાવવાની ધંત્રણવાળા કાહ્યા પુરુષોને સારુ મેત્ર અને ઉત્તમ પાત્ર પુણ્ય વિના પ્રાપ્ત થતુ નથી ૮

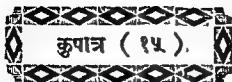
સુપાત્રથી ફળ —

સુક્ષેત્રે વાપયેદ્વીજ, સુપાત્રે નિશ્ચિપેદ્ધનમ્ ।

સુક્ષેત્રે ચ સુપાત્રે ચ, હુક્ત તત્ત્વ ત્રિનશ્યતિ ॥ ૯ ॥

પાવણ્યચરિત્ર, અ. ૧ શ્લોક ૬૫

સારા ક્ષેત્રમા બીજ વાવવુ જોઈએ અને સુપાત્રમા ધન નાખવુ જોઈએ કેમકે સારા ક્ષેત્રમા અને સારા પાત્રમા વાવેલુ તે (બીજ અને ધન) વિનાશ પામતુ નથી ૯

કુપાત્ર-નિ દા:—

કુપાત્રેઽનર્થકૃદ્વિદ્યા, કુપાત્રેઽનર્થકૃત્કલા ।

કુપાત્રેઽનર્થકૃન્મૈત્રી, કુપાત્રેઽનર્થકૃદ્દનમ્ ॥ ૧ ॥

દિગ્ગુલપ્રકરણ, શ્લો ૫

કુપાત્રને આપેલી વિદ્યા અનર્થ કરનારી છે, કુપાત્રને આપેલી કલા અનર્થ કરનારી છે, કુપાત્રની મિત્રાઈ અનર્થ કરનારી છે, તેમ જ કુપાત્રને આપેલું ધન અનર્થ કરનારું છે ૧

કુપાત્ર અને કુપાત્ર:—

મૈત્ર મૃમિસ્તદેવામ્મ, પશ્ય પાત્રવિશેષતઃ ।

આમ્રો મધુરતામેતિ, તિક્તતા નિમ્બપાદપ ॥ ૨ ॥

યાગયજ્ઞકયસ્મૃતિ, પૂર્વ ભાગ, શ્લો ૬૧

તે જ (એક જ પ્રકારની) ભૂમિ હોય છે અને પાણી પણ તે જ (એક જ પ્રકારનું) હોય છે, છતાં પાત્રની યોગ્યતાના વિશેષપણાચક્રી આમ્ર વાળ્યો હોય તો તે મધુરતાને પામે છે અને લીંબટો વાળ્યો હોય તો તે કડવાપણાને પામે છે ૨

કુપાત્રમા બધું નકામું —

યત્કારુણ્યહિરણ્યજ ન ન ત્ર યત્સન્માર્ગતામ્રોદ્ઘનં,

નો યત્સપમલોહજન્મ ન ચ યત્સન્તોષમૃત્સ્નામયમ્ ।

યદ્યોગ્યં ન તપોવિધાનદહનજ્વાલાવલીતેનસા,

સિદ્ધિં યાતિ કથં નૃધાન્યનિક્લસ્તસ્મિન્કુપાત્રે યિત ॥૩॥

ચેરામ્યશનક-કાવ્યમાલા સતતમગુદ્ગુક શ્લો ૦ ૧૬

જે પાત્ર દયારૂપી સુવર્ણનું બનેલું ન હોય, જે સન્મા
ર્ગરૂપી તાબાથી ઉત્પન્ન થયેલું ન હોય, જે સ્વયમરૂપી દોષથી
નીપજાવેલું ન હોય, જે મતોષરૂપી માટીમય ન હોય,
તથા જે તપવિધાનરૂપ અગ્નિની જ્વાળાની શ્રેણિના તેજને
લાયક ન હોય તેવા કુપાત્રમા નાજેવો મનુષ્ય ભવરૂપી ધાન્યનો
સમૂહ ગી રીતે સિદ્ધિને પામશે ? ૩

કિં કરિષ્યતિ પાષિડત્વમપાત્રે પ્રતિપાદિતમ્ ।

સપિધાનઘટાન્ત'સ્ય , પ્રદીપ દર રેશમનિ ॥ ૪ ॥

જૈનપદ્યનન્ત્ર, પૃ ૧૦૮, શ્લો ૦ ૩૮૪ *

કુપાત્ર(અયોગ્ય જન)ને વિષે આપેલી પડિતાઈ શું
કામ કરશે ? જેમકે ઘડાનું મુખ બાંધ કરી તેમા રાજેવો દીવો
ઘરની અંદર રાખવામા આવે તો તે શું પ્રકાશ કરે ? ૪

કિમિદમન્ન રૂરસકરાણા, કિં રન્નહારો મૃગપક્ષિણા ચ ।

અન્ધસ્ય દીપો નધિરસ્ય ગીત, મૂર્ઝસ્ય કિં શાસ્ત્રકપાપ્રસન્ન. ॥૫॥

ગધેડા અને ભુડને ઉત્તમ અન્ન આપવાથી શું ફળ ?
પશુ-પક્ષીઓને રત્નનો હાર ખહેરાવવાથી શું ફળ ? અધની
પાસે દીવો કરવાથી શું ફળ ? બહેરાની પાસે સંગીત કર-
વાથી શું ફળ ? અને મૂર્ખની પાસે શાસ્ત્રની કથા કહેવાથી
શું ફળ ? (કારણ કે ત્યાં સુપાત્રનો અજાવ છે) ૫

સજ્જન (૧૬)

સજ્જનનું સ્વરૂપ --

સદયઃ સત્યવાદી યઃ, સલજ્ઞઃ શુદ્ધમાનસઃ ।

ગુરુદેવાર્ચકો ગમ્ગમી, તસ્ય તુષ્યન્તિ દેવતાઃ ॥ ૧ ॥

ઘમકલ્પદ્રુમ, પૃ ૫૨, શ્લોક ૧૫ (દે જ્ઞા) *

જે મનુષ્ય દયાળુ હોય, સત્યવાદી હોય, લજ્જાળુ હોય, શુદ્ધ મનવાળો હોય, ગુરુ અને દેવની પૂજા કરનાર હોય તથા સારું વચન બોલનાર હોય તે મનુષ્ય ઉપર દેવતાઓ તુષ્ટમાન થાય છે ૧

તૃષ્ણા છિન્ધિ મન ક્ષમા જહિ મદ પાપે મર્તિ મા કૃયા ,

સત્ય દ્રુહ્યનુયાદિ માધુષદર્શી સૈનસ્ર વિઢ્ઞજ્ઞનાન્ ।

માન્યાન્માનય મિદ્રિપોષ્પનુનય પ્રચ્છાદય સ્વાન્ ગુણાન્,

કીર્તિ પાલય દુ સિતે કુરુ દયામેવત્સવા લક્ષણમ્ ॥ ૨ ॥

મીતિગતક (મર્ત્યુરી), શ્લોક ૬૫.

હે જીવ ! તુ તૃષ્ણાનો છેદ કર, ક્ષમાને જાન, મદનો ત્યાગ કર પાપકાર્યને વિષે પ્રીતિ ન કર, સત્ય વચન બોલ, સાધુ પુરુષોના આગને અનુસર, વિદ્વાનોની નેવા કર, માનવા લાયક મિત્રાદિકનું બહુમાન કર, શત્રુઓની ઉપર પણ પ્રીતિ રાખ, પોતાના શુભોને શુભ કર-પ્રશંસા ન કર, કીર્તિનું

પાવન કર, અને હુ ખીને વિષે દયા કર આ સત્પુરુષોનું લક્ષણ છે (સત્પુરુષોનો આવો આચાર હોય છે) ૨

સાચો સંજ્ઞન —

उपकारिषु य साधु , साधुत्वं तस्य को गुण ।

अपकारिषु य. साधु , स माधु सद्विरिष्यते ॥ ३ ॥

जेनपञ्चतन्त्र पृ २' १, स्तो० ६० *

ઉપકર કરનાર ઉપર જે સાધુ-સારો હોય, તેના સાધુ-પણામાં શો ગુણ ? કાંઈ જ નહોં, પરંતુ જે અપકાર કરનાર ઉપર સાધુ-સારો હોય તેને જ સત્પુરુષોએ સાધુપુરુષ કહ્યો છે ૩
સંજ્ઞનનો માર્હમા —

परनिन्दासु ये सूत्रा निजश्चावापगाद्मुखा ।

ईदृशैर्ये गुणैर्युक्ता , पूज्या सर्वत्र निष्ठये ॥ ४ ॥

तत्त्वामृत, स्तो० ૮૭

જેઓ પરનિંદા કરવામાં મૂગા હોય અને પોતાની પ્રશંસા કરવામાં વિમુખ હોય, આવા ગુણોવડે જે યુક્ત હોય તેઓ આખા જગતમાં પૂજ્ય હોય છે ૪

कारुण्येन हता वधन्यसनिता सत्येन दुर्गाच्यता,

सन्तोषेन परार्थचौर्यपदुता शीलेन रागान्धता ।

नैर्ग्रन्थेन परिग्रहग्रहिलता यैर्यत्नेऽपि स्फुट,

पृथ्वीय सकलाऽपि तै सुकृतिमिर्मये पवित्रीकृता ॥ ५ ॥

વૈરાગ્યશતક (કાવ્યમાલા સત્તમગુચ્છક), સ્તો ૨૦.

જેઓએ સુવાવસ્થામાં પણ સ્કૂટ રીને કરુણાવડે હિંસાના વ્યસનનો ત્યાગ કર્યો હોય, સત્યવડે દુર્વચનનો ત્યાગ કર્યો હોય, સતોપવડે પરધનની ચોરીનો ત્યાગ કર્યો હોય, શીલ વડે રાગાધપણનો ત્યાગ કર્યો હોય અને નિર્ઘપણાવડે પરિશ્રદ્ધની ઉન્મત્તતાનો ત્યાગ કર્યો હોય, તે સુકૃતિ-પુણ્ય-શાળી પુરુષોએ આ આખી પૃથ્વી પવિત્ર કરી છે એમ હું માનું છું ૫

અન્નદાનેઃ પયોદાનેર્ધર્મસ્યાનૈશ્વ મૃતલમ્ ।

યશમા સજ્જનેરત્ર, રુદ્ધમાકાશમળ્લમ્ ॥ ૬ ॥

મહામારત, જાન્તિપત્ર, અ० ૭૭, શ્લો० ૮

સત્પુરુષોએ આ પૃથ્વીતલને અન્નદાન(દાનશાળાઓ)વડે, જળદાનવડે (પાણીની પરબોવડે) અને ધર્મના સ્થાનો (દહેશ વગેરે)વડે રુદ્ધ છે, અને આકાશમંડળને પોતાના યશવડે રુદ્ધ છે ૬

સત્ત્વધર્મરતા યે તુ, સાર્ત્ત્વિકા શાન્તચારિણ. ।

તે દેવા નિર્મલાનન્દા પ્રસન્તિ સ્વર્ગર્તિ ગતા ॥ ૭ ॥

મનુસ્મૃતિ અ० ૧૮, શ્લો० ૧૧૮

જેઓ સાર્ત્ત્વિક ધર્મમાં રક્ત હતા અને જે શાન્ત ચારિત્રવાળા હતા તે સાર્ત્ત્વિક ગુણવાળા દેવો નિમળ આનંદવાળા થઈ સ્વર્ગમાં જઈને રહેતા છે ૭

ન હિ મતિ મિયોગઃ સ્નેહનિષ્ઠેદહતુ—

ર્જમતિ ગુણનિધીના સજ્જનાના કદાચિત્ ।

ઘનતિમિરનિરદ્ધો દૂરસંસ્થોઽપિ ચન્દ્ર,

કિમુ કુમુદમનાના પ્રેમમદ્ગ્ન કરોતિ ? ॥ ૮ ॥

આ જગતમા શુણના નિધાનરૂપ સજ્જનોનો કદાચ વિયોગ થાય એટલે કે તેઓ દૂર રહેલા હોય તો પણ તે વિયોગ કદાપિ સ્નેહના નાશનું કારણ થતો નથી ધણા અધકારથી અથવા મેઘના અધકારથી રુધાયેલો અને દૂર રહેલો એવો પણ ચંદ્ર શુ પોયણના વનના પ્રેમનો જગ કરે છે ? પોયણને વિકસ્વર કરે છે જ ૮

મજ્જનોની દુર્લભતા:—

પદે પદેઽધિગમ્યન્તે, પાપમાજો ન ચેતરે ।

શ્વયાસો વાયસા સન્તિ, સ્તોકા યદ્યાપપક્ષિણ ॥ ૯ ॥

સૂત્રરત્નાવલિ (જાત્રા સ)

પાપી પુરુષો પગલે પગલે-ઠેકાણે ઠેકાણે મળી આવે છે, પણ ધર્મી પુરુષો તેટલા બધા હોતા નથી, કેમકે જગતમા કાગડાઓ ઘણા હોય છે પણ સાથ પક્ષીઓ ઘણા થોડા જ ભેવામા આવે છે ૯

૧ શૈલે શૈલે ન માણિવય, મૌક્તિક ન ગજે ગજે ।

સાઘવો ન હિ સમગ્ર, ચન્દન ન વને વને ॥ ૧૦ ॥

વૃદ્ધવાણમ્યનોતિ, અધ્યાય ૨, સ્કાં ૧૯

દરેક પવત ઉપર કાઈ માણિવય રત્ન હોતા નથી, દરેક થીના ગડસ્યજમા મોતો હોતા નથી, દરેક વનમા અદનના

વૃક્ષો હોતા નથી, તે જ પ્રમાણે સર્વ ઠેકાણે સાધુપુરુષો હોતા નથી, (કાંઈક જ ઠેકાણે-હોય છે) ૧૦

वैः कारुण्यपरिग्रहान्न गणितः स्वार्थं परार्थं प्रति,
यैश्चात्यन्तदयापरैर्न निहिता ग्रन्थ्याऽर्थिना प्रार्थना ।

ये चासन् परदुःखदुःखितधियस्ते साधयोऽस्तं गताः,
चक्षुः ! सहर बाष्पमेगमधुना कस्याग्रतो रुयते ? ॥ ११ ॥

જેઓએ કરુણા અગીકાર કરેલી હોવાથી પરોપકારને વખતે સ્વાર્થને ગણ્યો નથી-સ્વાર્થની દરકાર કરી નથી, જેઓએ, અત્યંત દયાળુપણે હોવાથી યાચકોની યાચનાને નિષ્પૂજા કરી નથી, તથા જેઓ અન્ય જનોના દુઃખથી પોતે દુઃખી થયા છે તે સાધુજનો અસ્ત પામ્યા છે-પરલોકમાં ગયા છે, તેથી હે નેત્ર ! તુ હવે તારા અશ્રુના પ્રવાહને સહરી લે, કેમકે તેવા સાધુઓને અભાવે હવે કોની પાસે રુદન કરવું ? ૧૧

'शूरा' मन्ति सहस्रशः प्रतिपद विद्याविदोऽनेकशः,
स्मेरश्रीपतयो निरस्तधनदास्तेऽपि क्षितौ लक्षशः ।

कित्वाकर्ण्य निरीक्ष्य चान्यमनुज दुःखार्दित यन्मन—

स्ताद्रूप्यं प्रतिपद्यते कलियुगे ते पञ्चपा. पूरुषाः ॥ १२ ॥

પૃથ્વી પર વીર પુરુષો ઠેકાણે ઠેકાણે હજારો છે, વિદ્યાઓને બાણનારા પણ અનેક છે, લક્ષ્મીવડે કુબેરનો પણ પરાલવ કરનારા વિકસ્વર (ઘણી) લક્ષ્મીના પતિઓ પણ લાખો છે, પરંતુ દુઃખથી ખીડાતા અન્ય જનને બોધને કે સાંભળીને

જેનું મન તદ્વપણાને પામે છે-હું ખરી પીડાય છે તેવા
સત્પુરુષો તો આવા કલિયુગમાં પામ-છ જ છે ૧૨

સંજ્ઞન દયાવાનઃ—

નિર્ગુણેષ્વપિ સત્તેષુ, દયા કુર્વન્તિ સાધન ।

ન દિ સહરતિ જ્યોસ્તા, ચન્દ્રધાણ્ડાલેદમન ॥૧૩॥

હિતાવદેશ, મિત્રભાગ, શ્લોક ૧૧

સત્પુરુષો શુભ રહિત પ્રાણીઓને વિશે પણ દયા કરે છે,
કેમકે થંદ્ર પોતાની થંદ્રિકાને (ચાંદનીને) થંદ્રાળના ધરથી
ખેંચી લેતો નથી ત્યાં પણ પોતાના કિરણો નાખે છે ૧૩

સંજ્ઞનોનુ આચરણઃ—

યથા ચિત્ત તથા વાચો યથા વાચસ્તથા ક્રિયા ।

ચિત્તે વાચિ ક્રિયાયા ચ, માધૂનામેકરૂપતા ॥ ૧૪ ॥

કુમારપાલપ્રવચ, પૃ ૨૭, ગ્રાં ૧ (આત્મા સ)

જેનું મન હોય (મનમાં વિચાર હોય) તેવી વાણી
હોય, અને જેવી વાણી હોય તેવી જ ક્રિયા-ક્રમ હોય છે
ચિત્તમાં, વચનમાં અને ક્રિયામાં સાધુપુરુષોનું એક જ સ્વરૂપ
હોય છે ૧૪

વિપદ્યપિ ગતા મન્ત, પાપકર્મ ન કુર્વતે ।

હસ કુક્કુટપત્ત કીટાનત્તિ કિં ક્ષુધિતોઽપ્યત્મ ॥ ૧૫ ॥

પામ્વનાથચરિત્ર (પદ્ય), સર્ગ ૧, શ્લોક ૧૭૯

પાપકર્મો વિપદ્યપિ ગતા મન્ત, પાપવાળું કાર્ય આવરતા

નથી, કેમકે શુ હું સ ખૂબ ભૂખ્યા હોય તો પણ કુકડાની
માફક કીડાઓને કદી ખાય ખરો ? ૧૫

उत्तिष्ठन्ति निजासनान्नतशिरः पृच्छन्ति च स्वागत,
सन्तुष्यन्ति हसन्ति यान्ति च चिर प्रेमाञ्चित सङ्गमम् ।
सिञ्चन्तो वचनामृतेन हृदय सन्तः समीपागताः,
किं किं न प्रियमाचरन्ति हि जने स्वीये च सम्मीलिते ? ॥ ૧૬ ॥

ચાતિમકિરામાયણ-ઉત્તરકાણ્ડ, અવ ૧, સ્લા૦ ૩૩

સન્ત માણસો, જ્યારે સ્વજનનો મેળાપ થાય છે ત્યારે
નમ્ર થઈને પોતાના આસનથી ઊભા થાય છે, સ્વાગત પૂછે છે,
સતોષ પામે છે, હસે છે, પ્રેમપૂર્વક ભેટા કરે છે અને વચ-
નામૃતથી હૃદયને સિંચતા પાસે આવી શુ શુ પ્રિય વાચ-
રણ નથી કરતા ? ૧૬

प्रिया न्याय्या वृत्तिर्मलिनमसुमङ्गेऽप्यसुकर,
त्वसन्तो नाम्यर्थ्याः सुहृदपि न याच्य कुशधनः ।
निपद्युष्यैः स्थेय पदमनुविधेय च महता,
सता केनोद्विष्ट विपममभिधाराप्रतमिदम् ॥ ૧૭ ॥

નોતિગતક (મતુહરિ), શ્લો૦ ૫૬

પ્રિય અને ન્યાયવાળી વૃત્તિ-આશુવિકા કરવી, પ્રાણનો
નાશ થાય તો પણ મલિન કાર્ય ન કરવું, અસત્યરુપની
પ્રાર્થના ન કરવી, મોટા ધનવાળા મિત્રની પ્રત્યાચારના
ન કરવી, વિપત્તિમાં પણ મોટા

પુરુષોને પગલે-માઝે ચાલવું આવું ખડ્ગની ધારા જેવું
વિષમ મત સત્પુરુષોને કાણે બતાવ્યું છે ? ૧૭

ન મૂતે પરદૂષણં પરગુણ વ્યત્યલ્પમપ્યન્વહં,

મન્ત્રોષ વહતે પરદ્વિષુ પરાગાધાસુ ઘટે શુચમ્ ।

સ્વશ્લાઘા ન કરોતિ નોદ્ઘતિ નયં નૌચિત્યમુલ્લહવ્ય-

ત્યુક્તોઽપ્યપ્રિયમક્ષમા ન રચયત્યેતચરિત્રં સતામ્ ॥ ૧૮ ॥

સિદ્ધુપ્રકરણ

મત્પુરુષ બીભના દોષને બોલતો નથી, નિરતર યોદ્ધા
પણ પરના શુષ્ણને બોલે છે, બીભની સમૃદ્ધિમા મતોષ
ધારણ કરે છે-તેના પર લોભ કરતો નથી, બીભની ખીડાને
વિષે પોતે શોકને ધારણ કરે છે, પોતાની પ્રશસા કરતો
નથી, નીતિનો ત્યાગ કરતો નથી, ઉચિતપણાને ઓળંગતો
નથી અને તેને કાંઈએ અપ્રિય વચન કહ્યું હોય તો પણ તે અક્ષમા
(ક્રોધ) કરતો નથી આવું સત્પુરુષનું ચરિત્ર જ હોય છે ૧૮

દોષનાલમપહાય માનસૈ, ધારયન્તિ ગુણમેવમજ્જના ।

ક્ષારભાવમપહાય વારિધેર્ગૃહ્ણત સલિલમન વારિદા. ॥ ૧૯ ॥

ઉપદેશપ્રાસાદ, ભાગ ૧, પૃ ૧૪૦ (પ્ર સ)

સત્જન પુરુષો દોષના સમૂહનો ત્યાગ કરીને મનમા શુષ્ણને
જ ધારણ કરે છે-અહણ કરે છે, જેમકે વાઙ્માઓ સમુદ્રમાંથી
ખારાપણનો ત્યાગ કરીને મીઠા જળને જ અહણ કરે છે ૧૯

મનસિ વચસિ કાયે પુણ્યપીયૂષપૂર્ણા-

દ્વિષ્ટવનમુપકારત્રેણિમિ પ્રીણયન્ત ।

પરગુણપરમાણ્વન્ પર્વતીકૃત્ય નિત્ય,

નિજહૃદિ વિક્ષમન્ત મન્તિ મન્તઃ કિયન્ત ॥૨૦॥

નીતિગતક (મર્તુહરિ), શ્લોક ૭૦

મન, વચન અને કાયાને વિષે પુણ્યરૂપી અમૃતવડે પૂર્ણ ભરેલા ત્રણ જગતના પ્રાણીઓને ઉપકારના સમૂહવડે પ્રસન્ન કરનારા તથા પરના પરમાણુ જેવડા શુણ્ણને પણ પર્વત જેવડા કરી નિરતર પોતાના હૃદયમાં આનંદ પામનારા આવા સત્પુરુષો જગતમાં કોઈક જ હોય છે ૨૦

પ્રદાન પ્રચ્છન્ન ગૃહમુપગતે સમ્ભ્રમત્રિધિઃ,

પ્રિય કૃત્વા મૌન મદસિ કથન નાપ્યુપકૃતેઃ ।

અનુત્સેકો લક્ષ્મ્યા નિરભિમત્રમારાઃ પરકથા,

સતા કેનોદિષ્ટ વિપમમિધારાત્રતમિદમ્ ॥ ૨૧ ॥

નીતિગતક (મર્તુહરિ) શ્લોક ૫૭

શુભ ગીતે દાન આપવું, ઘેર કોઈ આવે ત્યારે તરત જ ઊભા થવાદિકવડે તેનું સ્વાગત કરવું, કોઈનું પ્રિય કરીને મૌન રહેવું, સજામાં પોતે કરેલા ઉપકારને પણ કહેવો નહીં, ધનની પ્રાપ્તિમાં ગર્વ કરવો નહીં અને કોઈનો પરાજય-નિહાદિક ન થાય તેવી પરની કથા કરવી, આવું સત્પુરુષોને ખર્જની ધારા જેવું વિવિધ વ્રત કોણે જતાંયું છે ? (કોઈએ જતાંયું નથી સજ્જનોનો એવો સ્વભાવ જ હોય છે) ૨૧

સજ્જનોનો સ્થિર સ્વભાવ:—

પરાભૂતોઽપિ પુણ્યાત્મા, ન સ્વમાન વિમુચ્ચતિ ।

તોયમુષ્ણીકૃત કામ, શીતતા પુનઃ

મૂલસનાયલી,

૨૧
(સ)

પણ તે અત્યંત દુ સહ વિષને જ વગે છે-તે દૂધ વિષપદ્ધે
પરિણમે છે ૨૬

અનુકુસ્ત સલસુનાગ્રિમપાશ્વાત્યમામયો સૂન્યા ।

વિદધાતિ રન્ધ્રમેકો ગુણગાનન્યસ્તુ પિદ્ધાતિ ॥ ૨૭ ॥

દુઝન અને સજ્જન આ બે પુરો અનુક્રમે સોયના
અગ્રભાગ અને પાછળના ભાગને અનુસરે છે-તેના જેવું કાર્ય
કરે છે તેમા એક એટલે દુઝન સોયના અગ્રભાગની જેમ છિદ્ર
ખાટે છે અર્થાત્ પરસ્પર કવક ઉત્પન્ન કરાવે છે, અને બીજો
એટલે સજ્જન શુભવાન હોવાથી છિદ્રને ઢાકે છે એટલે
સલાહ-સખ કરાવે છે (સોયનો પાછલો ભાગ શુભવાન એટલે
દોરાવાળો હોવાથી છિદ્રને સાધી દે છે) ૨૭

વિદ્યા વિશદાય ધન મદાય, શક્તિ પરપા પરિપીડનાય ।

સલસ્ય સાધોર્મિપરીતમતત, જ્ઞાનાય દાનાય ચ રક્ષણાય ॥ ૨૮ ॥

જળ પુરુષ વિદ્યા બંધે હોય તો તેની વિદ્યા બીજની
સાથે વાદવિવાદ કરવા માટે થાય છે, તેની પાસે ધન હોય
તો તે મદને માટે થાય છે, તેનામા જે શક્તિ હોય તે
બીજને પીડા કરવા માટે થાય છે, પરંતુ સજ્જનને તો તે
સર્વ તેનાથી વિપરીત છે, એટલે કે તેની વિદ્યા જ્ઞાનને માટે,
ધન દાનને માટે અને શક્તિ બીજના રક્ષણને માટે થાય છે ૨૮

આયોઽપિ દોષાન્ સ્વલગ્ન પરેષા,

વક્તું હિ જ્ઞાનાતિ પરં ન વક્તિ ।

કિં કાકત્વીત્વરણનોઽપિ,

કીર કરોત્યસ્થિવિષ્ણુનાનિ ? ॥ ૨૯ ॥

જેમ ખળ પુરુષ ખીબના દોષ બોલે છે તેમ સત્જન
પુરુષ પણ ખીબના દોષ બોલવાનું બાણ છે, પરંતુ તે બોલતા
નથી જેમકે પોપટને કાગડાના જેવી તીવ્ર ચાચ હોય છે, તે
પણ શું તે પોપટ હાડકાના કકડા કરે ? ન જ કરે (કાગડાની
જેમ પોપટ હાડકા ચુથતો નથી) ૨૯

एकमुकुतेन दुष्कृतशतानि ये नाशयन्ति ते धन्याः ।

न त्वेकदोषजनितो येषां रोषः शतकृतघ्नः ॥ ૩૦ ॥

उत्तराख्ययनसूत्रटीका (मातृविजय) पृ २५४ *

જે મનુષ્યો એક મુકુતવડે એકઠો દુષ્કૃતોનો નાશ કરે છે,
તે મનુષ્યો ધન્ય છે, પરંતુ જેમનો એક દોષથી ઉત્પન્ન થયેલો
ક્રોધ એકઠો કાર્યોને હણનારો થાય તે ધન્ય નથી ૩૦

ચોર, ઠગાણ, પરસીનું હરણ કરનારા, નિદ્રા અને નિધન
આદિના પુત્રો ઉપર દેવતાઓ કદાચિ પ્રસન્ન થતા નથી ૫

સહસ્રરૂપકારાણામુપાયાના ચતૈરપિ ।

ફલ્પસંટિ કૃતૈર્યાચદ્ દુર્જનો નૈવ તુપ્યતિ ॥ ૬ ॥

નુનિ દિમાંશુવિજય

કદપકોળી-કગોડા વર્ષો સુધી હબારે ઉપકાર કરવાથી કે
ને કટો ઉપાયોથી દુર્જન કદી પણ સતુદ થતો નથી-પોતાની
દુર્જનતા મૂકતો નથી ૬

ન પ્રેમ નૌપયં નાના, ન સેરાં ન ગુણો ન ધી ।

ન વૃત્તે ન ઘલ ન શ્રીર્દુર્જનસ્ય પ્રશાન્તયે ॥ ૭ ॥

નલચિલાસ અદ્ધ ૭ શ્લો ૧૦

દુર્જન માણસને શાત કરવા માટે પ્રીતિ, આપણ,
આના, સેવા, શુભ, ખુદિ, કુળ કે બળ કાઈ પણ છે નહીં
(અર્થાત્ આ સર્વ બાળતનો ઉપયોગ કરતા છતાં પણ
દુર્જન માણસ શાત થતો નથી) ૭

દુર્જન દસાપણુ.—

દુર્જન પરિહર્તવ્યો વિઘ્નયાજ્ઞકૃતોઽપિ સન્ ।

મણિના યપિત સર્પ, કિમયૌ ન મયઙ્કર ૧ ॥ ૮ ॥

મીતિશતક (મર્ત્યરિ), શ્લો ૪૨

વિઘ્નવટે અણકૃત હોય તો પણ દુર્જન માણસ ત્યાગ
કરવા હાયકે છે, કેમકે સર્પ મણિનું હોય તો પણ
શુભ તે બચકર નથી ? બચકર છે કે

દુર્જનઃ પ્રિયમાદી ચ, નેતદ્વિશ્વાસકારણમ્ ।

મધુ તિષ્ઠતિ જિહ્વાયે, હૃદિ હલાહલ વિપમ્ ॥ ૯ ॥

હિતોપદેશ મિશ્રણામ, શ્લોક ૮૨

દુર્જન માણસ પ્રિય વચન બોલતો હોય તો તેથી તે વિશ્વાસતુ કારણ નથી, કેમકે તેની જિહ્વાના અશભાગને વિષે નથ રહેલું હોય છે, પણ હૃદયમાં તો હળાહળ વિષ ભરેલું હોય છે &

હસ્તો દાનનિર્ગર્જિતૌ શ્રુતિપુટૌ સારશ્રુતદ્રોહિણો,
નેત્રે સાધુવિલોકનેન રહિતે પાદો ન તીર્થ ગતૌ ।

અન્યાયાર્જિતવિત્તપૂર્ણમુદર ગર્ભેણ તુક્ત શિરો

રે રે! જમ્બુકુ! મુચ્ચ મુચ્ચ મહમા નીચસ્ય નિઘ રપુઃ ॥૧૦॥

વૃદ્ધવાણકપનોતિ, અ. ૧૨, શ્લોક ૪

જેના હાથ દાન રહિત છે, જેના બે કાન સારભૂત શાસ્ત્રના અવધુનો દ્રોહ કરનારા છે, જેના નેત્રો સાધુજનના દર્શનથી રહિત છે, જેના પગ તીર્થક્ષેત્ર તરફ ગયા નથી, જેનું ઉદર અન્યાયથી ઉપાર્જન કરેલા ધનથી પૂર્ણ છે અને જેનું મસ્તક ગવવડે ઉચ્ચ રહે છે તેવા નીચ પુરુષના નિદવા લાયક શરીરને-શબને હે શિયાળ ! તુ એકદમ મૂકી દે, મૂકી દે-૧૦

નિમિત્તમુદિશ્યે-હિ યઃ પ્રકુપ્યતિ,

ધ્રુવઃ તસ્યાપગમે પ્રસીદતિ ।

અકારણદેપિ મનસ્તુ યસ્ય વૈ,

કથં જનસ્ત પરિતોષયિષ્યતિ ? ॥ ૧૧ ॥

જે મનુષ્ય નિમિત્તને-કારણને-ઉદ્ગીને કોપ કરે છે તે મનુષ્ય તે નિમિત્ત દ્વર થયેથી પ્રસન્ન થઈ શકે કે પરંતુ જેનું મન મારણ વિના જ દ્રેષવાળું હોય તેવા મનુષ્યને લોકો શી રીતે પ્રસન્ન કરી શકે ? ન જ પ્રમન કરી શકે ૧૧

वयोमनि म ताम श्रुते, चित्र निर्माति मुन्दर परने ।

रचयति रत्ना मलिले, चरति खल्ले यस्तु मत्कारम् ॥ १२ ॥

મામિનોરિલામ

જે મનુષ્ય ખળ પુરનો સત્કાર કરે છે તે પુરખ આકાશમાં મહેલ બનાવે છે, વાયુમાં સુદર ચિત્ર ચિતરે છે અને પાણીમાં રેખા કરે છે એમ બાણુ (જેમ આ સર્વ વ્યર્થ છે તેમ હુઆ માણુસનો સત્કાર પણ વ્યર્થ છે) ૧૨

न विना परिवादेन, रमत दुर्जनो जन ।

काक सर्परसान् भुक्त्वा, विना मध्य न तृप्यति ॥ १३ ॥

મહાભારત, શાન્તિપર્વ, અ. ૧૧૦ શ્લોક ૧૭

દુર્જન માણુસ પરની નિદા કર્યા વિના આનંદ પામતો નથી કાગડાએ સર્પ રસવાળું અન્ન ખાધું હોય તો પણ તે વિદા ખાધા વિના તૃપ્ત થતો નથી, ૧૩

तज्यधन्या पशुप्राया, पगर्थे य उदासत ।

तपा त्वनननी मृयाद्, ये परद्रोहकाणि ॥ १४ ॥

પરોપકારના કાર્યોમાં જે માણુસો ઉદ્દામીનતા બતાવે છે તે અધન્ય અને પશુ સમાન છે અને જે લોકો-બીજાનો દ્રોહ કરનારા છે તેથી તેવાઓની માતા ન થવું (અર્થાત્ તેવા પુત્રને જન્મ ન આપવો) ૧૪

ત્રણ દુર્ગતિ —

અશક્ત કુરુતે કોપ, નિર્ધન માનમિચ્છતિ ।

અગુણી ચ ગુણદેવી, પૃથ્વીયા લલુટત્રયમ ॥ ૧૫ ॥

મહામાસ્ત, જાતિપત્ર, અં ૨૭ સ્ત્રો ૩૩

શક્તિ રહિત છતાં બીજા ઉપર કોપ કરે, નિર્ધન છતાં માનને ઇચ્છે અને ગુણ રહિત છતાં ગુણનો દેવ કરે આ ત્રણ જાતના મનુષ્યો પૃથ્વી પર લલુટ મમાન કે અર્થાત્ અધમ પુરુષો છે ૧૫

દુર્ગતિના દોષો —

વન્ત્રાભિન્દતિ દુઃસિતાનુપમત્યાગાગતે મન્ધરાન્ ,

શ્ચાગ્રં દેષ્ટિ ઘનચ્યુતાન્ પરિમત્ત્યાજ્ઞાપયત્યાશ્રિતાન્ ।

ગુધ્યાનિ પ્રકટીકરોતિ ઘટયન્ ચત્તેન વેગશય,

મૂતે શીઘ્રમગ્ચમુઙ્ગતિ ગુણાન્ મૃદ્ધ્નાતિ દોષાન્ ત્વલઃ ॥ ૧૬ ॥

ખલ-હુરચો માણસ પૂજ્ય જનોની નિંદા કરે છે, દુષ્ટી માણસોની હામી કરે છે, બાધોને ખીડા પમાડે છે, શૂર જનો ઉપર દેવ કરે છે, ધન રહિત-મનુષ્યોનો પરાભવ કરે છે, આશ્રિત જનોને આજ્ઞા આપે છે, પ્રયત્નવડે વૈરભાવને બતાવવાપૂર્વક શુભ વાતને પ્રગટ કરે છે, નહીં બોલવા લાયક વચનને તત્કાળ બોલે છે, ગુણનો ત્યાગ કરે છે અને દોષને ગ્રહણ કરે છે ૧૬

દુર્જનનો સ્વભાવ:—

સખ્તીકૃતોઽપિ પાપાત્મા, પાપાન્નેન નિર્વર્તતે ।

શિમેદ્દીનોઽપિ કિં રાદ્દુર્ગ્ગમતે ન સુધાકૃત્મ ? ॥૧૭॥

સુત્તરનાવગો, સ્લો ૩૯ (આત્મા સ્ત)

પાપી પુરુષને ખડ ખડ કયો હોય (ધણો નિરક્ષર કયો હોય) તે પણ તે પાપથી પાછો ફરતો નથી, જેમકે શાહુ મસ્તક (?) વગરનો છે તે પણ શુ તે ચક્રને નથી ગળતો ? ગળે છે જ દુદ્દનો સ્વભાવ એવો જ હોય છે ૧૭

યે લુપ્થચિત્તા ત્રિપયાર્થમોગે

વહિર્નિરાગા હૃદિ ચદ્ધરાગા ।

ત દામ્બિકા વેપધરાથ ધૂર્તા

મનાસિ લોકસ્ય તુ રજ્જયન્તિ ॥ ૧૮ ॥

હૃદયપ્રવીણ

જે મનુષ્યોનું મન વિષયોને લોગવવામાં લુપ્થ હોય, બહારથી વેરાગ્ય દેખાડતા હોય અને હૃદયમાં રાગથી બાધા ચેલા હોય તે દલી, વેપધારી અને ધૂર્ત જનો માત્ર લોકના ચિત્તને જ રજ્જન કરે છે-પરંતુ તેઓ આત્મશક્તિ કરી શકતા નથી ૧૮

સ્તોકનોઽતિમાયાતિ, સ્તોકનાપ્રાપ્ત્યધોગતિમ્ ।

અહો સુમદ્યી વેણ, તુલાયે સલસ્ય ચ ॥ ૧૯ ॥

જેમપદ્ધતય

ચોક્કાથી જ ઉત્પત્તિને (ઉચ્ચાધુષ્ટાને તથા ગર્વને)

પામે છે અને ઘોડાથી જ અધોગતિને (નીચાપણાને તથા તુચ્છતાને) પામે છે અહો ! તારવાની દાડી અને ખળ પુરુષ એ બન્નેની ચેષ્ટા એક સગળી જ છે ૧૯

कर्णामृत स्रक्तिरस निमुच्य, दोषेषु यत्नं सुमहान् रसलस्य ।

अनेक्षते कैलिवन प्रविष्टः, क्रमेलकं कण्टकजालमेव ॥ २० ॥

विह्वलण

કર્ણને અમૃત સમાન એવી મનોહર ઉક્તિ (વાણી) ના રસને છોડીને દોષો શ્રદ્ધા કરવામા જ ખળ પુરુષનો મોટો યત્ન હોય છે ઉંટ ફીડાવનમા-ફીડા કરવાના ઉત્તમ બગીચામા પ્રવેશ કરે તો પણ તે કાટાની વાડ સામુ જંભુએ છે-ઉત્તમ વૃથો છતા કાટા ખાવાની ઇચ્છા કરે છે ૨૦

કયા કોણ ધૂર્ત —

नराणां नापितो वृत्तः, पक्षिणा चैव वायमः ।

चतुष्पदा मृगालस्तु, स्त्रीणा धूर्ता च मालिनी ॥ २१ ॥

જાળકચનીતિ, અષ્ટાધ ૫, શ્લોક ૨૧

મનુષ્યોની મધ્યે નાપિત (હાનિ) ધૂર્ત હોય છે, સર્વ પક્ષીઓમા કાગડો ધૂર્ત હોય છે, પશુઓમા શિયાળ ધૂર્ત હોય છે અને સ્ત્રીઓમા માલવ ધૂર્ત હોય છે ૨૧

દુર્જનની જાણ:—

आक्रान्तेन मद्दोषलेन मुनिना शप्तेव दुर्वासमा,

यत् मुद्रितेन जतुना नीतेन मूर्ध्नि विषं

વદ્દેવાતનુરજ્જુમિ* પાગુણાન વસ્તુ ન શક્તા સતી,

જિહ્વા લોહશલાખ્યા સલમુરે નિદ્રેવ મલક્ષ્યતે ॥૨૨॥

उपदगमाला (भाषा-तर) पृ० ४३ ०

ખજ પુરુષના મુખમા જે જિહ્વા છે તે અન્ય ગુણી
જનોના ગુણોને જોવવાને શક્તિમાન નથી, તેથી જાણે કે તે
જિહ્વા મોટા પત્થરથી દબાયેલી હોય, જાણે કે તેને દુર્વાસા
મુનિએ શાપ આપ્યો હોય, જાણે કે નિરતર લાખવડે મુદ્રિત
કરી હોય, જાણે કે વિષવડે મૂર્છા પામી હોય, જાણે કે
મોટા દોરકાથી ખાધેલી હોય અને જાણે કે લોહાની સળી
વડે વીધી હોય તેમ કેવળ સ્તબ્ધ જ જોવામા આવે છે ૨૨
હુજીન અને હળી —

आजन्मसिद्ध कौटिल्यं, स्वल्पं च हलस्य च ।

मोहू तयोर्मुखाक्षेपमलमर्कं सा भ्रमा ॥ २३ ॥

ખજ પુરુષ અને હળની કુત્સિતા જન્મથી જ સિદ્ધ છે
તે બન્નેના મુખના આમેષને સહન કરવા માટે તે એક
ક્ષમા જ સમર્થ છે (અર્થાત્ ખજપુરુષ પોતાના મુખથી
બીજાનો જે આમેષ-વિસ્ફાર કરે છે તેને સજ્જન પુરુષ
ક્ષમાગુણથી જ સહન કરે છે, તથા હળ પોતાના અગ્રભાગથી
પૃથ્વીને ખેડે છે તેને સહન કરવા માટે ક્ષમા-પૃથ્વી જ
સમર્થ છે, બીજી કોઈ સમર્થ નથી) ૨૩

હુજીન અને કુતારો —

जिह्वाद्रूपितमत्यात्र, पिण्डार्थी कण्डोन्कट ।

तुल्यतामशुचिर्नित्यं, विमर्ति पिशुन शुन । ॥ २४ ॥

— क्षेमेद्रकवि

પિશુન માણસ એટલે ચાડીયો-ખજ માણસ શ્વાનની તુલ્યતાને ધારણ કરે છે, કેમકે તે જાનને પોતાની જિહ્વા-વડે સત્પાત્રને (સત્પુરુષને તથા સારા વાસણને) દૂષિત કરે છે, તે જાનને પિડના અર્થાં છે, ઘણા કષ્ટયો કરવામા તત્પર હોય છે, તથા નિરતર અપવિત્ર હોય છે ૨૪

દુર્જન અને સર્પ —

કૃતમપિ મહોપકાર પય इव पीत्वा निरांतङ्कम् ।

प्रत्युत हन्तु यतते, काकोदरमोदर खलो जगति ॥ ૨૫ ॥

મામિનીબિલાસ શ્લોક ૩૦

સર્પની જેવો ખજપુરુષ દુધની જેમ કરેલા ઉપકારને પણ પી જઇને-નાશ કરીને નિર્ભયપણે ઉલટો હણવાને યત્ન કરે છે ૨૫

દુર્જન પોતાને જ ઠગે છે.—

कौटिल्यपटनः पापा मायया वक्रवृत्तयः ।

भुवन वञ्चयमाना वञ्चयन्ते स्वमेव हि ॥૨૬॥

उपदेशप्रासाद भाग ૧, પૃ૦૧૭૫ (પ્ર સ) ૫

ખગલાની જેવી વૃત્તિ (આચરણ) વાળા, કુટલતામા હુશિયાર એવા પાપી માણસો માયા કપટ-વડે જગતને છેતરતા થકા પોતાના આત્માને જ છેતરે છે ૨૬

વદ્ધેવાતનુરજ્જુભિ પદ્મગુણાન્ વસ્તુ ન શક્તા સતી,

જિહ્વા લોહશ્લારૂપા ચલમુસે વિદ્રેવ સલક્ષ્યતે ॥૨૨॥

उपदगमात्र (भाषांतर) पृ० ४३०

ખળ પુરુષના મુખમાં જે જિદ્વા છે તે અન્ય શુદ્ધી
જનોના શુદ્ધોને બોલવાને શક્તિમાન નથી, તેથી જાણે કે તે
જિહ્વા મોટા પથરથી દબાયેલી હોય, જાણે કે તેને દુર્વાસા
ઋષિએ શાપ આપ્યો હોય, જાણે કે નિરતર લાખવડે મુદ્રિત
કરી હોય, જાણે કે વિષવડે મૂર્છા પામી હોય, જાણે કે
મોટા દોરડાથી બાંધેલી હોય અને જાણે કે લોહાની મળી
વડે વીધી હોય તેમ કેવળ રતબ્ધ જ જોવામાં આવે છે ૨૨
દુર્જન અને હળ —

आजन्मसिद्ध कौटिल्य, खलस्य च हलस्य च ।

मोक्ष तयोर्मुग्धाक्षेपमलमर्कज मा क्षमा ॥ २३ ॥

ખળ પુરુષ અને હળની કુટિલતા જન્મથી જ સિદ્ધ છે
તે જન્મેના મુખના આમેષને મહન કરવા માટે તે એક
ક્ષમા જ સમઘ છે (અર્થાત્ ખળપુરુષ પોતાના મુખથી
બીજાને જે આમેષ-તિરસ્કાર કરે છે તેને સમજન પુરુષ
ક્ષમાશુણ્થી જ સહન કરે છે, તથા હળ પોતાના અમલાગથી
પૃથ્વીને ખેડે છે તેને સહન કરવા માટે ક્ષમા-પૃથ્વી જ
સમઘ છે, બીજી કોઈ સમઘ નથી) ૨૩

દુર્જન અને કુતરો —

जिह्वाक्षपितसत्पात्र, पिण्डार्थी कण्डोत्कट ।

तुल्यतामशुचिर्नित्य, चिमर्ति पित्रुन पुन । ॥ २४ ॥

। क्षेमद्रकवि

પિશુન માણસ એટલે - ચાડીયો-ખજ માણસ શ્વાનની તુલ્યતાને ધારણ કરે છે, ' કેમકે તે' બન્ને પોતાની જિહ્વા-વડે સત્પાત્રને (સત્યુચ્ચને તથા સારા વાસણને) દૂષિત કરે છે, તે બન્ને પિંડના અર્થી છે, ઘણા કષ્ટયો કરવામા તત્પર હોય છે, તથા નિરતર અપવિત્ર હોય છે ૨૪

દુર્જન અને સર્પ —

કૃતમપિ મહોપકાર પય इव पीत्वा निगतङ्गम् ।

प्रत्युत हन्तु यतते, काकोदरमोदरः खलो जगति ॥ ૨૫ ॥

ભામિનીગિલાસ શ્લોક ૩૦

સર્પની જેવો ખજપુરુષ દુધની જેમ કરેલા ઉપકારને પણ પી જઈને-નાશ કરીને નિર્ભયપણે ઉલટો હણવાને યત્ન કરે છે ૨૫

દુર્જન પોતાને જ ઠગે છે —

कौटिल्यपटनः पापा मायया बकटत्तयः ।

भुवन वञ्चयमाना वञ्चयन्ते स्वमेव हि ॥ ૨૬ ॥

उपदेशप्रासाद भाग ૧, પૃ૦૧૭૧ (પ્ર સ)

બગલાની જેવી વૃત્તિ (આચરણ) વાળા, કુટલતામા હુશિયાર એવા પાપી માણસો માયો કપટ-વડે જગતને છેતરતા થકા પોતાના આત્માને જ છેતરે છે ૨૬

વદ્વેવાતનુરજ્જુમિ પરગુણાન્ વક્તુ ન શક્તા સતી,

જિહ્વા લોહસલાકયા મ્લમુરોતિદેવ સલક્ષ્યતે ॥૨૨॥

ઉપદગમાન્ (માયાતર) પૃ ૪૩ ૭

ખળ પુરુષના સુખમાં જે જિહ્વા છે તે અન્ય શુભી જનોના સુખોને બોલવાને શક્તિમાન નથી, તેથી જાણે કે તે જિહ્વા મોટા પત્થરથી દબાયેલી હોય, જાણે કે તેને દુર્વાસા મુનિએ શાપ આપ્યો હોય, જાણે કે નિરતર લાખવડે મુક્રિત કરી હોય, જાણે કે વિષવડે મૂઝાઈ પામી હોય, જાણે કે મોટા દોરડાથી બાંધેલી હોય અને જાણે કે લોહાની સળી વડે બીધી હોય તેમ કેવળ રતબ્ધ જ બોવામાં આવે છે ૨૨
દુર્જન અને હળ —

જાનન્મસિદ્ધ કૌટિલ્ય, સ્વલસ્ય ચ હલસ્ય ચ ।

સોદુ તયોર્મુસાક્ષેપમલમર્કય સા ક્ષમા ॥ ૨૩ ॥

ખળ પુરુષ અને હળની કુટિલતા જન્મથી જ સિદ્ધ છે તે બન્નેના સુખના આમેષને સહન કરવા માટે તે એક ક્ષમા જ સમર્થ છે (અર્થાત્ ખળપુરુષ પોતાના સુખથી બીજાનો જે આક્ષેપ-વિરક્ષા કરે છે તેને સહન પુરુષ ક્ષમાશુભી જ સહન કરે છે, તથા હળ પોતાના અગ્રભાગથી પૃથ્વીને ખેડે છે તેને સહન કરવા માટે ક્ષમા-પૃથ્વી જ સમર્થ છે, બીજી કોઈ સમર્થ નથી) ૨૩

દુર્જન અને કુતરો —

જિહ્વાદ્વિતમત્પાત્ર, વિષ્ણાયા કરુહોત્કટ ૧

તુલ્યનામશુચિર્નિત્યં, ત્રિમર્તિ પિન્નુન શુન ॥ ૨૪ ॥

ક્ષેમેદ્રકવિ

પિશુન માણસ એટલે આડીયો—ખજ માણસ શ્વાનની તુલ્યતાને ધારણ કરે છે, કેમકે તે જાનને પોતાની જિંદગી-વડે સતપાત્રને (સત્પુરુષને તથા સારા વાસણુને) દૂષિત કરે છે, તે જાનને પિંડના અર્થાં છે, ઘણો કલુષો કરવામાં તત્પર હોય છે, તથા નિરંતર અપવિત્ર હોય છે ૨૪

દુર્જન અને સર્પ —

કૃતમપિ મહોપકાર પય ક્વ પીત્વા નિરાતક્કમ્ ।

પ્રત્યુત ફન્તુ યતને, કાકોદરમોદગ્ સલો જગતિ ॥ ૨૫ ॥

મામિનીવિલાસ શ્લો ૩૦

સર્પની જેવો ખજપુરુષ દુધની જેમ કરેલા ઉપકારને પણ પી જઇને—નાશ કરીને નિર્ભયપણે ઉલટો હણવાને યત્ન કરે છે ૨૫

દુર્જન પોતાને જ ઠગે છે.—

કૌટિલ્યપટન પાપા માયયા ચક્રત્તયઃ ।

ધુનન વચ્ચયમાના વચ્ચયન્તે સ્વમેન દિ ॥૨૬॥

ઉપદેશપ્રાસાદ્ ભાગ ૧, પૃ૦૧૭૧ (પ્ર સ્ત) *

જાગલાની જેવી વૃત્તિ (આચરણ) વાળા, કુટલતામાં હુશિયાર એવા ખાખી માણસો માંયો કપટ-વડે જંગલને છેતરતા થકા પોતાના આત્માને જ છેતરે છે ૨૬

મહાપુરુષ (૧૮)

મહાપુરુષનું લક્ષણ —

મોક્ષાકાદૃક્ષંતજાનન, ચેતમાઽમિલપન્તિ ચે ।

શુદ્ધા ધર્મકયામકા, સાત્ત્વિકાસ્તે નરોત્તમા ॥ ૧ ॥

પાર્શ્વનાથચરિત્ર (૫૬), સ્કં ૨, શ્લો ૧૦૩

એક મોક્ષની જ ઇચ્છાવાળા અને શુદ્ધ ધર્મકથાની અભિ
લાષાવાળા જે લોકો છે તે ઉત્તમ કોટિના સાત્ત્વિક પુરુષો છે ૧

દેવપૂજા દયા દાન, દાક્ષિણ્ય દમદક્ષતે ।

યસ્યૈતે પદ્મ દકારા સ્મૃત્, મ દેવાશી નર સ્મૃત ॥ ૨ ॥

ઉપદેશતગ્નિજ્ઞો, પૃ ૨૩૧ (ચ વિ પ્ર)

દેવપૂજા, દયા, દાન, દાક્ષિણ્યતા દમ અને દક્ષતા
(ચતુરાઈ) આ છ દેશવાળા પદાર્થો જેને હૃદય તે
પુરુષ દેવાશ-દેવ સમાન કહ્યો છે ૨

યે લોકદ્વયસાપેક્ષા, કિશ્ચિત્ત્વમ્ત્વમ્નૃતા નરા ।

કયામિચ્છન્તિ સદ્ગુણો, પ્રેયાસ્તે વરમખ્યમા ॥ ૩ ॥

પાર્શ્વનાથચરિત્ર (૫૬), સ્કં ૨ શ્લો ૧૦૩૬

જે બન્ને લોકની અપેક્ષાએ કંઈક સત્ત્વવાળા છે અને
સંકુચિત છે તે મધ્યમ કોટિના પુરુષોમાં એક ૩

નાસ્ત્યસદ્ધાપિત યસ્ય, નાસ્તિ મદ્જ્ઞો રણાદ્ગણાત્ ।

નાસ્તીતિ યાચકે નાસ્તિ, તેન રત્નવતો ક્ષિતિઃ ॥૪॥

વૈરાગ્યગતક (વદ્ધાનન્દ) શ્લો ૦ ૨૮

જેને અસત્ય લાખણ નથી એટલે જે અસત્ય વચન બોલતો નથી, જે રણસ આમભાથી ભાગી જતો નથી, અને જે મનુષ્ય યાચકની પાસે “ નથી ” (ના) એવો શબ્દ બોલતો નથી તેવા પુરુષવડે આ પૃથ્વી રત્નવાળી છે-તેવા પુરુષો આ પૃથ્વીપર રત્નરૂપ છે. ૪

‘દાનેન લક્ષ્મીર્નિનયેન ત્રિદ્યા, નયેન રાજ્ય સુકૃતેન જન્મ ।

પરોપકારક્રિયાઽપિ કાય., કૃતાર્થ્યતે યેન પુમાન્સ માન્ય ॥૫॥

ધમકત્પદ્મ પૃ ૫૮, શ્લો ૦ ૪૯ (દે લા) ૪

જે પુરુષ દાનવડે લક્ષ્મીને કૃતાર્થ કરે છે, વિનયવડે (વધાને કૃતાર્થ) કરે છે, નીતિવડે રાજ્યને કૃતાર્થ કરે છે, પુણ્યકાર્ય કરવાવડે જન્મને કૃતાર્થ કરે છે અને પરોપકાર કરવાવડે શરીરને કૃતાર્થ કરે છે તે પુરુષ જગતમા માન્ય ગણાય છે. ૫

શ્લાઘ્યઃ સ ઈકો શુભિ માનસાના,

સોઽન્તઃસતઃ સત્પુરુષવ્રતસ્ય ।

યસ્યાર્થિનો-વા શ્રવણાગતા વા,

નાશાન્નિમદ્ધાદિમુસા પ્રયાન્તિ ॥૬॥

જેનપચ્ચત્ત, પૃ ૧૬૫, શ્લો ૦ ૧૬૬

જેની પાસે આવેલા યાચકો, અથવા શરણના અર્થીઓ

આશાના ભગથી-નિરાશપણે-પાછા જતા નથી તે જ એક પુરુષ આ પૃથ્વી પર મનુષ્યોની મધ્યે વખાણવા લાયક છે અને તે જ પુરુષ સત્યુત્તરોના પ્રતને પાર પામેલો કહેવાય છે ૬

यः समुत्पत्तिं क्रोध, मानं चापि नियच्छति ।

मं धियो भाषनं पुसा, यथापत्सु न मुह्यति ॥ ७ ॥

મગધત (શ્યામદેવ), સ્કંધ ૧૧, અં ૧, શ્લોક ૫૨

જે પુરુષ ઉત્પત્તિ યથેલા ક્રોધને અને માનને પણ શમાવી દે છે, તથા જે પુરુષ આપત્તિને વિરે મુગ્ધતો ન હોય તે માત્રસ પુરુષની લક્ષીત્વ પાત્રસ્થાન ધાય છે-તેલો પુરુષ જ અત્યંત પુરુષ છે ૭

यस्तिन्द्रियाणि मनसा, नियम्यारभतेर्जुन ! ।

कर्मेन्द्रियैः कर्मयोगमवक्तुः स निश्चिन्तये ॥ ८ ॥

મગધદ્યોતા, અં ૩, શ્લોક ૭

શ્રીકૃષ્ણ કહે છે કે-હો અર્જુન ! જે પુરુષ મનવડે ઈન્દ્રિયોને કળાજે કરીને આસક્તિ રહિતપણે કર્મેન્દ્રિયોવડે કર્મયોગને આરંભે છે, તે પુરુષ શ્રેષ્ઠ છે ૮

दधात्यापदि धैर्यं, मोक्षप्रशंसानिधौ गुरु ।

ज्ञानात्मा एकलोभिष्ट, स कथ्यते महाजन ॥ ९ ॥

જે પુરુષ આપત્તિને વખતે ધીરજ ધારણ કરે છે, અન્ય જનની પ્રશંસા કરવામાં શુરુ (ઉત્તર) છે અને જ્ઞાનને માત્ર કરવામાં જ જુગ લોખી હોય છે તે મહાજન કહેવાય છે ૯

મહાપુરુષના બત્રીશ લક્ષણ —

- કુલિન પण्डितો વાગ્મી, ગુણગ્રાહી સદોત્તમ ।
 મત્પાત્રમદ્ભ્રુહી ત્યાગી, ગમ્મીરો વિનયી નયી ॥ ૧૦ ॥
 મૃદ્ધારી શ્લાઘયા યુક્ત, સત્યવાક શુદ્ધમાનસ ।
 ગીતજો રમિકો વાદી, ગુપ્તાર્યઃ દાનમુગ્રિય. ॥ ૧૧ ॥
 મન્ત્રવાદી કલાયુક્ત, મદ્ધની ચ વિચક્ષણ ।
 ધૃતો મિષ્ટાન્નભોજી ચ, તેજોવાન ધાર્મિકમ્તયા ॥ ૧૨ ॥
 કપટી લેલક લાન્ત, પરચિત્તોપલક્ષકઃ ।
 જ્ઞાતાર્યઃ મર્મગ્રન્થેષુ, લક્ષણાનિ નગોત્તમ ॥ ૧૩ ॥

ધાગકપદ્મ, પૃ ૭, શ્લોક ૨૧, ૨૨, ૨૩, ૨૪

ઉત્તમ પુરુષના આ બત્રીશ લક્ષણો છે —કુલીન ૧, પંડિત ૨, વાગ્ધાળ ૩, ગુણગ્રાહી ૪, સદા ઉત્તમ ૫, મુપાત્રને સમર્થ કરનાર ૬, દાતા ૭, ગમ્મીર ૮, વિનયવાળો ૯, ન્યાયવાળો ૧૦, શ્રદ્ધાગ્રને જાણનાર ૧૧, બીજાની પ્રશંસાથી યુક્ત ૧૨, સત્યવક્તા ૧૩, શુદ્ધ મનવાળો ૧૪, ગીત જાણનાર ૧૫, સર્વ રમને જાણનાર ૧૬, વાદી ૧૭, ગુપ્ત અર્થવાળો ૧૮, દાન દેવામાં પ્રીતિવાળો ૧૯, મન્ત્રવાદી ૨૦, કળાવાન ૨૧, સારા ધનવાળો ૨૨, વિચક્ષણ ૨૩, ધૃત ૨૪, મિષ્ટ ભોજન કરનાર ૨૫, મર્મગ્રન્થવાળો ૨૬, ધાર્મિક ૨૭, કપટી ૨૮, લેખ લખનાર ૨૯, ક્ષમાવાન ૩૦, બીજાના ચિત્તને જાણનાર ૩૧, અને સર્વ પ્રયોગના અર્થને જાણનાર ૩૨. — પુરુષ-ઉત્તમ, કહેવાય છે, ૧૦, ૧૧, ૧૨, ૧૩

મહાપુરુષની મદતાઃ—

માનસ્તમ્મ દદં મદ્કૃત્વા, લોભાદિ પ્રતિદાર્પ ચ ।

માયારહીં મમુત્પાટ્ય ક્રોધશત્રુ નિહત્ય ચ ॥ ૧૪ ॥

યથારુણતે હિત ગ્રાપ્ય, ચારિત્ર ધ્યાનતપરા ।

કર્મણા પ્રહય દૃત્વા, પ્રવક્તા. પરમ વચ્સ ॥ ૧૫ ॥

તત્ત્વામૃત મ્હોં ૧૧૬, ૧૧૭

૬૬ એવા માનરૂપી રત્નભને ભાગીને, લોભરૂપી પવંતને ભેટીને, માયારૂપી વત્તનીને ઉખેડી નાખીને, ક્રોધરૂપી શત્રુને હાલીને તથા આત્માને હિતમરક યથાખ્યાત નામના ચારિત્રને પામીને શુભ ધ્યાનમાં તત્પર થયેલા મહાત્માઓ સર્વ કર્મને ક્ષત કરી મોક્ષપદને પામ્યા છે ૧૪, ૧૫

જામરણાન્તા પ્રણયા, ક્રોધાસ્તત્ક્ષણમદ્ગુરા ।

પરિત્યાગાશ્ચ નિસક્તા મરન્નિ દિ મહાત્મનામ્ ॥ ૧૬ ॥

હિતાપદેશ મિત્રલાભ, મ્હોં ૧૮૮

મહાપુરુષોની પ્રીતિ મરણ પર્યંત રહે છે, તેમને ક્રોધ તત્કાળ જ નાશ પામે છે અને તેમનું દાન નિમગ્ન હોય છે (એમ્હે પ્રત્યુપકાર વગેરે કાંઈ પણ ધનથી રહિત તેઓ દાન આપે છે) ૧૬

પરોપદેશે પાણિહત્ય, મર્મણા મુક્તં નૃણામ્ ।

ધર્મે સ્વીયમનુષ્ઠાન, કસ્યચિત્ મુમહાત્મન ॥ ૧૭ ॥

હિતોપદેશ મિત્રલાભ, મ્હોં ૧૦૩

પરને ઉપદેશ આપવામાં પહિતાઈ સર્વ મનુષ્યોને મુક્ત

છે, પરંતુ ધમને વિષે ચોતે જ અનુધ્ધાન કરવું-ચોતે જ ધર્મમા પ્રવર્તવું તે તો કોઈ જ મહાત્માને હોય છે ૧૭

ચાલે ચાલા નિદુષિ મિત્રુધા ગાયને ગાયનેશોઃ,

શૂરે શૂરાઃ નિગમત્રિદિ ચામ્નાયલીલાગૃહાણિ ।

સિદ્ધે સિદ્ધા મુનિષુ મુનયઃ સત્સુ સન્તો મહાન્તઃ,

પ્રૌઢે પ્રૌઢાઃ કિમિતિ વચમા તાદૃશા યાદ્યેષુ ॥ ૧૮ ॥

મહાકુમારકાવ્ય, સર્ગ ૧૧, શ્લોક ૪૭

મહાપુરુષો બાળકની સાથે બાળક જેવા થાય છે, વિદ્વાનોની અહર વિદ્વાન થાય છે, ગાનારાની સાથે ઉત્તમ ગાનારા થાય છે, શૂરવીરની પાસે શૂરવીર થાય છે, નિગમ (વેદ-શાસ્ત્ર) બાજનારાની સાથે આમ્નાય (શાસ્ત્રની પરપરા) ને કીડા કરવાના ધરૂપ એટલે આમ્નાયને બાજનારા થાય છે, સિદ્ધની સાથે સિદ્ધ થાય છે, મુનિઓને વિષે મુનિઓ થાય છે, સત્પુરુષોની પાસે સત્પુરુષ થાય છે અને પ્રૌઢની સાથે પ્રૌઢ થાય છે વચનમાં ધણુ શુ કહેવું ? સામા માણ્યો જેવા હોય તેમની સાથે તેમની જેવા થાય છે ૧૮

ધનિનોઽપિ નિરુન્માદા યુવાનોઽપિ ન ચન્નલાઃ ।

પ્રમવોઽપ્યપ્રમત્તાસ્તે, મહામહિમશાલિનઃ ॥ ૧૯ ॥

જેઓ ધનવાન છતાં પણ ગર્વિષ્ઠ થતા નથી, જેઓ યુવાન છતાં પણ ચચળ થતા નથી, અને જેઓ પ્રભુ (સ્વામી) છતાં પણ પ્રભાદી અથવા મહોન્મત્ત થતા નથી તે પુરુષો મોટા મહિમાવડે શોભા પામે છે ૧૯

મહાપુરુષના ગુણોઃ—

દ્વે કાર્યે કુલીન ડહ, પ્રાણાન્તેઽપિ કરોતિ ન ।

પરદ્રવ્યાપહાર ચ, પરસ્ત્રીપરિરમ્મણમ્ ॥ ૨૦ ॥

ઉપદેશપ્રાસાદ મૂળ મા ૧, પૃષ્ઠ ૧૭૨ (પ્ર સ)

પરધનનું હરણ અને પરસ્ત્રીનું આલિંગન આ બે કાર્યે કુલીન પુરુષ પ્રાણને અત આપે તે પબ્ધ કરતો નથી ૨૦

સૌજન્ય સદ્ભૂતિ સદ્ધિ, શાન્તિરિન્દ્રિયમયમ ।

આત્મનિન્દા પરશ્લાઘા, પન્થા પુણ્યવ્રતામયમ્ ॥ ૨૧ ॥

સુતરતાવલી (વિજયમેનસૂરિ), પૃષ્ઠ ૪૬, શ્લોક ૪૮૪ (આત્મા ૦ સ૦)

સજ્જનપણ, સતપુરુષોનો સગ, શમતા, ઇન્દ્રિયોનો નિશ્ચલ, પોતાની નિન્દા અને બીજાની પ્રશ્લાઘા આ મધ્ય પુણ્યવાનનો ભાગ છે ૨૧

કરં દાન દૃઢિ ધ્યાન, મુરો મૌન ગૃહ ધનમ્ ।

તીર્થ યાન ગિરિ જ્ઞાન, મણ્ડન મહતામિદમ્ ॥ ૨૨ ॥

સુતરતાવલી (વિજયમેનસૂરિ), શ્લોક ૪૮૧

હાથને વિષે દાન, હૃદયને વિષે શુભ ધ્યાન, મુખને વિષે મૌન, ઘરને વિષે ધન, તીર્થને વિષે ગમન-પ્રયાણ અને વાણીને વિષે જ્ઞાન આ સર્વ મહાપુરુષોના મહત્ત્વ અલંકાર છે ૨૨

ય પરવાદે મુક, પરનારીરમ્પરીક્ષણેઽપ્યન્ધ ।

પદ્મગુ પરધનહરણે, સ જયતિ લોકે મહાપુરુષ ॥ ૨૩ ॥

વૈરાગ્યશતક (વદ્ધાનન્દ), શ્લોક ૪

જે પરની નિદા કરવાંમા મુગો હોય, જે 'પરચીનુ મુખ
 નેવામા પશુ અધ હોય અને જે પરનુ ધન હરણ કરવામા
 પશુ-પાગળો હોય તેવો મહાપુરુષ આ જગતમા જયવર્ત છે ૨૩

નિપદિ ધૈર્યમધામ્યુદયે ક્ષમા,
 મદસિ ધાક્યદુતા યુધિ નિક્રમઃ ।
 યશમિ ચાધિરુચિર્વ્યમનં શ્રુતી,
 પ્રકૃતિસિદ્ધમિદ હિ મહાન્મનામ્ ॥ ૨૪ ॥

નોતિજનક (મર્તુંદરિ), સ્કો ૬૨

વિપત્તિને વિષે ધીરજ રાખવી, આળાદીને વિષે ક્ષમા
 રાખવી, સલામત અતુરશઘવાળી વાણી બોલવી, યુદ્ધમા પરાક્રમ
 કરવો, યશને વિષે હિંમત રાખવી અને શાસ્ત્રના શ્રવણમા
 વ્યમન રાખવું આ સર્વ મહાત્માઓને સ્વભાવથી જ મિલ્લ
 રાય છે-કોઈની પાસેથી નીખ્યા હોતા નથી ૨૪

કર શ્લાયમ્ન્યાગઃ શિરસિ ગુરુપાદપ્રણયિતા,
 મુતે સત્યા વાણી નિજયિ મુજયોર્ઝયિમતુલમ્ ।
 હ્રદિ સ્વમ્યા વૃત્તિઃ શ્રુતમધિગતૈરુપત્તિફલ,
 નિનાડ્યેધ્વર્યેણ પ્રકૃતિમંદતા મળ્દનમિદમ્ ॥ ૨૫ ॥

નોતિજનક (મર્તુંદરિ), સ્કો ૬૩

સાથને વિષે ઉત્તમ પ્રકારનુ સુપાત્રદાન, મસ્તક ઉપર
 પુષ્પના અથવા પ્રેમ, મુખને વિષે સત્ય વાણી, જાનને-હાથને
 વિષે શત્રુનો વિરોધ કરનારુ ઘણુ પરાક્રમ, હૃદયને વિષે નિર્દોષ

વૃત્તિ અને કાનને વિષે મનના કૃણવાણુ શાશ્વત્વવશ આ સર્વ
લક્ષ્મી વિના પણ સ્વભાવથી જ મહાપુરુષોના અંત કાશે છે ૨૫

સ્વામ્યે પંશલતા ગુણે પ્રગયિતા હર્ષે નિરુસેકતા,
મન્ત્રે સરૂતતા શ્રુતો સુમતિતા વિચોદયે ત્યાગિતા ।
સાધૌ સાદરતા ચલે નિમુક્તતા પાપે પરં મીરુતા,
દુઃસે ક્ષેમમહિણુતા ચ મહતા કલ્યાણમાકાઢ્ઠતિ ॥૨૬॥

સેમેત્રકવિ

સ્વામીપણુ છતા કૌમળતા, શુણુની પ્રાપ્તિમા પ્રેમ, હવ
પ્રાપ્ત થયા છતા ગર્વનો અભાવ, મન્ત્ર-શુદ્ધતિચારને વિરે
મવરપણુ-મકાશ નહીં કરવાપણુ, શાશ્વતે વિરે સારી મતિ,
ધનની પ્રાપ્તિ થયે દાન દેવાપણુ, મત્તગનને વિષે આદર,
ખળ પુરુષને વિરે ઉદાસીનતા, પાપકાર્યને વિષે અત્યંત
ભીજના (ભય) તથા દુ ખને વખતે ક્વેશને મહન કરવાપણુ
આટલા શુણુ મહાપુરુષોના કલ્યાણની આશા રાખે છે-કલ્યા
ણને પ્રાપ્ત કરનારા છે ૨૬

મહાપુરુષનો સ્વભાવ —

સમ્યક્તૌ વિસિમતા નૈવ, ત્રિપક્તૌ નૈવ દુ સિતા ।

મહતા લઙ્ગમ ક્ષેત્રત્તુ દ્રવ્યમમાગમાત્ ॥ ૨૭ ॥

તત્ત્વામૃત, શ્લોક ૧૭૧

જેઓ સપત્તિને સમયે ગર્વ કરતા નથી અને વિપ
ત્તિને વિષે દુ ખી થતા નથી તે જ મહાપુરુષ છે આ જ તેનું
લક્ષણ છે, પરંતુ દ્રવ્યની પ્રાપ્તિથી કાંઈ મહાપુરુષ કહેવાતા નથી ૨૭

મહાપુરુષની ભાવના—

અયં નિજઃ પરો વેતિ, ગણના લઘુચેતમામ્ ।

ઉદારચરિતાના તુ, ઋસુવૈવ - કુટુમ્બકમ્ ॥ ૩૩ ॥

હિતોપદેશ

આ પોતાનો છે અને આ પર-ગીજો છે, એની ગણના-
ધારણા તુલ્ય મનવાળાને હોય છે, જો ૧૨ ચરિત્રવાળા પુરુ-
ષોને તો આખી પૃથ્વીના છવો પોતાના કુટુમ્બ જ છે ૩૩

મહાપુરુષનું અટલ વચન—

જલધ્વલિઘરિઞ્ચાદિરત્પાદિતરનૃણામ્ ।

પર પાપાણરેસ્વૈવ, પ્રતિપન્ન મહાત્મનામ્ ॥ ૩૪ ॥

ખીલ સામાન્ય મનુષ્યોએ જે વચન અગીકાર કર્યું
હોય તે જળ, ધૂળ અને પૃથ્વીની રેખા મમાન હોય છે
એટલે કે તેમનું વચન ફગી પણ જાય છે, પરંતુ મહાપુરુ-
ષોએ અગીકાર કરેલું વચન પત્થરની રેખા જેવું હોય છે
એટલે કે તે કદાપિ ફરતું નથી ૩૪

મહાપુરુષ સ્વીકૃત છોડતા નથી—

સમુદ્રાઃ સ્થિતિમુજ્જન્તિ, ચલન્તિ કુલપર્વતાઃ ।

પ્રલયેઽપિ ન મુચ્ચન્તિ, મહાન્તોઽઙ્ગીકૃત વ્રતમ્ ॥ ૩૫ ॥

પાર્શ્વનાથચરિત્ર (પટ્ટ), સર્ગ ૧, શ્લોક ૧૩૦

સમુદ્ર મર્યાદા મૂકે, કુલપર્વતો ચલાયમાન થાય કે
જગતનો પ્રલય થઈ જાય તો પણ મહાપુરુષો સ્વીકાર કરેલા
વ્રતનો કદી ભંગ કરતા નથી, વ્રતને છોડતા નથી ૩૫

ઉદેતિ મનિતા રક્તો રક્તં ણ્યાન્તમેવ ચ ।

સમ્પત્તૌ ચ વિપત્તૌ ચ, મહતાર્મકમ્પતા ॥ ૩૦ ॥

સૂર્ય ઉદય વખતે રાતો હોય છે અને અસ્ત વખતે પણ રાતો જ હોય છે તે ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે કે સત્પુરુષોને સ પતિમા તેમ જ વિપત્તિમા પણ સમાનપણે જ હોય છે ૩૦

મહાપુરુષા મત્વાભિમાનીઃ—

। ટુમુમન્ત્રકમ્પય, ઢયી ધૃત્તિર્મનમ્વિન ।

ધૃત્તિ વા સર્વલાકમ્પ, કીર્ષિતે યન ણ વા ॥ ૩૧ ॥

ધ્રીહપટ્ટકાવ્ય, મર્ગ ૧૩, શ્લોક ૫૮

ગુપ્તના ગુપ્તછાની જેમ સત્જનન પુરુષનો બે પ્રકારનો આચાર હોય છે એક તો સર્વ લોકના મસ્તક પર રહેવું અથવા ધીછી ધીતે વનમા જ નાશ પામવો (સર્વ લોકમા એક યદને રહેવું અથવા વનવાસ કરી આત્માનું કલ્યાણ કરવું) ૩૧

વનેઽપિ મિહા મૃગમામમશિણો

યુમુક્ષિતા નૈવ ત્થ ચર્ગન્તિ ।

ઞ્ચ વૃલીના વ્યસનાભિમૃતા

ન નીચકમાણિ સમાચરન્તિ ॥ ૩૨ ॥

મૃગ(પશુ) ના માસનું લક્ષણ કરનારા વનમા રહેલા સિંહો અત્યંત જુખ્યા હોય તો પણ તે ઘાસ ખાતા નથી ને જ પ્રમાણે ઉત્તમ કુલીન માણસો ઘણા કષ્ટમા આન્યા હોય તો પણ તે નીચ કમ કરતા નથી ૩૨

મહાપુરુષની ભાવના:—

અયં નિજઃ પરો વેતિ, ગણના લઘુચેતસામ્ ।

ઉદારચરિતાના તુ, વસુધૈવ—કુટુમ્બકમ્ ॥ ૩૩ ॥

હિતોપદશ

આ પોતાનો છે અને આ પર-બીજો છે, એની ગણના-ધારણા તુચ્છ મનવાળાને હોય છે, ઉદાર ચરિત્રવાળા પુરુષોને તો આખી પૃથ્વીના છવો પોતાના કુટુંબરૂપ જ છે એમ

મહાપુરુષનું અટલ વચન:—

જલધૃલિઘરિઙ્યાદિરેવાનદિતરનૃણામ્ ।

પર પાપાણરેસેન, પ્રતિપન્ન મહાત્મનામ્ ॥ ૩૪ ॥

બીજા સામાન્ય મનુષ્યોએ જે વચન અગીકાર કર્યું હોય તે જળ, ધૂળ અને-પૃથ્વીની રેખા સમાન હોય છે એટલે કે તેમનું વચન ફરી પણ બાય છે, પરંતુ મહાપુરુષોએ અગીકાર કરેલું વચન પત્થરની રેખા જેવું હોય છે એટલે કે તે કદાપિ ફરતું નથી એમ

મહાપુરુષ સ્વીકૃત છોડતાં નથી:—

સમુદ્રાઃ સ્વિતિમુજ્જન્તિ, ચલન્તિ કુલપર્વતાઃ ।

પ્રલયેઽપિ ન મુચ્ચન્તિ, મહાન્તોઽદ્ભીકૃત વ્રતમ્ ॥ ૩૫ ॥

પાર્શ્વનાથચરિત્ર (પદ્ય), સર્ગ ૧, શ્લોક ૧૩૦

સમુદ્ર મર્યાદા મૂકે, કુલપર્વતો ચલાયમાન થાય કે જગતનો પ્રલય થઈ બાય તો પણ મહાપુરુષો સ્વીકાર કરેલા વ્રતનો કદી ભંગ કરતા નથી, વ્રતને છોડતા નથી એમ

પ્રારમ્બ્યતે ન સલ્લ વિગ્નમયેન નીચૈ ,

પ્રારમ્બ્ય વિગ્નવિહતા વિગ્નન્તિ મધ્યા ।

વિગ્નૌ પુન પુનરપિ પ્રતિહન્યમાનાઃ,

પ્રારમ્બ્ય ચોત્તમજના ન પરિત્યજન્તિ ॥ ૩૬ ॥

નોતિગતજ (મનુહરિ), સ્થા ૦ ૭૨.

નીચ પુરુષો વિગ્નના બંધને લીધે કાર્ય શરૂ ન કરતા નથી, મધ્યમ પુરુષો કાર્યનો પાર લ કરીને પછી વિગ્નથી પસાળવ પામે ત્યાં વિગ્ન પામે છે-કાર્ય મૂકે છે, પરંતુ ઉત્તમ પુરુષો તે વિગ્નોવટે વારંવાર પસાળવ પામે તે પછી કાર્યને આરંભ કર્યા પછી તેનો ત્યાગ કરતા નથી ૩૬-

મહાપુરુષોનો અવતાર ગા માટે ?—

મુક્તિનારણધર્માય, પાપનિકૃન્તનાય ચ ।

અવતાર કૃતોઽમીષા, મન્દર । યુગેયુગે ॥ ૩૭ ॥

પદ્મપુરાણ

હે મહાદેવ ! મુક્તિનું કારણ જે ધર્મ તે ધર્મને માટે, અને પાપના નાશને માટે યુગે યુગમાં મહાપુરુષોનો અવતાર થાય છે ૩૭

મહાપુરુષની હુલ્લભતા—

ઓચિત્ય યે વિજાનન્તિ, મર્ગકાર્યેષુ સિદ્ધિદમ્ ।

સર્ગપ્રિયહ્કરા યે ચ, તં નર્ગં વિરલાં જ્યૈ ॥ ૩૮ ॥

યાગસાર પ્રસ્તાવ ૪ પ્રકા ૦ ૨૦

જેઓ સર્વ કાર્યોને મિદ્ધ કરનારા ઉચિતપણાને બાંહે છે અને જેઓ મર્વે જીવોને પ્રિય કરનારા છે તેવા મનુષ્યો લોકમા વિરલા જ છે ૩૮ -

વિરલા જાનન્તિ ગુણાન, વિરલાઃ કુર્વન્તિ નિર્ધને સ્નેહમ્ ।

વિરલા ર્ગણેષુ ધીમાઃ, પદુરેનાપિ દુ સ્થિતા વિરલાઃ ॥ ૩૯ ॥

કોઈક વિરલા પુરુષો જ શુદ્ધોને બાંહે છે, વિરલા પુરુષો જ નિર્ધન મનુષ્ય ઉપર સ્નેહ કરે છે, વિરલા પુરુષો જ મધુસૂત્રામમા ધીરજવાળા હોય છે, અને વિરલા પુરુષો જ પરના દુ ખે દુ ખી હોય છે ૩૯

ઉત્તમ, મધ્યમ, અધમ પુરુષ —

एते सत्पुरुषा परार्थघटकाः स्वार्थं परित्यज्य ये,

सामान्यास्तु परार्थमुद्यमभृतः स्वार्थाविरोधेन ये ।

तेऽपि मानुषराश्याः परहितं स्वार्थाय निघ्नन्ति ये,

ये निघ्नन्ति निरर्थकं परहितं ते के न जानीमहे ॥ ૪૦ ॥

નીતિગતક (મતુહરિ), શ્લોક ૬૪

જેઓ સ્વાર્થને ત્યાગ કરી ખીમના પ્રયોજનને સાધનારા હોય તે સત્પુરુષો કહેવાય છે, જેઓ સ્વાર્થના વિરોધ વિના અન્યના પ્રયોજનને માટે ઉદ્યમને ધારણ કરનારા હોય તે મધ્યમ પુરુષો કહેવાય છે, જેઓ સ્વાર્થને માટે યદને અન્યના હિતને હણે છે, તે આ મનુષ્યરૂપી રાક્ષસો કહેવાય છે, અને જેઓ કાંઈ પણ પ્રયોજન વિના-વૃથા-જ પરના હિતને — ખોટાને કેવા કહેવા તે અમે જાણના નથી

મહાપુરુષ-પરીક્ષા:—

યથા ચતુર્મિં કનક પરીક્ષ્યતે,

નિઘર્ષણચ્છેદનતાપતાઢનૈ ।

તથા ચતુર્મિં પુરુષ પરીક્ષ્યતે,

ત્યાગેન ઘીલેન ગુણેન કર્મણા ॥ ૪૧ ॥

સુદક્ષાણકથનોતિ, અ૦ ૬ શ્લો૦ ૨

જેમ કસોટીના પત્થર ઉપર ઘસવાવડે, કાપવાવડે,
અગ્નિમા તપાવવાવડે અને હથોડાથી ટીપવાવડે, એમ ચાર
પ્રકારે સુવર્ણની પરીક્ષા કરાય છે તેમ હાન, શીવ શુભ અને
ક્રિયા એ ચારવડે પુરુષની પરીક્ષા કરાય છે ૪૧

સાક્ષી (૧૯)

સાક્ષીનો ધર્મઃ સત્ય વાણી.—

સન્યેન પૂયતે માક્ષી, ધર્મઃ સત્યેન વ્ર્ધતે ।

તસ્માત્ સત્ય િ વ્રક્તવ્ય, સર્વવર્ણેષુ માક્ષિમિ ॥ ૧ ॥

મનુસ્મૃતિ, અધ્યાય ૮, શ્લો ૮૩

સાક્ષી સત્ય વચન બોલવાથી પ્રવિત્ર થાય છે, ધર્મ પણ સત્યથી જ વૃદ્ધિ પામે છે, તેથી સર્વ જાતિના સાક્ષીએ નિરતર સત્ય જ બોલવું જોઈએ ૧

સાચો સાક્ષી આત્મા.—

આત્મેન હ્યાત્મન સાક્ષી, ગતિરાત્મા ત્રયાઽત્મનઃ ।

માઙ્ગમસ્થાઃ સ્વપ્રાત્માન, નૃણા સાક્ષિણમુત્તમમ્ ॥ ૨ ॥

મનુસ્મૃતિ, અધ્યાય ૮, શ્લો ૮૪

પોતાનો આત્મા જ પોતાનો સાક્ષી છે, તથા પોતાનો આત્મા જ પોતાની ગતિ છે—સદ્ગતિમા ક્ષમ્ જનાઃ પોતાનો આત્મા જ છે, તેથી હે જીવ ! તારે મનુષ્યોના ઉત્તમ સાક્ષીરૂપ તારા આત્માનું, આસત્ય વચન બોલીને, અપમાન કરવું નહીં ૨

(મિત્ર ૨૦)

સાચો મિત્ર—

પાપાન્નિગરયતિ યોજયતે હિતાય,

ગુણ ચ ગૃહતિ ગુણાન્ પ્રફટીકરોતિ ।

આપશુભ ન ચ જહાતિ દદાતિ કાલે,

સન્મિત્રલ્ભણમિદ પ્રદન્તિ સન્ત ॥ ૧ ॥

નોતિશતક (મત્સ્યરિ), આં ૬૫

જે પાપથી નિવારણ કરે છે—પાપ કરતા અટકાવે, હિત કારક કાર્યમાં જોડે, શુભ વાતને છુપાવે, ગુણોને પ્રસિદ્ધ કરે, આપત્તિમાં પણ ત્યાગ કરે નહીં તથા સમય આવે દ્રવ્ય દિકની સહાય આવે છે આ પ્રમાણે 'સારા મિત્રના' લક્ષણ સત્યરૂપો કહે છે ।

મ. સુદ્યો નિપન્નાર્થદીનમભ્યપચતે ।

મ તુ દુચરિતાવીતકમોપાલમ્બપન્ડિત ॥ ૨ ॥

વ્યાસદેવ

વિપત્તિમાં પડેલાને તથા ધનના સહિતપણાથી દીન થયેલાને જે મદદ કરે છે તે જ મિત્ર છે, પરંતુ કાર્યક હપ આચરણ કર્યું હોય અથવા જે કાર્ય પ્રથમ થઈ ગયું

હોય તે સખધી પાછળથી ઠપકો આપવામા જે પડિત
હોય તે મિત્ર કહેવાતો નથી ૨

આપત્કાલે તુ સમ્પ્રાપ્તે, યન્મિત્ર મિત્રમવ તત્ ૧

વૃદ્ધિકાલે તુ સમ્પ્રાપ્તે, દુર્જનોઽપિ સુહૃદ્ધેવૈત્ ॥ ૩ ॥

પશ્ચતન્ન, મિત્રસમ્પ્રાપ્તિ, શ્લો ૧૧૮

આપત્તિનો સમય જ્યારે પ્રાપ્ત થાય છે ત્યારે જે
મિત્ર રહે તે જ ખરો મિત્ર છે, અને સપત્તિનો કાળ પ્રાપ્ત
થાય ત્યારે તો દુર્જન પણ મિત્ર ઘઈ જાય છે, ૩

સર્વઃ પદમ્થસ્ય સુહૃદ્, બન્ધુગપદિ દુર્લભઃ ૧

યે યાન્ત્યાપદિ બન્ધુત્વ, સુહૃદો બન્ધુશ્ચ તે ॥ ૪ ॥

વ્યાસદેવ

અધિકારશદ્ધિક પદવીને વિષે રહેલા મનુષ્યના સર્વ કોઈ
મિત્ર થાય છે, પણ આપત્તિને વિષે જાધુ મળવો દુર્લભ છે
જેઓ આપત્તિમા જાધુપણને પામે છે તે જ મિત્રો અને
જાધુઓ છે ૪

ખરાબ મિત્રઃ—

પરોક્ષે કાર્યહન્તાર, પ્રત્યક્ષે પ્રિયનાદિનમ્ ૧

વર્તયેત્તાદૃશ મિત્રં, વિપક્લ્મ્મ યયોમુસમ્ ॥ ૫ ॥

હિતોપદર્શ, મિત્રલાભ શ્લો ૭૭

પરોક્ષમા—ગેરહાજરીમા—કાર્યનો નાશ કરનાર અને પ્રત્યક્ષ
ક્ષમા પ્રિય વચન જોલનાર હોય તેવો મિત્ર, જેના મુખમા—
ઉપર દૂધ નાખ્યું હોય—એવા જોશના ઘડાની જેમ ત્યાગ
કરવા લાયક છે ૫

વિદ્યા મિત્ર પ્રયાસેષુ, માર્યા મિત્ર મૃદુષુ ચ ।

વ્યાધિતસ્યૌષધ મિત્ર, ધર્મો મિત્ર મૃતસ્ય ચ ॥ ૧૧ ॥

વૃદ્ધચાળક્યનાતિ, અ ૫, જ્ઞા ૧૫

પરદેશમાં વિદ્યા જ મિત્ર છે, ધરમાં માર્યા જ મિત્ર છે,
વ્યાધિવાળાને ઔષધ જ મિત્ર છે, અને મરેલાને પરલોક
જતા ધર્મ જ મિત્ર છે ૧૧

દુર્લભ મિત્ર —

મનીષિણ સન્તિ ન તે હિતેષિણો

હિતેષિણ સન્તિ ન તે મનીષિણ ।

મુદ્ધચ નિદ્વાનપિ દુર્લભો નૃણા,

યયૌષધ સ્નાદુ હિત ચ દુર્લભમ્ ॥ ૧૨ ॥

વિદ્યામાં જે ઘણા પુરુષો (પડિતો) છે તેઓ હિત
કારક (મિત્ર) નથી, અને જેઓ હિતકારક (મિત્રો) છે
તેઓ ઘણા (પડિત) નથી જેમ સ્વાદિદ અને હિતકારક
ઔષધ દુલભ છે તેમ મનુષ્યોને વિદ્વાન અને હિતકારક
(મિત્ર) જન દુર્લભ છે ૧૨

મિત્ર સાથેનુ વર્તન —

મિત્રદ્રોહો ન કર્તવ્ય, પુરુષણ પ્રિયેષત ।

કૃતજ્ઞમનસા માન્ય, મિત્રમાત્રેન પાનય । ॥ ૧૩ ॥

મહામારત, જ્ઞાતિપત્ર, સગ ૧૭૨ જ્ઞા ૧૫

હું નિર્મળ આત્મા ! પુરુષે મિત્ર ઉપર દ્રેષ કરવો નહીં,
પણ વિશેષે કરીને મનમાં તેનું કૃતજ્ઞપણું રાખવું તથા
મિત્રપણે વર્તવું ૧૩

મિત્રને આશીર્વાદઃ—

તવ વર્ત્તમ્નિ વર્ત્તતા મિત્ર, પુનસ્તુ ત્વરિત મમાગમઃ ।

અયિ ! સાધય માધયેષ્મિત, સ્મરણીયા મમયે વયં સત્વે ॥ ૧૪ ॥

નૈવધ્ય, સર્ગ ૬, શ્લોક ૬૨

હે મિત્ર ! માર્ગમા-જતા તારુ કડ્યાણુ થાઓ, ફરીથી શીઘ્રપણે તારો મમાગમ થજો, તથા તુ તારા ઇચ્છિત કાર્યને સિદ્ધ કરજો, સિદ્ધ કરજો અને સમય આવે અમારુ સ્મરણુ કરજો ૧૪

મિત્રથી ક્ષાયદો —

આપન્નાશાય મિત્રુઘેઃ, કર્તવ્યા મુહુરોડમલા ।

ન તરત્યાપદ કશ્ચિત્રોડત્ર મિત્રમિરજિતઃ ॥ ૧૫ ॥

આપત્તિનો નાશ કરવા માટે ડાહ્યા પુરુષોએ સારા-ઉત્તમ-મિત્રો કરવા જોઈએ આ જગતમા જે મનુષ્ય મિત્ર રહિત હોય છે તે કોઈ પણ આપત્તિને તરી-ઓળંગી શકતો નથી ૧૫

મિત્રાન્ન માધયત્યર્થાન્, દુઃસાધ્યાનપિ વે યતઃ ।

તસ્માન્મિત્રાગિ કુર્મીત, મમાનાન્યેવ ચાત્મનઃ ॥ ૧૬ ॥

મિત્રની સહાયતાવાળો મનુષ્ય મુશ્કેલીથી સાધી શકાય તેવા કાર્યોને પણ સાધી શકે છે, તેથી પોતાને સમાન (તુલ્ય-યોગ્ય) મિત્રો કરવા જોઈએ ૧૬

દ્વંધ અને પાણીની મૈત્રી.—

ક્ષીરેણાત્મગતોદકાય હિ ગુણાદત્તા પુરા વેડસિલા,
ક્ષીરે તાપમેદ્ય તેન પયમા સ્વાત્મા કૃશાનો હુતઃ ।

ગન્તુ પાત્રકમુન્મનસ્તદમગ્ન દૃષ્ટ્વા તુ મિત્રાપદ,
યુક્ત તેન જલેન શામ્યતિ સના મૈત્રી પુનસ્ત્રીઢશી ॥૬॥

દ્વંધે પોતામા રહેલા જળને પ્રથમથી જ પોતાના તે
(મધુરતા, ઉજ્જવળતા વગેરે) સમગ્ર ગુણો આપેલા છે, તેથી
દ્વંધને વિષે તાપને ભેદને (જ્યારે દ્વંધને ઉકાળવામા આવે
છે ત્યારે) તે પાણીએ પોતાનો આત્મા અગ્નિમા હોયો-નાખ્યો
એટલે કે પ્રથમ દ્વંધ ઉત્તુ થતા પાણી જળવા માટે છે તે
વખતે જળરૂપ મિત્રની તે આપત્તિ ભેદને દ્વંધ અગ્નિમા જવા
માટે-ખજવા માટે ઉત્સુક થયુ (ઉભરાઈને અગ્નિમા પડવા
લાગ્યુ) તે વખતે પાણુ તેને તે જળથી યુક્ત કરવામા આવે
(તેમા બીજુ પાણી નાખે) તો તે દ્વંધ શાત થઈ જાય છે
માટે સત્પુરુષની મૈત્રી આવા પ્રકારની હોય છે ૬

મિત્રતા કે શત્રુતા સ્થિર નથી.—

ય एव मित्र हृदयेन यस्य,

પૂરં સ કાલેડતિરિપુ પરે સ્થાત્ ।

સસ્યેતિ સમ્પ્રેક્ષ્ય વર્દામિ લોકા !

સ્યાસ્તુસ્વમાવે નદિ વૈરમરુચે ॥ ૭ ॥

ધર્મવિયોગમાલા, સ્તોત્ર ૧૪૪

એક કાલે જે મનુષ્ય પહેલા દિલોજન દોરત હોય, તે જ
બીજા કાલમા કોઈ નિમિત્તથી લય કર દુશ્મન થઈ જાય છે
એવું જગતમા નજરે જોઈને હે લોકો ! હું કહું છું કે સસા
રમા શત્રુતા અને મિત્રતા પશુ સ્થિર નથી હું મેશ માટે તે
ટકતો નથી ૭

મિત્રતાનું ફળ—

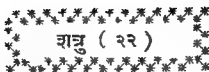
મૈત્ર્યક્ષતા સદોપાસ્યા, હૃદયાનન્દકારિણી ।

યા વિધતે કૃતોપાસ્તિશ્ચિત્ત ત્રિવેપરર્જિતમ્ ॥ ૮ ॥

તત્ત્વામૃત, શ્લોક ૨૬૭

હૃદયને આનંદ કરનારી મૈત્રીરૂપી સ્ત્રી સદા સેવવા લાયક
છે, કારણ કે તેની સેવા કરવાથી તે ચિત્તને દ્રેષ રહિત
કરે ૮

કોણ કોનો શત્રુ —

લુધ્યાના યાચક, શત્રુર્મુર્ચાણા લોધકો રિપુ ।

જારસ્ત્રીણા પતિ, શત્રુર્ધોરાણા ચન્દ્રમા રિપુ ॥ ૧ ॥

ચાળક્યનીતિ, જા. ૧૦, શ્લો. ૦

લોખી માણસોનો ભિયુક શત્રુ છે, મૂળ માણસોનો બોધ કરનાર શત્રુ છે, જાર સોયોનો પતિ શત્રુ છે, અને ચાર લોકોનો ચંદ્ર શત્રુ છે ૧

શત્રુની ઉપેક્ષા ન કરવી —

નોપશ્ચિનવ્યો નિઢઢિ, શત્રુરલ્પોડ્પયજ્ઞયા ।

રહિરલ્પોડપિ મટદ્વ, કુરુતે મસ્મમાદ્વનમ્ ॥ ૨ ॥

વિદ્વાન પુરુષોએ નાના શત્રુની પણ અવજા કરી ઉપેક્ષા કરી થોડી નથી કેમકે થોડો પણ અગ્નિ વૃદ્ધિ પામીને આખા વનને બરમસાત્ કરે છે ૨

તથા અકારણ શત્રુ —

મૃગમીનમઙ્ગનના તૃણજલસન્તોપરિહિતવૃત્તીનામ્ ।

લુપ્તકધીમ્ગપિહુના નિષ્કારણપ્રેરિણો જગતિ ॥ ૩ ॥

આદ્યપ્રતિક્રમણ વૃત્તિ, પૃ ૮૧ (૬૦ લા.)*

મૃગલાઓ તૃણવડે પોતાની આજીવિકા કરે છે, માછ-

લાઓ જળવટે આલવિકા કરે છે અને સજ્જનો સતોષવટે આલવિકા કરે છે, છતાં તે ત્રણેના અનુક્રમે પારાધિ, મગ્ધી માર અને ખળ પુરુષો આ જંગમમાં કારણ વિનાના શત્રુઓ છે (મૃગનો શત્રુ પારાધિ, મત્સ્યનો શત્રુ મચ્છીમાર અને સજ્જનનો શત્રુ ખળ પુરુષ હોય છે) ૩

જન્મથી શત્રુ કે મિત્ર નથી થતા:—

નાસ્તિ જાત્યાં રિપુર્નામ, મિત્રં ચાપિ ન વિદ્યતે ।

મામર્થ્યયોગાજ્ઞાયન્તે, મિત્રાણિ ત્રિપસ્તથા ॥ ૪ ॥

વ્યામદેન

આ જંગમમાં જન્મથી કોઈ કોઈનો શત્રુ નથી, તેમ જ મિત્ર પણ નથી પરંતુ સામર્થ્ય (મામર્થી) ના યોગથી મિત્ર તથા શત્રુ થાય છે અર્થાત્ ઉપકારની મામર્થી મળવાથી મિત્ર અને અપકારની મામર્થી મળવાથી શત્રુ થાય છે ૪

શત્રુથી કાયદો —

જીવન્તુ મં શત્રુગણા. મદેવ,

યેપા પ્રમાદેન ત્રિચક્ષણોઽહમ્ ।

યદા યદા મા મનતિ પ્રમાદ—

સ્તદા તદા મા પ્રતિગોષ્ઠયન્તિ ॥ ૫ ॥

મારા શત્રુના મનૂંડો નિરંતર છવતા રહ્યા, કેમકે તેમની કૃપાથી જ હું વિચક્ષણ થયો છું વળી જ્યારે જ્યારે મને પ્રમાદ ઉપજે છે—હું પ્રમાદમાં પડું છું, ત્યારે ત્યારે તે શત્રુઓ (મારો નિદાલિક કરવા દારાજો) મને પ્રતિબોધ કરે છે—અગૃહ ક્ષે છે પ .

કૃતજ્ઞ (૨૩)

કૃતજ્ઞ મહિમા:—

પરિશ્રમશ્ચ જનમન્તરણ,

મૌનવ્રતં વિઘ્નતિ વાગ્મિનોઽપિ ।

ગાચયન્ના સન્તિ વિના વમન્તં,

પુસ્કોન્નિલા પદ્મમચ્છગોઽપિ ॥ ૧ ॥

પ્રયાસને બાધુનાર-કદરદાન મનુષ્ય વિના વચસ્વી-શ્રેષ્ઠ
વચનને બોલનારા મનુષ્યો પણ મૌનવ્રત ધારણ કરે છે-
કેમકે વસત ઋતુ વિના, પચમ સ્વર ગાવામાં નિપુણ એવી
પણ કાંઈયે મૌન જ રહે છે ૧

કૃતજ્ઞ: મહાત્મા:-

ન ત્રિસ્મરન્તિ સન્તસ્તુ; સ્તોકમપ્યુપકારકમ્ ।

વર્તુ પ્રત્યુપકાર તે, વ્યાપ્તા સ્પર્હદા સદા ॥૨॥

મુનિ હિમાશુનિજય

સત્પુરુષો યોગ પણ ઉપમારને બૂલતા નથી જોશે
પોતા ઉપર ઉપકાર કર્યો હોય તેના ઉપકારનો બદલો વાળવા
માટે તેઓ (સજ્જનો) હ મેશા સાચા દિલથી પ્રવૃત્તિ કરે છે ૨

૧ પ્રથમત્રયમિ પીત તોયમલ્પ સ્મરન્તં,

શિરમિ નિહિતમારા નાલિકેરા નરાણામ્ ।

ઉદકમમૃતતુલ્ય દધ્યુરાજીનિતાન્ત, -

ન હિ કૃતસુપકારં માધ્વો વિસ્મરન્તિ ॥ ૩ ॥

ઉપદેશપ્રાસાદ, भाग १ प. ૧૭૮

નાળીયેરના વૃક્ષો વાલ્યવયમા મનુષ્યોએ પાચેલા થોડા પાણીને પણ, સભારીને પોતાના મસ્તકપર નાળીયેરના મોટા ભારને ધારણ કરી તેમા પોતાની જીદગી પર્યંત અમૃત જેવા પાણીને ધારણ કરી રાખે છે તે થેમ્ય જ છે, કારણ કે સત્પુરુષો ખીજના કરેલા ઉપકારને ભૂવતા નથી ૩

કૃતગતી દુર્નિભતા.-

વિદ્વામઃ, શતશઃ સ્ફુરન્તિ મુખે સન્ત્યેન મૃમિમૃતો

વૃત્તિ વૈનયિકો ચ વિભ્રતિ કતિ પ્રીણન્તિ વાગ્મિઃ પર ।

દ્વયન્તે સુકૃતક્રિયામુઃકુશલા દાતાઽપિ ક્ષોઽપિ ક્વચિત્,

કલ્પોર્નીરુદ્ધનદ્વૈ ન સુલભઃ પ્રાય કૃતજ્ઞો જનઃ ॥૪॥

આ જગતમા સેકડો વિદ્વાનો સ્ફુરાયમાન થાય છે, રાજાઓ પણ ઘણા છે, કેટલાએક વિનયની વૃત્તિને ધારણ કરનારા પણ છે, ખીજ કેટલાક વાણીવડે લોકોને પ્રસન્ન કરનારા પણ છે, પુણ્યકર્મમા કુશળ પુરુષો પણ કેટલાક દેખાય છે, અને કોઈ કેટલાકે કાર્મિક દાતા પણ દેખાય છે પરંતુ વનને વિષે કદપવૃક્ષની જેમ, પ્રાચે કરીને કૃતજ્ઞ પુરુષ સુલભ નથી-કોઈ કેટલાકે જોવામા આવતો નથી, ૪

ધર્મભૂક્ષનારઃ કૃત્ત-ન-

ધર્મસ્ય વિશ્વાધિપતેઃ પ્રમાદતઃ,

સદા પ્રપેદે સુપ્રમુત્તરોત્તરમ્ ।

અદો કૃત્તમ્નઃ સ તુ મોહમોહિતો

ધર્મસ્ય નામાપિ કદાઽપિ નાસ્મરત્ ॥ ૩ ॥

ધર્મપરીક્ષા, પૃ ૭ (આ સ)

અહો ! વિશ્વના આખી એવા ધર્મના પ્રમાદથી નિરતર ઉત્તરોત્તર સુખ પ્રાપ્ત કર્યું છે પરંતુ મોહથી મૂઢ થયેલા તે તો કૃતાત્મી થયો છે કે નથી તે કદાપિ ધર્મના નામનું પણ સ્મરણ કરતો નથી ૩

❦ ચલવાન (૨૫) ❦

સાચો બલવાન:-

હસ્તી સ્થૂલતર સ ચાદ્ધુશ્ચપદ. કિં હસ્તિમાત્રોઽદ્ધુશો
 દીપે પ્રજ્વલિતે પ્રણશ્યતિ તમ કિં દીપમાન તમ ? ।
 વજ્રેણાપિ શતા (ત) પતન્તિ ગિરય કિં વજ્રમાત્રો ગિરિ ,
 તેજો यस્ય પિરાજતે સ બલવાન્ સ્થૂલેષુ ક પ્રત્યય ॥ ૧ ॥

જાણકપનોત્તિ, ડબ ૧૧, શ્લોક ૩

હાથીનું ગરીર અત્યંત મોટું છે, તો પણ તે અકુશને
 વશ છે, તો શું હાથી જેવડો અકુશ છે ? નહીં જ, ઘણો
 નાનો છે દીવો બળતો હોય ત્યારે સર્વ અધકાર નાશ પામે
 છે, તો શું રીવા જેટલો જ અધકાર છે ? ના, અધકાર તો
 ઘણો છે અને દીવો તો અટપ છે, વજ્રવડે સેકડો પર્વતો
 પડી જાય છે, તો શું વજ્ર જેવડો જ પર્વત છે ? ના,
 પર્વત મોટો છે અને વજ્ર નાનું છે આ ઉપરથી સિદ્ધ
 થાય છે કે જેને તેજ હોય તે જ બળવાન છે મોટાને વિષે
 કાંઈ આધાર નથી ૧

इन्द्रियाणा जये शूर , कर्मबन्धे च कातर ।
 तत्त्वार्थाहितचेतस्क , स्पृशरीग्दपि निस्पृह ॥ २ ॥
 परीषदमहारातिमलनिर्दलनक्षम ।
 कपापरिजय शूर , स शूर इति कथ्यत ॥ ३ ॥

તત્ત્વામૃત, શ્લોક ૨૧૬-૨૧૭

જે ઇદ્રિયોનો જય કરવામા શૂર હોય, જે કર્મનો બધ કરવામા કાયર હોય, જેણે તત્ત્વ-સત્ય અર્થમા ચિત્તને સ્થાપન કર્યું હોય, જે પોતાના શરીરને વિષે પણ સ્પૃહા રહિત હોય, જે પરીપહોરૂપી મોટા શત્રુના સૈન્યને દળી નાખવામા સમથ હોય, તેવો પુરુષ જ સાચો શૂર-ીર છે ૨, ૩

બલવાનનું કાર્ય -

તૃણાં નોન્મૂલયતિ પ્રમજ્જનો

મૃદૂનિ નીચૈઃ ગ્રણતાનિ મર્મતઃ ।

સમુચ્છિન્નતાનેન તરુન્ પ્રિગાધતે,

મહાન્ મહત્સ્વેન કરોતિ પ્રિક્રમમ્ ॥ ૪ ॥

પદ્મતન્ત્ર, પૃ ૧૧ સ્તો ૭ ૧૪

વાયુ ચોતરફથી નીચા નમતા ક્રોમળ તૃણને ઉખેડી નાખતો નથી, પરંતુ ઉચ્ચ-અકડ સહેલ મોટા વૃક્ષોને જ બાધ પમાડે છે-ઉખેડી નાખે છે તે ચોખ્ખ જ છે કેમકે મોટા બળવાન પુરુષો મોટાને વિષે જ પોતાના પરાક્રમને બતાવે છે ૪

સાચો બલવાન. બુદ્ધિશાળી:-

યસ્ય બુદ્ધિર્બલ તસ્ય, નિર્બુદ્ધેશ્વ કુતો બલમ્ ? ।

વને સિંહો મદોન્મત્તઃ, શશકેન નિપાતિત્ ॥ ૫ ॥

જૈનપદ્મતન્ત્ર, પૃ ૪૦ સ્તો ૦ ૧૭૨

જેની બુદ્ધિ છે તેનું જ બળ છે, બુદ્ધિરહિતને બળ ક્યાવો હોય ? જુઓ, વનમા મદોન્મત્ત સિંહને એક સસ લાગે પોતાની બુદ્ધિથી મારી નાખ્યો ૫

નિર્વલ (૨૬)

નિર્બળનું કોઈ નહિ -

વનાનિ દહતો વહે , મયા ભગતિ મારુત ।

મ ઇન્દ્ર દીપનાગાય, કુશે કસ્યાસ્તિ મૌહદમ્ ? ॥ ૧ ॥

દુદ્ધનારદીયપુરાણ સ્કન્ધ ૧૭ અઠ ૧૮, શ્લોક ૪૪

જ્યારે અગ્નિ વનને જાળે છે ત્યારે વાયુ તેના - મિત્ર - સહાયકારક થાય છે, અને તે જ વાયુ હીવાનો નાશ કરનાર થાય છે તેથી એ વાત ખરી છે કે નિર્બળ માણસનો કોઈ મિત્ર થતો નથી ૧

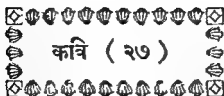
નિર્બળનું બળા—

તાનદ્ ગર્ભન્તિ મણ્ડકા , કૃપમાશ્રિત્ય નિર્ભયા ।

યાનત્ કરિક્તાકાર, કૃષ્ણમર્ષો ન વિયતે ॥ ૨ ॥

વિદેરુચિતામણિ (ભારતી) શ્લોક ૫૪

જ્યાં સુધી હાથીના સૂના આકારવાળો કૃષ્ણમર્ષ નથી દેખાતો, ત્યાં સુધી જ કૂવાને આશ્રયીને નિર્ભયપણે રહેલા કેડ કાઢી ગર્ભરૂપ કર્યા કરે છે ૨

કવિનુ સ્વરૂપ -

શુચિર્દક્ષ' શાન્ત મુજનમિતર. સ્મૃતતર',
 કલાવેદી વિદ્વાનતિમૃદુપદ કાવ્યચતુર' ।

રસતો દૈનજ્ઞઃ સ્પ્રસહદય' સત્કુલમર',
 શુભાકારશ્ચન્દોગુણગણત્રિયેકી સ ચ કવિ. ॥ ૧ ॥

સાક્ષીતમકરન્દ (નારદ), શ્લોક ૧૦૩

પવિત્ર, હાહો, શાત, સન્નિવૃત્તતાવાળો, સત્યવાદી, કળાને
 બાણનાર, વિદ્વાન, કૌમળ અક્ષર બોલનાર, કવિતા કરવામાં
 ચતુર, શ્રુગારાદિક રસને બાણનાર, ન્યૈતિષને બાણનાર,
 કૌમળ હૃદયવાળો, ઉત્તમ કુળમાં ઉત્પન્ન થયેલો, સારી આકૃ
 તિવાળો અને છંદના શુણ્ણુ વિવેચન કરનાર, આટલા શુણ્ણુ
 કવિના હોવા બોધ્યે-આવા શુણ્ણુવાળો જ કવિ કહેવાય છે ૧

સાચો કવિ:—

નિદ્વલ્કમય કલય' કેવલકમયસ્તુ કેવલ કપયઃ ।

કુલજા યા સા જાયા કેવલજાયા તુ કેવલ માયા ॥ ૨ ॥

કવિઓ વિદ્વાન હોય તો જ તે કવિઓ છે, કેવળ
 કવિઓ નહીં તો તે કેવળ કવિઓ (વાતગતો)

જે સારા કુળમાં જન્મેલી હોય તે જ બાપા-સી છે, કેવળ
સી જાતિ જ હોય તો તે કેવળ માયા (કપટ) જ છે ૨
કુકર્તિ વેશ્યાપતિ —

गणयन्ति नापशब्दं न वृत्तभङ्गं क्षतिं न चार्थस्य ।

रसिकस्तेनाकुलिता वक्ष्यापतयः कुकर्मयश्च ॥ ૩ ॥

વર્ણિકાવ

રસિકપણાવડે બ્યાકુળ થયેલા વેશ્યાના પતિઓ અને
ખરાબ કવિઓ અપશબ્દને ગણતા નથી, વૃત્તના ભંગને
ગણતા નથી, તથા અર્થની હાનિને પણ ગણતા નથી,
(વેશ્યાના પતિ અપશબ્દો બોલે છે, સદાચારનો ભંગ કરે છે,
અને ધનની હાનિ કરે છે, ખરાબ કવિઓ પણ કવિતામાં
ખોટા પ્રયોગો વાપરે છે, છંદોભંગ કરે છે અને શ્લોકનો
અર્થ ખરાબર સમજત ન થાય તેવો કરે છે) ૩

કવિતા (૧૨૮)

કવિતા પ્રશ્ન સાઃ—

નૈવ વ્યાકરણજ્ઞમેતિ પિતર ન ભ્રાતર તાર્કિક,
દૂરાત્સદ્વૃત્તિતેર ગચ્છતિ પુનઃપાઠાલમ્બજન્દમાત્ ।

મીમાસાનિપુણ નપુમકમિતિ જ્ઞાત્યા નિગ્તાદરા,
કાવ્યાલક્ષ્ણજ્ઞમત્ય કરિતાકાન્તા ઘૃણીતે સ્વયમ્ ॥ ૧ ॥

કવિતારૂપી બી વ્યાકરણનો પડિત કે જે પોતાનો પિતા થાય તેથી તેને વરતી નથી, નૈયાયિક પોતાનો ભાઈ થાય તેથી તેને વરતી નથી ચણાળની જેમ માનવાથી બાણે સકેંચ પાત્રી હોય તેમ વેદને બાણનારા પડિતોથી તે દર જાય છે, મીમાસામા નિપુણ એવા પુરુષને નપુસક ધારીને તેને વિષે આદર રહિત થાય છે, પરંતુ કાવ્ય અને અલકારને બાણનારા પડિતની પામે આત્રીને તે પોતે જ તેને વર છે । ૧

કમિન્વશક્તિર્હિ દિવોઽવતીર્ણા,
શ્રમૌ મુધાસારઃ ક્ષ્વાઽર્ચ્યપુન્ધ્યાત્ ।

પુનર્ગ્રહીતું નિજમ્સુ ટવેવા,
સમાગતાસ્તત્ કવય સમુત્કાઃ ॥ ૨ ॥

મુનિ. હિમાશુચિજય

મને લાગે છે કે આયેલેકેના-પુણ્યથી-અમૃતતા-અરે

ધીર (૨૧)

ધીરનું સ્વરૂપ—

શુશ્રુષમાણામપિ તા મમાયે ,પ્રત્યર્થિમૃતા ગિરિશોઽનુમને ।
વિકારહેતો સતિ ત્રિભિચન્તે, ચેષા ન ચેતાસિ ત્વ ઇવ ધીરા ॥૧॥
કુમારસમ્મથ.

સેવા કરતી તે પાર્વતીને સમાધિમાં વિશ્નુભૂત હતી તે
પણ મહાદેવે અનુમતિ આપી, કેમ કે વિકારનો હેતુ (કારણ)
પાસે છતાં પણ જેમના મન વિકારને પામતા નથી, તે પુરુષો
જ ધીર કહેવાય છે ૧

ધીરનો માર્ગ—

નિન્દન્તુ નીતિનિપુણા યદિ તા સ્તુનન્તુ,
લક્ષ્મી સમાવિશતુ ગચ્છતુ વા યથેષ્ટમ્ ।
અર્થં વા મરણમસ્તુ યુગાન્તરં વા,
ન્યાયાત્પથ પ્રવિચલન્તિ પદ ન ધીરા ॥ ૨ ॥
નીતિશતક (મત્તહરિ), સ્તો. ૭૪

નીતિમાં નિપુણ પુરુષો જાણે નિંદા કરે અથવા સ્તુતિ
કરે, લક્ષ્મી તેની ઇચ્છા પ્રમાણે પ્રાપ્ત થાઓ અથવા જતી
રહે, તથા મરણ આજે જ થાઓ અથવા બીજા યુગમાં
થાઓ, તે પણ ધીર પુરુષો ન્યાયના માર્ગથી એક પગલું
પણ આગળ આલતા નથી ૨

ધીરજ (૩૦)

ધીરજ પ્રશ્ન સાઃ—

પુત્રૈર્મિત્રૈર્ગૃહૈર્વાઽપિ, વિયુક્તસ્ય ઘનેન વા ।

મગ્નસ્ય વ્યસને કૃચ્છ્રે, પુંસઃ શ્રેયસ્કરી ધૃતિઃ ॥ ૧ ॥

ક્યાસ્તદેવ

પુત્ર, મિત્ર, શ્રો (અથવા ઘર) કે ધનથી વિયોગ પામેલા પુરુષને તથા મહા કષ્ટવાળા હુ ખમા પડેલા પુરુષને એક ધૈર્ય જ કલ્યાણકારક છે, આવે વખતે ધીરજ રાખવી એ જ શુભકારક છે ૧

ધીરજ . કષ્ટ નાશ ઉપાયા—

ધૈર્યં હિ કાર્યં સતત મહઙ્ગિ.,

કૃચ્છ્રેઽપિ કષ્ટેઽપ્યતિસઙ્કટેઽપિ ।

કૃચ્છ્રાણિ કૃચ્છ્રેણ સમુત્તરન્તિ,

ધૈર્યોચ્છિન્ના યે પ્રતિપત્તિદક્ષાઃ ॥ ૨ ॥

પञ्चतन्ત્ર, પૃઠ ૫૫, શ્લોક ૨૧૬

અત્યંત ગાઢ અને કષ્ટ સાધ્ય એવું કષ્ટ-હુ ખ પ્રાપ્ત થયા છતાં પણ મહાપુરુષોએ નિરંતર ધૈર્ય જ ધારણ કરવું જોગ્ય છે કેમકે જે પુરુષો કાર્ય કરવામાં કુશળ અને ધૈર્ય સુક્ત હોય તે પુરુષો કષ્ટસાધ્ય એવા હુ ખને કષ્ટવડે જ તરી નાખે છે કષ્ટ લોગવીને છેવટે તેનો પાર-ખામે છે ૨

શિક્ષક (૩૧)

સાચો શિક્ષક—

શિષ્યસ્ય કલ્યાણકરો ગુરુ સત્,
 નિ સ્વાર્થમાગત્ સુસમાર્ગદર્શી ।
 શુદ્ધાઽઽત્મશક્ત્યા ચ તપોચલેન,
 શિષ્યોપદેશી ન તુ શિષ્યતાપી ॥ ૧ ॥

મુનિ દિમાશુવિજય

સાચા ગુરુ-શિક્ષક તે છે કે જે કોઈ પણ જાતના સ્વાર્થ વગર શિષ્યનું કલ્યાણ કરનાર હોય, સુખનો માર્ગ બતાવનાર હોય પિતાની શુદ્ધ આત્મશક્તિ, આચારની પવિત્રતા તથા તબક્કાથી શિષ્યને ઉપદેશ આપનાર હોય અને શિષ્યને સત્ કરનાર ન હોય ૧

તદ્વદ્ય વૈદ્યા ગુરોઃ યથાર્થ, શિષ્યસ્ય કીર્તિ ચ સમુન્નતિ યે
 તન્નતિ નીરાગદ્વદ્યા સમન્તાત, પિતેઃ ત ક્ષેમપદે ધરન્તિ ॥ ૨ ॥

મુનિ દિમાશુવિજય

તે જ સાચા ગુરુ-શિક્ષક છે કે જેઓ કોઈ પણ જાતના મોહ વગર શિષ્યની કીર્તિ અને ઉન્નતિને આદર તરફ વળાવતા હોય અને પિતાની માફક શિષ્યને કલ્યાણના માર્ગ બોડતા હોય ૨

શુદ્ધપ્રરૂપકો જ્ઞાની, ક્રિયાવાનુષ્કારકઃ ।

ધર્મવિચ્છેદરક્ષી ચ, ગુરુર્ગૌસ્વમર્હતિ ॥ ૩ ॥

વિવેકવિલાસ, હજાસ ૧, સ્તો ૧૨૩

જે શુદ્ધ વસ્તુનો ઉપદેશ દેતા હોય, જ્ઞાની હોય, ક્રિયા કરતા હોય, ઉપકાર કરનાર હોય અને ધર્મના નાશને અટકાવતા હોય એવા ગુરુ પૂજાને યોગ્ય ગણાય છે ૩

પરાખ શિક્ષકઃ—

નિચારામરે મૌની, લિપ્તુર્ધિપ્તુશ્ચ કેન્દ્રમ્ ।

મર્વત્ર ચાદુવાદી ચ, ગુરુર્મુક્તિપુરાર્ગલા ॥ ૪ ॥

વિવેકવિલાસ, હજાસ ૧, સ્તો ૧૧૦

જે વિચાર કરીને ઉત્તર આપવાના પ્રસન્ન, મૌન ધારણ કરે, માત્ર દ્રવ્યના જ લોભી હોય અને હિંમેશાં મીઠું મીઠું બોલનાર હોય એવા ગુરુ મોક્ષમાર્ગમાં આડખીલીડપ હોય છે ૪

શિક્ષકની ઇચ્છા • શિષ્યથી પરાજય—

સર્વસ્યેચ્છેદ્યશો હર્તુ, શિષ્યસ્ય વર્ધિતુ પુત્ર ।

પરાજયોઽપિ શિષ્યાત્ સ્વાત, ક્ષયમે વચ્ચત્ મર્વેત્ ॥ ૫ ॥

મુનિ દિમાગુનિચ્ચય

બધાના યશ (કીર્તિ)ને હરવાની-નષ્ટ કરવાની ઇચ્છા કરવી પણ પોતાના શિષ્ય-પુત્રના યશ(કીર્તિ)ને તો વધારવાની જ ઇચ્છા કરવી, કેમકે શિષ્ય કે પુત્રની પાના કરતા પણ કીર્તિ વધારે થશે તો અર્થાત્ પેલા શિષ્ય-કે પુત્રની કીર્તિથી ગુરુ કે પિતાનો પરાજય થશે તો પણ તેમાં ગુરુ કે પિતાની જ કીર્તિ થશે (લોકો ક' કહેશે) શિષ્ય કે પુત્ર એવો છે તેના ગુરુ કે પિતા કે (શિક્ષકને) ૫

શિષ્ય (૩૨)

શિષ્યનું લક્ષણ —

ગુરોરાજા સદા રસેત, ધર્મોપતા મયેઘદિ ।

ય પૂજ્યગુણદર્શી ચ, સ શિષ્યોઽન્વર્યક* સત્ત્વ ॥ ૧ ॥

જો (ગુરુની આજ્ઞા) ધર્મશુદ્ધ હોય તો ગુરુની આજ્ઞાનું
સદા પાલન કરવું જે શિષ્ય પૂજ્ય(ગુરુ)ના શુદ્ધને
જોનારો હોય તે શિષ્ય જ સાચક નામવાળો છે ૧

ગુરુભક્ત શિષ્ય ભાગ્યશાળી —

ત વેત્તિ શિષ્ય પુણ્યાઢ્ય, યેનાઽઽપ્તો હિતદો ગુરુ* ।

પુત્રવદ્ મપિત્તત પ્રીત્યા, સેવ્યતે નિર્ભય સદા ॥ ૨ ॥

મુનિ હિમાંશુચિજય

તેને હું પુણ્યશાલી શિષ્ય ગણુ છું કે જે પુત્રની જેમ
બક્તિ તથા સ્નેહથી નિર્ભયપણે પોતાના હિતૈથી આત્મ ગુરુ-
દેવની હિમેશા નેવા કરે છે-સેવાને મેળવે છે ૨

વાચ્ય* મ શિષ્યો શુભિ ભાગ્યશાલી,

ગુણૈરુપાત્રસ્ય ગુરો સુમક્ત્યા ।

આનાન્ત મેવનકૃદ્ હિત ય

સ્તોષ ગુરો સૌખ્યમુદૌ ચ કુર્યાત ॥ ૩ ॥

મુનિ હિમાંશુચિજય

જગત્મા એ શિષ્ય જાગ્યશાળી છે કે જે શુણ્યના અદ્વિ
તીય સ્થાનરૂપ ગુરુની આજ્ઞાનુ પાલન કરતો ચક્રો સાચી
બક્તિથી ગુરુની સેવા કરે છે-ગુરુનું હિત ચિતવે ॥ તથા
ગુરુને સતોષ, સુખ અને આનંદ આપે છે ૩

કુશિષ્ય : ત્યાજ્યઃ—

વિદ્યારૂપયુતઃ શિષ્યથેત્સ કાપુરુષો ભવેત્ ।

તદા મ પરિહર્તવ્યો બુધૈઃ સમણિસર્પયત્ ॥ ૪ ॥

વિદ્યા અને રૂપે કઠીને યુક્ત એવો શિષ્ય જો કદાચ
કુપુરુષ-દુષ્ટ હોય તો ડાહ્યા પુરુષોએ મણિસહિત સર્પની
જેમ તે ત્યાગ કરવા લાયક છે ૪

શિક્ષા-ઉપદેશ (૩૩)

ઉપદેશ કેને આપવો —

શિક્ષા તસ્મૈ પ્રદાતવ્યા, યો ભવેત્તત્ર યત્નમાન્ ।

ગુરુમાહસમદદિ, કથ્યતે ચદૃષ્ટત ॥ ૧ ॥

ત્રિવેકવિલાસ, અન્નામ્ ૮, શ્લો. ૩૨૦

શિક્ષામણ એ જ માણસને આપવી કે જે એ પ્રમાણે
શાલવા માટે-પ્રયત્ન કરવા તૈયાર હોય વગરમાગી સલાહ
આપવી એ તો એક પ્રકારનું મોટું સાહસ જ છે ૧

શમ્યોઽસ્તિ સમ્બોધયિતુ લઘુર્નનો

યત સ શુદ્ધ સરલશ્ચ માતુક ।

મહાન્ ચિરાયાપિ ન બુધ્યતે જનો

યત મ જિહ્વો વ્યસની સમુદ્રત ॥ ૨ ॥

મુનિ દિમાશુધિજય

નાનો મનુષ્ય, અનુચિત કાર્ય કરતો હોય તો તેને સમજાવીને
કે ફત્તારીને ઠેકાણે લાવી મકાન છે, કેમકે તે શુદ્ધ, સરલ
અને ભાવિક (આગળ વધવાની ઇચ્છાવાળો હોય છે) પરંતુ
થોડી ઘણી શક્તિથી જેની જગતમા જ્યાંતિ થઈ ગઈ છે
એવા મોટા માણસને સમજાવવો, તેના અનુચિત પ્રવૃત્તિ બંધ
કરવી તે અશક્ય જેવી વસ્તુ છે, કેમકે તે ખીઠા (પાપ કે
અપજ્ઞાથી નહિ ડરનારો), વ્યસની તથા અભિમાની હોય ॥ ૨

પરોપદેશ : મહત્ત્વો —

પરોપદેશવેલાયા, શિષ્ટા સર્વે ભવન્તિ વૈ ।

વિસ્મરન્તીહ શિષ્ટત્વં, સ્વકાર્યે સમુપસ્થિતે ॥ ૩ ॥

રુદ્રગીત (સદ્ગુણકર્મ), શ્લોક ૩૯

આ જગતમા બીજને ઉપદેશ આપવાને સમયે સર્વ માણ્યો શિષ્ટ (ડાઘા) થાય છે, પરંતુ પોતાનું કાર્ય ત્યારે પ્રાપ્ત થાય છે ત્યારે તેઓ પોતાનું શિષ્ટપણ ભૂલી જાય છે ૩

પરોપદેશે પાણ્ડિત્ય, સર્વેષાં સુકરં નૃણામ્ ।

ધર્મે સ્વીયમનુષ્ઠાનં, કસ્યચિત્ સુમહાત્મનઃ ॥ ૪ ॥

દ્વિતીયપદેશ, મિત્રલાભ, શ્લોક ૧૧

બીજને ઉપદેશ આપવામા પડતાં જતાવની એ સર્વ મનુષ્યોને સુકર-સહેલું છે, પરંતુ પોતે જ ધર્મમા પ્રવૃત્તિ કરે તેવો તો કોઈક જ મહાત્મા હોય છે ૪

કોની પાસેથી શુ શીખવું —

વિનય રાજપુત્રેભ્યઃ, પણ્ડિતેભ્યઃ સુમાપિતમ્ ।

અનૃત ઘૂતકારેભ્યઃ, સ્ત્રીભ્યઃ શિસેત કેતકમ્ ॥ ૫ ॥

પુણ્યવક્ત્ર્યા, પૃષ્ઠ ૨૦ *

રાજપુત્ર પાસેથી વિનય શીખવો, પંડિતો પાસેથી સુમાપિત-શીખવું, જુગારી પાસેથી અનૃત્ય શીખવું અને સ્ત્રીઓ પાસેથી કપટ શીખવું ૫

ઉપદેશક ઉપર કોપ ન કરવો.—

અપદિષ્તુ કુપ્યેદ્યોજન શુદ્ધોપદેષ્ટરિ ।

સ સદ્ધિરુપમીયેત વાનરે પુન્નજર્જિતૈ ॥ ૬ ॥

મુનિ હિમાંશુવિજય

પરહિત-નિસ્વાર્થ-બુદ્ધિથી ઉપદેશ આપનાર ઉપર જે મનુષ્ય કોપ કરે તે તેને સજ્જનો પુછ વગરના વાદરાની ઉપમા આપે ॥ (જેમ વાદરાને ચકલી ઉપદેશ આપવા ગઈ તો તેણે ખીચારી ચકલીનો માળો જ તોડી નાખ્યો) ૬

હિનોપદેશકને દુઃખ ન થાય.—

ઉપદેશપ્રદાતૃણા, નરાણા હિતમિચ્છતામ્ ।

પરસ્મિન્નિહ લોકે ષ, વ્યમન નોપપદ્યતે ॥ ૭ ॥

જૈનપદ્મવત્ત્ર, પૃષ્ઠ ૨૫૨, શ્લોક ૫૧ *

પ્રાણીઓનું હિત ઇચ્છનારા ઉપદેશ દેનારા પુરુષોને આ લોક તથા પરલોકમાં દુઃખ પ્રાપ્ત થતું નથી ૭

સાચો ઉપદેશક: -

મન્તિ વિશ્વે દુરાચારોપદેષ્ટાર વદે પદે ।

હિતાર્થમુપદીક્ષ્તું, વિરલા એવ કેચન ॥ ૮ ॥

આ જગતમાં દુરાચારનો ઉપદેશ કરનારા લોકો પગલે પગલે-સ્થાને સ્થાને મળી આવે છે, પરંતુ હિત-અર્થનો ઉપદેશ કરનારા તો કોઈક વિરલા જ હોય છે-મહા યોડા હોય છે ૮

આત્માને ઉપદેશ:—

સાધુમ્યઃ સાધુ દાનં રિપુજનસુહૃદા ચોપકાર કુરુ ત્વ,
સૌજન્ય વન્ધુવર્ગે નિજહિતમુચિત સ્વામિકાર્યં યથાર્થમ્ ।
શ્રોત્રે તે તદ્યમેતત કથયતિ સતતં લેસિની માગ્યશાલિન્!,
નો ચેન્નપ્તેઽધિકારે મમ મુલ્કમદૃશ તાવકાસ્ય મવેદ્વિ ॥ ૯ ॥

નોતિત્રિમાગ (જહમીઘર), શ્લોક ૩૬

તારા દાનમાં રહેલી લેખણ તને નિરતર આ પ્રમાણે
કહે છે કે-હે ભાગ્યશાળી ! (જ્યાં સુધી તારા હાથમાં અધિ-
કાર છે ત્યાં સુધી) તુ સાધુઓને સારું દાન આપ, શત્રુ અને
મિત્ર ઉપર ઉપકાર કર, માધુવગને વિષે સુજનતા રાખ,
પોતાનું પણ ઉચિત હિત કર અને સ્વામીનું કાર્ય યથાર્થ
રીતે કર ને આ પ્રમાણે નહીં કરે તો જ્યાં તારું અધિ-
કાર નહીં થશે ત્યારે તારું મુખ મારા મુખની જેવું રચામ થશે &
અનેકશાસ્ત્ર વહુ વેદિતવ્યમલ્પશ્ચ કાલો વહવશ્ચ વિદ્મા' ।

યત્સારમ્ભત તદુપાસિતવ્ય, દસો યથા ક્ષીરમિવામ્નુમધ્યાત્ ॥ ૧૦ ॥

શાસ્ત્રો ધણા છે, તેમાં જાણવાનું ધણું છે, પણ કાળ
ધણું ઓછું છે અને વિઘ્નો ધણા છે, તેથી જેમ હાલ દૂધ
મિશ્રિત જળમાંથી સારભૂત દૂધને અહણ કરે છે તેમ જે
સારભૂત હોય તે અહણ કરવું ૧૦

ત્યજ દુર્જનમસર્ગ, મજ સાધુસમાગમમ્ ।

કુરુ પુણ્યમહોરાત્ર, સર નિત્યમનિત્યતામ્ ॥ ૧૧ ॥

વૃદ્ધચાળક્યતીતિ, અં ૧૪ શ્લોક

(હે આત્મા !) તુ દુર્જનના સગનો ત્યાગ કર, સાધુ
જનોનો સમાગમ કર, રાત્રિદિવસ પુણ્યકામ કર અને નિર-
તર અનિત્યપણાનું સ્મરણ કર ૧૧

ઉપદેશાને સદા લાભ —

ન મરતિ ધર્મે શ્રોતુ મરમ્યેકાન્તતાં દિતશ્રયણાત્ ।

મૃતોઽનુગ્રહયુદ્ધ્યા વક્તુસ્ત્યેકાન્તતો મરતિ ॥ ૧૨ ॥

તત્તાર્યસૂત્ર

પિતૃઉપદેશનું શ્રવણ કરવાથી સર્વ આત્માજનને અવશ્ય
ધર્મ પ્રાપ્ત થાય છે એમ હોવા નથી (એટલે કે કોઈને ધર્મ
પ્રાપ્ત થાય અને કોઈને ન પાવે થાય), પરંતુ પ્રાણીઓની
ઉપર કૃપાશુદ્ધિથી ઉપદેશ કરનારા વખાને તો અવશ્ય
ધર્મ પ્રાપ્ત થાય છે જ ૧૨

પણ્ડિત (૩૪)

પણ્ડિતનું લક્ષણ:—

શુદ્ધે તપસિ સદ્વીર્યં, જ્ઞાન કર્મપરિક્ષયે ।

ઉપયોગ ધન પાત્રે, યસ્ય યાતિ સ પણ્ડિતઃ ॥ ૧ ॥

તત્ત્વામૃત, સ્તો. ૧૮

જે મનુષ્યનું ઉત્તમ વીર્ય શુદ્ધ તપને વિષે ઉપયોગમાં આવતું હોય, જેનું જ્ઞાન કર્મના ક્ષયમાં ઉપયોગી થતું હોય અને જેનું ધન સુપાત્રના ઉપયોગમાં આવતું હોય તે જ પણ્ડિત છે ૧

માતૃવત્ પરદારાશ્ચ, પરદ્રવ્યાણિ લોપ્સત્ ।

આત્મવત્ સર્વમૃતાનિ, યઃ પश्यति સ પश्यति ॥ ૨ ॥

આપસ્તમ્બસ્મૃતિ અ. ૧૦, પૃ. ૪૫, સ્તો. ૧૨

જે પુરુષ પરસ્ત્રીને માતાની જેમ જીએ છે—બાણે છે, પરના ધનને ઢેકા જેવું જીએ છે અને સર્વ પ્રાણીઓને પોતાના આત્માની જેમ જીએ છે તે જ પુરુષ દેખતો છે—જ્ઞાની છે ૨

ન સ્વલ્પસ્ય કૃતે મૂરિ, નાશયેન્મતિમાન્નરઃ ।

एतदेव हि पाण्डित्य, यत्स्वल्पाद् मूरि रक्षणम् ॥ ૩ ॥

મહાભારત, વિરોટપર્વ, અ. ૪૪, સ્તો. ૭૬

બુદ્ધિમાન પુરુષે થોડાને માટે ઘણાનો નાશ કરવો જોઈએ

નહીં, કેમકે યોગથી જ ધણાનું જે રક્ષણ કરવું એટલે કે યોગ
 કરીને ધણાનું જે રક્ષણ કરવું, તે જ પડિતાઇ છે ૩
 પડિતાની મહત્તા—

વિદ્વન્ ચ નૃપત્વ ચ, નૈવ તુલ્ય કદાચન ।

સ્વદેશે પૂજ્યતે રાજા, વિદ્વાન્ સર્વં પૂજ્યતે ॥ ૪ ॥

ધમકલ્પદ્રુમ, પૃ० ૨૨, શ્લો० ૧૨*

વિદ્વાનપણ અને રાજાપણ આ બંને કદાપિ સરખા નથી
 કેમકે રાજા માત્ર પોતાના હેશમાં જ પૂજાય છે જ્યારે વિદ્વાન
 તો સર્વત્ર-સર્વ હેશોમાં-પૂજાય છે ૪

સાચો પડિત —

સમારાગતનિવૃત્તા, શિયમૌલ્યમમુત્સુકા ।

સદ્વિસ્તે ગદિતા પ્રાણા, શેષાસ્ત્વર્યસ્ય વચ્ચકા ॥ ૫ ॥

તત્ત્રામૃત, શ્લો० ૨૧*

જેઓ સંસારનિવાસથી વિરમ્ત થયા છે અને જેઓ
 મોક્ષના મુખ મેળવવામાં લેતુક છે તેમને જ સત્પુરુષોએ
 પડિત કહ્યા છે તે સિવાય બીજા તો માત્ર (પડિત શબ્દના)
 અર્થથી છેતરાયા છે એમ જાણવું (અર્થ વિનાના નામના
 જ પડિત છે) ૫

યસ્ય સર્વે સમારમ્મા, કામસદ્ગુણર્જિતા ।

જ્ઞાનાગ્નિદગ્ધકર્માણ, તમાદુ પષ્ટિત બુધા ॥ ૬ ॥

મગવદ્ગીતા, અ० ૪, શ્લો० ૧૯

જે પુરુષ સર્વ કાર્યના આરભો ઇચ્છા અને સ કદપ
રહિત કરે છે અને જેણે જ્ઞાનરૂપી અગ્નિવટે ક્રમને બાળી
નાખ્યા હોય તેને જ ડાહ્યા પુરુષો પડિત કહે છે ૬

सत्य तपो ज्ञानमहिंसा च,
विद्वत्प्रणाम च सुशीलता च ।
एतानि यो धारयते स विद्वान्,
न केवल यः पठते स विद्वान् ॥ ७ ॥

સત્ય તપ, જ્ઞાન, અહિંસા, વિદ્વાનને પ્રણામ અને
ઉત્તમ શીલ આટલાને જે ધારણ કરે છે—આચરે છે તે જ
વિદ્વાન છે, પરંતુ જે કેવળ ભણે—બાણે તે કાંઈ વિદ્વાન નથી ૭

स्वकार्यपरकार्येषु, यस्य बुद्धिः स्थिरा भवेत् ।
तस्य चैवेह पाण्डित्य, शेषाः पुस्तरुवाचकाः ॥ ८ ॥

પોતાના અને પરના કાર્યને વિષે જેની બુદ્ધિ સ્થિર હોય
છે તેની જ પડિતાઈ આ જગતમાં સાચી છે બાકીના તો
પુરુષરૂપી વૃક્ષના વાચક છે, અર્થાત્ પુરુષરૂપધારી છતાં
વૃક્ષ જેવા જ મૂઠ છે ૮

સાચો પડિત : ગર્વ રહિત:—

पुणोऽपि कुम्भो न करोति शब्द,
अर्धो घटो घोषमुपैति यस्मात् ।

विद्यावता नो भवतीह गर्वा

विद्याविहिना बहुभाषकाः स्युः ॥ ९ ॥

उद्भवसागर, प्रवाह इ, स्तो

સંપૂર્ણ ભરેલો ઘડો શબ્દ કરતો નથી અને અધ ભરે
 ઘડો શબ્દ કરે છે, તેથી જણાય છે કે-આ જગતમાં સર્વ
 વિદ્યાવાળાઓને ગર્વ હોતો નથી, અને વિદ્યા રક્ષિત એ
 અત્પ વિદ્યાવાળા મનુષ્યો બહુ વાચાળ હોય છે ૯
 સાચો પંડિત ક્રિયાવાનઃ—

यथा सरथन्दनमारजाही, मारस्य वेत्ता न तु चन्दनस्य ।
 तथैव शास्त्राणि बह्वन्वधीत्य, क्रियानिहीना सरमद्रहन्ति ॥ ૧૦ ॥

સુચિત

જેમ ચંદનના ભારને વહન કરનાર ગધેડો ભારને વહન
 છે પણ ચંદનને બાણતો નથી, તે જ પ્રમાણે ઘણા શાસ્ત્ર
 ભણેલા પુરુષો એ ક્રિયા રક્ષિત હોય તો તે ગધેડા જેવા
 શાસ્ત્રના ભારને વહન કરનારા થાય છે ૧૦

સાચો પંડિત સર્વ મા સમદર્શિઃ—

विद्यानिनयमम्पद्मे, ब्राह्मणे गत्रि हस्तिनि ।

शुनि चैव शपाके च, पण्डिता समदर्शिनः ॥ ૧૧ ॥

કર્મકાણ્ડ, અં ૧૬, શ્લોક ૧૦

વિદ્યા અને વિનયથી સુકૃત એવા બ્રાહ્મણને વિષે, ગાય
 વિષે, હાથીને વિષે, કુતરાને વિષે અને ચડાળને વિષે,
 સર્વને વિષે પંડિતો સમદર્શિવાળા હોય છે ૧૧

પંડિત શુ બુદ્ધિએ.—

बाल पश्यति लिंग, मध्यमपुद्गिर्निचारयति धृतम् ।

आगमतच्च तु बुध, -परीक्षते सर्वज्ञेन ॥ ૧૨ ॥

પાંડચક (હરિમંત્રસૂરિ

બાળક-મૂખ માણસ લિંગને-વેષને જ જુઓ છે, મધ્યમ
બુદ્ધિવાળો માણસ તેના આચારને જુઓ છે અને પડિત
પુરુષ સવ પ્રયત્નવડે આગમના તત્ત્વની જ પરીક્ષા કરે છે ૧૨.

પડિત પડિતને જાણે:—

વિદ્વાનેઽ વિજાનાતિ, વિદ્વજ્જનપરિશ્રમમ્ ।

ન હિ મધ્યા વિજાનાતિ, ગુર્વા પ્રસવવેદનામ્ ॥ ૧૩ ॥

વિદ્વાન પુરુષ જ વિદ્વાનજનના પરિશ્રમને જાણે છે, કેમકે
ગર્ભવતી સ્ત્રીના પ્રસવની વેદના વધ્યા સ્ત્રી જાણી શકતી નથી ૧૩

પડિત કળા પામે —

હિશ્યન્તે કેન્દ્રલ સ્થૂલાઃ, સુધીસ્તુ ફલમશ્નુતે ।

મમન્થ શઙ્કરઃ સિન્ધુ, રત્નાન્યાપુર્દિર્ગોકમ્ ॥ ૧૪ ॥

કલ્પસૂત્રસુવોધિકા, વ્યાસ્યાન ૭, પૃ૦ ૨૧૧ (આ સ)

સ્થૂળ પ્રાણીઓ કેવળ કલેશને જ પામે છે, પરંતુ તેના
ફળને તો હાથા માણસ જ પામે છે, જેમકે શકરે સમુદ્રનું
મધન કર્યું અને રત્નોને તો દેવતાઓ પામ્યા ૧૪

હિશ્યન્તે કેન્દ્રલ સ્થૂલાઃ, સુધીસ્તુ ફલમશ્નુતે ।

દન્તા દલન્તિ કષ્ટેન, જિહ્વા ગિલતિ લીલયા ॥ ૧૫ ॥

કલ્પસૂત્રસુવોધિકા, વ્યાસ્યાન ૭, પૃ૦ ૨૧૧ (આ સ)

સ્થૂળ પ્રાણીઓ કેવળ કલેશને જ પામે છે, પરંતુ તેના

ફળને તો ખુદિમાન જ મેળવે છે, જેમકે દાત બનાજને
કદવડે આવે છે અને છજ મહેલાઈથી તેના રસને ગળી
જાય છે ૧૫

પડિનતુ કાર્ય —

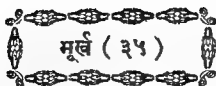
સર્વનામે મમુત્પન્ને, અર્ધ ત્વજતિ પપિહત ।

અર્ધેન કુરુતે કાર્ય, સર્વનાશો હિ દુ મહ ॥ ૧૬ ॥

જેનપદ્ધતત્ર, પૃ૦ ૨૩૪ સ્ત્રા૦ ૨૪ *

સર્વનો-સમગ્રનો નાશ આપ થતો હોય ત્યારે પડિત
માણસ તેમાંથી અર્ધનો ત્યાગ કરે છે અને અર્ધાવડે કામ
કરે છે, જેમકે સર્વનો નાશ થાય તે તો દુ સહ છે ૧૬

મૂર્ખાનું લક્ષણ:—

રાગદ્વેષાભિમૂતત્ત્વાત, કાર્યાકાર્યપરાહ્મુલ્લ: ।

અપ મૂઢ ક્ષતિ જ્ઞેયો વિપરીતનિધાયક ॥ ૧ ॥

આચારાદ્વસત્ત્વત્તિ પૃ ૧૦૩ *

જે માણસ રાગદ્વેષથી પરાભવ પામેલો હોવાથી કાર્ય તથા અકાર્યને બહુતો ન હોય અને તેથી કરીને વિપરીત કાર્યને કરતો હોય તેને મૂઢ બહુલો ૧

મૂર્લ્લસ્ય પશ્ચ ચિહ્નાનિ, ગર્વી દુર્લ્લચની તથા ।

હઠી ચાપ્રિયનાદી ચ, પરીક્ત નેત્ર મન્યતે ॥ ૨ ॥

મૂર્ખના પાંચ લક્ષણ હોય છે, તે આ પ્રમાણે—ગર્વવાળો, કઠોર વચન બોલનાર, હઠીલો, અપ્રિય બોલનાર અને બીજાના વચનને નહીં માનનાર ૨

મૂર્ખ કોણ:—

શાલ્લેન મિત્રં કપટેન ધર્મ, પરીપતાપેન મમૃદ્ધિમાત્રમ્ ।

સુલ્લેન ત્રિધા પરુપેન નાર્ગી, રાજ્ઞન્તિ યે વ્યક્તમણ્ડિતામ્તે ॥૩॥

ચાનરત્ત્વમાણ્લ

જેઓ શઠતાવડે મિત્રને ઇત્તે છે, કપટવડે ધર્મને ઇત્તે

હે, પરને તાપ ઉપજાવવાવડે મમૃદ્ધિને ઇચ્છે છે, મુખવડે વિધાને (વિદ્યાભ્યાસને) ઇચ્છે છે, અને કઠોરતાવડે સ્ત્રીને (સ્ત્રીની પ્રીતિને) ઇચ્છે છે તેઓ પ્રગટપણે અપતિ (મુખ) જ છે ૩

મૂર્ખ-નિદા —

શક્ત્યા વારયિતુ જલેન દુત્તમુક્ષ્ણેણ સૂર્યાતપો

નામન્દ્રો નિશિતાદ્રુષેન સમદો ઢળેન મોગર્દમી ।

વ્યાધિર્મપજમદ્ભ્રષ્થેશ્ચ વિવિધેર્મન્ત્રપ્રયોગેર્વિપ,

સર્વસ્યોપધમસ્તિ ક્ષાન્ત્રિહિત સૂર્યસ્ય નાસ્ત્યોપધમ્ ॥ ૪ ॥

માતિગતજ (મર્ત્યદરિ) શ્લોક ૧૦

જળવડે અગ્નિ નિવારી શકાય છે, દત્રવડે સૂર્યનો તાપ નિવારી શકાય છે, મદોન્મત્ત થયેલો ગળેન્દ્ર વીક્ષ્ણ અકુશ વડે નિવારી શકાય છે, જળ અને ગધેડા લાકડીવડે નિવારી શકાય છે, ઔષધન સમૂહવડે વ્યાધિ નિવારી શકાય છે, તથા વિવિધ પ્રકારના મત્રના પ્રયોગોવડે વિવિધ વારી શકાય છે એ રીતે શાસ્ત્રમા સર્વ કોઈનું ઔષધ કહેલું છે, પરંતુ નુષ્ણનું ઔષધ કાંઈ પણ કહેલું નથી ૪

ન વ્યાધિર્ન વિપ નાપત, તથાઞ્ચદ્વાઞ્વપિ મૃતલે ।

દુણ્ય મ્મશરીરોત્થ, મૌર્યમતઘથા નૃણામ્ ॥ ૧ ॥

લઘુયાંગવાસિષ્ઠસાર પ્ર૦ ૨, શ્લોક ૨૭

મનુષ્યોને ચોતાના શરીરમા જ ઉત્પન્ન થયેલી મૂર્ખતા જેટલું દુખ આપે છે, તેટલું દુખ આ પૃથ્વી પર વ્યાધિ, વિપ, અપતિ કે બીજું કોઈ પણ આપી શકતું નથી ૫

ચતુરઃ સસિ ! મે ભર્તા, યલ્લિલ્લિતિ ચ તત્ત પરો ન વાચયતિ ।

તસ્માદપ્યધિકો મે સ્વયમપિ લિલિત સ્વય ન વાચયતિ ॥૬॥

હું સખી ! મારો પતિ ઘણો હુશિયાર છે, કેમકે તે જે કાંઈ લખે છે તેને બીજા કોઈ વાંચી શકતો નથી (તે સાબળી તે સખી બોલી) તારા પતિથી પણ મારો પતિ અધિક હુશિયાર છે, કેમકે તે એવો છે કે પોતાનું લખેલું પોતે પણ વાંચી શકતો નથી ૬

મૂર્ખા ! વર્મત્યાગીઃ—

અપારે સમારે કયમપિ સમાસાત્ર નૃમય,

ન ધર્મ યઃ કુર્યાદિપયસુતત્ત્વનાતગલિન ।

તુહન્ પારામારે પ્રતરમપદ્મય પ્રગ્ઢણ,

સ મુરશો મૂર્ત્યાનામુપલમુપલગ્ધુ પ્રવત્તે ॥ ૭ ॥

સિન્દૂરપ્રસ્તરણ, શ્લોક ૭

આ અપાઠ મ સાગ્ને વિરે મહાકષ્ટવટે મનુષ્ય ભવ પામીને જે પુરુષ વિષયમુખની તૃષ્ણાવટે વ્યાકુળ થઈને ધર્મકાર્ય કરતો નથી તે મૂર્ખશિંગેમણિ મમુદ્રમા મળેલા શ્રેષ્ઠ ચઢાણનો ત્યાગ કરી ખૂડવા લાગ્યો અને પત્રી તરવા માટે પત્થરને મેળવવા પ્રયત્ન કરે છે એમ બહુવુ ૭

મૂર્ખને ઉપદેશ ન આપવો.—

ઉપદેશો હિ મૂર્ખાણા, પ્રકોપાય ન શાન્તયે ।

પયઃપાન મુજઙ્ઘાના, કેવલ વિપર્ધનમ્ ॥ ૮ ॥

હિતોપદેશ, વિગ્રહ, શ્લોક ૮

મૂર્ખને જે ઉપદેશ આપવો તે તેના પ્રકોપને માટે જ છે, શાંતિને માટે યતો નથી, જેમકે સર્પને જે દૂધ પાવું તે કેવળ વિષને જ વધારનારુ થાય છે ૮

મૂર્ખ પાપીઃ—

સર્ગશુચિનિધાનસ્ય, કૃતમ્સ્ય વિનાશિન ।

શરીરકસ્યાપિ કૃતે, મૃદા પાપાનિ કુર્વતે ॥ ૯ ॥

પદ્યનમ્, પૃ૦ ૧૧, શ્લોક ૧૭૫

આ શરીર સર્વ અશુચિનું નિધાન છે, કરેલા ઉપકારને નાશ કરનાર છે અને સ્વભૂત નાશ પામનાર છે, તેવા શરીરને માટે પણ મૂઢ પુરુષો પાપનું આચરણ કરે છે, ૯

મૂર્ખ પણ તું ન કરે —

યસ્મિન્ કૃત કર્મણિ સૌખ્યલેશો

દુઃસાનુમ્બસ્ય તથાઽસ્તિ નાન્ત ।

મનોઽભિતાપો મરણં હિ યાગદ્

મૂર્ષોઽપિ કુર્યાત સલુ તન્ન કર્મ ॥ ૧૦ ॥

જે કમ કરવાથી પોતાને સુખનો લેશ પણ થતો ન હોય, તથા દુઃખના અનુભવનો—પરપરાનો અન્ત થતો ન હોય, તથા મરણ પછી ત મનમાં પરિતાપ થતો હોય એવું કમ મૂર્ખ માણસ પણ કરે નહીં ૧૦

મૂર્ખનો સગ તજવો.—

ઘર પર્વતદુર્ગેષુ, આન્તં ઝનચરે મહ ।

ત મૂર્ખજનમમ્પર્ક, સુરેન્દ્રમઝનેષ્વપિ ॥ ૧૧ ॥

ઉપદેશમાલા માયાન્તર, પૃ ૨૧૮ *

પર્વતના દુર્ગો(વન, નદી વગેરે પ્રદેશો)મા સિદ્ધ વગેરે વનચરોની સાથે ભમવું સારું છે, પરંતુ ઇંદ્રના ભવનને વિષે પણ મૂર્ખ જનની સાથે રહેવું સારું નથી ૧૧

મનુષ્ય છતાં પશુ:—

યેષા ન વિદ્યા ન તપો ન દાન,

જ્ઞાન ન શીલ ન ગુણો ન ધર્મ ।

તે મર્ત્યલોકે શુનિ ભારમૃતા

મનુષ્યરૂપેણ મૃગાશ્વરન્તિ ॥ ૧૨ ॥

નીતિગતક (મતૃહરિ), શ્લો ૧૩

જે મનુષ્યોને વિદ્યા ન હોય, તપ ન હોય, દાન ન હોય, જ્ઞાન ન હોય, શીલ ન હોય, ગુણ ન હોય અને ધર્મ પણ ન હોય, તેઓ આ મનુષ્યલોકને વિષે પૃથ્વી ઉપર ભારરૂપ છે અને તેઓ મનુષ્યના રૂપે મૃગો-પશુઓ વિચરે છે એમ ભાષવું ૧૨

માહિત્યસદ્ગીતકલાપ્રિદીન,

સાક્ષાત્પશુ પુચ્છપિપાણદીન ।

તૃણ ન સ્વાદન્નપિ જીવમાન—

સ્તદ્ભાગધેય પરમં પશૂનામ્ ॥ ૧૩ ॥

કવિતાકૌમુદી, પૃ ૪૭૯, શ્લો ૧૪ *

જે મનુષ્ય સાહિત્ય, સંગીત અને કળાએ કરીને રહિત હોય તે મનુષ્ય પુછડા અને ચોંગડા વિનાનો સાક્ષાત્ પશુ જ છે કેવળ તે તૃણને ખાધા વિના પણ જે જીવે છે તે પશુ જોનું મોટું જાગ્ય છે એમ જાણવું ૧૩

પડિત અને મૂર્ખ —

નષ્ટ મૃતમતિક્રાન્તં, નાનુશોચન્તિ પण्डिता ।

पण्डितानां च मूर्खाणां, विशेषोऽयं यत स्मृत ॥ १४ ॥

જનપણ્ડિત-પદ્ય, પૃ. ૧૦, મનો ૩૩૬ *

નાશી ગયેલ, મરી ગયેલ અને અતિક્રાંત થોડા જ્ઞાનિ બ્રહ્મ વગેરે થયેલનો પડિત પુરુષોશોક કરતા નથી, કારણ કે પડિતો અને મૂર્ખોમા આ જ તફાવત છે ૧૪

गदन्न गच्छामि हसन्न जल्पे,

गत न शोचामि कृत न मन्य ।

द्वयोस्तृतीयो ऽ भवामि राजन् !,

केनास्मि मूर्खो वद कारण किम् ? ॥ १५ ॥

માનવપ્રથમ

હું રાજા ! હું ખાતા ખાતા ચાલતો નથી, હસતી વખતે બોલતો નથી, ગયેલાનો શોક કરતો નથી, કરેલાને હું માનતો નથી (કોઈ કાર્ય જે કયું હોય તો તે ખાખત એ કયું એમ અહકાર કરતો નથી), જે જલ્પની મન્યે હું ત્રીજો થતો નથી, તો હું શી રીતે મૂર્ખ છું ? કહો, મને મૂર્ખ કહેવામા શું કારણ છે ? ૧૫

વૈદ્ય (૩૬)

સાચો વૈદ્ય અને માયુ ઔપધ:—

તદેવ યુક્ત મૈષજ્ય, યદારોગ્યાય કલ્પતે ।

મ ધૈવ મૈષજો મૈષ્ટો રોગેમ્યો યઃ પ્રમોચયેત્ ॥ ૧ ॥

૧ ૧ ૧

મારુદ્ધધરસહિતા

જે ઔપધ આરોગ્યપ્રભુને કરે તે જ ઔપધ યોગ્ય-શ્રેષ્ઠ છે, અને જે વૈદ્ય રોગીને રોગથી મુક્ત કરે તે જ વૈદ્ય શ્રેષ્ઠ છે ૧ વૈદ્યના ગુણ:—

ગુરોરધીતાપિલભૈત્રવિદ્ય, પીયૂષપાણિઃ કુશલઃ ક્રિયાસુ ।

ગતસ્પૃહો વૈર્યધરઃ કૃપાલુઃ, શુદ્ધોઽધિકારી મિષમીદ્રશઃ સ્યાત્ ॥૨॥

જેણે શુરુ પામેથી બધી વૈદ્યની વિદ્યાનો અભ્યાસ કર્યો હોય, જેના હાથમા અમૃત હોય (જે બધાને સાબ કરતો હોય), જે (વૈદ્યની) ક્રિયામા હોશિયાર હોય, જે લાલચ વગરનો હોય, જે ધીરજવાળો હોય, જે દયાળુ હોય, જે શુદ્ધ હોય અને અધિકારવાળો હોય તે જ (સાચો) વૈદ્ય છે ૨ દુવૈદ્ય નિદા:—

વૈદ્યરાજ ! નમસ્તુમ્ય, યમરાજમહોદર !

યમસ્તુ હરતિ પ્રાણાન્, વૈદ્યઃ પ્રાણાન્ ધનાનિ ચ ॥ ૩ ॥

યમરાજના લાઈ સમાન હે (કુ) વૈદ્યરાજ ! તમને નમસ્કાર હો ! કારણ કે યમ તો (કેવળ) પ્રાણનું જ હરણ કરે છે પણ (કુ) વૈદ્ય તો પ્રાણ અને ધન બન્નેનું હરણ કરે છે ૩

છે, મધ્યમ જ્ઞાની માતા ધનોપાર્જુનથી ખુશી થાય છે,
ઉત્તમ મનુષ્યોની માતા વીરતાથી આનંદ પામે છે, જ્યારે
લોકોત્તમ પુરુષો ॥ માતા પવિત્ર ચરિત્રથી સતુષ્ટ થાય છે ૫
પિતા-મહિમા —

પિતા ગુરુ પિતા દેવ, પિતા ધર્મ મનાતન* ।

પિતરિ પ્રીતિમાપન્ને, પ્રીતાઃ સ્યુ મર્વદેવતાઃ ॥ ૬ ॥

इतिहाससमुच्चय अ० ૬, સ્કાં ૬૮

પિતા જ ગુરુ છે, પિતા જ દેવ છે અને પિતા જ સનાતન
ધર્મ છે પિતા પ્રમન્યતાથી સર્વ દેવો પ્રસન્ન થયા બાબુવા ૬
માતા-પિતાનો ઉપકારઃ—

य मातापितरौ क्लेशं, सहते सम्मये नृणाम् ।

न सम्य निष्कृति शम्भवा, कर्तुं चर्पणतेरपि ॥ ૭ ॥

मनुस्मृति अ० ૨, સ્કાં ૨૦૭

બાળકોને ઉપવ્રત કરવામાં તથા ઉછેરવામાં માતાપિતાને
જે કનેશ સહન કરવો પડે છે તેનો બદલો ને કડો વર્ષ સેવા
કરવાથી પણ વાગી શકાય તેમ નથી ૭

માતા, પિતા અને ગુરુ —

माता गङ्गासम तीर्थ, पिता पुष्करमय च ।

केदागम गुरु प्रोक्त, माता तीर्थ पुन पुन ॥ ૮ ॥

स्क-इपुराण, कागोखण्ड, अ० ૭૩ સ્કાં ૪૨

માતા ગંગા સમાન તીર્થ છે, પિતા પુષ્કર તીર્થ સમાન

છે અને ગુરુ કેદાર તીવ્ર સમાન છે વળી માતા વાર વાર તીર્થરૂપ છે-સવ તીર્થરૂપ છે એમ કહેલું છે ૮

તથા ત્રયાણા શુશ્રૂષા, પરમ તપ ઉચ્ચતે ।

ન તૈરમ્યનનુજ્ઞાતો, ધર્મમન્ય સમાચરેત ॥ ૯ ॥

મનુસ્મૃતિ, અ૦ ૨ શ્લો ૨૨૯

માતા, પિતા અને આચાર્ય એ ત્રણેની સેવા કરવી એ જ ઉત્તમ તપ કહેવાય છે તેમની આજ્ઞા વિના બીજો કોઈ પણ ધર્મ આચરવો નહીં ૯

માતા પિતા ગુરુ મહિમા:—

ત एव हि त्रयो लोकास्त एव त्रय आश्रमाः ।

त एव हि त्रयो वेदास्त एवोक्तास्त्रयोऽप्यय ॥ ૧૦ ॥

મનુસ્મૃતિ અ૦ ૨ શ્લો ૨૩૦

તે જ (માતા, પિતા અને ગુરુ) સ્વર્ગ, મૃત્યુ અને પાતાલ એ ત્રણ લોક છે, તે ત્રણ જ પ્રાશ્રમ, ગૃહસ્થ અને સન્યસ્ત એ ત્રણ આશ્રમ છે, તેઓ જ ઋગ્, યજુ અને સામ એ ત્રણ વેદો છે, અને તેઓ જ ગાર્હપત્ય, હલિષ્થ અને આહવનીય નામના ત્રણ અગ્નિ કહેવાય છે ૧૦

ખરા માતા-પિતા:—

माता पिता स्वः सुगुरुश्च तत्तात,

प्रगोध्य यो योजति शुद्धधर्मे ।

न तत्समोऽरिः क्षिपते भगव्धौ,

यो यर्मपिप्तादિકृतेऽथ जीमम् ॥ ૧૧ ॥

અખ્યાતમન્દ્યદ્રુમ, અધિકાર ૧૨, શ્લો ૧૦

જે ધર્મનો બોધ આપીને શુદ્ધ ધર્મમાં જોડે તે જ તત્ત્વથી ખરેખરા મા-બાપ, તે જ ખરેખરા પોતાના દ્વિતસ્વી, અને તે જ સુશુરુ સમજવા જે આ જીવને સુકૃત્ય અથવા ધર્મના વિષયમાં અતરાય કરીને સસાર-સમુદ્રમાં ફેંકી દે છે તેના સ્વરૂપો કેાઈ દુશ્મન નથી ૧૧

જિનધર્મા મમ માતા, ગુરુસ્તાતોડ્ય સોદરા ।

માઘર માઘર્મિકાશ્વ, વન્ધગોડ્યત્તુ જાલગત ॥ ૧૨ ॥

મહાધીરચરિત્ર, સ્કં ૧, શ્લોક ૪૭૭

જિનભાષિત ધર્મ મારી માતા છે, ગુરુમહારાજ મારા પિતા છે, બીજા સાધુઓ મારા મહો ૨ ભાઈઓ છે અને સાધર્મિકો મારા બધુઓ-સગાસગાધી છે, તે મિત્રાય બીજા બધા જાળ-પાશ જેવું છે ૧૨

સયમાત્મા શ્રયે શુદ્ધોપયોગ પિતર નિજમ્ ।

ધૃતિમમ્ના ચ પિતરૌ, તન્મા વિસૃજત ધ્રુવમ્ ॥ ૧૩ ॥

જ્ઞાનસાર ત્યાગાદ્યક શ્લોક ૧

સયમસ્વરૂપી હું શુદ્ધ ઉપયોગરૂપી મારા પિતાનો અને ધીરજરૂપી માતાનો આશ્રય લઉં છું, માટે હું લૌકિક માતા-પિતા ! અને હવે નિશ્ચયે વિસર્જન કરે-તમારા સબ-ધર્મી પ્રોટો કરે ૧૩

માતા-પિતાની ફરજ—

નિજપ્રજા બાલકમાવકાલાત,

સદ્ધર્મનિષ્ઠા સુવિચારપુષ્ઠા ।

રજસ્તમોયુક્તકલત્રમુક્તા,

કાર્યા પિતૃમ્યા દિતકારકામ્યામ્ ॥ ૧૪ ॥

મુનિ હિમાશુનિજય

હિતૈથી માતાપિતાએ પોતાની સતતિને બાળ્યાવસ્થાથી જ સાચા ધર્મમાં સ્થિર, ઉત્તમ વિચારોથી પુષ્ટ તથા ખરાબ આચારવિચારવાળી સ્ત્રીઓની સોજતથી દૂર રહેનારી બનાવવી જોઈએ ૧૪

ખરાબ માતા-પિતા —

માતા વૈરી પિતા શત્રુર્ગાલો યેન ન પાઠિત* ।

ન શોભતે સમામધ્યે, હંસમધ્યે વક્રો યથા ॥ ૧૫ ॥

ઘટ્ટચાળકવનીતિ, અ० ૨, શ્લો० ૧૧

જેણે પોતાના બાળકને લણાવ્યો ન હોય તે માતા તેની વેરી છે અને તે પિતા પણ તેનો શત્રુ છે એમ બાણુ, કેમકે જેમ હંસની મધ્યે બગવો ચોલતો નથી તેમ તે મૂર્ખ પુત્ર વિદ્વાનોની સભામાં ચોલતો નથી ૧૫

માતા-પિતાદિનુ પોપણુ કરવુ :—

વૃદ્ધો ચ માતાપિતૃરૌ, સર્તૌ માર્યાં સુતાન્ શિશૂન્ ।

અપ્યર્કર્મશત કૃત્વા, મર્તવ્યાન્ મનુરબ્રવીત ॥ ૧૬ ॥

મનુસ્મૃતિ, અ० ૨, શ્લો० ૨૬

વૃદ્ધ માતાપિતા હોય, ભાર્યા સતી હોય અને પુત્રો બાળક હોય તો તે સર્વનું સેકડો અકાર્ય કરીને પણ અન્ધ પોપણુ કરવું એમ મનુએ કહ્યું છે ૧૬

માતા-પિતાની સેવાનુ કળા -

માતૃપિત્રાદિવૃદ્ધાના, નમસ્કારં કરોતિ ચ ।

તીથયાત્રાફલં તસ્ય, તત્કાર્યોઽમૌ દિને દિને ॥ ૧૭ ॥

ધાત્રગુણવિવરણ, પૃ૦ -૯ (આત્મા સ)

જે મનુષ્ય હમેશા માતા, પિતા વગેરે વૃદ્ધિને નમસ્કાર કરે છે તેને તીથયાત્રાનુ ફળ પ્રાપ્ત થાય છે તેથી હમેશા તેમને નમસ્કાર કરવો. ૧૭

મ કૃત્તૃ પુમાન્ લોકે, મ ધર્મગુરુપૂજક ।

મ શુદ્ધધર્મભાક્ ચૈવ, ય ઈતૌ પ્રતિપદ્યતે ॥ ૧૮ ॥

વિનૃભક્તિજપ્તક ૨ (હર્ષિમદ્રસૂરિ) શ્લોક ૭

જે પુરુષ આ બંને માતા-પિતાને અગીયાર કરે છે, એટલે તેમની આજ્ઞાને માને છે તે જ પુરુષ લોકમાં કૃતક છે, તે જ ધર્મ અને શુરનો પૂજક છે અને તે જ શુદ્ધ ધર્મને જાજનાર છે. ૧૮

માતાપિત્રોશ્ચ શુશ્રૂષા, યે કુર્વન્ત્યાદૃતા નરા ।

વર્જયન્તિ દિવા સ્વાપ, તે નરા સ્વર્ગગામિન ॥ ૧૯ ॥

ઈતિહાસસમુચ્ચય, અ૦ ૭, શ્લોક ૨૯

જે મનુષ્યો આદરપૂર્વક માતા-પિતાની સેવા કરે છે, તથા જેઓ દિવસે નિદ્રાનો ત્યાગ કરે છે તે મનુષ્યો સ્વર્ગે જાય છે. ૧૯

તયોર્નિર્ત્યં પ્રિય કુર્યાદાચાર્યમ્ય ચ સર્વદા ।

તેષ્વેવ ત્રિપુ તુષ્ટેષુ, તપ' સર્વં સમાપ્યતે ॥ ૨૦ ॥

મનુસ્મૃતિ, અ૦ ૨, શ્લોક ૨૨૮

(પ્રદાચારીઓ) તે, માતાપિતાનું તથા પોતાના આચાર્ય (શુર)નું નિરતર પ્રિય-મન ગમતું-કરવું જોઈએ તે ત્રણ સુદમાન થાય તો તેનો સર્વ તપ સંપૂર્ણ થાય છે. ૨૦

પુત્ર (૩૮)

પુત્રમહિમા—

અપુત્રસ્ય ગતિર્નાસ્તિ, સ્વર્ગો નૈવ ચ નૈવ ચ ।

તસ્માત્ પુત્રમુચ્ય દૃષ્ટ્વા, સ્વર્ગં ગચ્છન્તિ માનસા ॥ ૧ ॥

જે માણુમને પુત્ર ન હોય તેની સદ્ગતિ થતી નથી તેમજ તેને સ્વર્ગની પણ પ્રાપ્તિ થતી નથી એટલા માટે પુત્રનું મુખ્ય ભેદને (એટલે કે પુત્રવાળા) માણુમો સ્વર્ગે જાય છે ૧

સગુણો નિર્ગુણો વાઙ્મયિ, પુત્રોઽર્હ પિતૃમમ્પદામ્ ।

મગુણ* સ્યાદ્દદિ તદા, પુણ્ય દિ પિતુરુજ્જ્વલમ્ ॥ ૨ ॥

ત્રિયષ્ઠિઃ, પા ૧૦, સર્ગ ૧૨, શ્લોક ૧૧૧

પુત્ર શુભવાન હોય કે નિર્ગુણી હોય તો પણ તે પિતાની સંપદાને લાયક હોય છે—પિતાની સંપત્તિનો ભોક્તા હોય છે, તેમા પણ જો તે પુત્ર શુભવાન હોય તો તે પિતાનું ઉત્તમવળ પુણ્ય જાણવું ૨

સુપુત્ર પ્રશંસા—

એકેનાઙ્મયિ સુપુત્રેણ, સિંહી સ્વપિતિ નિર્મયમ્ ।

સદૈવ દશમિઃ પુનર્માર વહતિ ગર્દભી ॥ ૩ ॥

વાળમ્યનીતિ, અઠ ૧૩, શ્લોક ૨.

(જો પુત્રવાળા જ સ્વર્ગે જતા હોય તો) કાચખી, ઘે
અને કુકડાને ઘણા પુત્રો હોય છે, તેથી તેઓ પ્રથમ સ્વર્ગે
જશે, અને ત્યારપછી બીજા મનુષ્યો સ્વર્ગે જશે ૯

પુત્ર સાયેનુ વર્તનાઃ—

લાલયતુ પચ્ચ વર્ષાણિ, દદ્યન્ન વર્ષાણિ તાઢયેત્ ।

પ્રાપ્તે તુ પોઢશે વર્ષે, પુત્રે મિત્રત્વમાચરેત ॥ ૧૦ ॥

બૃહચાણક્યનોતિ, અ ૦ ૩, શ્લોક ૧૮

પુત્રનું પાંચ વર્ષ સુધી લાલનપાલન કરવું, ત્યારપછી
જણાવવા માટે દસ વર્ષ સુધી તેને તાડન કરવું—અ કુશભા
રાખવો (કે જેથી ઉદ્ધત થાય નહી), પછી જ્યારે સોળમું
વર્ષ પ્રાપ્ત થાય ત્યારે પુત્રના પર મિત્રભાવનું આચરણ કરવું—
પુત્રને મિત્ર સમાન ગણવો ૧૦

લાલનાદ્વિહવો દોપામ્તાઢનાઢ્વહનો ગુણા ।

તમ્માત્પુત્ર ચ શિષ્યં ચ, તાઢયન્ન તુ લાલયેત્ ॥ ૧૧ ॥

બૃહચાણક્યનોતિ અ ૨ શ્લોક ૧૯

લાડ લડાવવાથી ઘણા દોષો થાય છે અને તાડન કર
વાથી ઘણા શુભો થાય છે, તેથી પુત્રને અને શિષ્યને તાડના
કરવી યોગ્ય છે, પરંતુ તેને લાડ લડાવવા યોગ્ય નથી ૧૧

વન્ધુ (૩૧)

સાચો બધુ:—

ય દ્વંદ્વા વર્ધતે સ્નેહઃ, ક્રોધઃ પરિહીયતે ।

॥ વિજ્ઞેયો મનુષ્યેણ, એવ મે પૂર્વગાન્ધવઃ ॥ ૧ ॥

સૂક્તમુક્તાવલિ, પૃઠ ૨૨૯, સ્કાં ૨૧ (હી ૬)*

જેને જોવાથી સ્નેહ વધે અને ક્રોધ નાશ પામે તેને મનુષ્યે ' આ મારો પૂર્વનો બાધવ છે ' એમ જાણવો ૧

બધુની ફરજ:—

આતુરે વ્યમને પ્રાપ્તે, દુર્મિત્તે શત્રુસંઘટે ।

રાજદ્વારે સશસ્ત્રે ચ, યસ્તિષ્ઠતિ સ ગાન્ધવઃ ॥ ૨ ॥

વૃદ્ધચાણક્યનીતિ અં ૧, સ્કાં ૧૨

બાધિ, કદ, દુકાળ અને શત્રુ સહ પ્રાપ્ત થયું હોય ત્યારે તથા રાજદ્વારમાં અને સ્થાનમાં જરૂર પડે ત્યારે જે સહાયકારક થઈને પાસે બેસે તે જ બાધવ કહેવાય છે ૨

ગૃહસ્થ (૪૦)

ગૃહસ્થાશ્રમ મહિમા—

સાનન્દ સદન સુતાશ્ર સુધિય વાન્તા ન દુર્માપિણી,
મન્મિત્ર સધન સ્વયોપિતિ રતિશ્રાદ્ધાપરા સૈનકા ।

આતિવ્ય જિનપૂજન પ્રતિદિન મિષ્ટાન્નપાન ગૃહ,
માધો સદ્ગુપામતે હિ મતત ધન્યો ગૃહમ્યાશ્રમ ॥ ૧ ॥

શુદ્ધચાળક્યનીતિ અ૦ ૧૧ સ્લો૦ ૧

આનંદવાળુ ઘર, બુદ્ધિમાન પુત્રો, મધુર વચન જોલ
નારી સ્ત્રી, ધનવાળા સારા મિત્રો, પોતાની સ્ત્રીને વિરેજ
પ્રીતિ, આજ્ઞાને માનનારા સેવકો, અતિથિનો સત્કાર, જિને
શ્વરની પૂજા, ઘરમા હમેશા મિષ્ટ અન્નપાન, તથા નિરતર
સાધુના સંગની નેવા (આ સર્વ ગૃહસ્થાશ્રમને વિશે હોય
છે, તેથી) તે ગૃહસ્થાશ્રમ ધ ય છે—એષ છે ૧

સાચો ગૃહસ્થ —

ગૃહસ્થસ્તુ દયાયુક્તો ધર્મમયાનુચિન્તયેત્ ।

પૌપ્યવર્ગાર્થસિદ્ધયર્થ, ન્યાયર્તાં ચ બુદ્ધિમાન્ ॥ ૨ ॥

પાગાગરસ્મૃતિ, અ૦ ૧૨ સ્લો૦ ૪૮

બુદ્ધિવાળો ગૃહસ્થ તેને કહેવો જોઈએ જે દયાવાળો હોય.

ધર્મનુ જ ચિતન કરતો હોય અને નોકરવર્ગની અથંમિદિ
માટે ખ્યાલ રાખતો હોય તથા ન્યાયપૂર્વક વર્તાવ કરનારો હોય

ગૃહસ્થનુ સુખઃ—

યદિ રામા યદિ ચ રમા, યદિ તનયો વિનયધોગુણોપેત' ।

તનયે તનયોત્પત્તિ, સુરપરનગરે કિમાધિક્યમ્ ? ॥ ૩ ॥

જે નારી ભાર્યા હોય, પુત્રકન ધન હોય, વિનય, બુદ્ધિ
અને શુદ્ધ કરીને સહિત એવો પુત્ર હોય, તથા પુત્રને પણ
પુત્રની ઉત્પત્તિ હોય—ઠોકરાને ઘેર ઠોકન હોય, તો શ્રેષ્ઠ
દેવના નગરમા—સ્વર્ગમા આનાથી બીજુ શુ અધિક છે ?
સ્વર્ગ કરતા પણ આ સુખ અધિક છે ૩

ગૃહસ્થની કર્મ —

દયા દાન ઢમો દેવપૂજા મક્તિર્ગુર્ગે સમા ।

સત્ય શૌચ તપોઽસ્તેય, ધર્મોઽય ગૃહમગ્નિનામ્ ॥ ૪ ॥

વિદ્યેઋગિયમ, ઉદ્યામ ૩, સ્ત્રા૦ ૧

દયા, દાન, ઇદ્રિયોનુ દમન, દેવપૂજા સુન્દરિ, દમ્ભા,
સત્ય, શૌચ—પવિત્રતા, તપ અને અવ્યયે આ મુર્ત ગૃહસ્થા
શ્રમીઓનો ધર્મ છે ૪

અર્હિસા મત્યચન, મર્મમૃતાનુકમ્પનમ્ ।

શમો દાન ચવાશક્તિ, ગર્હસ્થ્યો ગર્મ રચ્યત ॥ ૫ ॥

પરદારેન્નમમર્ગો ધર્મસ્ત્રીપરિગ્રામ્ ।

અદત્તાદાનનિરમો મધુમામચિત્તનમ્ ॥ ૬ ॥

एष पञ्चमिषो धर्मो बहुशास्त्र सुखोदय ।

देहिभिर्देहपरमै कर्त्तव्यो देहमन्त्र ॥ ७ ॥

અહિ સા-હિ માનો ત્યાગ, સત્ય વચન, સર્વે પ્રાણીઓ પર દયા, ઇન્દ્રિયનિગ્રહ અને યથાશક્તિ દાન એ ગૃહસ્થનો ધર્મ કહેવાય છે

પરશ્ચીનો ત્યાગ, પોતાનો સ્ત્રીનું સરખણુ, અદત્ત વસ્તુનો સર્વેષા ત્યાગ, મધુ-મર્ચિશ અને માસનો ત્યાગ આ પાંચ પ્રકારનો ધર્મ બહુ વિસ્તારવાળો અને મુખદાયક છે, માટે પોતાના દેહને ઉત્તમ માનનાર પ્રાણીઓએ દેહધી કરવા યોગ્ય ઉપયુક્ત ધર્મ અવશ્ય કરવો જોઈએ ૫, ૬, ૭

ગૃહસ્થના ગુણ—

गुरुभक्तो भृत्यपोषी, दयामाननय्यकर ।

नित्यजापी च होमी च, सत्यमादी जितेन्द्रिय ॥ ८ ॥

स्वदारे यस्य सन्तोष, परदारनिरर्तनम् ।

अपवाद न कुर्वीत, तस्य तीर्थफल गृह ॥ ९ ॥

परदारान् परद्रव्य, हरते यो दिने दिने ।

सर्गतीर्थाभिषेकेण, तस्य पाप न नश्यति ॥ १० ॥

વદ્ય્યાસસ્મૃતિ, અ° ૪, સ્કો° ૩, ૪, ૫

જે ગુરુજન પર ભક્તિવાળો હોય, આરકતુ પોષણ કરનાર હોય, દયાવાળો, ઈર્ષ્યા રહિત, નિત્ય જપ કરનાર, હોમ કરનાર, સત્યવાદી અને જિતેન્દ્રિય હોય, જેને પોતાની સ્ત્રીને વિશે સતોષ હોય, જે પરશ્ચીનો ત્યાગી હોય, અને જે દેહધની

નિદા કરતો ન હોય તેને ઘેર બેઠા જ તીર્થનું કૃણ મળે છે
જે માણસ પરચી અને પરધનનું હરણ કરતો હોય તેનું
પાપ સર્વ તીર્થના સ્નાનવડે પણ નાશ પામતું નથી ૮, ૯, ૧૦

દયા લજ્જા ક્ષમા શ્રદ્ધા, પ્રજ્ઞા ત્યાગ* કૃતજ્ઞતા ।

एते यस्य गुणाः मन्ति, गृहस्थो मुख्य उच्यते ॥ ११ ॥

વૃત્તસ્મૃતિ, અ० ૨ શ્લો० ૬૭

દયા, લજ્જા, ક્ષમા, શ્રદ્ધા, બુદ્ધિ, દાન અને કૃતજ્ઞતા—
કરેલા કાર્યની કદર આટલા ગુણો જેનામા હોય તે મુખ્ય-
ઉત્તમ ગૃહસ્થ કહેવાય ૮ ૧૧

[શ્રાવક]

શ્રાવકપણાનો મહિમા:—

जिनो देव, कृपा घमों गुरगो यत्र साधन* ।

શ્રાવકતાય કસ્તસ્મે, ન શ્લાષેતામિમૃદધી* ? ॥ ૧૨ ॥

યાગશાસ્ત્ર, પૃ० ૨૬૯, શ્લો० ૧૪૦ (પ્ર સ)

જે શ્રાવકપણામા તાગદ્રેષ રહિત જિનેશ્વર દેવ છે, દયા-
મૂળ ધર્મ છે અને ક્ષમાદિક દશ પ્રકારને ધારણ કરનારા
સાધુઓ શુરુ છે તે શ્રાવકપણાને કોણ સારી બુદ્ધિવાળો
ન વખાણે ? ૧૨

ચૌદ પ્રકારના શ્રાવક --

मृत-चालिणी-महिष-हस-शुक्स्वमाया

माजीर-कङ्क-मशकाज-जलूकतल्याः

સચ્છિદ્રદૃશ્ય-પશુ-સર્પ-ગિલોપમાના-

સ્ત્ર આપકા મુત્રિ ચતુર્દશધા ભવન્તિ ॥ ૧૩ ॥

મગ્ધ, ચાળણી, પાટો, હાસ અને પોપટની જેવા સ્વભાવવાળા, ગિલાટો કકપક્ષી, મચ્છર, બકરો અને જોની સરખા, તથા છિદ્ર સહિત ઘડો, પશુ, મર્ધ અને મત્સ્યની ઉપમાવાળા આ રીતે આ જગતમાં ચૌદ પ્રકારના આવકો હોય છે ૧૩

આવક ગોળનો અર્થ —

શ્રદ્ધાલુતા શ્રાતિ પદાર્થચિન્તનાત,

ધનાનિ પાત્રેષુ વપન્યનાસ્તત્ ॥

કિરત્યપુણ્યાનિ સુમાધુસેવના-

દત્તોઽપિ ત આપકમાદુરુત્તમા ॥ ૧૪ ॥

શ્રાદ્ધધિષ્ઠિ, પૃ. ૩૩, સ્કા. ૩૦ (આત્મા સ)

છવાહિકે પદાર્થોત્તુ ચિત્તવન કરવાથી શ્રદ્ધાને ઉત્પન્ન કરે છે, નિરતર સુખાત્રને વિષે ધનને વાવે છે-વાપરે છે અને ઉત્તમ સાધુઓની સેવા કરવાથી પાપક્રમનો નાશ કરે છે આ કારણથી પણ ઉત્તમ પુરુષો તેને આવક કહે છે (શ્રાતિમાથી શ્રા, વપતિમાથી વ અને કિરતિમાથી ન લઈને આવક શબ્દ બનાવ્યો છે) ૧૪

અવન્તિ યસ્ય પાપાનિ, પૂર્વમદ્વાન્યનેશ્વ ॥

આશ્રયશ્ચ પ્રતેર્નિય, આવક મોઽભિધીયત ॥ ૧૫ ॥

શ્રાદ્ધગુણવિવરણ, પૃ. ૧ સ્કા. ૧

જેના પૂર્વે જ ધાયેલા અનેક પ્રકારના પાપો મરે છે-
નાશ પામે છે અને જે નિરતર પ્રતોવડે વીંટાયેલો છે-મત
સહિત છે તે શ્રાવક કહેવાય છે ૧૫

શ્રાવક કર્તવ્ય—

પૂજાર્હતા ગુરોઃ સેવા, મર્વજ્ઞમમા શ્રુતિં ।

પાત્રે દાન સતા મદ્ધ , ફલ મનુજજન્મનઃ ॥ ૧૬ ॥

સૂક્તરત્નાવલી, પૃ૦ ૪૬, શ્લોક ૪૭, (આત્મા સ)

અરિહંતની પૂજા કરવી, ગુરુની સેવા કરવી, મવજ્ઞના
વચનનું શ્રવણ કરવું, પાત્રને વિષે દાન દેવું અને સત્પુરુ
ષનો સંગ કરવો આ સર્વ મનુષ્ય જન્મનું ફળ છે ૧૬

ગુરુશુભ્રૂપયા જન્મ, ચિત્ત સદ્ધ્યાનચિન્તયા ।

શ્રુત યમશમે યાતિ, ત્રિનિયોગ સ પુણ્યમાર્ ॥ ૧૭ ॥

તત્ત્વમૃત શ્લોક ૧૯

જેનો જન્મ ગુરુની સેવામાં ઉપયોગી થાય છે, જેનું
ચિત્ત શુભ મ્યાનમાં ઉપયોગી થાય છે અને જેનું જ્ઞાન યમ
અને શમતામાં ઉપયોગી થાય છે તે મનુષ્ય પુણ્યશાળી છે ૧૭

ત્રૈકાલ્ય જિનમન્દન પ્રતિદિન મદ્ધવસ્ય સમ્માનન,

સ્વાધ્યાયો ગુરુસેવન ચ ત્રિધિના દાન તથાઽઽવશ્યકમ્ ।

શક્ત્યા ચ વ્રતપાલન મરતપો જ્ઞાનમ્ય પાઠસ્તથા,

સેવ શ્રાવકપુદ્ગલસ્ય કથિતો ધર્મો જિનેન્દ્રાગમે ॥ ૧૮ ॥

અપદગતરક્ષિણો, પૃ૦ ૨૨૫, (ય, ત્રિ ગ)*

હમેશા ત્રણ કાળ જિનેન્દ્રનું વદન-પૂજન કરવું, અત્યુ

વિધે સધનુ મન્માન કરવુ, સ્વાધ્યાય (મન્ત્રાધ્યાય) કરવો, શુભની મેવા કરવી, વિધિપૂર્વક દાન દેવુ, તથા આવશ્યક (પ્રતિક્રમણ) કરવુ, શક્તિ પ્રમાણે મતનુ પાલન કરવુ, શ્રેષ્ઠ તપ કરવો, તથા જ્ઞાનનો પાઠ-નવુ જ્ઞાન જાણવુ આ સર્વ જિનેશ્વરના આગમમા ઉત્તમ શ્રાવકનો ધર્મ કહેવો છે ૧૮

નિદ્રાન્તે પરમેષ્ઠિમસ્મૃતિરયો દેવાર્ચનાઽવ્યાપૃતિઃ,

સાધુર્ય પ્રણતિ પ્રમાદગિરતિ મિદ્ધાન્તતત્ત્રયશ્ચતિ ।

મરમ્બોપકૃતિ શુચિવ્યગ્રહતિ મત્પાત્રદાને રતિ,

શ્રેયા નિમેલધમર્મનિરતિ સ્લાઘ્યા નરાણા સ્થિતિ ॥૧૯॥

મૂળમુક્તાવલી, પૃ૦ ૩ સ્કા૦ ૩૭ (૬ લા) *

નિદ્રાને મતે-ખાત કાળે ઉઠીને પચપરમેષ્ઠિનુ સ્મરણ કરવુ, ત્યારપછી જિનેશ્વર દેવની પૂજાનો વ્યાપાર કરવો, પછી સાધુને વદના કરવી, પ્રમાદનો ત્યાગ કરવો, સિદ્ધા તના તત્ત્વનુ શ્રવણ કરવુ, સર્વ પ્રાણીઓ ઉપર ઉપકાર કરવો, પવિત્ર (ન્યાયયુક્ત) વેપાર કરવો, સત્પાત્રને દાન આપવામા પ્રીતિ રાખી એવે મુપાત્રને દાન આપવુ, તથા કન્યાયુકારક નિર્મળ (નિર્દોષ) ધર્મકર્મમા તત્પર રહેવુ આવા પ્રકારની મનુષ્યોની સ્થિતિ વખાણવા લાયક છે શ્રાવકે શ્રુમેશા આ પ્રમાણે અનુક્રમે કરવાનુ છે ૧૯

કર્તવ્ય જિનમન્દન વિધિપરેર્હર્ષોલ્લમમાનમે,

સચાગ્નિરિશ્વપિતા પ્રતિદિન સેવ્યા સદા સાધન ।

શ્રોતવ્ય ચ દિને દિને જિનપ્તો મિથ્યાત્વનિર્નાશન,
દાનાદૌ પ્રતપાલને ચ સતત કાર્યા રતિઃ આપકેઃ ॥૨૦॥

ઉપદગતરક્ષિણી, પૃ ૨૩ (ય વિ પ્ર)

શાસ્ત્રમા કહેલ વિધિ પ્રમાણે વર્તવામા તત્પર અને
મનમા હુર્ધથી ઉત્લામ પામતા એવા આવકોએ હમેશા જિને
શ્વરનું વદન કરવું અર્થાત્ મનના હુર્ધપૂર્વક વિધિથી વદન
કરવું, ઉત્તમ ચારિત્રથી શોભતા સાધુઓની હમેશા સેવા
કરવી, હમેશા મિથ્યાત્વનો નાશ કરનાર જિનેશ્વરનું વચન
(શાસ્ત્ર) માલગણવું, તથા દાનાદિકમા અને પ્રત પાળવામા
નિરતર પ્રીતિ કરવી-ચત્ન કરવો ૨૦

નાસ્તે મુદ્દર્ષે ઉત્તિષ્ઠત્, પરમેષ્ઠિસ્તુતિ પઠન્ ।

કિંધર્મા કિંકુલશ્વાસ્મિ, કિંપ્રતોઽસ્મીતિ ચ સ્મરન્ ॥ ૨૧ ॥

યોગશાસ્ત્ર, પૃ૦ ૨૨૦, શ્લોક ૧૨૦ (પ્ર સ)

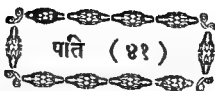
આવકે પ્રાત કાળમા પ્રાણ મુદ્દર્ષે એટલે ચાર ઘડી
રાત્રિ બાકી હોય તે વખતે પશ્ચપરમેષ્ઠીની સ્તુતિ કરતા
ઉભા થવું એટલે બાગીને તરત પશ્ચપરમેષ્ઠીનું સ્મરણ કરવું
પછી મારો કયો ધર્મ છે ? મારું કયું કુળ છે ? મારું શું
પ્રત છે ? તેનું સ્મરણ કરવું ૨૧

તતો ગુરુર્ણામમ્યર્ણે, પ્રતિપત્તિપુરસરમ્ ।

નિદધીત વિશુદ્ધાત્મા, પ્રત્યાર્યાન પ્રકાશનમ્ ॥ ૨૨ ॥

પ્રવૃત્તિ ન હોય, (૧૨) આવકના પ્રમાણમા ખચ કરનાર હોય, (૧૩) ધનને અનુસારે પહેરવેશ રાખે, (૧૪) આઠ પ્રકારના બુદ્ધિના ગુણે કરીને સહિત હોય, (૧૫) નિરતર ધર્મગુણ પ્રવણ કરતો હોય, (૧૬) અણર્થ થયું હોય તે વખતે ભોજનનો ત્યાગ કરે, (૧૭) સમય પ્રમાણે આત્માને હિતકારક ભોજન કરે, (૧૮) પત્સ્પર પીડા-બાધા ઉત્પન્ન ન થાય તેવી રીતે ધર્મ, અર્થ અને કામ એ ત્રણ વર્ગને પણ માધે, (૧૯) યોગ્યતા પ્રમાણે અને શક્તિ પ્રમાણે અતિથિને વિષે, (૨૦) માધુર્ય વિષે અને ફીન વગેરે જનને વિષે જાગ્રિત કરનાર હોય, (૨૧) કદી પણ કદાચક્રી હોય નહીં-ગુણોને વિષે જ પક્ષપાત કરનાર હોય, (૨૨) અયોગ્ય દેશ અને અયોગ્ય કાળને વિષે ચર્મા (આલવા)નો ત્યાગ કરે, (૨૩) પોતાના અને પરના બળ અને અબળને જાણનાર હોય, (૨૪) સારા આચારમા વતનાર અને જ્ઞાનવડે ભોટા એવા સાધર્મીઓની પૂજા કરનાર હોય, (૨૫) કુટુંબ તથા સેવકવર્ગનું પોષણ કરનાર હોય, (૨૬) દીર્ઘદર્શી એટલે લવિધ્યમા શુ ધરી તેને વિચાર કરનાર હોય, (૨૭) વિશેષજ્ઞ એટલે કૃત્ય, અકૃત્ય, પોતાના અને પર વગેરેના તક્ષવતને જાણનાર હોય, (૨૮) કરેલા કાર્યને જાણનાર હોય, (૨૯) લોકને પ્રિય હોય, (૩૦) લક્ષ્મી વાળો, (૩૧) કથાવાળો, (૩૨) શાત સ્વભાવવાળો અને (૩૩) પરોપકાર કરવામા તત્પર હોય, (૩૪) (ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, રાગ અને દ્વેષ એ) છ આઠ્ય તર શત્રુઓના સમૂહનો નાશ કરવામા તત્પર હોય તથા (૩૫) છ દ્રિયોના સમૂહને વશ કરનાર હોય એવો શ્રાવક ગૃહસ્થધર્મ અગીકર કરવાને લાયક છે ૨૪, ૨૫, ૨૬, ૨૭, ૨૮, ૨૯, ૩૦, ૩૧, ૩૨, ૩૩

પતિ-મહિમા:—

પતિર્ભાર્યાપરો ધર્મઃ, પતિરેવ હિ દૈવતમ્ ।

પતિરેવ પરો બ્રહ્મ, પતિરેવ પરા ગતિઃ ॥ ૧ ॥

इतिहाससमुच्चय, अ० ६, श्लो० २६

નારીને પોતાનો પતિ જ શ્રદ્ધા ધર્મ છે, પતિ જ દૈવત-
રૂપ છે, પતિ જ ઉત્તમ બ્રહ્મ (સગાસગાંધી) છે અને પતિ
જ ઉત્તમ ગતિ છે ૧

પતિના ગુણ:—

કુલ ચ શીલ ચ સનાયતા ચ,
વિત્ત ચ વિદ્યા ચ ગુરુરુપચ્ચ ।

एतान् गुणान् सप्त निरीक्ष्य देया,
ततः पर भाग्यवशा हि कन्या ॥ २ ॥

धर्मकल्पद्रुम पृ० ५२, श्लो० १० (प्र स)*

સારુ કુળ, સારુ શીલ (સદાચાર), નાથસહિતપણું
(પિતા વગેરે હોય તેવાપણું), ધન, વિદ્યા, ગરીર અને
ઉમ્મર આ સાત ગુણો વરને વિષે ભેદને કન્યા આપવી
ત્યારપછી કન્યા પોતાના ભાગ્યને આધીન છે (એટલે કે
સાત ગુણો ભેદને આપ્યા હતા પાછળથી કન્યા દુખી

તેમા કન્યાના પિતાદિકનો દોષ નથી કન્યાના ભાગ્યનો દોષ
છે એમ જાણવું) ૨

વપુરંશો વયો રિત્ત, વિદ્યાવિધિરિદગ્ધતા ।

વિરેકો વિનયથેતિ, રે સપ્ત ગુણા અમી ॥ ૩ ॥

સારું શરીર, ઉત્તમ વય, સુવાન વય, ધન, વિદ્યાની
વિધિમા અતુરાઈ (અથવા વિદ્યામા અને કાય કરવામા
અતુરાઈ), વિરેક અને વિનય આ માત્ર ગુણો વરને વિષે
જોવા જોઈએ (અથવા વર એટલે ઉત્તમ પુરુષને વિષે આ સાત
ગુણ રહેલા હોય છે એવો પણ સામાન્ય અર્થ થઈ શકે છે) ૩

પાતિસેવા-રૂળ —

ન પ્રતેર્નોપયામૈશ્વ, ધર્મણ મિરિષેન ચ ।

નારી સર્ગમપ્રાપ્નોતિ, પ્રાપ્નોતિ પતિપૂજનાત્ ॥ ૪ ॥

ગદ્યસ્મૃતિ, અં ૬, શ્લોક ૮

ત્રીજો પ્રત કરવાથી, ઉપવાસોવડે કે વિવિધ પ્રકારની
ધર્મક્રિયાવડે સ્વર્ગને પામતી નથી, માત્ર એક પતિની
સેવા કરવાથી સ્વર્ગને પામે છે (અહીં પ્રત એટલે યમ-
નિયમ જાણવા) ૪

ન સા માર્યેતિ વક્તવ્યા, યસ્યા મર્તા ન તુષ્યતિ ।

તુષ્ટે મર્તરિ નારીણા, સન્તુષ્ટા સર્વદેવતા ॥ ૫ ॥

હિતોપદેશ, મિત્રલાભ, શ્લોક ૧૦૭

જે સ્ત્રીને પતિ (તેનાથી) પ્રસન્ન ન થતો હોય તે
પ્રત્ની ન કહેવી, કેમકે જે પતિ પ્રસન્ન થાય તો (તે
ઉપર) બધા દેવતા તુષ્ટમાન થયા સમજવા ૫

પત્ની (૪૨)

પત્ની-મહિમા:—

નાસ્તિ માર્યાસમો ઝન્ધુર્નાસ્તિ માર્યામમઃ મત્તા ।

નાસ્તિ માર્યામમ લોકે, નરસ્યાર્ત્તસ્ય મૈપજમ્ ॥ ૧ ॥

ઇતિહાસસમુચ્ચય, અ૦૮, શ્લોક ૩૪

આ જગતમા પીડા પામતા પુરુષને ભાર્યા સમાન બીજો કોઈ બાધુ નથી, ભાર્યા સમાન બીજો કોઈ મિત્ર નથી અને ભાર્યા સમાન બીજો કોઈ ઔષધ નથી ૧

વિના પ્રિયા કો ગૃહમાગતાના, પ્રાધ્વર્ણકાના મુનિમત્તમાનામ્ ।

કરોતિ પૂજાપ્રતિપત્તિમન્ય., કયન્ત્ર શોભા લભતે મનુષ્ય ? ॥૨॥

કર્ત્તવ્યસુવાધિકા, "વાચ"યાન ૭, પૃષ્ઠ ૨૧૩ (આત્મા સ)

પોતાને ઘેર અતિથિરૂપે આવેલા ઉત્તમ મુનિઓની પૂજાને તથા મત્કારને સ્ત્રી વિના બીજો કોણ કરે ? અને પુરુષ પણ તેના વિના શી રીતે શોભા પામે ? (માટે ગૃહસ્થીઓને આવા ધાર્મિક કાર્યો માટે સ્ત્રીની આવશ્યકતા છે) ૨

પત્નીના ગુણ —

પુત્રસુ* પાકકુશલા, પવિત્રા ચ પતિવ્રતા ।

પદ્માક્ષી પશ્ચપૈર્નારી, મુનિ સયાતિ ગોરવમ્ ॥ ૩ ॥

પુત્રને પ્રસવનારી, પાકમા કુશળ-રસોઈમા નિપુણ, પવિત્ર

આચરણવાળી, પતિવ્રતા અને પદ્માક્ષી-કમળ જેવા નેત્ર
વાળી આ પાત્ર પકારવડે સી પૃથ્વી પર ગૌરવપદ્મ પામે છે ૩

કાર્યેષુ મત્રી કરણેષુ દામી,

ભોજ્યેષુ માતા શ્યનેષુ રમ્મા ।

ધર્માનુકૂળા ક્ષમયા ધરિત્રી,

માયાં ચ પાદ્ગુણ્યતીહ દુર્લભા ॥ ૪ ॥

મોતી મમકાન્તમા મત્રી જેવી, કામકાન્ત કરવામા દાસી
જેવી, ભોજન કરાવવામા માતા જેવી, શયનને વિષે રાણા
અસર જેવી, ધર્મકાર્યમા અનુકૂળતા વાળા અને ક્ષમાને વિષે
પૃથ્વી જેવી આ છ ગુણુવાળી ભાર્યા પ્રાપ્ત થવી દુર્લભ છે ૪

અનુકૂળા ત્રિમલાર્જ્જી કુલના કુશલા સુશીલમમ્પન્નામ્ ।

પશ્ચલકારા માર્યાં, પુરુષ પુણ્યોદયાલ્લભતે ॥ ૫ ॥

અનુકૂળ આચરણ કરનારી, નિર્ગળ અગવાળી, ઉત્તમ
કુળમા જન્મેલી, કુશળતાવાળી અને ઉત્તમ શીલવાળી આવા
પાત્ર લકારવાળી ભાર્યાને પુણ્યના ઉચ્ચથી જ પુરુષ પામે છે ૫
પત્ની-ધર્મ —

અમ્યુત્થાનમુપાગતે મૃદપતૌ તદ્વાપણે નમ્રતા,

તત્પાદાર્પિતદષ્ટિરાસનગિધૌ તસ્યોપચર્યાં સ્વયમ્ ।

મૃત્તે મર્તેરિ મોનન પ્રકુરુત મુક્તે શયીત પ્રિયા,

, પ્રાત્ન પુત્રિ! નિવેન્તિતા કુલગૃહસિદ્ધાન્તધર્મા અમી ॥ ૬ ॥

ધર્મપદ્મ, પૃષ્ઠ ૭૬, સ્કાન્ ૪૦૦ (પ્ર સ)

હે પુત્રી ! જ્યારે ઘરઘણી-પતિ-ઘેર આવે ત્યારે ઉભા થવું, તે કાંઈ બોલે તે નમ્રતાથી માલણી અંગીકાર કરવું, તેના પાદ ઉપર દ્વિ રાખવી, તેને બેઠવા માટે પોતે જ આસન આપી સેવા કરવી, તે ભર્તાર લોજન કરી રહે ત્યાર પછી પોતે લોજન કરવું અને તે સૂઈ જાય ત્યાંપછી પોતે સૂવું, આ પ્રમાણે કુળવધૂના ધર્મો સિદ્ધાંતમા કહેલા છે ૬

પત્ની સાચો સહકારી —

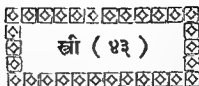
વર્મકામાર્થકાર્યેષુ, માર્યા પુમઃ મહાયિની ।

વિદેશગમને ચાસ્ય, મન વિશ્વાસકારિણી ॥ ૭ ॥

इतिहामस्तमुच्चय, अ० ८ श्लो० ३३

પુરુષને ધમ, અર્થ અને કામના કાર્યો માધવામા સ્ત્રી જ સહાયભૂત છે, અને પરદેશગમનમા તે પુરુષને તે સ્ત્રી જ વિશ્વાસપાત્ર છે ૭

શ્રી મહિમા —

અસ્મિન્નમારે મમારે, સાર સારજ્જલોચના ।

યત્કૃષ્ણિપ્રમત્તા ણ્ત, વસ્તુપાલ ! મત્તાદૃશા ॥ ૧ ॥

અમરચન્દ્રસુરિ

આ અસાર મસારમા મુગ સમાન નેત્રવાળી-શ્રી
સારભૂત છે, કેમકે હે વસ્તુપાળ ! જે ઠી કૃષ્ણધી આ તમારી
જેવા મહાપુરુષો ઉત્પન્ન થાય છે ૧

અમારં સત્ત્વ સમારે, સાર સારજ્જલોચના ।

કૃતિ સચ્ચિન્ત્ય વે શમ્ભુર્ધાજ્ઞે પાર્શ્વે દર્શૌ ॥ ૨ ॥

યાગગામિણ, શ્લોક ૩૧

આ અસાર સસારમા જરણના જેવા નેત્રવાળી શ્રી જ
સારભૂત છે, એમ વિચારીને મહાદેવે પોતાના અર્ધ અગમ
પાર્વતીને ધારણ કરી છે ૨

નિત્ય સ્નાતા સુગન્ધા ચ, નિત્ય ચ પ્રિયગાદિની ।

અલ્પશુદ્ધ મિત્રવત્રી ચ, દેવતા સા ન માનુષી ॥ ૩ ॥

હમેશા ન્હાયેલી, સુગંધ શરીરવાળી, નિરંતર પ્રિય વચન
બોલનારી, અલ્પ લોજન કરનારી અને પરિમિત (કામ
જેટલું જ) બોલનારી આવી શ્રી માનુષી નથી, પણ તે
દેવીરૂપ જ છે ૩

સારી સ્ત્રીના લક્ષણ —

પીનોરુ પીનગણ્ડા લઘુમમદયના પદ્મનેપાન્તગ્ત્વા,
 નિમ્બોષ્ટી તુલ્લનામા ગન્ધાતિગમના દક્ષિણાવર્તનામિ ।
 સ્નિગ્ધાદ્ગ્રી વૃત્તવક્રા પૃથુમૃદુજવના મુચ્ચરા ચાન્કેશા,
 મર્તાતસ્યા ક્ષિતીજો મયતિ ચ મુમગા પુત્રમાતા ચ નારી ॥૪॥
 ધર્મકચદ્રમ, પૃ ૫૦ શ્લોક ૮૦ (પ્ર સ)

જેના સાથળ ભઠા હોય, જેના ગડથળ પુષ્પ હોય,
 જેને ઝીલ્લા અને મરખા દાત હોય, જેના નેત્ર કમળ જેવા
 હોય અને નેત્રના ખૂણા રાતા હોય, જેના ઓટા બિળ જેવા
 રાતા હોય, જેનું નાક ઉચું હોય, જેની ચાક્ષ દાવી જેવી
 હોય, જેની નાભિ દક્ષિણ આવર્તવાળી હોય, જેનું શરીર
 ચીકાગવાળું હોય, જેનું મુખ ગોળ હોય, જેનું વધન મોટું
 અને કોમળ હોય, જેનો સ્વર મધુર હોય અને જેના કંથ
 સુદર હોય તેવી સ્ત્રીનો ભર્તા રાજ થાય, અને તે સૌભાગ્ય
 વાળી થાય તથા તે પુત્રની માતા થાય ॥

સ્ત્રીના ગુણ.—

શીલ માર્દનમાર્જનઃ કુશલતા નિર્ભામતા ચ ત્રપા,
 વાત્સલ્ય સ્વપરાતિથિપ્રમૃતિક્ર શ્રેષ્ઠ પરાપર્જનમ્ ।
 ઔચિત્ય શ્વશુરૌઋસિ સ્થિરમનાસ્તૃપ્ણાન્ઠાદન,
 સ્ત્રીના મષ્ટનમીદૃશો ગુણાણ શેષં તુ મારાત્મકમ્ ॥ ૫ ॥

ધર્મકચદ્રમ, પૃ ૯૪, શ્લોક ૨. ( )

શીત, મૃદુતા, સરળતા, કુશળતા, લોભરહિતપણું,
લજ્જા, પોતાના, પર અને અનિયંત્રિત વિષે વત્સલતા, ચાકર,
વર્ગને વિષે શ્રદ્ધ પરીકરણ, ઉચિતપણું, સસરાના ઘરને વિષે
મનની સ્થિરતા અને તેમના હોય તો આચ્છાદન આ મર્વ
ગુણો સમૂહ જીઓના અલકારરૂપ છે, બાકીના મુખવાં
કતા અલકારો તે બારમૂલ છે ૫

ગામ્ભીર્ય ધૈર્યમૌદાયં, ચતુરત્વ વિલાંભતા ।

મર્જમહત્વ માધુર્યમાવન સુરિયા ગુણા ॥ ૬ ॥

ધમક્યદ્રુમ પદ્ય ૧, ૪૪૦ ૮૧

ગંભીરતા, ધીરતા, ઉદારતા, ચતુરતા, લોભરહિતપણું,
બધુ સહનકરવાપણું, મધુરતા અને મરજતા એ સારી
જીઓના ગુણો છે ૬

શ્રીના બત્રીરા ગુણ —

સુરુપા સુમગા શાન્તા, સુયેષા હિ સુનેત્રકા ।

સુગન્ધધાસમૃદ્ દક્ષા, નિશિષ્ઠા ચ સુસાધ્રયા ॥ ૭ ॥

નાતિમાના નાતિનમ્રા, મધુરાશ્મભાષિણી ।

સજ્જા રમિકા ગીતનૃયા વાયકોનિદા ॥ ૮ ॥

સુસરાડ્ઝોમિ(મિ)ત્રી પાનસ્ત્રી ધૃત્વાનતા પુન ।

પ્રેમયતો સ્કીતિમતી, પતિમક્તા વિનીતકા ॥ ૯ ॥

સત્યમાક્ સુમતોદારા, સમન્તોષા ચ ધાર્મિકી ।

દોષાચ્છાદનકા શાન્તિયુક્તા સ્ત્રિયા ગુણા અમી ॥ ૧૦ ॥

ધમક્યદ્રુમ, પૃ ૧ ૪૪૦ ૭૭, ૭૮, ૭૯ ૮૦

શ્રીના બત્રીરા ગુણ આ પ્રમાણે છે—સાર ૩૫ ૧, સાર

જાગ્ય ૨, શાત સ્વભાવ ૩, સારો વેષ ૪, સારા નેત્ર ૫, સુગંધી શ્વાસ ૬, ડહાપણ ૭, વિગેષ પ્રકાશના ગુણ ૮, મુખે રહેવું ૯, શરીર અતિ મોટું ન હોય ૧૦, અતિ નાનું પણ ન હોય ૧૧, મધુર શબ્દ હોય ૧૨, લજ્જા સહિત હોય ૧૩, રસિક હોય ૧૪, ગીતમાં નિપુણ હોય ૧૫, નૃત્ય જાણતી હોય ૧૬, વાજિત્ર વગાડવામાં હુશિયાર હોય ૧૭, મારા સ્વરવાળી હોય ૧૮, લોભ રહિત હોય (અથવા શરીર ઉપર લોભ એટલે વાળ ન હોય) ૧૯, પુષ્ટ સ્તનવાળી હોય ૨૦, ગોળ મુખવાળી હોય ૨૧, પ્રેમવાળી હોય ૨૨, તીક્ષ્ણ બુદ્ધિવાળી હોય ૨૩, પતિને વિશે લક્ષિતવાળી હોય ૨૪, વિનય વાળી હોય ૨૫, સત્ય વચન બોલનારી હોય ૨૬, સારું મત ધારણ કરનારી હોય ૨૭, ઉંચાર દિલની હોય ૨૮, સતોષ વાળી હોય ૨૯, ધર્મિંદ્ર હોય ૩૦, દોષને ઠાકનારી હોય ૩૧ અને ક્રમા ગુણ સહિત હોય ૩૨ ૭ ૮, ૯, ૧૦

શ્રીના સોળ દોષ:—

શુષ્કાક્ષી કૂપગણ્ડા પ્રનિરલદશના શ્યામતાલ્મોષ્ટજિહ્વા,
પિદ્ધાક્ષી વવ્રનામા સ્વરપરુપનચા વ્રામના ચાતિદીર્ઘા ।

શ્યામાક્ષી સન્નતમ્રઃકુચયુગપિપ્પા રોમજઘ્વાઽતિકેશી,
સા નારી વર્ણનીયા ઘનસુતરહિતા પોડશાલક્ષણાઢ્યા ॥૧૧॥

ઘમરૂપદ્રુમ, પૃ૦ ૫૨, શ્લોક ૮૧ (પ્ર સ)

જે શ્રીનું શરીર સુકું હોય, જેના ગડચબામાં ખાડા હોય, જેના દાંત ખૂટા ખૂટા હોય, જેનું તાળવું, હોઠ અને છાત્ર શ્યામ હોય, જેના નેત્ર પીળા હોય, જેની નાસિકા વાકી હોય, જેના નખ કઠણ અને ઘરસટ હોય, જે અતિ

નીચી હોય, જે અતિ જી ચી-લાળી હોય, જેનું શરીર કાળું
હોય, જેની બ્રહ્મદિ નમેવી હોય, જેના જે રતનો સરખા ન
હોય, જેના સાથળમા વાળ હોય, જેના શરીરે ઘણા કેશ હોય
અથવા મરતકે પર ઘણા મોટા કેશ હોય આવા સોળ કુલ
શણવાળી સ્ત્રી ધન અને પુત્ર રહિત થાય છે તેથી તેવી સ્ત્રી
વર્જવા લાયક છે-તેવી સ્ત્રી સાથે વિવાહ કરવો નહીં ૧૧

સ્ત્રીના સોળ શણગાર —

આદો મજ્જનચિઘ્ઘારતિલક નેત્રાઞ્જન કુણ્ડલ,

નાસામોત્તિકપુષ્પમાલભરણ ક્ષઙ્કારઠ્ઠનૂપુરમ્ ।

અન્ને ચન્દનકઞ્ચુકીકુચમણિબુદ્ધાપલી ઘણ્ડિકા,

તામ્બૂલ કરકઙ્કળ નિગદિતા શૃંગ્ગારકા' પોદશ । ૧૨॥

જનકજન, શ્લોક ૪૮

પ્રથમ સ્નાન કરવું, પછી વસ્ત્ર પહેરવા, હાર પહે
રવો, કપાળે તિલકે કરવું, નેત્રમા અજન આજવું, કાને
કુડલ પહેરવા, નાકે મોતીની વાળી પહેરવી, હૃદયમા પુષ્પની
માળા ધારણ કરવી, ખજે જમગર કરતા આજર પહેરવા, શરીર
પર અદન લગાડવું, કાચળી પહેરવી, તેના પર કુચમણિ પહે
રવી-રાખવી, કેઠે કુદ્રાવલી-કંઠોરો પહેરવો, ઘટિકા પહેરવી,
તામ્બૂલ ખાવું, તથા હાથે કંકણ પહેરવા આ પ્રમાણે સ્ત્રીઓને
સોળ શણગાર હોય છે ૧૨

સ્ત્રી-ચરિત્રની અગમ્યતા—

ન સા વલા ન તુજ્ઞાનં, ન સા બુદ્ધિર્ન તદ્વલમ્ ।

જ્ઞાયતે યદ્વશાલ્લોકે, ચરિત્ર ચલચલુપામ્ ॥ ૧૩ ॥

ઉપદેશપ્રાસાદ (માધાત્તર) માંગ ૨ પૃષ્ઠ ૧૭ (પ્ર સ)

આ જગતમા તેની કોઈ કળા નથી, તેવું કોઈ જ્ઞાન નથી,
તેવી કોઈ બુદ્ધિ નથી અને તેવું કોઈ બળ નથી કે જેના
વશથી ચપળ નેત્રવાળી સ્ત્રીઓનું ચરિત્ર બાળી શકાય ૧૩
વિધવા સ્ત્રીને ત્યાજ્ય.—

कुङ्कुम कज्जल कामः, कुसुम कङ्कणं तथा ।

गते भर्तरि नारीणा, ककारा पञ्च दुर्लभाः ॥ १४ ॥

કુકુ, કાજળ, કામ કુસુમ અને કકણ આ પાંચ કકાર
સ્ત્રીઓને પતિના મરણ પછી દુલભ છે—તજવા યોગ્ય છે
(અર્થાત્ વિધવા સ્ત્રીને કકુતુ તિલક, નેત્રમા કાજળ, મંથુન,
પુષ્પની માળા અને હાથમા કકણ (ચુડી) આ પાંચ વસ્તુઓ
તજવાની છે) ૧૪

સાસરે જતી સ્ત્રીને શીખામણ:—

निर्व्याजा दयिते ननादृषु नता श्वश्रूषु भक्ता मघे,

स्निग्धा मधुषु उत्सला परिजने स्मरग सपत्नीप्त्रपि ।

पत्युर्मित्रजने त्रिनर्मनचना दृष्टा च तद्द्वेषिषુ,

स्त्रीणा सजनन तदद्भुतमिद वीतौषधं भर्तृषુ ॥ १५ ॥

घर्मकल्पद्रुम पृ० ' ૪, શ્રગ૦ ' ૭, (પ્ર સ)

હે પુત્રી ! તું પતિને વિષે કપટ રહિત થજે, નણુ દોની પામે
નમ્ર થજે, સાસુઓને વિષે બક્ષિતવાળી થજે, સગાસગાધીને
વિષે રનેહવાળી થજે, પરિવારને વહાલી થજે, શોકોને વિષે
પ્રસન્ન રહેજે, પતિના મિત્રોની પાસે હાસીના વચન બોલજે,
અને પતિના શત્રુઓ ઉપર ક્રોધવાળી થજે આ સર્વ પતિને
વિષે સ્ત્રીઓનું ઔષધ વિનાનું અદ્ભુત વશીકરણ છે ૧૫

સતી (૪૪)

સતીનું લક્ષણ —

પદન્યાસો ગેદાઢહિરદ્વિફળારોપણમમો

નિનાગામાદન્યઙ્ગનમપરદ્વીપતુલિતમ્ ।

વચો લોકાલમ્ય કૃપણધનતુલ્ય મૃગદન્ત્,

પુમાનન્ય. કાન્તાદિધુરિન ચતુર્થીમમુદિત ॥ ૧ ॥

મૃગના સરખી દુગ્ધિવાળી પતિવ્રતા સ્ત્રીને પોતાના ધરની બહાર જે પગ મૂકેવો તે સપની રૂઝા ઉપર પગ મૂકવા જેવો છે, પોતાના ધરથી બીજે ઘેર જવું તે ખીજા દ્વીપમાં જવા તુલ્ય છે, તેણીનું વચન કૃપણ (લોખી)ના ધનની જેમ ખીજા લોક મેળવી શકતા નથી, અને પોતાના પતિ મિથ્યા અન્ય પુરુષ શુક્રવ પક્ષની ચોથના ઉગેલા ચંદ્ર જેવો છે (ચોથનો ચંદ્ર જોનાર અશુભ ફળને પામે છે તેથી તે જોવા લાયક નથી) ૧

પદગુ મૂઠ ચ કુન્જ ચ, કુટાઙ્ગ વ્યાધિપીડિતમ્ ।

આપ્ત્સુ ચ ગર્વ નાર્થ, ન ત્યજેત સા મહાસતી ॥ ૨ ॥

સાચિત્રીનાટક, અક્ષ ૪, સ્કો ૨૭

લગડો, મુગો, કુળડો, કાદીયો, રાગપીડિત કે આપત્તિને પામેલો હોય તો પશુ પતિને જે ન તજે તે જ મહાસતી છે ૨

સતી મહિમા:—

પતિકાર્યરતા નિત્ય, મર્તુશ્ચિત્તાનુવર્તિની ।

યસ્યેદશી મરેદ્ માર્યા, સ્વર્ગમ્તસ્ય ત્વિહં દિ ॥ ૩ ॥

માધિત્રીનાટક, અક્ષો ૨૯

પતિના હૃદયને અનુસરનારી અને તેના જ કાર્યમાં તત્વીત રહેનારી એવી જેને બાર્યા હોય તેને આ લોકમાં જ સ્વર્ગ છે ૩

સતી પરપુરુષપાયાગી —

ऐश्वर्यराजराजोऽपि, रूपमीनधज्जोऽपि च ।

સીતયા રાજન ક્વ, ત્યાજ્યો નાર્યા નર પર ॥ ૪ ॥

મતી મીતાએ જેમ ઐશ્વર્યમાં રાજરાજેશ્વર જેવા અને રૂપમાં કામદેવ સમાન એવા પણ રાવણનો ત્યાગ કર્યો હતો, એ જ પ્રમાણે સતીએ પરપુરુષનો ત્યાગ કરવો જોઈએ ૪

સતીનું કર્તવ્ય—

स्नाध्यायाध्ययनं जिनेन्द्रमहनं शुश्रूषणं सत्पतेः,

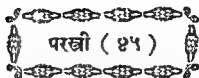
પાત્રે દાનમિધિસ્તપોઽપ્યનુપમ સાધર્મિકે ચન્ધુધી. ।

મરેગાધિગમો મનઃ શમમય સત્ત્વેષુ નિત્ય કૃપા,

પ્રાયેણોત્તમધર્મકર્મ તદિદ સ્ત્રીણા સતીના મરેત ॥ ૫ ॥

ધર્મસ્તપદ્રુમ, પૃ ૫૦ અક્ષો ૨૮ (પ્ર સ)

સ્નાધ્યાયનું શણુક, જિનેન્દ્રની પૂજા, સારા પતિની સેવા, સુપાત્રને વિષે દાન, ઉત્તમ તપ, સાધર્મિક જનને વિષે બધું-બુદ્ધિ, શ્રવણની પ્રાપ્તિ, શમતામય મન અને નિરતર પ્રાણીઓને વિષે દયા આ સર્વ ઉત્તમ ધર્મકાર્ય પ્રાયે કરીને સતી સતીઓને હોય છે ૫

परस्त्री निहा—

स्वपतिं या परित्यज्य, निस्त्रपापपतिं भजेत् ।

तस्या क्षणिकचित्ताया, मिश्रम् कौञ्च्ययोपिति ॥ १ ॥

योगशास्त्र प्रकाश ० श्लो० ९४

जे निलज्ज स्त्री पोत्ताना पतिने भूद्धी अन्य पति-
आशक्तने सेवे छे, तेथी क्षणिक चित्तवाणी परस्त्रीने विश्वास
शे ? अर्थात् परस्त्रीने विश्वास न ज् शक्यवे १

इन्द्रधनुः कराऽस्पृक्तं च, न वशं परतो यथा ।

तथा दुर्गाद्यमेव स्मात्, परस्त्रीहृदयं सदा ॥ २ ॥

हिक्कुलप्रकरण, परस्त्रीप्रवृत्ति श्लो० ३

जेभ धद्रधनुषने हाथथी स्पर्श कशतो नथी तथा पव
नने वश करी शकतो नथी तेभ परस्त्रीतु मन पवु छु भेशा
गळी शकतु नथी २

प्राणमन्देहजननं, परम वैरकारणम् ।

लोकद्वयविरुद्धं च, परस्त्रीगमनं त्यजेत् ॥ ३ ॥

योगशास्त्र, प्रकाश २, श्लो० ९६

प्राणनाशना स शयने उत्पन्न करनार, अतिशय शत्रुतातु
ठाशु अने आ ॥ १ ॥ परस्त्रीक जेभ गनने लोकथी
विरुद्ध जेव

ઉદર્કમૃતિમિન્હદિઃ, સદ્ધિઃ સ્વત્તુ ન દશ્યતે ।

ચતુર્થાચન્દ્રલેખેન, પરસ્ત્રીમાલપટ્ટિકા ॥ ૪ ॥

યોગનાસિષ્ઠ અ° ૧૬, શ્લો° ૧૪

લવિષ્યમા આગાદીને ઇન્દ્રનાર સત્પુરુષો શુક્લ પક્ષના
ચોથના ચંદ્રની જેમ પરસ્ત્રીના કપાળરૂપી પટ્ટિકા ને જોતા જ
નથી (ચોથનો ચંદ્ર જોવાથી અશુભ પરિણામ આવે છે) ✓

પરસ્ત્રી . પનોતી :—

લોકે દુર્ગ્રહતા રયાતા, યા માર્ગમપ્તવાર્ષિકી ।

પરસ્ત્રી સૈન વિજેયા, યતઃ પ્રાપ્નોતિ ચાપદમ્ ॥ ૫ ॥

દિગ્ગુલપ્રસ્થરણ, પરસ્ત્રાપ્રક્રમ, શ્લો° ૪

દુનિયામા જે સાધસાત વરમની પનોતી પ્રખ્યાત છે તે
આ પરસ્ત્રીને જ લાગુ પડે, કેમકે તેથી દુઃખ મળે છે ✓

પરસ્ત્રી ગમનતુ કંડવુ કંઠા—

પૃથ્વમિન્દ્રિયચ્છેદ, વીર્યાગ્રહાફલ સુધી . ।

મયેતસ્મદારસન્તુષ્ટોઽન્યદારાન્ વા વિવર્જયેત્ ॥ ૬ ॥

ત્રિપદિ, પર્વ ૧, સર્ગ ૩, શ્લો° ૩૩

અપ્રદા—મૈથુન સેવનારને નપુસકપણ પ્રાપ્ત થાય છે તથા
તેની શુભ ઇદ્રિયોનો છેદ થાય છે, આવું અપ્રદાનું કૃષ્ણ જોઇને
ખુદ્ધિમાન માણસે પોતાની સ્ત્રીથી જ સંતોષ રાખવો અથવા
તેમ ન બની શકે તો પરસ્ત્રીનો અવશ્ય ત્યાગ કરવો જોઇએ ✓

પરસ્ત્રી-યાગ ઉપદેશ:-

નામક્ત્યા સેવનીયા દિ, સદારા અપ્યુપામકે ।

આકલ મર્મપાપાના, કિં પુનઃ પરયોપિત । ૧૩ ॥

યાગશાસ્ત્ર, પ્રકાશ ૨, શ્લોક ૧૩

ધ્રાવકાએ પોતાની સ્ત્રીને પણ આસક્તિપૂર્વક સેવવી ન જોઈએ, તો પછી સર્વ પાપોની ખાણ સમાન પરસ્ત્રી માટે તો શુ કહેવું ? અર્થાત્ પરસ્ત્રી ન જ સેવવી ૧૩

સદારરક્ષણે યત્ન, ત્રિદધાનો નિરન્તરમ્ ।

જાનન્નપિ જનો દુ રુ, પરદારાન્ કથ ત્રજેત્ ? ॥ ૧૪ ॥

યાગશાસ્ત્ર, પ્રકાશ ૨, શ્લોક ૧૮

(પોતાની સ્ત્રી સાથે કોઈ ખરાબ આચરણ કરે તો પોતાને કેટલું દુઃખ થાય ? એવી જ રીતે પોતાની માફક પારસી સ્ત્રીના પતિને પણ દુઃખ થાય જ ને ? એ પ્રમાણે) બાબુનો છનો અને સ્વસ્ત્રીના રક્ષણ માટે નિરન્તર યત્ન કરતો છતો કાઢ્યો માણસ પરસ્ત્રી પાને કેમ બાપ ? ૧૪

મીરોરાહુલચિત્તસ્ય, દુઃસ્થિતસ્ય પશ્ચિયામ્ ।

રતિર્ન યુજ્યતે કર્તુમુપશૂનં પશોરિવ ॥ ૧૫ ॥

યોગશાસ્ત્ર પ્રકાશ ૨ શ્લોક ૧૫

કસાઈખાના પાસે વધ કરવાને આજુબા પશુની માફક, પરસ્ત્રીમા આસક્ત પુરુષને અન્ય તરફથી લાય હોય છે, તેનું ચિત્ત આકુળ-આકુળ હોય છે અને ગમે તેવી જમીન ઉપર

પડ્યા રહેણુ વગેરે સ કટો બોગવવા પટે છે, માટે ઉત્તમ પુરુષે પરશ્વીમા રતિ કરવી યુક્ત નથી. ૧૫

પરશ્વીત્યાગ કૃળા—

મનસાઽપિ પરેષા યઃ, ક્લત્રાણિ ન સેવતે ।

સ હિ લોકદ્વયે દેવ !, તેન વૈ સા ઘગ ધૃતા ॥ ૧૬ ॥

કુમારપાલપ્રવચ્ચ, પન ૮૪ (આત્મા સ)

હે મહારાજ ! જે મનુષ્ય મનથી પણ પરશ્વીને સેવતો નથી તે જ ખરેખર આ લોક અને પરલોક એમ બન્ને લોકમાં ધન્ય કે, અને આવા નરવીરવડે જ પૃથ્વી ટકી રહી છે ૧૬

માતૃગત્ પરદારાન્ ચૈ, મન્યન્તે વૈ નરોત્તમાઃ ।

ન તૈ યાન્તિ નરશ્રેષ્ઠ ! કદ્રાચિત્રમયાતનામ્ ॥ ૧૭ ॥

પદ્મપુરાણ, અધ્યાય ૩૧, સ્લો ૮૭

હે નરશ્રેષ્ઠ (રાજા) ! જે ઉત્તમ પુરુષો પરશ્વીને માતા સુત્ર માને છે તે પુરુષો કદાપિ યમરાજની કરેલી પીડાને પામતા નથી ૧૭

વેદ્યા (૪૬)

વેશ્યાનિ દા —

માસમિથ મુરામિથમનેકપિટ્તુમ્મિમ્ ।

કો વશ્યાયદન ચુમ્વેદુચ્છિષ્મિત મોજનમ્ ॥ ૧ ॥

યાગશાસ્ત્ર પ્રજ્ઞાશ ૭ શ્લોક ૮૯

વેશ્યાનુ મુખ નિરતર મામથી મિથ, મદિરાથી મિથ અને અનેક જાત પુરુષોએ મુળન કરેલું હોય છે તેનું ઉચ્છિષ્ટ ભોજનની જેમ કાણુ મુળન કરે ? ૧

લોમાર્થિના નિર્લજ્ઞા ચ, પાપિષ્ઠા પાપટુન્ડિસા ।

વિદ્વત્તુમ્મિતા ચ નિ સ્નેહા, રથ સેવ્યા પળાઙ્ગના ? ॥ ૨ ॥

દિક્ષુલ્પ્રવચન, વેદ્યાપ્રવચન શ્લોક ૨

દક્ષ લોભના જ પ્રયોજનવાળી, લજ્જા વિનાની, પાપિષ્ઠ, પાપોના કુલ સરખી, જાતપુરુષોથી મુળન કરાઓની તથા સ્નેહ વિનાની એવી વેશ્યા સીને ગા માટે સેવવી જોઈએ ? ૨

સા વળ્ઠાશ્લેષમાધત્તે, પર પ્રીતિવિવર્જિતા ।

તેનાવાસ્તવ વધ્ય તે, યથા મિહાશ્ચ પહ્લર ॥ ૩ ॥

દિક્ષુલ્પ્રવચન વશ્યાપ્રવચન, શ્લોક ૩

તે ડહને આલિંગન તો કરે છે, પણ તે પ્રેમ વિનાની

હોય છે, માટે અજ્ઞાની માણુએ, પાશ્ર્વમા જેમ સિદ્ધ પુરાય
છે તેમ, તેણીની સાથે (પ્રીતિથી) બધાય છે ૩

કદાપિ વેશ્યા ન ગુણાર્થિની સ્વાદ્રૂપાર્થિની નેત્ર હિતાર્થિની ચ ।
વિદ્યાર્થિની નાપિ ન મન્યસે વેદ્યાર્તા શૃણુત્વ કથવત્તકમ્ય ॥ ૪ ॥

હિહુલપ્રકરણ, વેશ્યાપ્રક્રમ શ્લોક ૫

વેશ્યા સ્ત્રી કદાપિ પણ શુભેાની, રૂપની હિતની કે
વિદ્યાની અર્થિની (પ્રયોજનવાલી) હોતી નથી, તથા હે
જન્યપ્રાણી ! જે તુ તે વાત ન માનતો હો તો તુ કથવત્તકની
કથા સામલ ૪

ધન હરન્તી નિધન કરન્તી—

મોજશ્વ તેજશ્વ મિનાશયન્તીમ્ ।

રોગ્યન્ધરુદ્ધાનપિ કામયન્તી,

કો નામ વેશ્યામભિલાષુક સ્યાત ? ॥ ૫ ॥

મુનિ હિમાશુવિજય

ધનને હરનારી, બળને તથા તેજ(ક્રાંતિ-ઉત્સાહ)ને
નાશ કરનારી, રોગી, આધળા અને જરાશુર્ણ ધરડાઓને
પણ ધનના લોભથી આક્રમણ કરી વેશ્યાને કયો ડાણો
માણસ આહે-તેના ઉપર પ્રેમ કરે ? ૫

વેશ્યા • અગ્નિ —

વેશ્યાડમૌ મદનજ્વાલા, રૂપેન્ધનસમન્વિતા ।

૧૦૧૩ યેનાનિ ધનાનિ ચ ॥ ૬ ॥

આચાર (૪૭)

આચાર-મહિમા.—

આચાર પરમા ધર્મ આચાર પરમે તપ ।

આચાર પરમ જ્ઞાનમાચારાત્ કિં ન માધ્યતે ? ॥ ૧ ॥

ચતુર્થેદ્યાદિક વૃ ૯, શ્લો ૨૧

આચાર ઉત્કૃષ્ટ ધર્મ છે, આચાર ઉત્તમ તપ છે, આચાર ઉત્તમ જ્ઞાન છે, આચારથી ॥ શુ સિદ્ધ ન થાય ? ૧

આચારાલ્લભતે ધર્મમાચારાલ્લભતે ધનમ્ ।

આચારાત્મર્મમાપ્નોતિ આચારો હમલશ્ચળમ્ ॥ ૨ ॥

યતિધર્મસૂત્રગ્રંથ, સ્કો ૧૯.

આચારથી ધર્મ પ્રાપ્ત થાય છે, આચારથી ધનની પ્રાપ્તિ થાય છે, આચારથી સર્વ પ્રાપ્ત થાય છે આચાર જ આત્માનું લક્ષણ છે (અહીં હ સમ્યેકે આત્મા 'અથ કરવાનો છે) ૨

કેની સાથે કેમ વર્તવું —

દાક્ષિણ્ય સ્વજને દયા પરવન શાસ્ત્ર સેવા દુર્જને,

પ્રીતિ સાધુજને નયો નૃપજને મિદ્ધજ્જનપાર્જનમ્ ।

શૌર્ય શત્રુજને સમા ગુરુજને નારીજને ધૃતતા,

યે ચૈવ પુરુષા કલાસુકુશલાસ્તેવ લોકસ્થિતિ ॥ ૩ ॥

નીતિશતક (મનુહર), શ્લો ૨૨.

સ્વજનને વિષે હાક્ષિણ્યતા, પરજનને વિષે દયા, દુર્જનને વિષે નિત્ય શકતા, સજ્જનના ઉપર પ્રીતિ, રાજપુરુષની પાસે નીતિ, વિદ્વાન જનોની પાસે સરળતા, શત્રુ ઉપર શૂરતા, ગુરુજનની પાસે ક્ષમા અને સ્ત્રી જનની પાસે ધૂર્તતા રાખવી આ પ્રમાણે જે પુરુષો ઉપર કહેલી કળાઓમા કુશળ હોય તેમને આશ્રીને જ આ લોકની સ્થિતિ પ્રવર્તે છે ૩

આચારનો વિચાર —

પ્રત્યહ પ્રત્યવેક્ષેત, નરશ્ચરિતમાત્મનં ।

કિં નુ મે પશુમિસ્તુલ્ય, કિં ના સત્પુરુષેરિતિ ॥ ૪ ॥

યોગગાલ, પૃ ૫૧ (પ્ર સ)*

મનુષ્યે હમેશા પોતાનું ચરિત્ર નિચારવું જોઈએ કે મારું કયું આચરણ પશુને તુલ્ય છે અને કયું આચરણ સત્પુરુષને તુલ્ય છે ? ૪

આચારભિન્નતા:—

एकोदरममुद्धृता, एकनक्षत्रजातका ।

न भवन्ति ममां शीलैर्यथा बदरीरुण्टकाः ॥ ૫ ॥

તુદ્ધવાળમયનીતિ અધ્યાય ૫ શ્લોક ૪

એક જ ઉદરમા ઉત્પન્ન થયા હોય અને એક જ નક્ષત્રમા જન્મ પામ્યા હોય તો પણ તે મનુષ્યો બોરડીના કાટાની જેમ સમાન શીલવાળા હોતા નથી (બોરડીના સાથે રહેલા બે કાટામાંથી એક મીઠો અને એક વાકો હોય છે સરખા હોતા નથી) ૫

કુઆચાર —

કર્મેન્દ્રિયાણિ સયમ્ય, ય આસ્તે મનસા સ્મરન્ ।-

ઇન્દ્રિયાર્યાન્ વિમૃદાત્મા, મિથ્યાચાર સ ઉચ્યતે ॥ ૬ ॥

મગચત્રીતા, અધ્યાય ૩, શ્લો ૬

જે પુરુષ કર્મે દ્રિયોને રુધીને (સન્યાસ-ચારિત્ર લઇને)
પછી મનમાં ઈન્દ્રિયોના વિષયોનું સ્મરણ કરે છે તે મૂઠ
આત્માવાળો પુરુષ મિથ્યા આચારવાળો કહેવાય છે ૬

આચારકૃણ —

આચાર. પ્રથમો ધર્મો નૃણા શ્રેયસ્કરો મહાન્ ।

દ્વલોકે પરા કીર્તિ, પરત્ર પરમ સુખમ્ ॥ ૭ ॥

ચતુર્વેદગાદિક, પૃ ૧૧ શ્લો ૨૬

આચાર એ મનુષ્યોનો પહેલો ધર્મ છે, તે મહાન છે
અને કલ્યાણને કરવાવાળો છે અને તેથી આ લોકમાં ખૂબ
કીર્તિ મળે છે અને પરલોકમાં પરમ મુખ મળે છે ૭

પરસ્ત્રીપરદ્રવ્યેષુ, જીરહિતાસુ યો મતિમ્ ।

ન કરોતિ પુમાન્ મૃપ ! સોષ્યતે સૈન કેશર ॥ ૮ ॥

વિષ્ણુપુરાણ, અધ્યાય ૧૬ શ્લો ૧૧૬

હો રાજા ! જે માણસ પરસ્ત્રીને વિષે, પરધનને વિષે
અને અવહિસાને વિષે ભુદ્ધિ કરતો ન હોય તે પુરુષવડે
વિષ્ણુ જગવાન ખુશી થાય છે ૮

સદાચારની દુર્નિભતાઃ—

વક્તૃત્વશક્તિઃ કવિતાપદુત્વ,

સદ્દેસકૃત્વ જનરક્ષકત્વમ્ ।

એતલ્ પર વા સુલભ મમસ્ત્,

ચરિત્રશુદ્ધિસ્તુ મતા દુરાપા ॥ ૯ ॥

મુનિ હિમાશુનિજય

વક્તૃત્વશક્તિ, કવિતા બનાવવાની કુશળતા, સારી લેખન શક્તિ અને મનુષ્યોને પોતાની મક્તિ-બુદ્ધિથી મુગ્ધ કરવાની હોશિયારી આ બધું ચ સુલભ છે, અથવા તે મિવાય બીજી પણ બધી યોગ્યતા મેળવવી સહેલી છે, પરંતુ પોતાનું ચરિત્ર-જીવન દોષ વગરનું-પવિત્ર બનાવવું તે દુર્લભ છે—
કઠિન ॥ ૯

[લોકાચાર]

લોકાચારના જ્ઞાન વગરનો મૂર્ખ —

કાવ્ય કરોતુ પરિજલ્પતુ સસ્કૃત વા,

સર્વા કલાં સમધિગચ્છતુ વાચ્યમાનાં ।

લોકસ્થિતિં યદિ ન વેત્તિ યથાનુરૂપા,

સર્વસ્ય મૂર્ધનિકરસ્ય સ ચક્રમર્તી ॥ ૧૦ ॥

નીતિશતક (મર્ત્યહરી) શ્લોક ૨૮

પુરુષ બદ્ધે કવિતા બનાવો, અથવા સસ્કૃત ભાષા સારી રીતે બોલો, તથા પુસ્તકમાથી વાંચી-વાંચીને સર્વ કળાઓને

જોઈએ, દેવની પૂજા વખતે જુદું હોય જોઈએ, અને મલાને વિષે જુદું વસ્ત્ર પહેરવું જોઈએ ૯

एकमस्रो न भुञ्जीत, न कुर्यादेतार्चनम् ।

न कञ्चुक विना कार्या, देवार्चा स्त्रीननेन ॥ १० ॥

આદ્યવિધિ પૃ ૪૯ શ્લો ૧૫

એક કપડું પહેરીને ભોજન કરવું નહીં તેમ જ દેવતાની પૂજા પદ્ય કરવી નહીં અને સ્ત્રીઓએ કળાએ પહેર્યા વગર દેવની પૂજા ન કરવી ૧૦

શુ વરથી દૂર કરવું —

दूरादायसधाम्नः, दूरात्पादाःसेचनम् ।

उच्छिष्टोत्सर्जनं दृगत्मदा कार्यं द्वितैपिणा ॥ ११ ॥

મહાભારત ક્ષાત્તિપત્ર, અં ૭૮ શ્લો ૨૪

પોતાના કંઠાણને ઇચ્છનાર પુરુષે હમેશા ધરથી દૂર મૂત્ર કરવું ધરથી દૂર પગ ધોવા અને ધરથી દૂર એક વગેરે ઉચ્છિષ્ટ વસ્તુનો ત્યાગ કરવો ૧૧

કઈ દિશામાં શુ કરવું —

स्नान पूर्वमुखीभूय, प्रतीच्या दन्तधारनम् ।

उदीच्या श्वेतवासामि, पृजा पूर्वात्तरामुखी ॥ १२ ॥

વિચક્રિગસ, હજાસ ૧ શ્લો ૧૮

પૂર્વ દિશાએ મુખ કરીને સ્નાન કરવું, પશ્ચિમ દિશાએ મુખ કરીને ક્ષાત્તણ કરવું, ઉત્તર દિશાએ મુખ કરીને શુદ્ધ

વસ્ત્ર પહેરવા અને પૂર્વ અથવા ઉત્તર દિશા તરફ મુખ કરીને
દેવપૂજા કરવી ૧૨

સ્નાન અને ભોજન:—

સ્નાન કર્ત્વા જલે શીતૈર્મોક્તમુષ્ણં ન યુજ્યતે ।

જલૈરુષ્ણૈસ્તથા શીત, તૈલાભ્યઙ્ગશ્ચ સર્વદા ॥ ૧૩ ॥

ત્રિવેકવિલાસ, ઉદ્દાસ ૨, સ્તો ૯

ઠંડા પાણીથી ન્હાયા પછી તરત ગરમ ભોજન ન કરવું,
અને ગરમ પાણીથી ન્હાયા પછી તરત શીતલ ભોજન ન
કરવું તેમજ ગમે તેવા પાણીથી ન્હાયા પછી તૈલાભ્યંગ
(તેલનું મર્દન) તો કોઈ કાળે પણ ન કરવું ૧૩

સંધ્યાસમય.—

નત્રેષુ સમસ્તેષુ, અટ્ટેજસ્સુ માસ્વત* ।

યાતદર્ધોદયસ્તાત્રાત.સન્ધ્યાસમિધીયતે ॥ ૧૪ ॥

ત્રિવેકવિલાસ, ઉદ્દાસ ૧, સ્તો ૬૯.

જ્યારે સર્વ નક્ષત્રો નિમ્તેજ એટલે નજરે દેખાતા બધા
પડી જાય છે અને સૂર્યના બિંબનો અર્ધો ઉદય થયેલો
દેખવામા આવે છે ત્યારે પ્રાત સંધ્યાનો સમય થયો એમ
કહેવાય છે ૧૪

સંધ્યાસમયે વર્જ્ય:—

સન્ધ્યાયા શ્રીદ્રુહ નિદ્રા, મૈથુન દુષ્ટગર્ભકૃત ।

પાઠં વૈકલ્યદ રોગપ્રદા શુક્તિ ન ચાચરેત ॥ ૧૫ ॥

ત્રિવેકવિલાસ, ઉદ્દાસ ૪, સ્તો ૭

સધ્યાકાળે નિદ્રા લેવાથી લક્ષ્મીનો નાશ થાય, મૈથુન સેવવાથી દુષ્ટ ગર્ભ થાય, પાઠ-સ્વાધ્યાય કરવાથી વિકળ-ગાઠો થાય અને લોજન કરવાથી રોગ ઉત્પન્ન થાય, તેથી આ સર્વ બાબત સાયકાળે વર્જવી ૧૫

ચત્વારિ રાત્રુ કર્માણિ, સન્ધ્યાયા વર્જयेद् યુધ ।

આહાર મૈથુન નિદ્રા, સ્વાધ્યાય ચ વિશેષતઃ ॥૧૬॥

આહારાઝ્ઞાયતે વ્યાધિ, ક્રમર્ગમથ મૈથુનાત્ ।

નિદ્રાતો ધનનાશથ, સ્વાધ્યાયે મરણં ભવેત્ ॥ ૧૭ ॥

સર્વતસ્મૃતિ, શ્લો०, ૧૭, ૧૮

હાથા પુરુષે સધ્યા સમયે આર કાર્યો તજવા યોગ્ય છે આહાર (લોજન) ૧, મૈથુન ૨, નિદ્રા ૩ અને વિશેષ કરીને સ્વાધ્યાય ૪ અવશ્ય ત્યાગ કરવા સાયક છે; કેમકે તે વખતે આહાર કરવાથી શરીરે વ્યાધિ થાય છે, મૈથુન સેવવાથી રહેલો ગર્ભ ફૂટ થાય છે, નિદ્રા કરવાથી ધનનો નાશ થાય છે અને સ્વાધ્યાય કરવાથી મરણ થાય છે ૧૬, ૧૭

રાત્રે શુ ન કરણ —

પાનીયસ્ય ક્રિયા નક્ત, તથૈવ દધિ સક્તવઃ ।

વર્જનીયા મહારાજ ! નિશીથે મોજનક્રિયા ॥ ૧૮ ॥

મહાભારત શાન્તિપૂર્વ, અ० ૮૨, શ્લો० ૪૩

હે મહારાજ ! રાત્રિએ પાણી ગળવા વગેરેની ક્રિયા, તથા દહીં અને સાયવાનુ લોજન વર્જવાનું છે, તથા રાત્રિએ લોજનક્રિયા વર્જવાની છે ૧૮

છાલીવડે (દાતણની ચીરવડે) ધીરે ધીરે છાલ ઉપરનો
મળ ઉતારવો અને પછી દાતણ પેદાને આગળ શુદ્ધ
ભૂમિ ઉપર નાખી દેવું ૩

અમાયે દન્તકાષ્ટસ્ય, મુસશુદ્ધિવિધિ પુનઃ ।

કાર્યો દ્વાદશગણદૂપૈર્જિહ્વોદ્દેયસ્તુ સર્વદા ॥ ૪ ॥ -

વિવેકવિલાસ, ઉદ્ધાસ ૧, સ્કાં ૬૭

દાતણ મળી શકે નહિ તો બાર ઢાગળા કરી મુખ
શુદ્ધિ કરવી પણ છાલ ઉપરનો એક તો હંમેશા ધસીને
ઉતારવો ૪

સહ્ચીનમાનમ સ્વસ્યો દન્તમામમ્પીઢયન્ ।

ઉત્તરામિમુસ પ્રાચીમુસો વા નિશ્ચલામન ॥ ૫ ॥

વિવેકવિલાસ, ઉદ્ધાસ ૧ સ્કાં ૬૪

દાત ધસતી વખતે સ્વસ્થ થઈ ધસવામા જ બરાબર ચિત્ત
રાખવું, દાતની આબુખાબુના માસને (પેદાને) પીડા ન થાય
એમ ધસવું, ઉત્તર અથવા પૂર્વ દિશા તરફ મુખ કરી
નિશ્ચળ બેસવું ૫

દન્તદાહ્યાય તર્જન્યા, ઘર્ષયેદન્તપીઠિકામ્ ।

આદાવત. પર કુર્યાદન્તધાનમાદરાત્ ॥ ૬ ॥

વિવેકવિલાસ, ઉદ્ધાસ ૧, સ્કાં ૬૦

દાતને મજબૂત-કરવા માટે પહેલા તર્જની આગળીવડે
દાતના પેદા ધસવા અને, પછી દાત ધસવા બોધએ ૬

દત્તધાવન નિધેયઃ—

વ્યતીપાતે સ્વેર્ગારે, સદ્ક્રાન્તૌ ગ્રહણે ન તુ ।

દન્તકાષ્ઠ નર્મદકમૂતપક્ષાન્તપદ્ધતુ ॥ ૭ ॥

વિવેકવિલાસ, ઉલ્લાસ ૧ સ્તો ૬૬

વ્યતીપાતનો દિવસ, રવિવાર, સકાનિનો દિવસ,
ગ્રહણનો દિવસ, નવમી, અષ્ટમી, પ્રતિપદા, ચતુર્દશી,
પૂર્ણિમા, અમાવાસ્યા અને પછી એટલા દિવસે દત્તકાષ્ઠ
(દાતણ) કરવું નહિ ૭

કાસશ્વાસજ્વરાજીર્ણશોષતૃષ્ણાસ્યપાકયુક્ ।

ન ચ કુર્યાચ્છિરોનેત્રહત્કર્ણમિયગાનપિ ॥ ૮ ॥

વિવેકવિલાસ, ઉલ્લાસ ૧, સ્તો ૬૭

જે માણસને ઉધરસ આવતી હોય, દમ ચડતો હોય,
સાંધ આવતો હોય, અછર્ણ થયું હોય, સોળે હોય, વગ્ન
લાગી હોય કે મોઢું આવી ગયું હોય અને જેને માથામા,
આખમા, હૈયામા અને કાનમા દુખાવો હોય તેમ માણસે
(દાતણ) કરવું નહિ ૮

પ્રતિપદ્દશમીપછીમધ્યાહ્ને નમમીતિર્થા ।

મહાન્તામર્ગારે ચ, ન કુર્યાદન્તવાત્તમ્ ॥ ૯ ॥

જન્મસ્મૃતિ

પડવો, દશમ, છડી બપોરે, નોમન દિવસે, ત્ર દાનિના
દિવસે અને રવિવારે દાતણ ન કરવું જે-એ ૯

થાદે જન્મદિને ચંચ, તિવાદેર્જાપનોમ્ ।

ઘટે ચંચોપગાસે ચ, વર્ગેન્તવાત્તમ્ ॥ ૧૦ ॥

યમસ્માનિ સ્તો ૬૮

શ્રાદ્ધને દિવસે, જન્મને દિવસે, વિવાહમા, અર્ચન
દોષમા, મૃતને દિવસે અને ઉપવાસને દિવસે દાતણ કરવું
નહી ૧૦

૧ તથાવન-૩૫૫—

યથાઘારિગણપાટિન્દુરેક પ્રધાપતિ ।

ફળે તદા નર્મજ્ઞેય, લીધ મોજનમુત્તમમ્ ॥ ૧૧ ॥

વિવેકવિલાસ, ઉદ્ધાસ ૧, સ્તો ૬૧

જો દાતણ કરતા પહેલા કોગળાનું એક બિંદુ ગળામા
ઉતરી જાય તો મનુષ્યોએ જાણવું કે આજે શીઘ્ર અને સાર
સોજન મળશે ૧૧

સમ્મુલ પતિત સ્વસ્ય, શાન્તાના કલુમા ચ યત્ ।

ઊર્ધ્વસ્થ સુલદ તત્ સ્યાદન્યથા દુઃખહેતવે ॥ ૧૨ ॥

વિવેકવિલાસ ઉદ્ધાસ ૧ સ્તો ૬૨

તે દાતણ જો આપણી સાથ પડે, શાત દિશામા પડે,
અથવા ઉધું પડે તો તે મુખધારી સમજવું અને એથી
ઉલટી રીતે પડે તો દુખનું કારણ જાણવું ૧૨

ઊર્ધ્વ સ્થિત્વા ક્ષણ પશ્ચાત્, પતત્યેવ યદા પુન ।

મિટાહારસ્તદાદિપ્તદિને શાસ્ત્રકોવિદે ॥ ૧૩ ॥

વિવેકવિલાસ ઉદ્ધાસ ૧, સ્તો ૭૦

શાસ્ત્રના જાણનારાઓનું વચન છે કે જો દિવસે (દાતણ)
થોડો વખત ઉચ્ચ સ્થિતિને પછી પડી જાય તો દિવસે જન્મવામા
ગળપણ મળે ૧૩

હજામત (૫૦)

હજામતનો સમય:—

દિવાકીર્તિપ્રયોગે તુ, વારા' પ્રોક્તા મનીષિમિ: ।

સૌમ્યેન્યશુક્રસોમાના, હેમારોગ્યસુપ્રદા: ॥ ૧ ॥

વિવેકવિલાસ, ઉદ્દાસ ૨, સ્તો ૧૬

હજામત કરાવવા માટે છુધવાર, શુરુવાર, શુક્રવાર અને સોમવાર સુખ-શાંતિ અને આરોગ્યને આપનારા છે, એમ વિદાનોનું કહેવું છે ૧

હૌરં પ્રોક્ત વિપશ્ચિદ્ધિર્મૃગે પુષ્યે ચરેણ ચ ।

જ્યેષ્ઠાશ્વિનીકરકન્દ્રેવતીષુ ચ શોમનમ્ ॥ ૨ ॥

વિવેકવિલાસ, ઉદ્દાસ ૨, સ્તો ૧૭

મૃગ નક્ષત્ર, પુષ્ય નક્ષત્ર, ચર નક્ષત્ર, જ્યેષ્ઠા નક્ષત્ર, અશ્વિની નક્ષત્ર, હસ્તા નક્ષત્ર અને ચિત્રા નક્ષત્રમાં હજામત કરાવવી સારી છે એમ વિદાનોનું કહેવું છે ૨

હૌરે રાજાજ્ઞયા જાતે, નક્ષત્ર નાવલોક્યતે ।

કૈશ્વિત્તીર્યે ચ શોકે ચ, હૌરમુક્તં શુમાર્થિભિઃ ॥ ૩ ॥

વિવેકવિલાસ, ઉદ્દાસ ૨, સ્તો ૧૮

રાજાની આજ્ઞાથી જો હજામત કરાવેલી પડે તો નક્ષત્ર

સ્નાન (૫૧)

સ્નાન-મહત્વ:—

સ્નાન નામ મનપ્રસાદસદનં દુ સ્વપ્નપ્રિધ્યમન,
 શ્લોચસ્યાયતનં પ્રલાપહરણ કામાગ્નિસન્દીપનમ્ ।
 રૂપધોતિકરં વપુસુલકરં સંગ્રધનં તેજસઃ,
 ક્ષીણા મન્મથકારક સુલકરં સ્નાને દર્શયેત્તુળા ॥

માતૃકા સ્લો ૧

સ્નાન એ મનની પ્રસન્નતાનું ધર છે, અશુભ સ્વપ્ન
 નાશ કરનાર છે, પવિત્રતાનું સ્થાન છે, પ્રતાપને-ઉન્માદને
 કરનાર છે, કામરૂપી અગ્નિને દીપ્ત કરે છે, રૂપને પ્રગટ
 કરે છે, શરીરને સુખકારક છે, તેજને વધારનાર છે, સ્ત્રી
 કામદેવ ઉત્પન્ન કરનાર છે અને સુખને કરનાર છે
 પ્રમાણે સ્નાનના દશ ગુણો છે ૧

સ્નાન-વિધિ:—

પીડયન્તે જન્તનો યત્ર, જલમધ્યે વ્યવસ્થિતા ।

સ્નાને કૃતે તત્ પાર્યં ૧, પુણ્ય પાપસમ ભયેત્ ૨

માગયત, સ્કન્ધ ૧૧ અ. ૨૬ સ્લો

હે અર્જુન! જે જળમાં સ્નાન કરવાથી તેમાં
 જ તુએ પીડા પામે છે, તેથી પુણ્ય અને પાપ સર
 થાય છે ૨

ગૃહે ચૈવોત્તમં સ્નાન, જલ ચૈવ તુ શોધિતમ્ ।

તથા ત્વ પાણ્ડવશ્રેષ્ઠ ! ગૃહે સ્નાન સમાચર ॥ ૩ ॥

માગયત, સ્કચ ૧૧, જ- ૧, શ્લો ૩૨

હે શ્રેષ્ઠ પાંડવ ! ઘેર જ શુદ્ધ કરેલા જળવડે સ્નાન કરવું
એ જ ઉત્તમ છે, તેથી તું ઘેર જ સ્નાન કર ૩

સ્નાન કર્યારે કરવું —

રતે વાન્તે ચિતાધૂમસ્પર્શે દુઃસ્વપ્નદર્શને ।

ક્ષૌરકર્મણ્યપિ સ્નાયાદ્ગલિતૈઃ શુદ્ધનારિભિઃ ॥ ૪ ॥

વિવેકવિલાસ, હ્રદાસ ૨, શ્લો ૧૪

શ્રી-સગ કરે, જિલટી થાય, (સ્વપ્નશાનમાં) ચિતાનેા ધૂમાડો
લાગે, માહુ સ્વપ્ન આવે અને ક્ષૌરકર્મ કરાવે તો ગળેલા
શુદ્ધ જળથી ન્હાવું ૪

દ્રવ્યસ્નાન —

જલેન દેહદેશસ્ય, ક્ષણ યચ્છુદ્ધિકારણમ્ ।

પ્રાયોજ્ઞ્યાનુપરોધેન, દ્રવ્ય સ્નાનં તદુચ્યતે ॥ ૫ ॥

સ્નાનાદ્રુ હરિમદ્ર) શ્લો ૧

પ્રાયે કરીને અન્ય જે મળાદિક તેને રોકવામાં અસમર્થ
એવા પાણીવડે, શરીરના અમુક ભાગની શુદ્ધિનું જે કારણ
હોય તે દ્રવ્ય સ્નાન કહેવાય છે ૫

સ્નાન નિષેધ:—

દ્વિતીયા વર્જિતા સ્નાને, દશમી ચાષ્ઠી તથા ।

ત્રયોદશીચતુર્દશ્યૌ. પૃષ્ઠી પચ્ચદશી કુદ્ઃ ॥ ૬ ॥

વિવેકવિલાસ, હ્રદાસ ૨,

(૧૮૩૬)

સુભાષિત-પદ્ય-રત્નાકર

બીજી, છઠ્ઠી, આઠમી, દશમી, તેરમી, ચૌદમી, પુનમ અને
અમાવાસ્યાના દિવસે સ્નાન કરવું નહીં ૬

નગ્નાર્ત પ્રોષિતાયાત , સુચૈલો મુક્તમૃપિત ।

નૈવ સ્નાયાદનુવ્રજ્ય, ચન્ધૂન્ કૃત્યા ચ મહ્નલમ્ ॥૭॥

વિવેકચિન્તાસ, ઉદ્ધાસ ૨, સ્ત્રો. ૩

નગ્ન દશામા, શાગાદિકથી પીડિત હોય ત્યારે, પરદેશથી
આવેલ, સાશ પત્ર સહિત, ભોજન કરીને, આભૂષણો પહેરીને,
આધવાદિકને વળાવીને આખ્યા પછી તેમજ આગસિક કાર્ય
કર્તા પછી સ્નાન કરવું નહીં ૭

અવાતે દ્વાપ્રવેશે ચ, ચણ્ડાલૈર્દૂપિતેષ્યમ્ ।

તત્ચ્છન્ને સર્વેગાલે, ન સ્નાન યુજ્યતે જલે ॥ ૮ ॥

વિવેકચિન્તાસ, ઉદ્ધાસ ૨, સ્ત્રો. ૮

અભાવુધુ, વિવશ માર્ગવાળુ, અડાળોએ દૂધિત કરેલું,
વૃથોથી ઢંકાયેલું અને શેવાળવાળુ, એવા પાણીમાં નહાવું
એ ઠીક નથી ૮

કૂપે હૃદેષ્યમ સ્નાનં, નવામેઝ ચ મધ્યમમ્ ।

વાપ્યા ચ વર્જયેત્સ્નાન, તટાકે નૈવ કારયેત્ ॥ ૯ ॥

માગમત ઉત્તરાર્ધ, સ્કન્ધ ૧૧ અ. ૬૩ સ્ત્રો. ૯

કુવામાં અને છંદમાં સ્નાન કરવું તે અધમ છે, નદીમાં
સ્નાન કરવું તે મધ્યમ છે, વાવમાં સ્નાન વળવું જોઈએ
અને તળાવને વિષે સ્નાન ન જ કરવું જોઈએ ૯

ન પ્રગસ્ત નિશિ સ્નાન, રાહોરન્યત્ર દર્શનાત્ ।

ન ભુક્તોત્તરકાલ ,ચ, ન ગમ્મીરજલાશયે ॥ ૧૦ ॥

,મહામારત, ત્રિરાટ્પઘ, અ૦ ૭૭, સ્લો૦ ૨૮

રાહુના દર્શન સિવાય અન્યત્ર એટલે અહલુના નિમિત્ત સિવાય બીજે વખતે રાત્રિએ સ્નાન કરવું સારું નથી લોજન કર્યા પછી સ્નાન કરવું નહીં, તથા ઊંડા જળાશયમાં પણ સ્નાન કરવું નહીં ૧૦

દુઃપ્રવૃત્તિ સ્નાન નિરર્થક—

મૃદો મારસહસ્રેણ, જલકુમ્ભશતેન ચ ।

ન શુષ્યન્તિ દુરાચારાઃ, સ્નાતાસ્તીર્થશૈવરપિ ॥ ૧૧ ॥

સ્કન્દપુરાણ, કાન્તીપ્રગ્ઢ, અધ્યાય ૬, સ્લો૦ ૩૬

હળાર બાર માટીવડે અને જળભરેલા સો કુલવડે તથા સેકડો તીર્થોને વિષે સ્નાન કરાયા હોય તો પણ દુરાચારી પુરુષો શુદ્ધ થતા નથી ૧૧

દુષ્ટમન્તર્ગત ચિત્ત, તીર્થસ્નાનાન્ન શુષ્યતિ ।

શતશોઽપિ જલૈર્ઘૌર્ત, મધમાળ્ડમિવાશુચિ ॥ ૧૨ ॥

તત્ત્વામૃત, સ્લો૦ ૩૧૬

શરીરની અંદર રહેલું દષિત ચિત્ત તીર્થમાં સ્નાન કરવાથી શુદ્ધ થતું નથી, જેમકે અપવિત્ર એવું મદિરાનું પાત્ર સેકડો વખતે જળથી ધોયું હોય તો પણ તે ગાદ થતું નથી

સ્નાન અને મદન.—

સ્નાન શુદ્ધામ્મસા યત્નઃ કદાચિન્નિવિધ્યતે ।

તિથિચારાદિક યત્નઃ, તેલામ્બદ્ધે તદીક્ષ્યતે ॥ ૧૩ ॥

વિવેકવિલાસ, હજ્જાસ ૨, શ્લો ૧

ચોક્ષ્યા પાણીથી સ્નાન કરવાનો નિષેધ કદાચ પશ્ય વારે નથી કરવામાં આવ્યો (માત્ર) તેણે ચોળવા માટે જ તિથિ, વાર વગેરે જોવામાં આવે છે ૧૩

ન પર્વસુ ન તીર્થેષુ, ન સહક્રાન્તૌ ન ચ વૈષ્ટૌ ।

ન ત્રિષ્ટૌ ન વ્યતીપાતે, તેલામ્બદ્ધઃ પ્રશસ્યતે ॥ ૧૪ ॥

વિવેકવિલાસ, હજ્જાસ ૨, શ્લો ૪

પવના દિવસોમાં, તીર્થસ્થાનમાં, સહક્રાન્તિના દિવસે, વૈષ્ટિયોગમાં, વ્યતીપાતમાં કે ત્રિષ્ટિયોગમાં શરીરે તેણે ચોળવાનો નિષેધ કરવામાં આવે છે ૧૪

સ્નાનક્રીડા —

આદિત્યાદિષુ વારેષુ, સાપ કાન્તિર્મૃતિર્ધનમ્ ।

દારિયઃ કુર્મેગત્વં ચ, કામાપ્તિઃ સ્નાનતઃ ક્રમત્ ॥ ૧૫ ॥

વિવેકવિલાસ હજ્જામ્ ૨, શ્લો ૨

રવિવારે સ્નાન કરવાથી તાપ થાય છે, સોમવારે સ્નાન કરવાથી તેજ મળે છે, મંગળવારે સ્નાન કરવાથી મરણ નિપજે છે, બુધવારે સ્નાન કરવાથી ધન મળે છે, શુક્રવારે સ્નાન કરવાથી હરિદ્રપણ મળે છે, શુક્રવારે સ્નાન કરવાથી દુર્ભાગ્ય મળે છે અને શનિવારે સ્નાન કરવાથી ધનિષ્ઠત વસ્તુની પ્રાપ્તિ થાય છે ૧૫

દેવપૂજા (૫૨)

સાચી દેવપૂજા —

येन केनाप्युपायेन, यस्य कस्यापि देहिनः ।

सन्तोषं जनयेत् प्राज्ञस्तदेवेश्वरपूजनम् ॥ १ ॥

માગ્યત, સ્કન્ધ ૧૧, અં ૧૩ શ્લો ૩૦

હાલ્લા માણસે કોઈ પણ પ્રાણીને કોઈ પણ ઉપાયવડે સતોષ પમાડવો તે જ ખરું ઈશ્વર પૂજન છે (આવી સેવા કરવાથી જ ઈશ્વર પ્રમન થાય છે, તેથી તેનું પૂજન થયું કહેવાય છે) ૧

દેવપૂજા-વિધિ:—

धूँ दहति पापानि, दीपो मृत्युनिनाशनः ।

नैवेद्यं विपुलं राज्यं, प्रदक्षिणा शिवप्रदा ॥ २ ॥

હવેદશતરક્ષિણો, ધૂ ૧૮૮ (ચ વિ પ્ર)

જિનેશ્વરની પૂજામાં કરેલો ધૂપ પાપને બાળે છે, દીવો મૃત્યુનો વિનાશ કરે છે, નૈવેદ્ય મોટું રાજ્ય આપે છે અને પ્રદક્ષિણા મોક્ષને આપે છે ૨

प्रविश्य विधिना तत्र, त्रिःप्रदक्षिणयेज्जिनम् ।

पुष्पादिभिस्तमश्चर्च्य, स्तवनैरुत्तमै- स्तुयात् ॥ ३ ॥

ત્રેશાલ્લ, પ્રકાશ ૩, શ્લો ૧૨૩

તે જિનચૈત્યને વિષે વિધિપૂર્વક પ્રવેશ કરીને જિનેશ્વરને ત્રણ પ્રહસિણા કરવી પછી પુષ્પાદિકવડે તેની પૂજા કરીને ઉત્તમ સ્તવનોવડે તેની સ્તુતિ કરવી કે

શુચિ પુષ્પામિપસ્તોત્રેદેવમમ્યર્ચ્ય વેશ્મનિ ।

પ્રત્યાર્યાન, યથાશક્તિ, કૃત્વા દેવગૃહં ત્રજેત ॥ ૪ ॥

યાગશાસ્ત્ર, પ્રકાશ ૩, સ્લોક ૧૨૨

પવિત્ર થઈ ધરમા રાજેલા દેવને પુષ્પ, નવેદ્ય અને સ્તોત્રવડે પૂજી યથાશક્તિ, પથ્થરખાણ કરી દેવગૃહ પ્રત્યે-ગામના ચૈત્ય પ્રત્યે જવું ૪

દ્રવ્યપૂજા:—

સ્વર્ગાપર્ગદો દ્રવ્યસ્તગોઽપિ મુસારહ' ।

હેતુશ્ચિત્તપ્રસત્તેસ્તત્કર્તવ્યો ગૃહિણા સદા ॥ ૫ ॥

યોગસાર, પ્રસ્તાવ ૩, સ્લોક ૩૧

દ્રવ્યપૂજા આ લાવમા પણ મુખ આપનાર છે, પરંતુ લાવમા સ્વર્ગ અને મોક્ષને આપનાર છે, તથા ચિત્તની નિમજ્જતાનું કારણ છે; તેથી ગૃહસ્થીઓએ આ દ્રવ્યપૂજા અવશ્યક કરવા લાયક છે ૫

લાવપૂજા:—

મારાધિતોઽસ્ત્વસૌ ભાવેસ્તવેન વ્રતચર્યયાં ॥ ૬ ॥

તસ્ય પૂજાદિનો દ્રવ્યસ્તવેન તુ સરાગતા ॥ ૬ ॥

યોગસાર, પ્રસ્તાવ ૧, સ્લોક ૨૯

આ પરમાત્મા મતના આચરણરૂપ ભાવસ્તવવડે જ પૂજાયેલા હો તે પરમાત્માની પૂજા વગેરે દ્રવ્યસ્તવવડે તે સરાગતા થાય છે ૬

આઠ ભાવ પુષ્પોઃ—

અર્હિસા પરમ પુષ્પ, પુષ્પમિન્દ્રિયનિગ્રહ* ।
 સર્વશ્રુતદયા પુષ્પ, ક્ષમા પુષ્પ વિશેષત્ ॥ ૭ ॥
 ધ્યાનપુષ્પ તપઃ પુષ્પ, જ્ઞાનપુષ્પ ચ સપ્તમમ્ ।
 સત્ય ચૈવાષ્ટમ પુષ્પ, તેન પુ(ત્ત)પ્યન્તિ દેવતાઃ ॥ ૮ ॥

મારુણ્ડેયપુરાણ, અં ૯, શ્લો ૮

અર્હિસા એ ઉત્તમ પુષ્પ છે, ઇન્દ્રિયોનો નિગ્રહ એ બીજી પુષ્પ છે, સર્વ પ્રાણીઓ ઉપર દયા રાખવી એ ત્રીજી પુષ્પ છે, ક્ષમા એ વિશેષ કરીને યોગ્ય પુષ્પ છે, ધ્યાન એ પાશ્વર્ય પુષ્પ છે, તપ એ છઠું પુષ્પ છે, જ્ઞાન એ સાતમું પુષ્પ છે, અને સત્ય એ આઠમું પુષ્પ છે આ પુષ્પોવડે પૂજવાથી દેવતાઓ તુલ્યાન થાય છે ૭, ૮

અર્હિસા પ્રથમ પુષ્પ, દ્વિતીય કરણગ્રહઃ ।
 તૃતીયક શ્રુતદયા, ચતુર્થ ક્ષાન્તિરેવ ચ ॥ ૯ ॥
 અમસ્તુ પશ્ચમ પુષ્પ, ધ્યાન દાનં ચ સપ્તમમ્ ।
 સત્ય ચૈવાષ્ટમ પુષ્પમેતૈસ્તુપ્યતિ કેશવઃ ॥ ૧૦ ॥

પદ્માપુરાણ, રાણ્ડ ૪, અં ૮૪, શ્લો ૬૬-૧૭

અર્હિસા પહેલું પુષ્પ છે, ઇન્દ્રિયોનો નિગ્રહ બીજી પુષ્પ

છે, જીવદયા ત્રીજી પુષ્પ છે, ક્ષમા એ ચોથી પુષ્પ છે, શમતા
એ પાંચમી પુષ્પ છે, ધ્યાન એ છઠ્ઠી પુષ્પ છે, દાન એ
સાતમી પુષ્પ છે અને સત્ય એ આઠમી પુષ્પ છે આ
પુષ્પોવડે શ્રીકૃષ્ણ જગવાન તુલ્ય થાય છે ૬, ૧૦

દેવપૂજા કૃપાઃ—

ફલ પૂજાનિધાતુ સ્યાત્, સૌભાગ્ય જનમાન્યતા ।

ऐश्वर्यं रूपमारोग्यं, स्वर्गमोक्षसुखान्यपि ॥ ૧૧ ॥

વાણદ્યચરિત્ર (ગદ્ય)

જિનેશ્વરની પૂજા કરનાર મનુષ્યને સૌભાગ્ય, લોકને વિશે
માન, ઐશ્વર્ય, રૂપ, નીરાગતા અને સ્વર્ગ તથા મોક્ષના મુખ,
આ સર્વ કૃપા પ્રાપ્ત થાય છે ૧૧

यान्ति दुष्टदुरितानि दूरत, कुर्वन्ते सपदि सम्पद पदम् ।

भूषयन्ति भुवनानि कीर्तय, पूजया निहितया जगद्गुरो ॥ ૧૨ ॥

उपदेगतरङ्गिणी, पृ ૨૦૦ (य दि प्र)

જગદ્ગુરુની—જિનેશ્વરની પૂજા કરવાથી દુષ્ટ પાપો દૂર
જતા રહે છે, તત્કાળ સંપત્તિઓ સ્થાપનને કરે છે અને
કીર્તિઓ ભુવનને શોભાવે છે એટલે જગતમા કીર્તિ વિસ્તાર
પામે છે ૧૨

करोति पुष्पैर्निननायकस्य,

पूजा त्रिकालं तनुमान् सदा य ।

तस्यामरेशाननिनायक—

वर्षादिलक्ष्मीर्निशमा भवेद् द्राक् ॥ ૧૩ ॥

પુણ્યધનકથા, પૃ ૧

જે પ્રાણી "હમેશા ત્રણે કાળ પુષ્પોવડે જિનેદ્રની પૂજા
કરે છે તે પ્રાણીને દેવેદ્ર, નરેદ્ર અને ચક્રવર્તી વગેરેની
લક્ષ્મી શીઘ્ર વથ થાય છે ૧૩

નિનાર્ચાકારકાળા ન, કુજન્મ કુગતિર્ન ચ ।

ન દારિદ્ર્ય ન દૌર્ભાગ્ય, ન ચાન્યદપિ કુત્સિતમ્ ॥૧૪॥

ત્રિપદિ૦, પર્વ ૧૦, સ ૧૧, શ્લો ૩૭૮

જિનેશ્વરની પૂજા કરનારા પ્રાણીઓને કુજન્મ, કુગતિ, દારિદ્ર્ય,
દુર્ભાગ્ય અને બીજી કાંઈ પણ કુત્સિત-નિદિત હોતુ નથી ૧૪

પાપ લુપ્પતિ દુર્ગતિ દલયતિ વ્યાપાદયત્યાપદ,

પુણ્યં સશ્ચિનુતે શ્રિય પિતનુતે પુણાતિ નીરોગતામ્ ।

મૌમાગ્યં વિદધાતિ પછવયતિ પ્રીતિ પ્રસૂતે યશઃ,

સ્વર્ગં યચ્છતિ નિર્ઘૃતિ ચ રચયત્યર્ચાઙ્ઘૃતા નિર્મિતા ॥૧૫॥

સિન્દુરપ્રકરણ, શ્લો ૯

જો, જિનેશ્વરની પૂજા કરી હોય તો તે પાપનો લોપ કરે
છે, દુર્ગતિને દહી નાખે છે, આપત્તિનો નાશ કરે છે, પુણ્યને
એકત્ર કરે છે, લક્ષ્મીને વિસ્તારે છે, નીરોગપણ્યને પુષ્ટ કરે
છે, સૌભાગ્યને કરે છે, પ્રીતિને ખલવિત કરે છે, યશને
ઉત્પન્ન કરે છે, સ્વર્ગને આપે છે અને મોક્ષને રચે છે ૧૫

સર્ગસ્તસ્ય ગૃહાઙ્ગણ સદ્વચરી સામ્રાજ્યલક્ષ્મી શુમા,

સૌમાગ્યાદિગુણાગ્લિર્નિલમતિ સૈર વપુર્એશ્મનિ ।

સમાર સુતર શિવ કરતલક્રોડે લુઠત્યજ્ઞમા,

યઃ શ્રદ્ધામગ્માનન જિનપતે પૂજા પ્રિયત્તે જન ॥૧૬॥

સિન્દુરપ્રકરણ, શ્લો ૧૦

મોટી શ્રદ્ધાના સ્થાનરૂપ જે માણસ જિનેશ્વરની કરે છે તેના ઘરનું આગણુ જ સ્વર્ગ મમાન છે, ચક્રવર્તી શુભ લક્ષ્મી તેની સખી છે, સૌભાગ્ય વગેરે શુભોની તેના શરીરરૂપી ઘરને વિષે ઇચ્છા પ્રમાણે વિલાસ કરે તેને મસારસમુદ્ર મુખે તરવા લાગક થાય છે અને હૃત્તતલના મધ્ય ભાગમાં શીઘ્રપણે મુક્તિ આપેાટે છે ૧

જિનપૂજા—

ય પુણ્યૈર્જિનમર્ચતિ સ્મિતસુરસ્રીલોચનૈ સોઽર્ચયતે,
યન્ત વન્દત્ત એકશ્ચિજગતા સોઽર્હર્નિશ વન્ધતે ।
યસ્ત સ્તૌતિ પરમ વૃત્રદમનસ્તોમેન સ સ્તૂયતે,
યસ્ત ધ્યાયતિ ક્ષત્સકર્મ્મેનિધન સ ધ્યાયતે યોગિમિ ।

સિદ્ધ્યર્પકરણ, સ્કો. ૧

જે મનુષ્ય જિનેશ્વરને પુષ્પોવડે પૂજે છે તે પુરુષ જગત્પ્રાણના વિકસ્વર લોચનોવડે પૂજાય છે, જે મનુષ્ય જિનેશ્વરને એક વાર જ વહન કરે છે તેને પ્રથમ જગત નિરતર છે, જે મનુષ્ય તે જગવાનની સ્તુતિ કરે છે તેની પરશ્વે ઈર્ષ્યા સમૂહ સ્તુતિ કરે છે, તથા જે મનુષ્ય તે પ્રધ્યાન કરે છે તે કર્મના નાશ કરનાર પુરુષનું યોગધ્યાન કરે છે ૧૭

પ્રસાદાય જગતા જનો યથા,
કરોતિ ચેષ્ટાં વિવિધા સમાદરાત્ ।

તથૈવ ચેદ્ વિશ્વપતેઃ પ્રસાદનૈ,

તનોતિ સિદ્ધિઃ સુલભા ભવેત્ તદા ॥ ૧૮ ॥

મુનિ હિમાશ્રુવિજય

જેમ જગતને-(જગત્મા કહેવાતા રાજા, શેઠ, સ્ત્રી વગેરે મોટા આકર્ષક માણસોને) પ્રસન્ન કરવા મનુષ્ય બહુ આહરપૂર્વક અનેક પ્રકારની પ્રવૃત્તિ કરે છે તેવી જ પ્રવૃત્તિ (ચેષ્ટા) જો તે પરમાત્માને પ્રસન્ન કરવા કરે તો, તેને (મનુષ્યને) બધી (ઐહિક અને પારલૌકિક) સિદ્ધિઓ સહેલી થઈ જાય-મળી આવે ૧૮

ગૃહાદિકર્માણિ તિહાય મન્યા,

શ્રીમીતરાગ પરિપૂજયન્તિ ।

યે શુદ્ધમાત્રાત્રિદશાધિપત્વ,

સમ્પાદયન્ત્યાશુ શિવ ક્રમેણ ॥ ૧૯ ॥

જે લાંબા પ્રાણીઓ પોતાના ઘર વગેરેના કાર્યોને છોડીને શુદ્ધ ભાવથી શ્રીવીતરાગની પૂજા કરે છે તેઓ દેવોનું ઈષ્ટપણુ લોગવીને અનુક્રમે શીઘ્ર મોક્ષને મેળવે છે ૧૯

જિનેન્દ્રપૂજા મુગતિ તનોતિ,

દદાતિ રાજ્ય ચ મુરેન્દ્રલક્ષ્મીમ્ ।

છિન્તિ દુઃખાનિ ચ દેહમાજા,

નીરોગતા રાતિ સુરૂપતા ચ ॥ ૨૦ ॥

જિનેશ્વરની પૂજા પ્રાણીઓને સદ્ગતિ વિચારે છે, રાજ્ય આપે છે, સ્વર્ગની લક્ષ્મી આપે છે, દુઃખને છેદી નાખે છે, નીરોગીપણુ આપે છે, તથા સારુ રૂપ આપે છે

ભોજન (૫૩)

અન્ન-મહિમા:—

લજ્જા સ્નેહ સ્વરમધુરતા મુદ્ધયો યૌગનશ્રી ,
 પ્રાણાતઙ્ક પવનમમતા દુ સ્વહાનિર્મિલાસ ।
 ધર્મ શાસ્ત્રં સુરગુરુમતિ શૌચમાચારચિન્તા,
 પૂર્ણે સર્વે જઠરપિઠરે પ્રાણિના મમ્મનન્તિ ॥ ૧ ॥

જૈનપદ્ધત-ત્ર, પૃ૦ ૨૪૭, શ્લો૦ ૭૩

લજ્જા, સ્નેહ, મધુર સ્વર, મુદ્ધિ, યુવાવસ્થાની શોભા,
 પ્રાણનો વિસ્તાર, વાયુની સમતા-તુલ્યતા, દુ ખનો વિનાશ,
 વિલાસ, ધર્મ, શાસ્ત્ર, દેવ અને ગુરુને વિષે મુદ્ધિ, શૌચ-
 પવિત્રતા અને આચારવિચાર એ સર્વે ગુણો પ્રાણીઓતુ
 પેટ પૂર્ણ કરાયેલું હોય તો જ સંભવે છે ૧

અન્ન વૈ પ્રાણિના પ્રાણા, અન્નમોન પ્રદૌપધી ।
 તસ્માદન્નમમ રત્ન, ન મૃત ન મનિધ્યતિ ॥ ૨ ॥

વૈષ્ણવસરાજસમુદ્ધય, છા૦ ૮ શ્લો૦ ૪૭

અન્ન જ પ્રાણીઓના પ્રાણ છે અને અન્ન જ શરીરના
 બળને આપનાર ઉત્તમ ઓષધ છે, તેથી આ પૃથ્વી પર
 અન્ન જેવું બીજું કોઈ રત્ન થયું નથી અને યશો પશુ નહીં ૨

ભોજનસમય:—

દેવસાધુપુરસ્વામિસ્વજનવ્યસનાદિષુ ।

ગ્રહણે ચ ન મોક્તવ્ય, સત્યા શક્તૌ વિવેકિના ॥ ૩ ॥

વિવેકમિલાસ, હજાસ ૩, શ્લો ૧૯.

વિવેકી પુરુષે શક્તિ હોય તે દેવ, સાધુ, નગરનો
સ્વામી અને સ્વજન, એમાના કાઠને પણ કદ વગેરે માસ
ધનુ હોય, તથા ચંદ્ર સૂર્યનું ગ્રહણ હોય તે વખતે ભોજન
કરવું નહીં ૩

કોને જમાડીને જમવું:—

પિતુર્માતૃ શિશૂના ચ, ગર્મિણીશ્વરોગિણામ્ ।

પ્રથમ ભોજન દત્ત્વા, સ્વયં મોક્તવ્યમુત્તમૈઃ ॥ ૪ ॥

વિવેકમિલાસ, હજાસ ૩, શ્લો ૨૦

ઉત્તમ પુરુષોએ પિતાને, માતાને, બાળકોને, ગર્ભિણીને,
વૃદ્ધને તથા રોગીને પ્રથમ ભોજન આપીને પછી પોતાએ
ભોજન કરવું જોઈએ ૪

યામમચ્ચે ન મોક્તવ્ય, યામયુગ્મ ન લઙ્કરયેત્ ।

યામમચ્ચે રસોત્પત્તિર્યુગ્માદ્ધર્મ વલક્ષય ॥ ૫ ॥

આયુર્વેદ, માધ્યન્મિની ગ્રાસા, શ્લો ૨૮૦

દિવસના પહેલા પહોરમા ભોજન કરવું નહીં, તથા બે
પહોરને ઉલ્લંઘન કરવા નહીં એમ બે પહોર પૂરા થાય ત્યાં
સુધી જૂળ્યા ૫ કેમકે પહેલા પહોરમા

કરવાથી રસની ઉત્પત્તિ થાય છે અને જે પહોર ગયા પછી
ભોજન કરવાથી જળનો ક્ષય થાય છે ૫

ભોજન કેવું લેવું:—

હિત મિત સદાઽશ્રીયાત, યત્સુરેનૈવ જીર્યતે ।

ધાતુઃ પ્રકૃપ્યતે યેન, તદ્વજ વર્જયેદયતિ ॥ ૬ ॥

અત્રિસ્મૃતિ, શ્લોક ૧૦૯.

મુખે કરીને છૂંદું-પાચન થાય તેવું ક્ષિતકારક અને
માપસર અન ખાવું ભેધએ, પરંતુ જેનાથી શરીરની
ધાતુ કોષ-વિકાર પામે તેવું અન્ન મુનિકે વર્જવું ભેધએ ૬

આહારસ્ય તુ દ્વૌ ભાગૌ, તૃતીયમુદકસ્ય તુ ।

વાયોઃ સચ્ચરણાર્યાય, ચતુર્થમવશેષયેત્ ॥ ૭ ॥

કાત્યાયન

પોતાના ઉદરના જે ભાગ પૂરાય તેટલો આહાર કરવો,
ત્રીજો ભાગ જળથી પૂર્ણ કરવો અને ચોથો ભાગ વામુના
સંચારને માટે ખુલ્લો-ખાલી રાખવો ૭

કેવી રીતે ભોજન ન કરવું —

સાકાશે સાતપે સાન્ધકારે દ્રુમતલેઽપિ ચ ।

કદાચિદપિ નાશ્રીયાદૂર્ધ્વીકૃત્ય ચ સર્જનીમ્ ॥ ૮ ॥

વિત્કરિલાસ હજ્જાસ ૩, શ્લોક ૩૦

ઉઘાડી જગ્યામા, તડકામા, અધારામા, વૃક્ષ નીચે અને
અશુદ્ધ પાસેની આગળી ઉચી રાખીને કોઈ વખત ભોજન
કરવું નહિ ૮

અર્ધૌતમુખહસ્તાદિર્નગ્રથ મલિનાશુક્રઃ ।

સવ્યેન હસ્તેનોપાત્તસ્થાલો મુઝીત ન ક્વચિત્ ॥ ૯ ॥

વિવેકવિલાસ, ઉલ્લાસ ૩, શ્લોક ૩૧

હાથ, મોઢું અને પગ ધોયા પગર, મેલા કપડા પહેરીને
અને ડાબા હાથમા થાળી પકડીને કદાપિ ભોજન કરવું નહિ ૯

एकमस्त्रान्वितश्चाद्र्द्रमासा वेष्टितमस्तक* ।

અપવિત્રોડતિગાદ્ધર્થથ, ન મુઝીત વિચક્ષણઃ ॥ ૧૦ ॥

વિવેકવિલાસ, ઉલ્લાસ ૩, શ્લોક ૩૨

બુદ્ધિશાળી માણસે એક કપડું પહેરીને, લીધું કપડું
પહેરીને, મસ્તક ઉપર કપડું વીંટાળીને, શરીર પવિત્ર કર્યા
પગર અને ખડું જ લોહપતાપૂર્વક ભોજન કરવું નહિ ૧૦

उपानत्महितो व्यग्रचित्तः केवलभूस्थितः ।

પર્યંકસ્થો ત્રિદિગ્યામ્યાનનો નાદ્યાત્ક્રશાસનઃ ॥૧૧॥

વિવેકવિલાસ, ઉલ્લાસ ૩, શ્લોક ૩૩

જોડા પહેરીને, વ્યગ્ર ચિત્તે કેવળ ભૂમિ ઉપર જ બેસીને,
પલંગ ઉપર બેસીને, વિદિશા (ખૂણા) તરફ મોઢું રાખીને
અને સાકડા આસન ઉપર બેસીને ભોજન કરવું નહિ ૧૧

आसनस्यपदो नाद्याच्चण्डालैश्च निरीक्षितः ।

પતિતૈશ્ચ તથા મિત્રે, માજને મલિનેડપિ ચ ॥૧૨॥

વિવેકવિલાસ, ઉલ્લાસ ૩, શ્લોક ૩૪

આસન ઉપર પગ રાખીને, ચડાલ અને

માણસોની દેખતા અને તૂટેલા તથા ગદા-વાસણુમા લોજન કરવું નહિ ૧૨

ભોજન કેવું ન ખાવું —

અમેઘ્યસમ્ભવ નાઘાદ્ દૃષ્ટ શ્રૂણાદિઘાતકૈઃ ।

રજસ્વલાપરિસ્પૃષ્ટમાઘાત ગોશ્વપક્ષિભિઃ ॥ ૧૩ ॥

વિદેકવિલાસ, હ્રદયસ ૩, સ્તોત્ર ૩૫

અપવિત્ર વસ્તુનું ખનેલું, ખાળક વગેરેની હાત્યા કરનાર પુરુષે ભેયેલું, અભરાયેલી સ્ત્રીનું અડેલું અને ખળદ કુતરા અને પખીએ મુઘેલું ભોજન ખાવું નહિ ૧૩

અર્જુનમા ભોજન ત્યાગ —

અર્જુને પુનરાહારે, શૂદ્ધમાણ પ્રકોપયેત્ ।

વાત પિત્ત તથા શ્લેષ્મદોષમાશુ શરીરિણામ્ ॥ ૧૪ ॥

ત્રિવકવિલાસ, હ્રદયસ ૩, સ્તોત્ર ૨૩

અર્જુનમા આહાર કરવાથી મનુષ્યોને તત્કાળ વાત, પિત્ત અને કફ દોષ પ્રકોપ પામે છે ૧૪

મૌન ભોજન કૃપા —

યસ્તુ મત્સરં પૂર્ણં, શુદ્ધક્રે મૌનેન સર્વદા ।

યુગ્મોત્તિસહસ્રેષુ, સ્વર્ગલોકે મહીયતે ॥ ૧૫ ॥

અત્રિસ્મૃતિ, અધ્યાય ૧ સ્તોત્ર ૩૨૪

જે મનુષ્ય સંપૂર્ણ એક વખ સુધી હા મેશા મૌનપણે ભોજન કરે તે હજાર કરોડ યુગ સુધી સ્વર્ગલોકમા પૂજાય છે ૧૫

ભૂખ્યા ભોજન કરવું:—

અગ્નાવુદીર્ણે જાતાયા, વુશ્ચક્ષાયા ચ ભોજનમ્ ।

આયુર્વલ ચ વર્ણ ચ, સંપર્ધયતિ દેહિનામ્ ॥ ૧૬ ॥

વિવેકમિલાસ, ડહાસ ૩, શ્લો ૨૨

જઠરાગ્નિ પ્રદીપ્ત થાય અને ભૂખ બરાબર લાગી હોય તે વખતે ભોજન કરવાથી મનુષ્યોનું આયુષ્ય, બળ અને વધુ વૃદ્ધિ પામે છે ૧૬

જેવું ભોજન તેવી સંતતિ:—

દીપો મક્ષયતે ધ્વાન્ત, કજ્જલ ચ પ્રશ્નયતે ।

યદક્ષ મક્ષયેન્નિત્ય, જાયતે તાટશી પ્રજા ॥ ૧૭ ॥

વૃદ્ધચાળક્યનીતિ અષ્ટાય ૮, શ્લો ૩

દાવો અધકારનું બક્ષણ કરે છે તેથી તે માનખને ઉત્પન્ન કરે છે, તે જ પ્રમાણે મનુષ્ય હમેશા જેવું અન્ન ખાય છે તેવી જ તેની સતતિ ઉત્પન્ન થાય છે ૧૭

છ મનુષ્ય ભોજન.—

સૂક્ષ્મ ગોધૂમચૂર્ણ ઘૃત-ગુડમહિત નાલિકેરોરુપ્પન્ડ,

-પલા-પત્રાદિ-સુષ્કી-મરિચ-તજયુત પેશલ નાગપુષ્પમ્ ।

પમ્વા તામે કટાહ ટન્પટલતલે પામકે મન્દકાન્તૌ,

-ધન્યેર્હેમન્તકાલે પ્રચુમ્ઘૃતયુતા શુજ્યતે લાપનશ્રી: ॥૧૮॥

સારક્રમધગ્સહિતા, અષ્ટાય ૭, શ્લો ૧૪

ધી. ગોળ સહિત ઘઉંનો ઝીણો આટો, નાળીયેરની સાથે ઘણી, એલાયચી, તમાલપત્ર, સુકા, મરી અને

યુક્ત મનોહર નાગપુષ્પ-નાગરવેલનુ પાન, તાશાના પાત્રમા
મદ કાતિવાળા અગ્નિ ઉપર પકાવેલી ઘણા ધીવડે યુક્ત લાપશી
આ સર્વ પદાર્થ હેમત ઋતુમા ધન્ય પુરુષો ખાય છે ૧૮

શરદિ યજ્ઞલ પીત, યદ્ધુક્ત પૌષ્પમાધયો ।

જ્યેષ્ઠાષાઢ ચ યત્સુપ્ત, તેન જીયન્તિ માનવા ॥૧૯॥

ઉપદેશપ્રાસાદ, માગ ૨ પૃ ૧૪ (પ્ર સ)*

શરદ ઋતુમા (આસો તથા કાર્તિક માસમા) જે જળ
પીધુ હોય, પોષ અને માધ માસમા જે લોજન કર્યું હોય,
તથા જેઠ અને અષાઢ માસમા જે નિદ્રા લીધી હોય તેનાથી
મનુષ્યો છુટે છે-એટલે તે તે માસમા તે તે પદાર્થો ભવિ
તને પુષ્ટિ કરનારા છે ૧૯

વર્ષાસુ લગ્નમમૃત, શરદિ જલ ગોષ્પયથ હેમન્તે ।

શિશિરે ચામલકરસો, ઘૃત વસન્તે ગુહ્યથ પ્રીધ્માન્તે ॥૨૦॥

ઉપદેશપ્રાસાદ, માગ ૨, પૃ ૧૪ (પ્ર સ)*

વર્ષા ઋતુમા મીઠું-લૂણ અમૃત સમાન છે, શરદ ઋતુમા
જળ અમૃત સમાન છે, હેમત ઋતુમા ગાયનુ દૂધ અમૃત
સમાન છે, શિશિર ઋતુમા આમળાનો રસ અમૃત સમાન
છે, વસન્ત ઋતુમા ધી અમૃત સમાન છે અને ગ્રીષ્મ ઋતુમા
ગોળ અમૃત સમાન છે ૨૦

ભોજન પછી શુ કરવુ અને શુ ન કરવુ —

કરેણ સલિલાર્દ્રેણ, ન ગણ્ઢૌ નાપર કરમ્ ।

નેષ્ણે ચ સ્પૃશેત્કિન્તુ, સ્પૃષ્ટ્યે જાનુની ત્રિયે ॥ ૨૧ ॥

વિવેકવિલાસ, હજ્જાસ ૧, સ્કાન્ ૫૪

(ભોજન કર્યા બાદ થાયેવો) લીનો હાથ ગાલ ઉપર,
હાથા હાથે અને બન્ને આખોએ અડાડવો નહીં, પરંતુ એ
હાથ બન્ને બાજુ ઉપર લગાડવો મગજકારી છે ૨૧

મા કરેણ કર પાર્થ ! મા ગૃહી મા ચં ચત્રુપી ।

જાનુની સ્પૃશ રાજેન્દ્ર ! મર્તવ્યા વહનો યદિ ॥ ૨૨ ॥

વિવેકવિલાસ, ઉલ્લાસ ૩ સ્કાં ૫૧

હે રાજાધિરાજ અર્જુન ! જો તું ઘણા માણસોનું પોષણ
કરવા આહતો હોય તો (લીના) હાથે હાથને, ગાલને કે
આખને સ્પર્શ ન કરતા જ ધાને સ્પર્શ કરજે ૨૨

મોજનાનન્તર યાચ્ય, શલાકાદયમાદરાત્ ।

યથેકા પતિતા ભૂમાવાયુર્મિત ચ હીયત ॥ ૨૩ ॥

વિવેકવિલાસ શ્લોક ૩ સ્કાં ૬૦

ભોજન કરી લીધા પછી વિનયપૂર્વક (દાત ખોતરવા
માટે) જે સૂળીઓ માગવી અને એમથી એક જો જમીન
ઉપર પડી જાય તો ધન અને આયુષ્યને નાશ થાય ૨૩

મોજનાનન્તર વામકટિસ્યો ધર્મિન્નદયમ્ ।

શયીત નિદ્રયા હીનં, પૂર્વે જ્ઞાત વૈત્ ॥ ૨૪ ॥

વિવેકવિલાસ શ્લોક ૩ સ્કાં ૬૧

ભોજન

સૌથી પહેલાં એ ઉગલા આવડ

ત્યારબાદ

રાજાધિરાજ

ચહાનિ દા'—

પ્રજૈરજૈસ્તરુણજરઠે. બ્રહ્મણૈરન્યજાતેઃ,

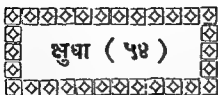
પોરૈર્ગ્રામ્યૈર્નરપતિવરૈર્નિર્ગૃહૈર્નિસ્વકૈશ્ચ ।

પ્રાતઃ માય નિયમિતતયાઽમ્યર્ચિતો ભક્તિમામઝ્

હાહા ! ચાહા ! હત્ત કલિયુગે કર્પતિ પ્રાણતિત્તમ્ ॥ ૨૫ ॥

બુદ્ધિશાળી અને બુદ્ધિહીન, તરુણ અને વૃદ્ધ, બ્રાહ્મણ કે શૂદ્ર, શહેરી કે ગ્રામીણ, રાજા કે ગરીબ-નિર્ધન, સવારે કે સાંજે નિયમિતપણે ભક્તિપૂર્વક આત્મા પૂજા કરે છે-ચહા પીવે છે, ખરેખર આ ચહા કળિયુગમા પ્રાણ અને પૈસાનું ખાણી કરે છે ૨૫

શુધા (૫૪)

શુધાની વેના:—

ત્યજેત્શુધાર્તો મહિલા સપુત્રા,

સ્વાદેત્ શુધાર્તાં શુજગી સ્વમણ્ડમ્ ।

વુશ્ચક્ષિત, કિં ન કરોતિ પાપ ?

ક્ષીણા નરા નિષ્કરુણા મયન્તિ ॥ ૧ ॥

કાલ્પરત્નમણ્ડલ, સર્ગ ૩, શ્લોક ૨૭

ભૂખથી ખીડાયેલો માણુમ પુત્ર સહિત સ્ત્રીનો ત્યાગ કરે છે, ભૂખથી ખીડાયેલી સર્પિણી પોતાના ઘરને ખાઈ જાય છે, ભૂખ્યા માણુમ કયુ પાપ ન કરે ? (કારણ કે) ક્ષીણ થયેલા માણુસો હયા સહિત (નિંચ) થાય છે ૧

ભૂખ્યા શુ ન કરે —

માન મુચ્ચતિ ગૌરવ પરિહરત્યાયાતિ દીનાત્મતા,

લજ્જામુત્સૃજતિ ત્રયત્યદયતા નીચત્વમાલમ્બતે ।

માર્યાચન્ધુસુતાસુતેષ્વપકૃતીર્નાનામિધાથેષ્ટે,

કિંકિયન્ન કુગેતિ નિન્દિતમપિ પ્રાણો શુધાપીડિતઃ ? ॥૨॥

શુધાથી ખીડા પામેલો પ્રાણી કયા કયા નિહિત કાર્યને પણ નથી કરતો ? સર્વ કાર્યને કરે છે, કેમકે તે માત્રને

મૃતી હે છે, ગૌરવનો ત્યાગ કરે છે, દીનતાને પામે છે,
લલ્લનો ત્યાગ કરે છે, નિર્દયપણનો આશ્રય કરે છે,
નીચતાનું અવલંબન કરે છે, તથા સ્ત્રી, બધુ, પુત્રી અને
પુત્રને વિષે પણ વિવિધ પ્રકારના અપકાર કરે છે ૨

ક્ષુધા • સર્વ અનર્થકારી:—

આદૌ રૂપિનાશિની કુશરી કામસ્ય વિધ્વંસિની,
પુત્રપ્રાપ્તિલગ્નછેદનકરી લજ્જા ચ નિર્નાશિની ।

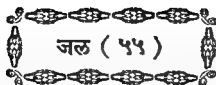
જ્ઞાનં મન્દકરી તપઃશયકરી ધર્મસ્ય નિર્મૂલની,

સા મા પીડતિ સર્વદોષજનની પ્રાણપ્રહારી ક્ષુધા ॥ ૩ ॥

માવળદપુરાણ, સ્કંધ ૧ અધ્યાય ૧૭, શ્લોક ૧

જે ક્ષુધા પ્રથમ રૂપનો વિનાશ કરે છે, પછી શરીરને
કુશ કરે છે, કામનો નાશ કરે છે, પુત્ર, લાલ્લ અને સ્ત્રીનું છેદન
કરે છે, લલ્લનો નાશ કરે છે, જ્ઞાનને મંદ કરે છે, તપનો
શય કરે છે અને ધર્મને નિર્મૂળ (નાશ) કરે છે, તે સર્વ દોષને
ઉત્પન્ન કરનારી તથા પ્રાણનું હરણ કરનારી ક્ષુધા મને અત્યંત
પીડા કરે છે ૩

કેવુ જળ ન પીવુ:—

ન પિયેત્ પશુત્તોય, પીત્તશેષ ચ વર્જયેત્ ।

તથા નાજ્જલિના પેય, પયઃ પથ્ય મિત યતઃ ॥ ૧ ॥

ત્રિગ્ગરિલાસ, હજાસ ૩, શ્લો ૫૩

પશુઓની માફક પાણી પીવુ નહિ તેમજ એક પાણી
પણ પીવુ નહિ અને જરૂરત પ્રમાણેનુ પાણી જ શુભકારી
હોવાના કારણે ખોળાવડે પાણી પીવુ નહિ ૧

જળ કેમ પીવુ.—

અત્યમ્બુપાનાન્ન નિષ્ચયતેન્ન—

મનમ્બુપાનાચ સ એઢ દોષઃ ।

તસ્માન્નરો વહ્નિર્નિર્ઘનાર્થઃ,

મુદ્દુર્મુદ્દુર્નારિ પિવેદમ્બરિ ॥ ૨ ॥

ઘણુ જળ પીવાથી અન્ન પચતુ નથી અને જળ નહી
પીવાથી પણ તે જ દોષ થાય છે એટલે કે અન્ન પચતુ નથી,
તેથી મનુષ્યે જહરાગ્નિને વધારવા માટે વારવાર થોડું થોડું
જળ પીવુ ભોષે ૨

જળના અનત સ્ત્રોતો. —

વુસુમ્મકુડકુમામ્મોગ્નિચિત્ત સ્વસ્મજન્તુમિ ।

ન દદેનાપિ વક્ષેણ, શક્ય શોધયિતું જલમ્ ॥ ૩ ॥

ઉત્તરમીમાસા, શ્લોક ૩૮

કુસુમ અને કુકુના જળમાં જેમ તે રંગ વ્યાપીને
રહેલ છે તેમ જળમાં સૂક્ષ્મ જનુઓ પણ વ્યાપીને રહેલા
છે, તેથી દેહ-ભાગ વગર પછે જળ શોધી શકાય તેમ નથી ૩

લૂતાસ્યતન્તુપતિતે, ચે નિન્દૌ સન્તિ જન્તવ ।

સૂક્ષ્મા અમગ્માનાસ્તે, નૈવ માન્તિ વિવિદ્યે ॥ ૪ ॥

મહામારત, શાંતિપદ્ય, અં ૧૯ શ્લોક ૩૦

કરોળીયાની જાળમાંથી પડેલા એક જ મિડુમાં જેટલા
સૂક્ષ્મ જનુઓ રહેલા છે તે બધા બે ભમરા જેવડા બની
જાય તો ત્રણે લોકમાં ન સમાઈ શકે ૪

જળનો ગુણ —

અનીર્ઘે મૈષજ વારિ, જીર્ઘે વારિ રત્નપ્રદમ્ ।

અમૃત મોજનાર્થે તુ, સુક્તશોવરિ તદ્વિષમ્ ॥ ૫ ॥

વૃદ્ધચાળવ્યવસ્થા, અં ૮, શ્લોક ૭

અછૂંચે થયું હોય ત્યારે જળ પીવું એ તેવું ઔષધ
છે, છૂંચે થયા પછી જળ પીવું તે બળ આપનારું છે,
અથવા સોજન કરીને જળ પીવું તે અમૃત સમાન છે
અને જમ્યા પછી તરત જળ પીવું તે વિષ સમાન છે ૫

અળગણ જળથી પાપ.—

ગ્રામાણા સપ્તકે દગ્ધે, યત્ પાપ સમુત્પદ્યતે(જાયતે કિલ) ।

તત્ પાપ જાયતે પાર્થ ! જલસ્યાગલિતે ઘટે ॥ ૬ ॥

ત્રિણ્યુપુરાણ

હે અર્જુન ! સાત ગામ બાળવાથી જેટલું પાપ થાય છે, તેટલું પાપ એક ઘડો અળગણ પાણી વાપરવાથી થાય છે ૬

સત્ત્સરણે યત્ પાપ, કૈવર્તસ્યૈવ જાયતે ।

एकाहेन तदाप्नोति, अपूतजलमङ्ग्रही ॥ ७ ॥

પદ્મપુરાણ, પ્રમાસલણડ, અં ૩૬, શ્લો ૪૨

મરઝીમાર એક વપમા જેટલું પાપ કરે છે, તેટલું પાપ ગળ્યા વિનાના જળનો સ અહ કરનાર એક દિવસમા જ પામે છે ૭

જલગાલન વિધ —

पद्मिन्दुल्लायाम, त्रिशत्यङ्गुलनिस्तुत ।

दृढ गलनक कार्य, भूयो जीवान् निशोषयेत् ॥ ८ ॥

લિઙ્ગપુરાણ, અં ૧૭, શ્લો ૧૦૧

છત્રીશ આગળ લાણુ અને વીશ આગળ પહોણુ એણુ દૃઢ ગળણુ કરણુ, અને તે વડે ફરીથી જીવને શોષવા-પાણી ગળીને જીવોની રક્ષા કરવી ૮

त्रिशत्यङ्गुलमान तु, त्रिशदङ्गुलमायतम् ।

तद् वक्त्र द्विगुणीकृत्य, गालयित्वा पिनेज्जलम् ॥ ९ ॥

તમ્ભિન્ વક્ત્રે સ્થિતાન્ જીવાન્, સ્થાપયેત્ જલમધ્યતઃ ।

एव कृत्वा पिबेत् तोय, न याति परमा गतिम् ॥ १० ॥

મદ્દામાગ્ન, આદિપર્વ, અં ૩૦, શ્લો ૧૩.

પીશ આગળ પહોળું અને ત્રીશ આગળ લાંબુ એવું
વસ્ત્ર ઘેવડું કરીને તેનાવડે જળ ગળીને પછી પીવું અને
તે વસ્ત્રમા જે છવો રહેલા હોય તેમજ જળમા મૂળી દેવા
આ પ્રમાણે કરીને જે માણસ જળ પીએ છે તે માણસ
પરમ ગતિને-મોક્ષને પામે ॥ ૯, ૧૦

તત્ર ધ્યાને સ્થિતાન જીવાન, સ્થાપયેઙ્ગલમધ્યત ।

જીવનનહતુશ્ચ, ક્ત્યેવ મનુગ્રયીત ॥ ૧૧ ॥

મનુસ્મૃતિ, પૂર્વભાગ, શ્લોક ૩૧

તે જળ ગળેલા વસ્ત્રમા રહેલા છવોને તેમજુ રક્ષણ કર
વાને માટે જળને વિષે સ્થાપન કરવા, એમ મનુએ કહ્યું છે ૧૧
ગળેલ જળથી પુણ્ય —

ત્રલોક્યમસિલ દત્ત્યા, વત્પુણ્ય વેદપારમે ।

તત કોટિગુણ પુણ્ય, વસ્ત્રપૂતેન વારિણા ॥ ૧૨ ॥

શ્રૃર્મપુરાણ, અં ૨૧, શ્લોક ૧૦૯

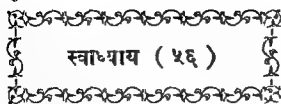
વેદના પાઠને પામેલા એવા પ્રાદ્ધણુને સમગ્ર વ્રણ ભુવનનું
દાન આપવાથી જે પુણ્ય થાય છે, તેથી કર્ષાડગણુ પુણ્ય
વસ્ત્રવડે ગળેલુ ગાળી વાપરવાથી થાય છે ૧૨

ય કુમાત્ મર્મકાયાણિ, વસ્ત્રપૂતેન વારિણા ।

સ મુનિ ॥ મહામાધુ, સ યોગી મ મહાત્રતી ॥ ૧૩ ॥

વિષ્ણુપુરાણ અં ૧૦૭, શ્લોક ૧૮

જે માણસ વસ્ત્રથી ગળેલા પાણીવડે જ એવે કાર્યો કરે
છે તે જ મુનિ છે, તે મહાસાધુ છે, તે જ યોગી છે અને તે જ
મ ત્રતી છે ૧૩

સ્વાધ્યાય (૫૬)

સ્વાધ્યાય મહિમા—

સ્વાધ્યાયગુણને યત્ન, સદા કાર્યો મનીષિભિ ।

કોટિદાનાદપિ શ્રેષ્ઠ, સ્વાધ્યાયસ્ય ફલ યત્ ॥ ૧ ॥

ઉપદેશકતપસ્વી, પલ્લવ ૧૧, શ્લોક ૧

બુદ્ધિમાનોએ હમેશા સ્વાધ્યાય ગણવામા યત્ન કરવો
જોઈએ, કારણ કે કરોડોના દાનથી પણ સ્વાધ્યાયનું ફળ
શ્રેષ્ઠ છે ૧

સ્વાધ્યાયના પ્રકાર:—

સ્વાધ્યાય પશ્ચવા જ્ઞેયો વાચના પ્રચ્છના તથા ।

પરાવૃત્તિરનુપ્રેક્ષા, ધર્મમમ્બન્ધિની કથા ॥ ૨ ॥

ઉપદેશકતપસ્વી, પલ્લવ ૧૫, શ્લોક ૫

વાચના, પ્રચ્છના, પરાવૃત્તિ, અનુપ્રેક્ષા અને ધર્મ સળધી
કથા એ પ્રમાણે પાચ પ્રકારે સ્વાધ્યાય ગણવો ૨

સ્વાધ્યાય-પ્રકાર વિવરણ —

વાચના તુ ગુરૂવાન્તેઽધ્યયન વિનયેન યત્ ।

પ્રચ્છનાઽધીવશાસ્ત્રાન્તર્ગતસશયનિર્ણય ॥ ૩ ॥

ઉપદેશકતપસ્વી, પલ્લવ ૧૫, શ્લોક ૬

શુભહારાજ પાસે વિનયપૂર્વક જે લખવું તે વાચના ૧

કહેવાય, અને જાણેલા શાસ્ત્રોની અદર રહી ગયેલા સશયોને
પૂછી તેનો નિર્ણય કરવો તે પ્રચ્છના કહેવાય ૩

પરાવૃત્તિ પુરાધીતાગમોચારં પુન પુનઃ ।

તદ્વિચારસ્ત્રનુમેક્ષા, વ્યારયા ધર્મકથા મર્વેત્ ॥૪॥

ઉપદેશરૂપગત્ત્વો પદ્મ ૧૫, પ્રશ્ન ૭

પહેલા જાણેલા શાસ્ત્રોનો વારવાર ઉચ્ચાર કરવો-આવૃત્તિ
કરવી તે પરાવૃત્તિ કહેવાય, એ જાણેલા શાસ્ત્રોની વિચારણા
કરવી તે અનુમેક્ષા કહેવાય અને તેનું વ્યાખ્યાન કરવું તે
ધર્મકથા કહેવાય ૪

સ્વાધ્યાય સંખ્યા —

શ્રમણે શ્રાવકેશ્ચાપિ, ક્રિયાકરણતત્પરે ।

ચતુર્નારિ નિધાતવ્યઃ, સ્વાધ્યાયોઽયમહર્નિશમ્ ॥ ૫ ॥

ઉપદેશરૂપગત્ત્વો, પદ્મ ૧૬, પ્રશ્ન ૮

ક્રિયા કરવામાં તત્પર એવા સાધુઓએ તથા શ્રાવકોએ
પણ રાત્રિવિસમાં ચાર વાર સ્વાધ્યાય કરવો જોઈએ ૫

ચતુર્માસ (૫૭)

ચતુર્માસ કર્તાવ્યઃ—

ઉપવાસસ્ય નિયમ, સર્વદા મોનમોજનમ્ ।

તસ્માત્સર્ગપ્રયત્નેન, ચાતુર્માસ્યે ત્રતી ભવેત્ ॥ ૧ ॥

મદિપ્યાત્તરપુરાણ, અ૦ ૨૯, શ્લો૦ ૩૨

—તેથી કરીને ચામાસાના ચાર માસમા સર્વ પ્રયત્નથી એટલે પોતાની જેટલી શક્તિ હોય તેટલી શક્તિ દેશવીને વ્રતવાળા થવું—વ્રત શ્રદ્ધા કરવું, તેમજ અમુક અમુક તિથિએ ઉપવાસનો નિયમ કરવો અને સદા મોનપણે યોજન કરવું ૧

ચતુર્માસ વર્જ્યઃ—

યોગસ્યે ચ હૃષીકેશે, યદ્વર્જ્ય તન્નિશામય ।

પ્રનામ નૈવ કુર્નીત, મૃત્તિકા નૈવ શાનયેત્ ॥ ૨ ॥

યોગતારાવલી, શ્લો૦ ૫૩

વિષ્ણુ ચાતુર્માસમા યોગને વિષે રહે છે તે વખતે જે જે વર્જવાનું છે તે તું સામળ—ચાર માસમા પ્રવામ કરવો નહીં, તથા માટી ખોદવી નહિ ૨

પગ્ન વર્જયેદ્યસ્તુ, તસ્ય પુણ્યમનન્તકમ્ ।

મુઝ્જતે કેવલ પાપ, યો (યે) મૌનેન ન મુઝ્જતે ॥ ૩ ॥

માકળ્ડપુરાણ, અ૦ ૧૦, શ્લો૦ ૨૨

ચતુર્માસમા જે પુરુષ બીજાના અન્નનું લોજન ન કરે
તેને અતત પુણ્ય પ્રાપ્ત થાય છે, તથા જેઓ મૌનપદ્ધતિ
લોજન કરતા નથી તેઓ કેવળ પાપનું જ લોજન કરે છે ૩

एकाक्षेन महीपाल ! चातुमास्य निषेयते ।

चतुर्भुजो नरो भूत्या, प्रयाति परम पदम् ॥ ४ ॥

મહામારત, ઉત્તરપદ્ય, અં ૮, સ્ત્રાં ૧૪

હે રાજા ! ચતુર્માસમા જે એક જ અન્નનું લોજન કરે
છે તે નર ચાર ભુજવાળો (વિષ્ણુ૩૫) ચંદ્રને મોક્ષપાત્રને
પામે છે ૪

घृन्ताकान् राजमापाश्र, बलुलत्थाश्च तूरीम् ।

कलिङ्गानि त्यजेद्यस्तु, मूलक तन्दुलीयम् ॥ ५ ॥

ચાગયાસિદ્ધ, પુણ્યપદ્ય, અં ૧૦ સ્ત્રાં ૪૦

૫ તાક-શીંગણા, રાજમાપ-અડદ, વાલ, કળથી તુવેર,
કાલીગડા, મૂળા અને તાદલીયાની બાજી વગેરેનો ત્યાગ
કરવો ૫

ચતુર્માસમા લભનિષેધઃ—

वर्षासु शुभकार्याणि, नान्यान्यपि समाचरेत् ।

गृहिणा मुरयकार्यस्य, निराहस्य तु का कथा ? ॥ ६ ॥

વર્ષાસુશુભકાર્યોણિ કયાં ૭, ૫ ૨૨૩ (આરમા સ)

વર્ષાઋતુમા બીજા પદ્ય શુભ કાર્યો કરવા ન લેખે,

તે પછી ગૃહસ્થીઓતુ મુખ્ય કાર્ય જે વિવાહ તે ન કરવો
તેમા શુ કહેવું ? ૬

ચતુર્માસ કર્તવ્યકળ—

एकान्तरोपवासी च, ब्रह्मलोके प्र(म)हीयते ।

ધારણાનિસલોમાના, ગદ્ગાસ્નાનં દિને દિને ॥ ૭ ॥

भरिष्योत्तरपुराण, अ० २६ स्तो० १६

ચતુર્માસમા જે પુરુષ એકાંતર ઉપાવાસ કરે તે બ્રહ્મ
લોકમા જાય છે, તથા નખ અને કેશ ધારણ કરવાથી—
વધારવાથી હમેશા ગંગાસ્નાન જેટલું પુણ્ય થાય છે ૭

જો કે કાઈની વાણી કામળ અને રમણીય હોય તો પણ
જો તે અસરલ એટલે વક્તોબ્ધિવાળી હોય, અસ્પષ્ટ એટલે
ચૂંક અથવાળી હોય, અત્યંત ચતુરાધારેતી હોય અને
ચર્ચિતાક્ષર એટલે અક્ષરો ચાલી ચાવીને જોડેલી હોય તો
તેવી વાણી ઠઠાણ ન કહેવાય છે ૨૩

અમમય વચન કૃણા—

અપ્રાપ્તકાલ વચન, રૂઢ્ધ્વતિરપિનુનુ ।

ન કેવલમસમ્માન, નિપ્રિયત્વ ચ ગચ્છતિ ॥ ૨૪ ॥

જૈનપદ્યતમ્ર, પૃ ૭ સ્તો ૨૧ *

સમયને અયોગ્ય વચન જોઈનાર કદાચ ખૂંટપતિ હોય
તો પણ તે કેવળ અસન્માનને પામે છે એટલું જ નહીં
પરંતુ અપ્રિયપણાને પણ પામે છે, તેથી સમયને ઉચિત
વચન જોઈવું સારુ છે ૨૪

યોગ્ય વચન કૃણા—

હિતં મિત પ્રિય કાલે, વશ્યાત્મા યો દિ માપતે ।

સ યાતિ લોકાનાહારદેતુમ્તાન્નૃપાણ્યાનુ ॥ ૨૫ ॥

વિષ્ણુપુરાણ. અશ ૪, સ્તો ૩૪

હૈ રાજા ! પોતાના આત્માને વશ રાખનાર જે પુરુષ
અવસરે હિતપ્રદ, પરિમિત (કામ જેટલું થોડું) અને
વચન જોડે છે તે પુરુષ આનંદ આપવાના હેતુભૂત

અને જેનો ક્ષય નથી એવા લોકમા (સ્વર્ગમા) જાય છે
અથવા મોક્ષમા જાય છે ૨૫

પ્રિયરામપ્રદાનેન, સર્વે તુલ્યન્તિ જન્તરા ।

તસ્માત્તદેન વક્તવ્ય, વચને કિં દરિદ્રતા ? ॥ ૨૬ ॥

જાણવ્યનોતિ, અ૦ ૧૫, પ્રશ્ન૦ ૧૮

મધુર વચન જોલવાથી મન પ્રાણીઓ ખુશી થાય છે,
તેથી તેવું જ વચન જોલવું યોગ્ય છે શા માટે વચનમા
દરિદ્રતા કરવી ? વચન તો હંમેશા ઉદાર જોલવું જોઈએ ૨૬

અવસ્થા (૫૧)

કઈ અવસ્થામાં હું કરવું —

પ્રથમે નાર્જિતા વિદ્યા, દ્વિતીયે નાર્જિત ધનમ્ ।

તૃતીયે નાર્જિતો ધર્મશ્ચતુર્થે કિં કરિષ્યતિ ? ॥ ૧ ॥

આચારાઙ્ગસૂત્રટિલ્કિ, પૃ ૧૦૫ *

જે પુરુષે પહેલી વયમાં વિદ્યા ઉપાજન કરી ન હોય, બીજી વયમાં ધન ઉપાજન કર્યું ન હોય અને ત્રીજી વયમાં ધર્મ ઉપાજન કર્યો ન હોય તે પુરુષ ચોથી વયમાં-વૃદ્ધાવસ્થામાં-શું કરી શકશે ?-અન્તકાળે આત્મમાધન શી રીતે કરી શકશે ? નહીં જ કરી શકે ૧

બાળ્યાવસ્થામાં શું રોએ —

માતુ સ્તન્ય રજ ક્રીડા, મન્મના વાગલજ્જતા ।

શૈશવે માન્તિ નિર્દેતુ, દાસ્ય મોગ પિતુઃ શ્રિય ॥ ૨ ॥

માતાનું સ્તનપાન, ધૂળમાં ક્રીડા, કાચી-બોળાડી વાણી, નિલજાપાડું, કારણ વિનાનું હસવું અને ચિતાની લક્ષ્મીને લોખ આ સર્વ બાળ્યાવસ્થામાં જ રોએ છે ૨

બાળકને કેમ ભણાવવું —

માતૃ પુત્રો નીતિગાયોપચારૈ,

કાર્યે કાર્યે યન્નત શિશ્વણીય ।

લેવા લગા યાડમપાત્રે વિચિત્રા,

નામૌ નાશ પાઠ્ઠાલેડપિ યાતિ ॥ ૩ ॥

જેનનાંતિશતક, (કાવ્યમાલા ગુચ્છ ૧૩), શ્લોક ૧૦

પુત્રને ખાળકપણામા જ નીતિવાક્યના ઉપચારવડે દરેક કાયમા ચત્રનથી લણાપવો જોઈએ, કારણ કે (માટીના) કાચા વાસણમા જે ચિત્ર વિચિત્ર રેખાઓ લાગી હોય તે પાકને વખતે પણ-એટલે નિલાડામા નાખીને પકાવતા પણ-નાશ પામતી નથી ૩

યુવાવસ્થામા ગર્વ ન કરવો —

પરિભવસિ કિમિતિ લોકં, જરયા પરિર્જરીકૃતશરીરમ્ ।

एवं त्वमपि भविष्यसि, यौवनगर्वं किमुद्वहमि ? ॥ ૪ ॥

ડમાસ્વાતિજ્ઞાનક

જરા-વૃદ્ધાવસ્થાવડે જેનું શરીર છર્જુ થયેલું હોય એવા મનુષ્યનો તું પરાજવ કેમ કરે છે ? તું પણ એવો જ થવાનો છે હાલમા તને યુવાવસ્થા છે તેનો ગર્વ તું કેમ કરે છે ? ૪ કેને ગાંધી યૌવન મળે.—

अर्थो नराणा पतिरङ्गनाना,

वर्षा नदीगामृतुराट् तरूणाम् ।

स्वधर्मचारी नृपतिः प्रजाना,

મત મત યોગનમાનવન્તિ ॥ ૫ ॥

વિકામોન્દોય અટ્ટ ૪, શ્લોક ૧૬

મન મનુષ્યોનું ગયેલું યૌવન પાણી લાવે છે, પતિ સ્ત્રીઓના ગયેલા યૌવનને પાણી લાવે છે, વર્ષાઋતુ નદીઓના

અયેલા યૌવનને પાછુ લાવે છે, વમતઋતુ પૃથોતુ અયેલુ
યૌવન પાછુ લાવે છે અને ચોતાના ધર્મમા રહેલો રાજા
પ્રજાઓનુ અયેલુ યૌવન પાછુ લાવે છે ૫

યુવાવસ્થાનુ કાર્યં વૃદ્ધાવસ્થાનું સુખ —

યોગન ગ્રાપ્ય સર્ગાર્થગાર્થમિદ્વિનિચન્ધનમ્ ।

તત્કુર્યાન્મતિમાન યેન, ગ્રાધકે સુરમશ્નૃતે ॥ ૬ ॥

ત્રિવેદવિગ્નમ, ડહાસ ૭, સ્કો ૪

સવ પ્રયોજનના મમ્મદને સિદ્ધ કરવામા કારણભૂત એવી
યુવાવસ્થાને પાગીને બુદ્ધિમા ૧ મનુષ્યે તેણુ કામ કરણુ
જોઇએ કે જેથી વૃદ્ધાવસ્થામા સુખ પ્રાપ્ત થાય ૬

વૃદ્ધાવસ્થા આત્યાવસ્થા મમાન —

ઘટન દગ્નનરિહીન, વાચો ન પરિસ્ફુટા શક્તિ ।

નિગતા ચેન્દ્રિયશક્તિઃ, પુનરપિ ચાલ્ય વૃત્ત જરયા ॥ ૭ ॥

મરમુતિકાવ્ય, સ્કો ૧, સ્કો ૧૯

વૃદ્ધ મનુષ્યનુ સુખ દાત રહિત થયુ, વાણીની શક્તિ
સ્પષ્ટ ન રહી, અને ઇન્દ્રિયોની શક્તિ જતી રહી, તેથી
વૃદ્ધાવસ્થાએ કરીથી આત્યાવસ્થા કહી એણુ દેખાય છે ૭

વૃદ્ધાવસ્થાની દુર્દગા—

માત્ર સદ્બુચિત ગતિર્નિગલિતા ધ્રષ્ટા ચ દન્તાવલિ—

દૈદિર્નશ્યતિ વર્ધતે યધિરતા વક્ત્ર ચ લાલાયતે ।

વાક્ય નાદ્રિયતે ચ ચાન્ધાનનો માર્યા ન શુશ્રૂપત,

હા ૧ કષ્ટ પુરુષમ્ય જીર્ણવયમ પુત્રોડપ્યમિત્રાયત ॥ ૮ ॥

ચૈરામ્યજતક (મર્તદહરિ), સ્કો ૭૩

અહો ! મહાકષ્ટ છે કે વૃદ્ધ થયેલા પુરુષનું ગાત્ર સકોથે પામે છે, ચાલવાની શક્તિ મદ થાય છે, દાતની શ્રેણી પડી જાય છે, નેત્રની દૃષ્ટિ નષ્ટ થાય છે, કાનની અધિરતા વધતી જાય છે, મુખમાંથી લાળ પડવા માડે છે, બાધવ જનો તેના વાક્યનો આદર કરતા નથી, લાચારી સેવા કરતી નથી અને પુત્ર પણ શત્રુ જેવો થાય છે ૮

जनयति बचोऽयुक्त वक्त्र तनोति मलानिल,

स्त्रलयति गतिं हन्ति स्थाम श्लथीकुरुते तनुम् ।

दहति शिखित्मसांझाना च यौवनकानन,

गमयति वपुर्मर्त्याना वा ऊरोति जरान किम् ? ॥ ९ ॥

સુમાપિતૃનમ્વાહ, શ્લોક ૨૬૯.

વૃદ્ધાવસ્થા વચનને અસ્પષ્ટ કરે છે-બરાબર બોલી શકાતું નથી, મુખને લાળથી બ્રાહ્મ બનાવે છે, ગતિને સ્થાવરતા પમાડે છે, તેજને-સામગ્ર્યને-હણે છે, શરીરને શિથિલ કરે છે, સર્વ અવયવોથી વિકસર થયેલા યૌવનરૂપી વનને અગ્નિની જેમ બાળે છે, તથા ડેવટ ગરીરનો પણ નાશ કરે છે વૃદ્ધાવસ્થા મનુષ્યોને શુ શુ અનિદ્ર નથી કરતી ? ૯

चलयति तनु दृष्टेर्भ्रान्ति करोति शरीरिणा,

रचयति बलादव्यक्तोक्तिं तनोति गतिक्षतिम् ।

जनयति जने नानानिन्दामनर्थपरम्परा,

हरति सुगमि गन्ध देहाज्जरा मदिरा यथा ॥ १० ॥

સુમાપિતૃનસદોહ, શ્લોક ૨૭૧

મદિરાની જેમ વૃદ્ધાવસ્થા શરીરને ધૂળવે છે, દૃષ્ટિને ભ્રમિત કરે છે, બળાત્કારે અચક્ત-અસ્પષ્ટ વચન બોલાવે છે, ચાલવામાં મુશ્કેલી પમાડે છે, લોકમાં વિવિધ પ્રકારની

નિદ્રા અને અનર્થ ઠી પરપરાને પમાડે છે, તથા શરીરમાથી
સુગંધનો નાશ કરે છે-દુર્ગંધ ઉત્પન્ન કરે છે ૧૦

ગલતિ મન્ત્ર રૂપ લાલા ત્રિમુચ્ચતિ જલ્પન,

સ્પ્તલતિ ગમન દન્તા નાગ્ર શ્રયન્તિ શરીરિણ ।

ત્રિમતિ મતિર્નો શુશ્રૂષા કરાતિ ચ ગેહિની,

વપુષિ તસ્મા ગ્રસ્ત યાચ્ય તનોતિ ન વેદજ* ॥ ૧૧ ॥

સુભાષિત-૧૪-૨૯૫૬૨

વૃદ્ધાવસ્થાપડે પ્રાત્નિઓનું શરીર બ્યાસ થાય છે ત્યાં
સમગ્ર રૂપ બળી જાય છે-નાગ પામે છે, મુખમાથી લાળ પડે
છે, આલસા અવના પામે છે, દાંત પડી જાય છે, બુદ્ધિ
વિરામ (નાશ) પામે છે, સ્ત્રી પણ મેવા કરતી નથી અને
પુત્ર પણ કલ્યા પ્રમાણે કરતો નથી ૧૧

વૃદ્ધાવસ્થામા યુ ન કરતુ —

ન ચ ત્રિષ્પણમસ્ય યુજ્યતે,

ન ચ દાસ્ય કુત ણ્ય ત્રિભ્રમ ।

અથ તેષુ ચ વર્તત જનો

ધનમાયાતિ પરા નિદમ્બનામ્ ॥ ૧૨ ॥

આચાર્ય-૧૦૭, શ્લોક ૧ *

વૃદ્ધ ધયેલા આ જીવને વિભૂષણ-અવકાર પારણ કરવા
યોગ્ય નથી, તથા દાસ્ય કરવું યોગ્ય નથી, તો પછો વિભ્રમ
કીડા-તો કયાથી જ યોગ્ય હોય ? છતાં વૃદ્ધાવસ્થાને પામેલો
લોક તે વિભૂષણિકા પ્રવર્તે છે, તેમાં તે અવશ્ય મોટી વિડબ
નાને પામે છે ૧૨

જીવિત (૬૦)

જીવિત સાક્ષ્ય ઉપાય —

પૂજામાચરતા જગન્નયપતેઃ સદ્ધ્યાર્ચના કુર્વતા,
તીર્થાનામભિક્ષ્વન ત્રિદશતા જૈન વચઃ શ્રુણ્વતા ।

સદ્ધાન દદતા તપશ્ચ ચરતા સત્ચાનુકમ્પાકૃતામ્,
યેષા યાન્તિ દિનાનિ જન્મ મફલ તેષા સુપુણ્યાત્મનામ્ ॥૧॥

ધર્મક-શ્લોક, પૃષ્ઠ ૩૨, શ્લોક ૬૬ (દે હા)

ત્રણ જગતના સ્વામી-તીથ કરની પૂજા કરતા, સધનુ
ચાત્સલ્ય કરતા, તીર્થોનુ વદન કરતા, જિનાગમનુ શ્રવણ
કરતા, સુપાત્રદાન દેતા, તપનુ આચરણ કરતા અને પ્રાણી-
ઓના ઉપર દયા કરતા જે મનુષ્યોના દિવસો જાય છે-નિગ-
મન થાય છે, તે પુણ્યશાળીનો જન્મ સફળ છે ૧

જિનેન્દ્રપૂજા ગુરુપર્યુપાસ્તિઃ,

સત્ચાનુકમ્પા શુભપાત્રદાનમ્ ।

ગુણાનુરાગ શ્રુતિરાગમસ્ય,

નૃજન્મવૃક્ષસ્ય ફલાન્વમ્નિ ॥ ૨ ॥

સિદ્ધપદ્ય, શ્લોક ૧૩

જિનેશ્વરની પૂજા, ગુરુની સેવા, પ્રાણીએ ઉપર દયા,
સુપાત્રદાન, શુણ્ણને વિષે પ્રીતિ અને આત્મનુ શ્રવણ
મનુષ્ય જન્મરૂ રજો છે ૨

સફળ છવિતઃ—

વાળી રસયતી યમ્ય, માર્યા પુત્રયતી સતી ।

લક્ષ્મીર્તાનવતી યમ્ય, મફલ્લ તસ્ય જીવિતમ્ ॥ ૩ ॥

અપદ્શનરક્તિજો પૃ૦ ૧૨, ૪૪૦ ૪૦ (૫ વિ પ્ર)

જે ॥ વાળી રસવાળી-ગીઠી હોય, જેની ભાર્યા પુત્રવાળી
અને સતી હોય, તથા જેની લક્ષ્મી દાનમાં અપાતી હોય
તેવા પુરુષનું છવિત સફળ છે ૩

મ જાતો યન જાતેનાપસ્વાના પાચન કૃતમ્ ।

કમળા પાન્ધોરાણા, ત્રિયુધેન મહાત્મના ॥ ૪ ॥

તસ્થામૃત, સ્ત્રો૦ ૧૧૨

જન્મ પામેલા અને જીવિતમાં એવા જે મહાત્માએ
વિપાકને વિષે ભયકર એવા કર્મો કે જે ઉચ્ચમાં આંખ્યા ન
હોય તેમને ઉદયમાં લાવીને ખપાંખ્યા હોય છે તે જ ઉત્પન્ન
થયો કહેવાય-તેનો જન્મ જ સફળ છે ૪

મ પુમાનર્થગજ્ઞમા, યસ્ય નામ્નિ પુર સ્થિતે ।

નાન્યામદ્ગુલિમમ્યેતિ, સત્યાચામુદતાઽદ્ગુલિ ॥ ૫ ॥

વિગતાર્જુનીય સર્ગ ૧૧, સ્ત્રો૦ ૧૨

જેનું નામ આગળ રહે છે તે શુદ્ધવાનની સખ્યા-ગણ
તરી કરવાને માટે ઊંચી કરેલી આગળી બીજી આગળીને પામતી
ન હોય એટલે શુદ્ધવાન પુરુષોની ગણતરી કરતી વખતે જેનું
નામ પહેલી આગળી ઉપર આવતું હોય તે પુરુષનો જન્મ
સાર્થક-સફળ છે ૫

પરિવર્તિનિ સમારે, મૃતઃ કો વા ન જાયતે ।

સ જાતો યેન જાતેન, યાતિ ંશ સમુન્નતિમ્ ॥ ૬ ॥

નીતિશતક (મતૃહરિ), શ્લો ૨૪

ચક્રની જેમ નિરતર ફરતા આ સસારને વિશે
મરેલો એવો કયો જીવ ઉત્પન્ન થતો નથી ? પરંતુ જેના
ઉત્પન્ન થવાથી ચોતાનો વશ ઉન્નતિને પામે તે જ પુરુષ
જન્મ પામ્યો તે કૃતાય છે ૬

ચિત્તાનુવર્તિની માર્યા, પુત્રા વિનયતત્પરા ।

વૈરિમુક્તં ચ યદ્રાજ્ય, સફલ તસ્ય જીવિતમ્ ॥ ૭ ॥

જેને મનને અનુસરનારી માર્યા, વિનયવત પુત્રો અને
શત્રુ રહિત શાન્ય હોય તેનું જીવિત સફળ છે ૭
જીવિત અસાધ્ય કા-જી—

ક્રોધો ન્યક્કૃતિમાજનં ન ત્રિહિતો નીતો ન માનઃ ક્વ,

માયા નૈવ હતા હતાશ નિતરા લોભો ન સદ્ધોમિતઃ ।

રે તીત્રોત્કટકૃતચિત્તપ્રશમ સ્થાન્ત ન્યા હારિત,

હસ્તાપ્ત ફલમાશુ માનમમશ્રીક્લ્પવૃક્ષોદ્ગમ્ ॥ ૮ ॥

વૈરાગ્યશતક (વજ્રાનંદ), શ્લો ૧૮

તીવ્ર અને મોટા કપટથી જુદિને વશ થયેલા હે અધમ
અત કરજી ! તે ક્રોધને તિરસ્કાર (પરાજય)નું સ્થાન કર્યો
નથી, માનને ક્ષય પમાડ્યો નથી, માયાને હણી નથી, લોભને
આત્યંત જ્ઞાન પમાડ્યો નથી (નાશ કર્યો નથી), (અર્થાત્
ક્રોધાદિક ચારે કષાયોનો નાશ કર્યો નથી) તેથી મનુષ્ય જન્મ

રૂપી કપટક્ષત્રી ઉત્પન્ન થયેલુ રૂળ કે જે હાથમા પ્ર
થયુ હતુ તે (ચારિત્રરૂપી રૂળ) તે તત્કાળ શુભાચ્યુ છે

વાલ્યે મોહમહાન્ધકારગઢને મમેન મૂઢાત્મના,
તાસ્થ્યે સરુણીમમાત્તહદા મોર્ગકમજ્ઞેચ્ચુના ।

વૃદ્ધત્વેડપિ જરાભિમૂતક્ષણગ્રામેણ નિ શક્તિના,

માનુષ્ય કિલ દેવતઃ કથમપિ પ્રાપ્ત હત્ત હા મયા ॥ ૧

લેગમ્યશતક (પદ્મામન્દુ), સ્તો ૭

મૂઢ માત્માવાળો હું બાન્યાવસ્થામા મોહરૂપી મોટા અ
કારવાળા વનમા મગ્ન થયો, યુવાવસ્થામા સ્ત્રીએ મારા હૃદય
હરણ કર્યુ તેથી તેના જ લોગના એક સગની ઇચ્છાવા
થયો, અને વૃદ્ધાવસ્થામા પણ જરાવડે ઇદ્રિયોનો સમ
પરાજય પામ્યો તેથી ગદ્ગિરહિત થયો આ રીતે આપ
છઠ્ઠીમા કાંઈ પણ ધમ કયો નહી, તેથી કોઈ પ્રક
દેવયોગે આત્મ થયેલા મનુષ્યભવને મે વૃદ્ધા શુભા યો
ખેદની વાત છે ૯

અરૂળ છવિત —

જીવિતનાડપિ ફિં તન, કૃતા યત્ર ન નિર્જરા ।

કર્મણા સર્ગો માડપિ, સમારામાગ્કારિણામ્ ॥ ૧૦ ॥

તત્ત્વામૃત સ્તો ૨૧૨

જે છઠ્ઠીમા સ સારને અમાર કરનાર કર્મની નિર્જ
ન કરી દોય અથવા સવર ન કયો હોય તેવા છવિત
શુ રૂળ છે ? ૧૦

ન દેવપૂજા ન ચ પાત્રપૂજા, ન શ્રાદ્ધધર્મશ્ચ ન સાધુધર્મઃ ।

તદ્ધ્યાઽપિ માનુષ્યમિદં સમસ્તં, કૃતમયાઽરણ્યગિલાપતુલ્યમ્ ॥૧૧

જ નાસ્તરણ્યગીશી

મે મનુષ્યપણુ આપ્ત થયા છતાં પણ દેવપૂજા કરી નહીં,
પાત્રની-માધુની પૂજા કરી નહીં, શ્રાવકધર્મ પાળ્યો નહીં,
તથા સાધુધર્મ પણ પાળ્યો નહીં, તેથી મે સર્વ, અરણ્યમા
વિલાપ કરવા જેવું, તથા શુભાંશુ ૧૧

દાને તપસિ શોર્યે ચ, યસ્ય ન પ્રથિત મનઃ ।

વિદ્યાયામર્થલાભે ચ, માતુરુદ્ધાર એવ સઃ ॥૧૨॥

હિનોપદેશ, મિત્રલાભ

દાન, તપ, શૂરવીરતા-પરાક્રમ, વિદ્યા અને ધનના લાભ,
આટલી બાળતમા જેવું મન પ્રસિદ્ધિને પામ્યું ન હોય, તે
પુરુષ તેની માતાને માત્ર કહેવાનો જ પુત્ર છે અર્થાત્ તેનો
જન્મ વૃથા છે ૧૨

ધિર્ગ્ જીવિત શાસ્ત્રકલોક્ષિતસ્ય, વિર્ગ્ જીવિત ચોદ્યમર્જિતસ્ય ।

ધિર્ગ્ જીવિત વ્યર્થમનોરથસ્ય, વિર્ગ્ જીવિત જ્ઞાતિપરાજિતસ્યા ॥૧૩

નીતિચારિત્ર (વિદ્યવર્ણકરિ), સ્કાં ૮૦

શાસ્ત્ર અને કળા રહિત પુરુષના અવિતને ધિક્કાર છે,
ઉદ્યમ રહિત પુરુષના અવિતને ધિક્કાર છે, જોડા મનોરથ
કરનાર પુરુષના અવિતને ધિક્કાર છે અને જ્ઞાતિથી પરાભવ
પામેલા (બ્રહ્મ થયેલા) પુરુષના અવિતને ધિક્કાર છે ૧૩

હે છવ ! ક્ષણ, પ્રહર, દિવસ અને માસ વગેરેના
મિષથી આયુષ્યના દળિયા જતા રહે છે એમ તું જાણે છે,
છતાં રાત્રિને વિષે તું નિદ્રાને વશ કેમ થાય છે ? જરા પણ
પ્રમાદ કરવો યોગ્ય નથી ૩

આયુષ્યની અચળતા.—

વિषयामिषलोलुधा मन्वन्ते शाश्वत जगत् ।

आयुर्जलधिसल्लोललालमालोक्यन्ति न ॥ ૪ ॥

ઉપદેગપ્રાસાદ, માગ ૧, ૫૦ ૯ (પ્ર સ)

વિષયરૂપી માસને વિષે અત્યંત લુપ્ત થયેલા મનુષ્યો
આ જગતને (જગતમાં રહેલા પદાર્થોને) શાશ્વત (નિત્ય
રહેનાર) માને છે, પરંતુ સમુદ્રના તરંગ જેવા અપા આયુ
ષ્યને જોતા નથી—અણુતા નથી ૪

आयुर्पश्यत नृणा परिमित रात्रौ तदर्थं गत,

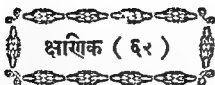
तस्यार्धस्य परस्य चार्धमपर बालत्वं वृद्धत्वयो ।

શેષ વ્યાધિવિયોગદુ સસહિત સેરાદિમિર્નીયતે,

જીવે રારિતરક્ષચચ્ચલત્તર સૌખ્ય કૃત પ્રાણિનામ્ ॥૫॥

ચૈરાગ્ન્યજાતક (મનુહરિ) શ્લોક ૪૯

મનુષ્યોના આયુષ્યનું પ્રમાણ ત્રે વર્ષનું છે, તેમાંથી
રાત્રિના ભાગનું અર્ધ ગણુ, બાકીના અર્ધમાંથી બાળપણમાં
અને વૃદ્ધપણમાં બીજું અર્ધ ગણુ, બાકીનું જે અર્ધ રહ્યું
તે વ્યાધિ અને વિયોગના દુષ્ણ સંજિત પરની સેવા-નોકરી-
વગેરેમાં વ્યતીત થાય છે આ રીતે જીવના તરંગ જેવું અતિ
લવિત હોવાથી પ્રાણીઓને સુખ કંયાથી હોય ? ૫

ક્ષણિક વસ્તુ:—

મવચ્છાયા સ્વપ્રીતિર્નમમ્યાનિ ચોપિતઃ ।

કિન્નિકાલોપભોગ્યાનિ, ચૌમનાનિ ઘનानિ ચ ॥ ૧ ॥

જોષદ્વત્તર, પૃ૦ ૧૫૦ સ્તો ૧૨૫૭

મેઘની છાયા, હુમ્મ્યા પુરુષની પ્રીતિ, નવુ ધા ય, સ્ત્રીઓ,
યુવાવસ્થા અને ધન, આટલી વસ્તુઓ અદ્ય કાળ જ ભોગ
વવા લાયક છે ૧

અગ્રચ્છાયા તૃણાદગ્નિ, સ્થલે પ્રીતિ સ્થલે જલમ્ ।

વેદ્યારાગ કુમિત્ર ચ, પટેતે વુદ્યુદોપમા ॥ ૨ ॥

પુણ્યધનરૂપા, પૃ૦ ૩ ૭

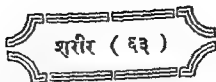
વાદળાની છાયા, ધામનો અગ્નિ, ખલ માણુમની પ્રીતિ,
ઠંઠણ ભૂમિમા પટેલુ જળ, વેશ્યાની પ્રીતિ અને ખરાગ મિત્ર,
આ છ પાણીના પરપોટાની જેમ ક્ષણમા નાશ પામે છે ૨.

અધુ અસ્થિર:—

ક્વસ્ય સ્યાન્ન સ્સલિત, પૂર્ણાઃ સતે મનોરથાઃ કસ્ય ।

ક્વસ્યેદ સુસ નિત્ય, દેવેન ન સ્ખિન્દતઃ કો ગા ? ॥ ૩ ॥

કયા પુરુષની સ્ખલના થઈ નથી ? કોના સર્વે મનોરથો
પૂર્ણ થયા છે ? કોને નિત્ય સુખ છે ? અને દેવે કોને ખડિત
કર્ષો નથી ? ૩

શરીર (૬૩)

શરીરની સાર્થકતા તપ —

તપઃચર્યણ તપમા, નિગ્રહેણેન્દ્રિયસ્ય ચ ।
 જપેન ધ્યાનમોનામ્યા, પ્રાણાયામ સમાધિના ॥ ૧ ॥
 ઇતંસ્તપોમિ કુસ્તે, નિયત કાયશોષણમ્ ।
 મ સર્વ લભત કામ, દુષ્પ્રાપ નાર સશય ॥ ૨ ॥

માનસાહાસ

બ્રહ્મચર્ય, તપ, ઇન્દ્રિયોનો નિયંત્રક, જપ, ધ્યાન, મોત્સ, પ્રાણાયામ અને સમાધિ, આ સર્વ તપવડે જે પુરુષ અવશ્ય જેકવું શોષણ કરે છે, તે પુનઃ હુ જે કરીને પાત્રી શકાય એવા પણ સર્વ મનોરથને-વાછિતને પામે છે, તેમા કાંઈ પણ સગર નથી ૧, ૨

શરીરની અસારતા —

યત્રાત સસ્કૃત ધાન્ય, મધ્યાહ્ને તદ્દિનશ્યતિ ।
 તદીયસ્સનિષ્પન્ને, કાયે કા નામ સારતા ॥ ૩ ॥

જ્ઞાનપદ્મમાંકયા પૃષ્ઠ ૧૧, શ્લોક ૧૧ (ય વિ પ્ર)*

જે ધાન્ય પ્રાત કાળે સસ્કાર કયુ ઝે-સાધુ છે, તે ધાન્ય મધ્યાહ્નકાળે વિનાશ પામે છે-જગડી જાય છે તો તેવા ધાન્યના રસથી જનેલા આ શરીરને વિરે શો સાર છે ? તે અમાર જ છે ૩

શરીર ધર્મભાધન ઉપાયઃ—

રૂપ તુ ધર્મસ્ય ન માપ્નતિ,
મત શરીર મુનિમિ પરન્તુ ।

કુરૂપમાનો મહતોઽપિ લોકા
અનુત્તર મિત્તિપય પ્રવગ્મુ ॥ ૪ ॥

ધર્મરિયાગમાલા શ્લોક ૩૫

૩૫ એ ધર્મનું મુખ્ય માધન નથી, પરંતુ મુનિઓએ શરીરને જ ધર્મનું આધન માનેવ છે (અર્થાત્ શરીરથી તપ-અનુષ્ઠાનાદિ કરી આત્મકલ્યાણ (ધર્મ) કરી શકાય છે), કારણ કે ખરાબ રૂપવાળા એવા ધણા ય માણસો યથા છે કે એઓ (શરીરદ્વારા તપ કરી) અનુત્તર એવા મોક્ષના માર્ગે ગયા છે ૪

શરીર : સુખદુઃખનું કારણ—

શરીરમગાયતન મુલસ્ય,
દુલભ્ય ચાપ્યાયતન શરીરમ્ ।

યદ્ય-ઠરીરેણ કરંતિ કર્મ,
તૈન્ન દેહી સમુપાશ્રુતે તત્ ॥ ૫ ॥

મહામારત, જ્ઞાતિપર્વ, અં ૧૭૩, શ્લોક ૨૧

સુખ ભોગવવાનું સ્થાન શરીર જ છે, અને દુઃખ ભોગવવાનું સ્થાન પણ શરીર જ છે પ્રાણી (જીવ) શરીરે કરીને જે જે કર્મ કરે છે, તે કર્મનું ફળ તે જ શરીરવડે જીવ ભોગવે છે ૫

મૃત્યુર્જરા ચ વ્યાધિશ્ચ, દુઃસ્વ ચાનેરુક્તારણમ્ ।

અનુપક્ત યદા દેહે, કિં સ્વસ્વ ઇવ તિષ્ઠમિ ? ॥ ૬ ॥

મહામારત, શાન્તિપથ, અ. ૧૭૪ શ્લો. ૧૩

હે છવ ! જ્યારે આ શરીરને વિશે મૃત્યુ, જરા, વ્યાધિ અને અનેક કારણવાળા દુઃખો રહેવા છે, ત્યારે તું ભણે સ્વસ્થ હોય એમ કેમ બેસી રહ્યો છે ? ૬

શરીર માટે પાપ ન કરવું —

પુણ્યામિ ય દેહમવાન્યર્ચિતય-

સ્ત્રોપકાર કમય ત્રિધાસ્પતિ ।

કર્માણિ કુર્વન્નિતિ ચિંતયાયતિ,

જગત્યય વંચયતે હી ધૃતેરાદ ॥ ૭ ॥

અધ્યાત્મકલ્પદ્રુમ, અધિકાર ૫, પૃ. ૪૯ શ્લો. ૧

પાપને અણુવિચારતો તું જે શરીરને યોગે છે તે શરીર તારા ઉપર શું ઉપકાર કરશે ? (તેથી તે શરીર માટે હિ સાહિક) કર્મો કરતા, આવતા કામનો વિચાર કર આ શરીરરૂપ પૂતારો પ્રાણીને દુનિયામાં છેતરે છે ૭

શરીરના રક્ષણનો ઉપદેશ —

શરીર ધર્મસયુક્ત રક્ષણીય પ્રવત્નત ।

શરીરાત્ સ્વત્ત ધર્મ, પરંતાત્ સલિલ યથા ॥ ૮ ॥

ઉપદેશપ્રાસાદ માગ ૧, પૃ. ૧૦૪ (પ્ર સ)*

ધર્મથી સુક્ત આ શરીરનું નિરતર પ્રયત્નથી રક્ષણ કરવું જોઈએ, કેમકે જેમ પવત્રમાંથી જળ ઉત્પન્ન થાય છે તેમ શરીરમાંથી ધર્મ ઉત્પન્ન થાય છે ૮

આજીવિકા (૬૪)

ઉત્તમ, મધ્યમ, અધમ આજીવિકા—

ઉત્તમા બુદ્ધિકર્માણઃ, કર્મકર્મા ચ મધ્યમ* ।

અધમાઃ પાદકર્માણઃ, શિરઃકર્માઽધમાધમ* ॥ ૧ ॥

બ્રાહ્મગિરિ, પૃ૦ ૮૭ (આત્મા સ)*

બુદ્ધિથી કામ કરનારા પુરુષો (અધિકારીઓ) ઉત્તમ છે, હાથથી કાર્ય કરનારા (લેખકો) મધ્યમ પુરુષ છે, પગથી કર્મ કરનારા (કાસદીયા) અધમ પુરુષો છે અને મસ્તકથી કર્મ કરનારા—મજૂર અધમાધમ છે ૧

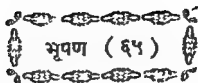
આજીવિકા માટે શું નથી કરાતું —

અસ્ય દમ્બોદરસ્યાર્થે, કિં ન કુરંતિ પણ્ડિતા ? ।

વાનરીમિત્ર ગાન્દેર્ગી, નર્તયન્તિ ગૃહ ગૃહ ॥ ૨ ॥

આ બળેલા—અધમ ઉઠરને માટે ધધને પડિતો શું નથી કરતા ? કેમકે તેઓ પાનાની સરસ્વતીને વાનરીની જેમ ઘેર ઘેર નચાવે છે ૨

મૃપણ (૬૫)

કોણ ગાથા ગોભે ?

માયયા રાનતે વદયા, શીલેન કુલગાલિકા ।

ન્યાયેન મદિનીનાય, મદાચારતયા યતિ ॥ ૧ ॥

વૃત્તગ્યજનક (પદ્માનદ), શ્લોક ૬૧-

વેગ્યા માયાવટે શોભે છે, કુલીનસી શીલવટે શોભે છે,
રાજા ન્યાયવટે શોભે છે અને યતિ મદાચારવટે શોભે છે ૧

જગો િ મમે પમ મિમૃષણ, નૃપાઙ્ગનાયા કૃશતા તપસ્વિન ।
દ્વિનમ્ય મિદ્યન મુનેરપિ ક્ષમા, પગાગ્રમ શસ્ત્રગ્લોપજીવિન ॥૨॥

ઉપનિષદપ્રામાદ (માયાતર), ભાગ ૪, પૃષ્ઠ ૧૭*

અર્થતુ ભૂખ્યુ વેગ છે, રાજા ની ગળી અને તપસ્વીતુ
ભૂખ્યુ શરીરની કૃશતા છે, બ્રાહ્મણતુ ભૂખ્યુ વિદ્યા ન છે,
શુનિતુ ભૂખ્યુ ક્ષમા છે તથા શસ્ત્રના બળથી જીવનારા પુરુ-
ષતુ ભૂખ્યુ પરાક્રમ છે ૨

કોઝિલાના સ્વરા રૂપ, સ્ત્રીના રૂપ પતિવ્રતમ્ ।

ત્રિયા રૂપ કુરુપાણા, ધમા રૂપ તપસ્વિનામ્ ॥ ૩ ॥

ત્રુચાણકપનોનિ અધ્યાય ૩, શ્લોક ૧

કોયલતુ રૂપ મધુર સ્વર છે, સ્ત્રીજોતુ રૂપ પતિવ્રત છે,
રૂપા માણસતુ રૂપ વિદ્યા છે અને તપસ્વીજોતુ રૂપ ક્ષમા છે ૩

ગુણો મૃપયતે રૂપ, શીલ મૃપયતે કુલમ્ ।

મિદ્ધિર્મૃપયતે વિદ્યા, મોગો મૃપયત ધનમ્ ॥ ૪ ॥

તદ્વચાણમ્યનોતિ અ૦ ૮ સ્તો ૧૪

શુભો રૂપને ગોલાવે છે, શીલ કુળને ગોલાવે છે, સિદ્ધિ
વિદ્યાને ગોલાવે છે અને ભોગ ધનને ગોલાવે છે ૪

નાગો માતિ મદેન ક જલરુહે પૂર્ણેન્દુના ગર્ભે,

શીલેન પ્રમદા જવેન તુરગો નિત્યાન્મર્મન્દિગ્મ્ ।

વાણી વ્યાકરણેન હસમિર્નર્નના મમા પण्डितं,

સન્પુત્રેણ કુલ નૃપેણ વસુધા લોકત્રય તેજમા ॥ ૫ ॥

જ્ઞાનપ્રકાશ (કાર્તિકાશ્રમ) તરંગ ૫, સ્તો ૧૦૧

હાથી મદવડે શોભે છે, પાણી કમળવડે શોભે છે, પૂર્ણ
માના ચંદ્રવડે રાત્રી શોભે છે, શીલવડે શી શોભે છે, વેગવડે
અગ્નિ શોભે છે, નિતર ઉત્સવવડે મન શોભે છે, વ્યા
કરણવડે વાણી શોભે છે, હસના બોલણવડે નદીઓ શોભે છે,
પંડિતોવડે મહા શોભે છે, સારા પુત્રવડે કુળ શોભે છે, રાજા-
વડે પૃથ્વી શોભે છે અને તેજ પ્રતાપવડે ત્રણ લોક શોભે છે ૫

મણિના ઝલય ચલયેન મણિર્મણિના ઝલયેન ત્રિમાતિ સ્ત્ર ।

કવિના ચ વિમ્બિર્મિષ્ણના ચ કવિ, કવિના વિમ્બના ચ ત્રિમાતિ સમા ॥ ૬ ॥

ગણિના ચ નિશા નિશયા ચ શશી, ગણિના નિશયા ચ ત્રિમાતિ નમઃ ।

પયસા કમલ કમલેન પય., પયસા કમલેન ત્રિમાતિ સ્ત્ર ॥ ૭ ॥

રસનગદ્ગિણા (હરિમદ્), સ્તો ૪૮, ૪૯

મણિવડે ક કણ અને ક કણવડે મણિ શોભે છે,
તથા મણિ અને ક કણ એ બેનેવડે હાથ શોભે છે કવિ

વડે રાજા અને રાજા વડે કવિ શોભે છે તથા રાજા અને
કવિ એ બન્ને વડે સજ્જા શોભે છે ચદ્રવડે રાત્રિ અને
રાત્રિવડે ચદ્ર શોભે છે, તથા ચદ્ર અને રાત્રિ એ બન્નેવડે
આકાશ શોભે છે જળવડે કમળ અને કમળવડે જળ શોભે છે,
તથા જળ અને કમળ એ બન્નેવડે સરોવર શોભે છે ૬ ૭

વસુધાઽઽમરણ પુરુષ , પુરુષામરણ પ્રધાનલક્ષ્મી ।

લક્ષ્મ્યામરણે દાન, દાનામરણ મુપાત્ર ચ ॥ ૮ ॥

ઉપદગત્તરક્ષિણો, પૃ૦ ૨ (ય વિ પ્ર)*

પૃથ્વીનું આભૂષણ પુરુષ છે, પુરુષનું આભૂષણ લક્ષ્મી
છે, લક્ષ્મીનું આભૂષણ દાન છે અને દાનનું આભૂષણ
મુપાત્ર છે ૮

યદ્રાજ્યં ન્યાયમમ્પદ્મ, યચ્છક્તિ ધ્રમશાલિની ।

યૌરનં શીત્તરમ્ય યત,તદુગ્ધ શર્કરાન્નિતમ્ ॥ ૯ ॥

મૂતરરાગ્રણી, જ્ઞા, ૪૮૧, (આમા મ)

ન્યાય સુકત જે રાજ્ય હોય, ધ્રમતાવડે શોભતી જે
શક્તિ હોય અને શીતવડે શોભતું જે યૌવન હોય, તે સ્વ
દ્વધમા સાકર નાખ્યા જેવું ઉત્તમોત્તમ છે ૯

પ્રમુર્ચિનેકી ધનગ્રાશ્વ દાતા,

વિદ્વાન્ વિગમી પ્રમદા મુશોલા ।

તુરંગમ શસ્ત્રનિપાતધીરા

શ્રમણ્ડલમ્યામરણાનિ પદ્મ ॥ ૧૦ ॥

સ્વામી વિવેકવાન હોય, ધનવાન દાતાર હોય, વિદ્વાન
પૈરામ્યવાન હોય, શી સારા શીલવાળી હોય અને

અન્ધ શસ્ત્રનો ઘા સહન કરનામા ધીર હોય, તો આ પાત્ર
પૃથ્વીમહાના આભૂષણ રૂપ છે ૧૦

કોણ કયા શોભે —

હેસો વિભાતિ નલિનીદલપુન્નમધ્યે,

સિંહો વિભાતિ ગિરિગહ્વરકન્દરાસુ ।

જાત્યો વિભાતિ તુરગો રણયુદ્ધમધ્યે,

વિદ્વાન્ વિભાતિ પુરુષેષુ નિચક્ષણેષુ ॥ ૧૧ ॥

રામાયણ, યુદ્ધકાણ્ડ, સ્લોક ૧૧૨

હસ કમલની લતાના પાદડાના સમૂહની મધ્યે શોભે છે,
સિંહ પર્વતની વચ્ચેના ભાગમા રહેલી શુક્રાને વિષે શોભે છે,
જાતિવત અન્ધ રણભૂમિને વિષે શોભે છે તથા વિદ્વાન માણસ
વિચક્ષણ પુરુષોની મધ્યે શોભે છે ૧૧

કોણ કયા ન શોભે:—

હેસો ન ભાતિ બલિમોજનવૃન્દમધ્યે,

ગોમાયુમળલગતો ન વિભાતિ સિંહ: ।

જાત્યો ન ભાતિ તુરગો રાસયુદ્ધમધ્યે,

વિદ્વાન્ ન ભાતિ પુરુષેષુ નિરક્ષેષુ ॥ ૧૨ ॥

વીરહળકાવ્ય અં ૧૬, સ્લોક ૧૦

હસ કાગડાઓના સમૂહની મધ્યે રહ્યો હોય તો તે શોભતો
નથી, સિંહ શિયાળીયાના ટોળામા રહ્યો હોય તો તે શોભતો નથી,
જાતિવત અન્ધ ગધેડાના ટોળા મધ્યે રહ્યો હોય તો તે શોભતો
નથી અને વિદ્વાન માણસ નિરક્ષર (મૂળ) પુરુષોની મધ્યે
શોભતો

વધિરત્ન (૬૭)

અધિરત્ન નિદા —

સ્વકલત્રગાલપુત્રકમધુરત્તચ ત્રયણગાલકર્ણમ્પ ।

વધિરમ્પ જીવીત કિં જીરમૃતકાકૃતિધરસ્ય ॥ ૧ ॥

આચારાઙ્ગસૂત્રનૃત્તિ, પૃ ૧૨૦, સ્લોક ૦૨x

અધિર આણુસ પોતાની આ અને બા-ગાવસ્થાવાળા પુત્રના મધુર વ્યવહારના અવણુથી રહિત હોય છે, તેથી જીવતા હતાં મરેલાની આકૃતિને ધારણ કરનાર એવા તે અધિરનું અર્થિત શુ કામનું છે ? નિષ્કળ છે ૧

અધિરત્ન : મરણ સમાન:-

ધર્મશ્રુતિશ્રયણમઙ્ગલમર્જિતો હિ,

લોકશ્રુતિશ્રયણમન્યમદાગ્રાહ્ય ।

કિં જીવતીઠ વધિરો મુનિ સ્ય સ્વચ્છા ,

સ્વજ્વોપલબ્ધધનનિષ્ફલતાં પચાન્તિ ॥ ૨ ॥

આચારાઙ્ગસૂત્રનૃત્તિ, પૃ ૧૨૦, સ્લોક ૧x

ધર્મશાસ્ત્રના અવણુથી મગજથી રહિત અને લોકશ્રુતિના અવણુથી પ્રાપ્ત થયેલા વ્યવહારથી રહિત એવા અધિર મનુષ્ય કે જેના ગળદો સ્વપ્નમાં પ્રાપ્ત થયેલા ધનની જેમ નિષ્કળ પામે છે, તે શુ આ જગત્માં (માથે જ) જીવતો છે?

*** સ્વભાવ (૬૮) ***

સ્વભાવ : અપરિવર્તનીય.—

ન કાકા* શુદ્ધતા યાન્તિ, મગલા ન ચ કૃષ્ણતામ્ ।

શુન પુચ્છ ન મારલ્ય, સ્વમાત્રો દુસ્ત્યજો મતઃ ॥ ૧ ॥

મુનિ દ્વિમાશુરિજય

કાગડાઓ મદેપણને પાત્રી શકતા નથી અને હમે કાળાપણને પાત્રી શકતા નથી વળી કુતરાની પુછડી સીધી થઈ શકતી નથી, (કેમકે) સ્વભાવ કોઈ પણ ગીતે છોડી શકાતો નથી ૧

મધ્યમ સ્વભાવ રાખવો —

મૃદો પરિમત્ર (ગો) નિત્ય, ગૈર લીલ્પસ્ય નિત્યશ્ચ ।

ઉત્સૃર્જ્યતદ્વદ્ય તસ્માન્મધ્યા વૃત્તિ સમાશ્રયેત્ ॥ ૨ ॥

માગયત, સ્કન્ધ ૩, અત્યાય ૧૧ શ્લો ૧૦

અત્ય ત કોમળ સ્વભાવ રાખવાથી નિરતર બીભત્થી પરા-ભવ થાય છે, અને અત્ય ત લીલ્પ-ઉચ્ચ રહેવાથી નિરતર લોકો સાથે વેર થાય છે, તેથી તે બન્નેનો ત્યાગ કરી મધ્યમ વૃત્તિનો-સ્વભાવનો આશ્રય કરવો ૨

ભતિન્સ્વભાવની વિગેપતા:—

સૈવ મૃમિસ્તદેનામ્મ , પશ્ય પાત્રવિશેષતઃ ।

આપ્રો મધુરતામેતિ, તિક્તતા નિમ્નપાદપ્ ॥ ૩ ॥

યાજ્ઞવલ્ક્યસ્મૃતિ, પર્વમાળા, શ્લો ૬૯

આમા અને લીંબડાને ઝગવાની ભૂમિ એક જ છે, તેમને એક જ પાણીનું સિંચન પણ થાય છે, તો પણ બુચો કે પાત્રના વિશેષપણાને ક્ષીધે એટલે બેઠને ક્ષીધે આબો મધુર તાને પામે છે અને લીંબડા કડવાપણાને પામે છે ૩

સ્ત્રીચાર્તો દામ્મિકતા મીઠકતા શ્રવમી વણિગ્જાતો ।

ગેષ શત્રિયચાર્તો દિજાર્તો પુનર્લોમ ॥ ૪ ॥

ધાજપ્રતિવ્રમણસૂત્રકૃત્તિ, પૃ૦ ૪૩, (૧ લા૦) ૪

સ્ત્રીજાતિમા માયા-કપટ રહેલુ છે, વણિક જાતિને વિશેષીરુના (બીક) રહેલી છે, શત્રિય જાતિમા ક્રોધ રહેલો છે અને પ્રાણીજાતિમા લોભ રહેલો છે આ નવનો એરો જ સ્વભાવ છે ૪

જાતિસ્વભાવ કદી ન અલ્પાય—

વ્યાગ્રસ્તુપ્પતિ કાનન સુગદના મિહો ગુદા સેરત,

હંમોઽહ્વાય ચ પમિર્નો કુસુમિતા ગૃધ્ર સ્મશાનમ્બલીમ્ ।

સાધુ સત્કૃતિમાધુમેઝ મનત નીચોઽપિ નીચ જન,

યા યસ્ય પ્રકૃતિ મ્મમારજનિતા કેનાપિ ન ત્યજ્યતે ॥૫॥

વાય વનમા સતોષ પામે છે, મિહ અત્યંત ગહન શુદ્ધને સેરે છે, હંસ તત્કાળ કૂલેલી કમલિનીને સેવે છે, ગીધ પક્ષી સ્મશાનની ભૂમિને નેરે છે, સજ્જન સારા પુણ્યશાળી સાધુ જનને જ લાજે છે અને- નીચ- માણસ નીચ માણસને જ

જાજે છે જેની જેવી સ્વભાવથી ઉત્પન્ન થયેલી પ્રકૃતિ હોય
તેવી જ તે રહે છે, તેને કોઈ પણ તણ શકતું નથી ૫

કર્મધૂલીરચિતાલગ્નલ', કસ્તૂરિકાચર્ચિત્તદોહદશ્રી. ।

કદમીરનીરૈરમિપિચ્યમાનઃ, પ્રાચ્ય ગુણ મુચ્ચતિ કિં પલાણ્ડુ. ૧॥૬॥

અન્યોક્તિમુક્તાવલી

કુગળીનો ક્યારો કપૂરની ધૂળનો કર્યો હોય, કસ્તૂરીથી
તેના દોહડલા પૂર્ણ કર્યા હોય અને તેને કેસરનું પાણી
પાવામાં આગ્યુ હોય તો પણ તે કુગળી પોતાના પ્રથમના
શુભ-દુર્ગંધને શુ ભૂકી દે છે ૧-અતિસ્વભાવ જતો જ નથી ૬

લોકસ્વભાવ : નવનવગુણરાગી —

પ્રથમદિનમચન્દ્ર મર્મલોકકમન્દ્ય,

મ ચ મકલકલામિ પૂર્ણચન્દ્રો ન વન્દ્યઃ ।

અતિપરિચયદોષાત્ કસ્ય નો માનહાનિ-

નૈવતરગુણરાગી પ્રાયશ્ચ મર્મલોકઃ ॥ ૭ ॥

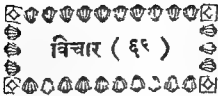
પ્રથમ દિવસ (બીજ)ના ચંદ્રને બધા લોકો પ્રણામ
કરે છે જ્યારે તે જ ચંદ્ર બધી કળાઓવડે સુકત હોય તો
પણ (પુનમના દિવસે) લોકો તેને પ્રણામ કરતા નથી
અતિપરિચયના દોષથી કોના માનની હાનિ નથી થતી ?
કારણ કે ઘણું કરીને બધા લોકો (નો સ્વભાવ) જ એવા
હોય છે કે તે નવા નવા સુખ પ્રાપ્તિ પ્રેમ દશવિ છે ૭

મધુકરગણશ્રૂત ત્યક્ત્વા ગતો નયમહિજા,
 પુનરપિ ગતો રક્તાશોક કદમ્બન તત ।
 તદપિ સુચિર સ્થિત્વા તમ્ય પ્રણતિ મગંઘ્ઘ,
 પરિચિત્તનદ્રેષી લોભો નય નયમીદત્વે ॥૮॥

માત્રકાવ્ય સગ ૭ શ્લોક ૮૬

ભગશનો સમૂહ આળાનો ત્યાગ ડરીને નવી મહિકા
 પાસે ગયો ત્યાથા રાતા અગોક વૃક્ષની પાસે ગયો ત્યાથી
 કદબ વૃક્ષના પનમા ગયો ત્યા પછુ ઘણો કાળ રહીને ત્યાથી
 કમળ પાસે ગયો (એક ઠેકાણે સ્થિર રહ્યો નહીં) તે જ
 પ્રમાણે જણાય છે કે લોકો પરિચયવાળા જન ઉપર દ્રેષી
 અરુચિવાલા જ હોય છે તેથી તે નવા નવાને ઇચ્છે છે ૮

विचार (६६)

રોજ શુ વિચારવુ —

उत्थायोत्थाय रोद्धव्य, महद्भयमुपस्थितम् ।

मरणव्याधिशोकाना, किमद्य निपतिष्यति ? ॥ १ ॥

હિતોપદેશ, મિદ્દલામ, સ્ત્રો ૭ ધ.

હમેશાં પ્રાતઃકાળે ઊઠી ઊઠીને કાઈ પણ મોટો ભય પ્રાપ્ત થયો હોય તેમ જાણવું-વિચારવું કે આજે મરણ, વ્યાધિ કે શોકમાથી શું આવી પડશે ? ૧

क काल, कानि मित्राणि, को देशः कौ व्ययागमो ? ।

कस्याह का च मे शक्तिरिति चिन्त्य मुहुर्मुहु ॥ २ ॥

ઘૃદ્ધચાણક્યત્રીતિ અયાય ૪ સ્ત્રો ૧૮

અત્યારે મારે કયો કાળ છે ? મારા કયા મિત્રો છે (મારે સહાય કેવો છે) ? મારે કયો દેશ છે ? મારા આવક-ખર્ચ કેવા છે ? હું કોનો છું ? અને મારી શક્તિ કેવી છે ? આ પ્રમાણે મનુષ્યે વારંવાર વિચાર કરવો ૨

વિચારમૂર્ત્તક ક્રિયા કરવી.—

अनिमृश्य कृत कार्यं, पश्चात्तापाय जायते ।

न पतत्यापदमोघौ, निमृश्य कार्यकारक ॥ ૩ ॥

જો વિચાર કર્યા વિના કામ કર્યું હોય તો તે પાછળથી સતાપને માટે થાય છે, અને વિચાર કરીને કામ કરનાર પુરુષ આપત્તિઓ મુદ્રમા પડતો નથી ૩

મહમા નિદધીત ન ત્રિયામવિવેક પરમાપદાં પદમ્ ।

દૃણતે હિ નિમૃશ્ય કારિણ, ગુણલુપ્તઃ સ્વયમેવ સમ્પદઃ ॥૪॥

કિરાત્તાહુનીય, સમ ૨, શ્લોક ૩૦

સહસા એટલે વિચાર કર્યા વિના કામ કર્યું થાય નથી, કેમકે અવિવેક એ મોટી આપત્તિનું સ્થાન છે જે વિચારીને કામ કરે છે તેને શુભને વિશે લુપ્ત થયેલી સપદાઓ પાતે જ વે છે-આમ થાય છે ૪

અવિચારી કાર્યકળા —

મગુણમપગુણં વા કુર્વતા કાર્યજાત,

પરિણતિરવધાયા યત્નત પષિડતેન ।

અતિરમસકૃતાના કર્મણામાપિપત્તે—

ભવતિ હૃદયદાહી શલ્યતુલ્યો વિપાક ॥ ૫ ॥

પડિત પુરુષે શુભવાળું અથવા શુભ વિનાનું કાર્ય કરતી વખતે પ્રયત્નથી તે કાર્યનું પરિણામ શુ આવશે તેનો પ્રથમ વિચાર કરવો, કેમકે અતિવેગથી-વિચાર કર્યા વિના કરેલા કાર્યનો મરણ પર્વત હૃદયને દાહ કરનાર શલ્યના જેવો વિપાક-પરિણામ થાય છે ૫

કાર્ય-કર્તવ્ય (૭૦)

કેવુ કાર્ય કરવુ —

સુહૃદ્ધિરાક્ષેત્તમકૃદ્ધિચારિત,

સ્વયં ચ યુદ્ધત્યા પ્રતિચિન્તિતાશ્ચર(શ્રવ)મ્ ।

કરોતિ કાર્યં સત્ત્વ મ્ સ યુદ્ધિમાન્,

સ એવ લક્ષ્મ્યા યશ્વમા ચ માજનમ્ ॥ ૧ ॥

જેનપણ્ણતન્ન, પૃ૦ ૧૦૫, સ્તો૦ ૪૪+

હિતકારક મિત્રોએ વારવાર વિચારેલુ અને પોતે પણ યુદ્ધિધી આત્મ ત વિચારું હોય એવુ કાર્ય જે કરે છે ને યુદ્ધિમાન છે અને તે જ પુરુષ લક્ષ્મી અને યશસ્વ સ્થાન છે ૧

અદૃત્વા યગ્મન્તાપમગત્વા સ્વલુ નમ્રતામ્ ।

અનુત્સૃજ્ય સતા માર્ગં, યત્સરલ્યમપિ તદ્વદ્ ॥ ૨ ॥

શ્યામદેવ

જે અન્ય પ્રાણીને પીઠા ઉત્પન્ન ન કરે, ખીજા પાસે શીનતાથી નમ્રતા ન કરે, અને અત્યુરુષતા માર્ગોનો ત્યાગ ન કરે, તે પુરુષ થોડુ પણ સુકૃત કરે તે ધણુ જ છે ૨

જાતેન જીવલોકે, દ્વં ચૈવ નરેણ શિશિતવ્યે ।

કર્મણા યેન જીવતિ, યેન મૃતં સુગતિં યાતિ ॥ ૩ ॥

મનુષ્યે આ જીવવૈક્રમા ઉત્પન્ન-થયા પછી જે જ જાતની
શીખવાની જ એક તો જે કર્મ કરવાવડે જીવિકા થાય,
અને બીજી એ કે જે કર્મવડે મારા પછી મુગતિમા જવાય ૩

यदाचरन्ति विद्वान्, मदा धर्मपरायणाः ।

तदेव विदुषा कार्यमात्मनो हि गमिच्छता ॥ ૪ ॥

इतिहासममुष्य- ૩૦ ૧૦ શ્લોક ૦૯

ધમમા તત્પર એવા વિદ્વાનો નિરતર જે આચાર્ય
કરે છે તે જ પોતાના આત્માનું હિત ઇચ્છનાર વિદ્વાને
કરવું જોઈએ ૪

કોનું નું કર્તવ્ય —

गना प्रतापश्च मुनीतिमत्ता,

शिष्यस्य भक्तिश्च विनीतिमत्ता ।

— गुरोर्हितपिन्धमदोपवत्ता,

मौन मुनीना प्रशमश्च धर्म ॥ ૫ ॥

મુનિ વિમાણયિજય

પોતાનો પ્રભાવ જમાવવો (ધાકે બેસાડવી) અને
સામ આદિ નીતિ-અથવા ન્યાયમુક્ત થવું તે શાસ્ત્રીઓનો
ધમ છે શુરુની ભક્તિ કરવી, તેમનો વિનય કરવો એ
શિષ્યનું કર્તવ્ય છે, શિષ્યનું હિત ચિંતવવું-કરવું તથા પોતે
આચારવિચારમા પવિત્ર રહેવું, આદર્શ રહેવું એ શુરુનું
કર્તવ્ય છે અને બોલવાના કારણ વગર મૌન ધારણ કરવું
(તથ્ય અને પથ્ય બોલવું) તથા શાંતિ ધારણ કરવી તે
મુનિ-સાધુઓનો ધર્મ છે ૫

ય ક્ષોર્ણી નિજકા ન રક્ષતિ મુદા ગાચ્યં મ શ્વપો મૃષા,
 ય શિષ્યાય દિતાનિ નાપદિશતિ પ્રાયો ગુરુર્નેદૃશ ।
 નાપત્યાનિ નિજાનિ પાલયતિ યા માતાઽપિ સા કીદૃશી,
 કો નામૈવ પિતા ન શિક્ષયતિ ચ. પુત્ર દિતાર્થોમયન્ ? ॥૬॥

ધમકલ્પદ્રુમ પૃ ૦ ૧' ૬ શ્લો ૦ ૮, (૬ જા) *

જે હર્ષથી પોતાની પૃથ્વીનું રક્ષણ ન કરે તે રાજાને
 મૃદા કહેવો જોઈએ, જે શિષ્યને હિતને ઉપદેશ ન આપે તે
 ગુરુજ ન કહેવાય, જે પોતાની મતલિનું પાલન ન કરે તે
 માતા પણ કેવી ? તેને માતા ન કહીએ, તથા હિતકારક
 હતા જે પુત્રને શિક્ષા ન આપે તે પિતા પણ શાનો ? તે
 પિતા ન કહેવાય ૬

જૈનોનું કર્તવ્ય—

નિર્ધાર્ય સમ્યક્ મમયસ્ય પદ્ધર્તિ, યુક્ત્યાઽનુશ્રુત્યા ચ મમન્તતાદ્ ભુવિ।
 સુશ્રાવકૈઃ સાધુગણં. સુમાર્ધનઃ, પ્રચારણીયા જિનધર્મમામના ॥૭॥

મુનિ હિમાશુધિજય

યુક્તિ તથા અનુલવધી જમાનાને અને આગમને વિચારી
 (જોખખી) સાચા શ્રાવક તર્યા 'સાધુઓએ' મારા ઉપાયો વડે
 જગતમા ચોમેર જૈનધર્મની શાવના ફેલાવવી જોઈએ—શાસ-
 નની વ્રદિ કરવી જોઈએ ૭

કર્તવ્ય શા માટે કરવું —

અર્જુનીય કલાગદ્ધિસ્તત્કિશ્ચિજ્જન્મનાઽમુના ।

ધ્રુમમામાદ્યતે યેન, શુદ્ધ જન્માન્તરં પુન ॥ ૮ ॥

ધમજ-વદ્ધમ, પૃં ૫, શ્લોક ૭૩ (૬ લા

કળાવાન-પહિત પુરુષોએ આ આખા જન્મવડે કર
એવું કાંઈક-પુણ્ય ઉપાર્જન કરવું કે જેથી ખીન ભવ
શુદ્ધ જન્મ પ્રાપ્ત થાય ૮

માર્સંગમિરહ્યા ચ, પૂર્વેણ વયસાઽઽપુષા ।

તત્ત્વનેવ્ય મનુષ્યણ, યેનાન્તે સુગમમ્ભવતે ॥ ૯ ॥

આચારાદ્ધસૂત્ર, પૃં ૧૦૧, શ્લોક ૧

મનુષ્યે આઠ માસવડે, દિવસવડે, પહેલી વયવડે અને સ
આશુભ્યવડે એવું કાર્ય કરવું જોઈએ કે જેથી તેને
સુખ પામે (એટલે મનુષ્યે આઠ માસ એવું કાર્ય કરવું
પાછળના ચોમાસાના ચાર માસ મુખે જાય, ત્રિવસે એવું
કરવું કે ત્રિ મુખમા જાય, પહેલી વયમા એવું કરવું
વૃદ્ધાવસ્થા મુખે જાય અને આખી જિંદગી એવું કાર્ય
કે મર્યા પછી પરબાવમા મુખ થાય) ૯

દિવા યામચતુષ્કેણ, કાર્યં ક્ષિમપિ તન્નરે ।

નિશ્ચિત્તહૃદયેન, યામિન્યા મુપ્યતે સુરમ્ ॥ ૧૦ ॥

વિષેકવિલાસ, ગહાસ ૭, શ્લોક

મનુષ્યોએ દિવસના ચાર પહોરમા એવું કાંઈક

કરવું જોઈએ કે જોથી રાત્રિએ મુખે કરીને નિશ્ચિત હૃદય
વાળા થઈને સૂઈ રહેવાય ૧૦

પરમ કર્તૃવ્ય:—

ધર્મં સત્ય શ્રુત ન્યાય, મહર્ત્તો પ્રાણિના દયામ્ ।
અજિહ્વત્વમશાઙ્ય ચ, યત્નતઃ પરિમાર્ગત ॥ ૧૧ ॥

મહાભારત, શાંતિપર્વ, સર્ગ ૧૧૨, શ્લોક ૮૧

ધર્મ, સત્ય, શ્રુત (ગ્રાન્થ), ન્યાય, પ્રાણી પગની મોટી
હથા, અવકતા અને ગઈતારહિતપણુ આટલી બાબતને
યત્નથી શોધવી (મેળવવી) ૧૧

મયિ મક્તો જન સર્ગ ઇતિ હૃદયેન્ન માધરુ ।
મગ્યમક્તો જન સર્ગ ઇતિ કુપ્યેન્ન યા પુનઃ ॥ ૧૨ ॥

ત્રિયુક્તિલાસ, ઉલ્લાસ ૧૧, શ્લોક ૨૦

(આત્માની) સાધના કરનાર માણસ “ બધા માણસો
મારા લક્ષ્ય છે ” એ જાવનાથી કૂલાઈ જતો નથી તેમજ
“ બધા માણસો મારા દુશ્મન છે ” એ વિચારથી ક્રોધ નથી
કરતો ૧૨

અકર્તૃવ્ય ન કરવું :—

અકર્તૃવ્ય ન કર્તૃવ્ય, પ્રાણે. કષ્ઠગર્તૃરપિ ।
કર્તૃવ્યમેવ કર્તૃવ્ય, પ્રાણે. કષ્ઠગર્તૃરપિ ॥ ૧૩ ॥

ધ્યાનગુણવિવરણ, પૃ. ૩૨ (જાત્મા જ)

જે કાર્ય કરવા લાયક ન હોય તે કાર્ય કહે પ્રાણુ
આવે તો પણ મનુષ્યોએ કરવું નહીં અને કહે પ્રાણુ આવે

કાર્યસિદ્ધિ-ઉપાય —

इन्द्रियाणि च सम्यग्, यत्नतः पण्डितो नर ।

देशकालफल ज्ञात्वा, मर्यादायाणि माधयत् ॥ ૧૯ ॥

ચાળવ્યનાતિ અ૦ ૬, જ્ઞા૦ ૧૭

ઇન્દ્રિયોને નિયમમા રાખી પડિત માણમે ભગવાની જેમ
દેશ, કાળ અને બળને બાળીને નવું કાર્યો સાધવા (કાર્ય
પણ કાર્ય કરવું હોય ત્યારે આ મલને વિચાર કરી કાર્ય
કરે તો તે સિદ્ધ થાય છે) ૧૯

तत्किञ्चिदष्टमिर्मासं, कार्यं कर्म विवेकिता ।

एकत्र स्थायते चेन, उपानाले यथासुखम् ॥ ૨૦ ॥

ત્રિયજ્ઞિલાસ, હજાસ ૭ જ્ઞા૦ ૩૯

વિવેકી પુરુષે આઠ માસમા એવું કઈક કર્મ કરવું કે
જે કર્મ કરવાથી વર્ષાકાળના ચાર માસ સુધી એક ઠેકાણે
સુખપૂર્વક રહી શકાય (મતલબ કે આખા વર્ષમા એકઠાં પણ
સત્કાર્ય થઈ જાય તો આખું અનુભાસ આનંદપૂર્વક પસાર
કરી શકાય છે) ૨૦

हुंकार्यं कृणुः—

अकृताखण्डधर्माणा, पूर्वनन्मनि जन्मिनाम् ।

सापदं परिपश्यन्ते, गरीयस्योऽपि मग्द ॥ ૨૧ ॥

નલજિલામ નાટક

જેઓએ પૂર્વ જન્મમા અખંડિત એટલે નિરતર ધર્મ ન
કર્યો હોય તે મનુષ્યોની મોટી સંખ્યાઓ પણ આપત્તિ સહિત
જ પરિપાક પામે છે એટલે કે મોટી સંખ્યાઓ પ્રાપ્ત થઈ હોય
તે પણ તેમને વચ્ચે વચ્ચે કહ્યો જાણ્યા જ કરે ॥ ૨૧

ગુણ (૭૧)

ગુણનો મહિમા —

નિમિષે સતિ સન્તાંપ*, મયમ. મતિ યૌને ।

પાપિહત્યે મતિ નમ્રત્વ, હીરોડ્ય કનકોપરિ ॥ ૧ ॥

સત્કરનાર્ગલિ, શ્લોક ૪૮૮ (આત્મા સ)

વૈભવ છતાં સતોષ હોય, યૌવન છતાં સયમ હોય
અને વિદ્વતા છતાં નમ્રતા હોય, તો તે સુવર્ણ ઉપર જડેલા
હીરા સમાન છે ૧

ગુણેન મહત્ત્વ સ્યાન્નાદ્વેન વયમાઝયિ તા ।

દલેપુ વૈતકીના હિ, લઘીયસ્સુ સુગન્ધતા ॥ ૨ ॥

શ્રાદ્ધપ્રતિમળવૃત્તિ, પૃ ૯૦. (દે લા)*

શુભ્રોથી જ મોટાઈ પ્રાપ્ત થાય છે, પરંતુ મોટા શરીરવડે
કે મોટી વયવડે મોટાઈ પ્રાપ્ત થતી નથી, કેમકે કેતકીના
પાદડા અત્યંત નાના છે તો પણ તેમાં સુગંધતા રહેલી છે ૨

કૌશેય કૃમિજ સુવર્ણમુપલાદ્દુર્ગાઽપિ ગોલોમત ,

પદ્માત્મામ્મમ શશાદ્ક ઉદધેરિન્દીપર ગોમયાત ।

કાષ્ઠાદપિરહ* પળાદપિ મણિર્ગોપિત્તતો રોચના,

પ્રાકાશ્ય સ્વગુણોદયેન ગુણિનો ગચ્છન્તિ કિંજન્મનો? ॥૩॥

અનપચ્ચતન્ત્ર, પૃ ૧૧

કૃમિમાથી રેશમ ઉત્પન્ન થાય છે, પત્થરમાથી સુવર્ણ ઉત્પન્ન થાય છે, ગાયના રૂવાડામાથી ધરો થાય છે, કાદવ માવી કમળ થાય છે, સમુદ્રમાથી ચંદ્ર ઉત્પન્ન થાય છે, છાણુમાથી છદ્દીવર-કમળ ઉત્પન્ન થાય છે, લાકડામાથી અનિ ઉત્પન્ન થાય છે, સપના ક્ષણમાથી મલ્લિ ઉત્પન્ન થાય છે, ગાયના પિત્તમાથી ગોરોચન (ગોરોચદન) ઉત્પન્ન થાય છે-આ સર્વેનું ઉત્પત્તિ સ્થાન સારું નથી તો પણ તે મર્વ ઉત્તમ વસ્તુઓ છે તેથી મિદ્ધ થાય છે કે-શુભી જનો પોતાના શુભના ઉદયથી જ પ્રમિદ્ધ થાય છે, જન્મથી શુ કળ છે ? ૩

ગુણસુ ત્રિયતા યત્નઃ, કિમાટોપિ પ્રયોજનમ્ ।

કિમીયન્ત ન રણ્ટામિર્ગારં ક્ષીરમિર્નિતા ॥ ૪ ॥

શાસત્ર

શુભોને વિરે જ ચત્ન કરવો યોગ્ય છે, નાડળશુ શુ પ્રયોજન છે ? કેમકે દૂધ વિનાની ગાય કાંઈ ગળે થટ બાધવાથી વેચાતી નથી-નેનું મૃત્યુ મગતુ નથી ૪

ગુણ આથી મોટા' —

ગુણરુચુદ્રતા યાતિ, નોર્વેગમનમસ્થિત ।

પ્રામાદશિસસમ્યોઽપિ, કાક કિં મરડાપતે ? ॥ ૫ ॥

મનુષ્ય શુભોવડે જ મોટાઈને પામે છે, પણ જિયા આસન પર બેઠેનો હોય તેથી કાંઈ મોટાઈને પામતો નથી, કેમકે પ્રાસાદના શિખર ઉપર રહેલો પણ કાગડો શુ મરડા જેવો થાય છે ? નહીં જ ૫

શુભીનો મહિમા —

ન હિ મયતિ પ્રિયોગ સ્નેહપ્રિચ્છેદહેતુ—

ર્જગતિ ગુણનિધીના સજ્જનાના વદાચિત્ ।

ઘનતિમિરનિગદ્ધો દૂરમસ્થોઽપિ ચન્દ્રઃ,

કિમુ કુમુદગનાના પ્રેમમદ્ગ કરોતિ ? ॥ ૬ ॥

। આ જગતમા શુભના નિધિરૂપ સજ્જનોનો વિયોગ કદાપિ સ્નેહના વિનાશનો હેતુ થતો નથી જેમકે મેઘરૂપી અધકારવડે ઢાંકાયેલા અને દૂર રહેલો એવો પણ ચંદ્ર શુભોપાધ્યાના વનનો પ્રેમભગ કરે છે ? નથી કરતો, તેમને વિકરવર કંઈ જ છે ૬

ગુણી ગુણ વેત્તિ ન વેત્તિ નિર્ગુણો

ગ્લી ચલ વેત્તિ ન વેત્તિ નિર્ગ્લ ।

પિત્તો ઝમન્તમ્ય ગુણ ન પ્રાયમઃ,

કરી ચ સિંહસ્ય ચલ ન મૂપઃ ॥ ૭ ॥

શુભી માણુમ શુભને જાણે છે, નિર્ગુણ માણુસ જાણતો નથી, અને બળવાન માણુસ બળને જાણે છે, પણ નિર્બળ માણુસ જાણતો નથી, જેમકે કાચલ વસતના શુભને જાણે છે, પણ કાગડો જાણતો નથી, અને ક્ષાથી મિહના બળને જાણે છે, પણ ઉદર જાણી શકતો નથી ૭

શુભજતા : સાચી મહત્તા:—

પ્રિરોધકાલેઽપિ વિપક્ષર્મે,

મન્ત ગુણાશ પ્રતિદન્તિ

નિષ્પન્નતો યે મનુજાસ્ત ઇત,

ધન્યા. પ્રમાન્યા ઇતિ મ મર્ત મો ॥ ૮ ॥

ચમચિયોગમાગા શ્લોક ૪

જ વખતે વિરોધ આવી રહ્યો હોય તે વખતે પણ
દુઃખનોના નાના સરખા ગુણને પણ પમપાત વગર તે
મનુષ્યો સમજે છે અને લોકો આગળ કહે છે તે જ મનુષ્યો
ખરેખર ધન્યવાદને યોગ્ય છે તથા લોકોમાં પૂજ્ય છે,
એમ મહાત્મા માનવું છે ૮

કોનો કયો ગુણ —

ગૂઢં ચ મૈથુન ધાટ્યં, કાલે ચાલયમગ્રહમ્ ।

અપ્રમત્તમવિશ્વાસ, પશ્ચ જિજ્ઞેષ વાયમાત્ ॥ ૯ ॥

મહામારત, જ્ઞાનપર્વ અ યાય ૫૬, સ્કો. ૪૨

કોઈ ન રૂબે તેણે ગુપ્ત મૈથુન, ધાટા-નિડરતા, અવ
મરે નિવાસસ્થાન કરવું, પ્રમાદરહિતપણું અને અવિશ્વાસ-
કોઈનો પણ વિશ્વાસ ન કરવો તે આ પાત્ર ગુણો કાગડા
પાસેથી શીખવાના છે ૯

ગુણવાન થવું —

સર્વત્ર નિન્દામન્ત્યાગો ઝર્ણવાદસ્તુ સાધુષુ ।

આપદ્યદૈન્યમત્યન્ત, તદ્વત્ સમ્પદિ નમ્રતા ॥ ૧૦ ॥

સર્વ કોઈની નિંદાનો ત્યાગ કરવો, સર્વજનોની પ્રશંસા
કરવી, આપત્તિને વિષે અત્યંત અહીનતા રાખવી અને
સપત્તિને વિષે નમ્રતા રાખવી ૧૦

સ્વગુણ નિર્ણય—

ન ગર્વ, સર્વથા કાર્યો, મદ્દાદીના પ્રશસયા ।

વ્યુત્પન્નશ્લાઘયા કાર્યઃ, સ્વગુણાના તુ નિશ્ચય. ॥ ૧૧ ॥

ત્રિમલિલાસ, હલ્લાસ ૮, સ્તો ૩૧૭

આરણ્ય, બાટ વગેરેની પ્રશસાથી ડાહ્યા માણસે ખીલકુલ ગર્વ કરવો નહીં, પરંતુ પડિતોએ કરેલી શ્લાઘાથી પોતાના ગુણનો નિશ્ચય કરવો ૧૧

ગુણી પ્રત્યેનુ ખરાબ વર્તન—

નિર્માયો ય કૃપાલુર્ય, સત્યો યઃ સનયથ યઃ ।

પ્રાયેણ તત્ર લોકસ્ય, ક્લીષ્ણુદિર્નિજુન્મતે ॥ ૧૨ ॥

નલિલાસ, અઢ ૨, સ્તો ૧૩

જે પુરુષ માયા રહિત હોય, દયાળુ હોય, સત્ય વચન બોલનાર હોય અને નીતિવડે યુક્ત હોય, તેના ઉપર પ્રાયે કરીને સામાન્ય લોકો ઠનીબની બુદ્ધિ ધારણ કરે છે—આવા ગુણીને નપુસક જેવા ગણે છે ૧૨

ગુણ કળા—

ઉદમ સાહસ ધૈર્ય, ધલ બુદ્ધિઃ પરાક્રમઃ ।

પઢેતે યસ્ય વિદ્યન્તે, તસ્ય દેવોઽપિ શક્તે ॥ ૧૩ ॥

હિતધર્મપ્રકાશ, (માયદાંડે), સ્તો ૨૦૫

ઉદમ, સાહસ, ધૈર્ય, બળ, બુદ્ધિ અને વ્રતક્રમ, જેને હોય છે તે પદ્ય શાસ્ત્ર ગણે છે

આ સસારમા કેઈ પણ વસ્તુ કે પ્રાણી દોષ રહિત
 દેખાતા નથી, તેમ જ શુધ્ધ રહિત પણ દેખાતા નથી, તે
 પછી હે ડાહ્યા પુરુષો ! તમે દોષોને ઢાંકો અને શુદ્ધોને
 પ્રકટ કરો. ૩

દરેકમા દોષ હોય જ —

શશિનિ ચ્ચ કલક કણ્ટક પદ્મનાલે,
 જ્વલધિજલમપેય પણિઢતે નિર્ધનત્વમ્ ।

દયિતજનવિયોગો દુર્ભગત્વ સુરૂપે,

ધનપતિકૃપણત્વ રત્નદોષી કૃતાન્ત્વ ॥ ૪ ॥

ધમકત્વદ્રુમ પૃ ૨૭, શ્લોક ૨૭

અદ્ર સૌમ્યાદિક શુધ્ધ સહિત છે છતાં તેમા કલકરૂપ
 દોષ છે, કમળનુ નાળ સુગંધાદિક શુધ્ધવાળુ છે છતાં તેમા
 કાગડરૂપ દોષ છે, સમુદ્રમા ઘણુ જળ છે પરંતુ તે પીવા
 લાયક નથી, પડિતને વિષે વિદ્રતાદિક શુદ્ધો છે, પરંતુ તે
 નિર્ધન હોય છે, પ્રિયજન હિતકર વગેરે શુધ્ધવાળા હોય છે
 પરંતુ તેનો વિયોગ થાય છે, માણસ સુદર રૂપવાળો હોય
 છે પરંતુ તે દુર્ભાગી હોય છે, ધણા ધનનો સ્વામી હોય
 છે પરંતુ તે દોષી હોય છે તે ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે કે—
 દેવ રત્નને વિષે કાંઈક પણ દોષ મૂકે જ છે ૪

સુખ (૭૩)

૨૭ પ્રકારનાં સુખ—

અર્થાગમો નિત્યમરોગિતા ચ,
પ્રિયા ચ માર્યા પ્રિયવાદિની ચ ।
વશ્યશ્ચ પુત્રોર્ઘ્યકરી ચ વિદ્યા,
પદ્ જીવલોકસ્ય સુખાનિ રાજન્ ' ॥ ૧ ॥

હિતોપદેશ પ્રસ્તાવિકા, સ્કો ૦ ૧૬

ધનની પ્રાપ્તિ, નિત્ય નીરાગીપણુ, વહાલી અને પ્રિય
વચન ખોલનારી ભાર્યા, વશમા વર્તનારો પુત્ર અને ધનાદિક
પ્રયોજનને સિદ્ધ કરનારી વિદ્યા આ છ પદ્ધતિ હે રાજા ।
છવ્વોકને સુખકાન્ધ છે ૧

આરોગ્યમાનૃણ્યમપ્રિપ્રગમ.,
સપ્રત્યયા વૃત્તિરભીતિમાસ ।

સદ્મિર્મનુષ્યૈ સદ્ મમ્પ્રયોગ',
પદ્ જીવલોકસ્ય સુખાનિ રાજન્ ! ॥ ૨ ॥

આરોગ્ય—નીરાગતા, દેવારહિતપણુ—કરજરહિતપણુ, પ્રવાસ-
રહિતપણુ, નીરાતવાળી આછવિકા—ધ ધો, ભય રહિત સ્થાનમાં
વસવું અને સત્પુરુષોની સાથે સંગતિ, હે રાજા । આ છ
છવ્વોકના સુખ છે , ૨

સાથે મુખી:—

સ્વશરીરંપિ ન રજ્યતિ શયાપિ ન પ્રદોષમુપયાતિ ।

રોગજરામરણભયૈરવ્યથિતો યઃ સ નિત્યસુખી ॥ ૩ ॥

પ્રગમરતિ, શ્લોક ૨૪૦

જે પોતાના શરીર ઉપર પણ રાગ કરતો નથી, શત્રુ ઉપર પણ દેવ કરતો નથી અને રાગ, જેરા તથા મરણના ભયથી બહીતો નથી-અબાધિત રહે છે તે નિત્ય સુખી છે ૩

અકાન્ત મુખાઃ અનલય —

ચન્દનતરુષુ ઘ્રજઙ્ગા જલેષુ કમલાનિ તથા ચ ગ્રાહા ।

ગુણધાતિન સલાશ્ચિતિ ભવન્તિ ન સુરાન્યપિપ્પાનિ ॥ ૪ ॥

પદ્મતત્ર, પૃષ્ઠ ૭૧ શ્લોક ૨૭૭

ચંદનના વૃક્ષો સારા છે પણ તેમાં સર્પ રહેલા છે, જળને વિષે કમળો છે તે સારા છે પણ તેમાં મગર વગેરે શ્વેત છે તથા શુભ્રી પુરુષો સારા છે પણ તેમના શુભ્રને ધાત કરનારા ખળ પુરુષો તેમની સાથે જ છે, આથી જણાય છે કે કોઈ પણ કૈંકણે વિન વિનાના એકલા સુખ હોતા નથી ૪

સુખાભાસ વૈભવ —

વૃષા શુષ્પત્યાસ્યે પિપ્પતિ મલિલં સ્વાદુ સુગમિ,

...ભુધાર્ત સન્ શાલીન્ કલપતિ શાકાદિકલિતાન્ ।-

પ્રદીપ્તે કામાગ્ની મુદ્દતરમાશ્લિપ્યતિ વપ્ત,

૧ પ્રતીકાઃ વ્યાધે મુષ્કેમિતિ નિર્ણયસ્યતિ જન ॥ ૫ ॥

વૈરાગ્યશતક (મતુહારે) શ્લોક ૧૬

મનુષ્ય પોતાનું સુખ તરશવડે સૂકાય છે ત્યારે શ્વાદિદ્ય અને સુગંધી-જળ પીએ છે, ભૂખથી પીડા પામે છે ત્યારે શાક વગેરે સહિત ભાત વગેરેને ખાય છે તથા કામરૂપ અગ્નિ પ્રદીપ્ત થાય છે ત્યારે શ્વાને ગાઢ આલિંગન કરે છે 'આ સર્વ' વાસ્તવિક રીતે બોતા બ્યાધિનો પ્રતીકાર (કિપાય) જ છે, તેને મૂઢ માણુમ સુખરૂપે માને છે તે તેની બુદ્ધિને વિપર્યાસ કે-વિપરીત બુદ્ધિ છે ૫

સુખદુઃખ અસ્થાયી:—

ये रथिता करिकपोल्मदेपु भृङ्गा.,

प्रोत्फुल्लपङ्कजरज सुरभीकृताङ्गा. ।

ते साम्प्रत विविमशाद् गमयन्ति काल,

निर्वेषु चार्कसुमेपु च दैनयोगात् ॥ ૬ ॥

વગવ્યશતક (મતૃહરિ), શ્લોક ૩-

વિકસ્વર કમળની રજવડે જેના શરીર સુગંધી કરાયા છે એવા જે ભમરાઓ હાથીના ગડસથળના મદજળને વિષે વૃદ્ધિ પામ્યા છે તે ભમરાઓ હાલમાં વિધિના વશથી હીબડા અને આકડાના પુષ્પોને વિષે રહીને ઠાળને નિર્ગમન કરે છે (કારણ કે સુખ કે દુઃખ સ્થિર હોતુ નથી) ૬

करमदयिते ! यत्तत्पीत सुदुर्लभमक्लदा,

मधु वनगत तस्यालामे निर्गैपि किमुत्सुका ? ।

કુરુ પરિચિતં પિલો' પર્વવૃત્તિ મરુગોર્ચર-

લેગતિ સકલે કસ્યાગાપ્તિ સુલસ્ય નિરન્તરા ? ॥ ૭ ॥

જ-યાત્તિમુક્તાવલી

હે ઉટડી ! તે કોઈ એક વખત વનમાં રહેલું અત્યંત
દુર્લભ જે મધ પીધું છે તે મધ ફરી ન મળવાથી તેમ
ઉત્સુક થઈને કેમ કહે છે ? મરુદેશ(મારવાડ)માં રહેલ
તારા અતિ પરિચિતવાળા પીલુના પાદડાવડે તું સતોષ પામ
કેમકે આ સમય જગતમાં નિરંતર સુખની પ્રાપ્તિ કોને છે ?

સુખના ઉપાય.—

કૃત્વાર્હેતપદપૂજનં યતિજન નત્વા ત્રિદિત્વાઙ્ગમં,

હિત્ત્વા સદ્ગમધર્મકર્મઠધિયા પાત્રેષુ દત્ત્વા ઘનમ્ ।

ગત્વા પદ્ધતિમુક્તમક્રમજુષા જિત્વાઙ્તરારિવ્રજ,

સ્મૃત્વા પદ્ધનમગ્નિયા કુરુ કરક્રોટસ્થમિદ સુલસ્ય ॥ ૮ ॥

સિન્દુરવક્રરણ સ્તો ૦ ૧૫

હે જાન્ય પ્રાણી ! જિનેદ્રના ચરણની પૂજા કરીને, સા
જનને વારીને, આગમનુ જ્ઞાન મેળવીને, અધર્મના કાર્યમ
નિપુણ બુદ્ધિવાળા પુરુષોના સગનો ત્યાગ કરીને, સુપાત્ર
વિષે ધનનુ દાન આપીને, ઉત્તમ પુરુષોના ભાગમાં ચાલીને
અન્ય તર શત્રુઓને છૂટીને તથા પચ નમસ્કારનુ સ્મરણ
કરીને તું ઇચ્છિત સુખને હાથના મધ્યે રહેલું કર (અર્થાત્
સુખની ઈચ્છા હોય તો આ સર્વ તું કર) ૮

સર્વમદ્ગ્લનિર્ધો હૃદિ યસ્મિન્, મદ્ગતે નિરુપમ સુખમેતિ ।
મુક્તિર્મૈ ચ વશીમવતી દ્રાક્, ત બુધામવત શાન્તરસેન્દ્રમ્ ॥૧૯॥

અધ્યાત્મકત્પટ્ટમ, શ્લોક, ૨

સર્વ ભાગવિકનો નિધાન એવો શાન્તરસ જેના હૃદયમાં
પ્રાપ્ત થાય, તે અનુપમ સુખ પામે, છે અને મોક્ષનું સુખ
એકદમ તેના કબજામાં આવી જાય છે માટે હે પડિતો ! એવા
શાન્તરસને તમે જાણે - સેવો - જાણો ૯

કામં ક્રોધન્તથા લોભો હર્ષો માનો મદસ્તથા । ૩

પદ્મર્ગમુત્સૃજેદેત, ય સદા સ સુખી ભવેત ॥ ૧૦ ॥

ઉત્તરાધ્યયનસૂત્રટીકા (કમલસયમ), પૃષ્ઠ ૨૦૫ (વિધેય)*

જે મોહ, ક્રોધ, લોભ, હર્ષ, માન અને મદ-
ગર્વ આ છ વર્ગનો ત્યાગ કરે તે મદા સુખી થાય છે ૧૦

અર્હન્નતિર્ગુરુપ્રીતિર્નિરતિર્નિજયોર્પિતિ ।

ધર્મશ્રુતિર્ગુણામક્તિઃ, મદ્યો યચ્છતિ નિર્મૃતિમ્ ॥ ૧૧ ॥

સૂત્રરત્નાવલી (નિજયસેનસૂરિ) પૃષ્ઠ ૪૬, શ્લોક ૬૮૯ (અર્માર્મ)

અરિહંતાને નમસ્કાર કરવા, ગુરુ ઉપર પ્રીતિ રાખવી,
પોતાની સ્ત્રીને વિષે સતોય રાખવો, ધર્મનો ઉપદેશનું શ્રેયસ્ય
કરવું અને શુદ્ધ-શ્રદ્ધા કરવામાં આસક્તિ રાખવી-આ
પ્રમાણે કરવાથી પ્રાણી શીઘ્રપણે-સુખને-મોક્ષને પામે છે ૧૧

સૂક્તયો રામચન્દ્રસ્ય, રસન્ત, કલ્પગીતય. ૧.

સ્વાતન્ત્ર્યમિષ્ટયોગ્ય, પશ્યંતે હર્ષામય ॥

રામચંદ્રની મધુર વાણી, વસત ઋતુ, મનોહર ગીત,
સ્વતંત્રપણું અને પ્રિયનો સંયોગ આ પાત્ર હૃદયની વૃદ્ધિ
સમાન છે અથવા હૃદયને સરજનાર-ઉત્પત્ત કરનાર છે ૧૨

અહિમા મત્યગચન, મર્મમૃતેષુ ચાર્જવમ્ ।

ક્ષમા ચૈવાપ્રમાદશ્ચ, યસ્યેતે મ સુખી ભવેત્ ॥ ૧૩ ॥

મહાભારત, ગાન્ધિપદ્ય અધ્યાય ૨૭, સ્તો ૮

અહિંસા, સત્ય વચન, સર્વ પ્રાણીને વિષે સરલતા,
ક્ષમા અને પ્રમાદરહિતપણું આટલી બાળત જેને હોય તે
માણસ સુખી છે ૧૩

નિશ્ચનન્તુપ્તુ યદિ ક્ષણમર્ક, સામ્યતાં મનમિ માનમ મૈત્રીમ્ ।

તત્સુલ પરમમત્ત પરત્રાપ્યશ્નુષ ન યદભૂતત્ત્વ જાતુ ॥ ૧૪ ॥

અધ્યાત્મકલ્પદ્રુમ, સ્તો ૮

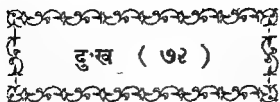
હે મન ! તું સર્વ, પ્રાણી ઉપર સમતાપૂર્વક એક
ક્ષણપર પણ પરહિત ચિંતારૂપ મૈત્રીભાવ બાવીશ
તો તને આ ભવ અને પરભવમા એવું સુખ મળશે કે જેણે
તે કદી પણ અનુભવ્યું હશે નહિ ૧૪

નિ મદ્ગતામેહિ મદા તદાત્મન્નયેષ્વરોષ્વપિ સામ્યમાવાત્ ।

અવેહિ વિદ્વન્ ! મમૈતેવ મૂલ, શુચા સુલાના મમૈતેવ ચેતિ ॥ ૧૫ ॥

અધ્યાત્મકલ્પદ્રુમ, આધિકાર ૨૬, સ્તો ૩

હે આત્મન્ ! સર્વ પદાર્થો ઉપર સદા સમતા ભાવ
લાવીને નિ સગપણ પ્રાપ્ત કર ! હે વિદ્વન્ ! તું બાણી લેજે કે
હું ખતું મૂળ મમતા જ છે અને સુખતું મૂળ સમતા જ છે ૧૫

દુઃખ (૭૨)

છ પ્રકારના દુઃખ —

કુગ્રામત્રાસઃ કુજનસ્ય સેવા, કુમોજન ક્રોધમુખી ચ માર્યા ।
મૃત્યુશ્ચ પુત્રો વિધવા ચ કન્યા, પિનાઽગ્નિના સન્દહતે શરીરમ્ ॥૧॥

લોધમાલા (પાંચપન્ય), સં ૧૯, શ્લો ૩૭

ખરાબ ગામમાં રહેવું, નહાર માણસની સેવા, કુત્સિત
લોજન, ક્રોધી સ્ત્રી, મૃત્યુ પુત્ર અને અને વિધવા દીકરી એ
બધા આગ પિના શરીરને બાળી નાખે છે ૧

કુગ્રામવામઃ કુનરેન્દ્રસેના,
કુમોજન ક્રોધમુખી ચ માર્યા ।
કન્યાનહત્વં ચ દરિદ્રતા ચ,
પદ્ જીવલોકે નરકા મવન્તિ ॥ ૨ ॥

શ્રાદ્ધગુણવિવર્ણ પૃ ૧૪, (આત્મા સ)*

કુગ્રામમાં વસવું, દુષ્ટ રાજાની સેવા કરવી, ખરાબ
લોજન કરવું, ભાર્યાનું મુખ નિરતર ક્રોધમુદ્રિત હોય, ઘણી
કન્યાઓ હોય અને દરિદ્રતા હોય આ છ બાબતો આ
જીવલોકમાં જ નરકરૂપ છે-નરકના જેવી દુઃખદાયી છે ૨

કેાને શુ દુઃખરૂપ—

મૂર્ખોઽશાન્તસ્તપસ્વી ક્ષિતિપતિર્ભ્રમો મન્મરી ધર્મશ્રીલો
 દુ સ્થો માની ગૃહસ્થ પ્રમુગતિકૃષ્ણ શાસ્ત્રમૃદ્ધર્મહીન ।
 આજ્ઞાહીનો નરન્દ્ર શુચિરપિ મસત ય પગલોપમોની,
 વૃદ્ધો રોગોદરિદ્ર મ ચ યુરતિપતિર્ધિગ્ વિડમ્બપ્રકારાન્ ॥૩॥

નાતિગતઃ (મતુહરી) સ્તો ૩૮

તપસ્વી હોય છતા મૂર્ખ અને ક્રોધી હોય, રાજ
 છતા આગસુ હોય, ધર્મનુ આચરણ કરતો હોય છતા
 ખીળ ઉપર મત્સર રાખતો હોય, ગૃહસ્થ હોય છતા દુર્ધ
 અને ગર્વિષ્ઠ હોય, સ્વામી છતા કૃપણ હોય, શાસ્ત્ર ભણેલો
 છતા ધર્મની શ્રદ્ધા કે આચરણ રહિત હોય, રાજા છતા
 આજ્ઞા રહિત હોય—તેની આજ્ઞા કોઈ માનતુ ન હોય, નિર
 તર પવિત્ર છતા ધરતુ અન્ન ખાતો હોય, જુવાન સ્ત્રીનો
 પતિ છતા વૃદ્ધ, રોગી કે હરિદ્રી હોય આ સર્વ વિડમ્બનાના
 પ્રકારોને ધિક્કાર છે ૩

મૂર્ખો દિવિતિ સ્યવિરો ગૃહસ્થ,

કામો દરિદ્રો ધનગાસ્તપસ્વી ।

વૈદ્યા કુરૂપા નૃપતિ કદર્યો

લોક પટેવાનિ તિલ્લમ્બનાનિ ॥ ૪ ॥

પ્રાણજ્ઞ છતા મૂર્ખ હોય, વૃદ્ધ છતા ગૃહસ્થાશ્રમી હોય,
 હરિદ્ર છતા કામી હોય, તપસ્વી છતા ધનવાન હોય, વૈદ્યા
 છતા કુરૂપવાળી હોય અને રાજા છતા કળુસ હોય, તે આ

છ જાતના મનુષ્યોની આ છ જાતની અવસ્થાઓ જગતમાં
વિડળનાના સ્થાનરૂપ છે ૪

સાચો દુઃખી:—

ईर्ष्यां घृणी त्वसन्तुष्टः, क्रोधनो नित्यशङ्कितः ।

પરમાગ્યોપજીવી ચ, પહેતે દુઃખમાગિન ॥ ૫ ॥

હિતોપદેશ, મિશ્રલાભ, શ્લોક ૨૫.

ઇર્ષ્યાવાન, નિર્દય, અસતોષી, ક્રોધી, નિત્ય શંકાવાળો
અને પરના ભાગ્યથી છવવાવાળો આ ॥ મનુષ્યો દુઃખી છે ૫.

મુખ દુઃખની વિપરીત બુદ્ધિ:—

दुःखात्मकेषु त्रिषयेषु सुखाभिमानः,

सौख्यात्मकेषु नियमादिषु दुःखबुद्धि ।

ઉત્કીર્ણર્ણપદપદિક્તિરિત્યન્યરૂપા,

सारूप्यमति विपरीतगतिप्रयोगात् ॥ ६ ॥

આચારાઙ્ગસૂત્ર, પૃષ્ઠ ૯૮, શ્લોક ૧*

દુઃખના જ સ્વરૂપવાળા શબ્દાદિક વિષયોને વિષે (મૂઢ
પ્રાણીને) મુખનું અભિમાન થાય છે-વિષયોને મુખરૂપ માને
છે, અને વ્રત-નિયમ વગેરે જે મુખરૂપ છે તેને વિષે
દુઃખની બુદ્ધિ થાય છે-દુઃખરૂપ માને છે જેમકે વિપરીત
રીતે લખેલી વર્ણ અને શબ્દોની શ્રિષ્ટિ વિપરીત ગતિના
પ્રયોગથી સમાનપણાને પામે છે (એટલે કે જેમ 'છાપખા
'નાનો ટાઇપ લીધા છે તેને કાગળ પર છાપવાથી સવળા પડે
છે અને સવળા ટાઇપ હોય તો લીધા પડે છે, અથવા

આરિસામા પ્રતિજિજિત થયેલા બહારો સવળા હોય તો
 જીધા દેખાય છે અને જીધા હોય તો સવળા દેખાય છે,
 તેમ મૃદ માણસ દુ ખકર વિષયોને મુખકર અને મુખકર
 પ્રતાદિકને દુ ખકર માને છે) ૬

દુ.ખમા સારુ પણ ખોટુ થાય —

આપદામાપતન્ત્વોના, હિતોડ્યાયાતિ હેતુતામ્ ।

માતૃનહા હિ ક્તમસ્ય, સ્તમ્મો મગતિ મન્ધને ॥ ૭ ॥

હિતાપદશ, મિશ્રણમ્ સ્ત્રો ૩૦

આપત્તિ આવવાની હોય ત્યારે હિતકારક પુરુષ પણ
 તેનું કારણ થાય છે, કારણ કે વાછરડાને બાધતી વખતે
 તેની માતાનો (ગાયનો) પગ જ ખીલાડ્ય થાય છે (ટાની
 વખતે ગાયને પગે વાછરડાને બાધવામા આવે છે) ૭

દુ ખ કેને કહેવું —

સુહૃદિ નિરન્તરચિત્તે, ગુણવતિ મૃત્યેડ્નુવર્તિનિ કલત્રે ।

સ્વામિનિ શક્તિમમતે, નિવેદ્ય દુ ર સુસ્ત્રી ભવતિ ॥ ૮ ॥

જેનપદ્ય-૩, પૃ ૧૦, સ્ત્રો ૭૧ *

અ તર રહિત-સેદસાવ રહિત ચિત્તવાળા મિત્રની પાસે,
 શુષ્કવાન ચાકરની પાસે, અનુકૂળતાવાળી સ્ત્રીની પાસે અને
 -શક્તિવાળા સ્વામીની પાસે મનુષ્ય પોતાનું દુ ખ નિવેદન
 કરી સુખી થાય છે ૮

દુઃખ : મિત્રોની કસોટી:—

મિત્રસ્વનનચન્દ્રના, મુદ્ધેર્ધર્થસ્ય ચાત્મનઃ ।

ત્રિપન્નિક્કપપાપાણ, નરો જાનાતિ મારતામ્ ॥ ૯ ॥

ધ્યાસદેવ

મનુષ્ય વિપત્તિરૂપી કસોટીના પથર ઉપર પોતાના મિત્રના, સ્વજનના, બાધુના, બુદ્ધિના અને ધર્મના સારને બાંધી શકે છે, અર્થાત્ જ્યારે વિપત્તિ આવે ત્યારે મિત્ર વગેરે સર્વની પરીક્ષા થાય છે. ૯

દુઃખના કાગળો:—

મર્તે જાતન્તિ જીવો દિ, પાપં દુઃસ્ય કારણમ્ ।

તથાપિ તન્ન મુચ્ચન્તિ, પાપ સૌરયમિનાશકમ્ ॥ ૧૦ ॥

મુનિ હિમાશુચિજય

પાપથી દુઃખ જન્મે છે એમ બધા લોક બાંધે છે, તે પશુ તે પાપને છોડતા નથી કે જે મુખનો નાશ કરનાર છે, એ કેવી દુઃખની વાત છે ? ૧૦

જિનેશ્વરમક્તિર્યમિનામગ્ના, કર્મસ્તર્નોચિન્યમધર્મમદ્ગ્નઃ ।

પિત્રાદ્યુપેક્ષા પરચન્ન ચ, સૃજન્તિ પુમા વિપદઃ સમન્તાત્ ॥ ૧૧ ॥

અધ્યાત્મકટપદ્રુમ, અધિકાર ૧૨, શ્લોક ૧૨

જિનેશ્વર ભગવત તરફ અભક્તિ (તેમની અશાતના), સાધુઓની અવગણના, વ્યાપારાદિમાં અનુચિત પ્રવૃત્તિ, અધર્મોનો સંગ, માબાપ વગેરેની સેવા કરવામાં ઉપેક્ષા (બેદરકારી)

અને પરવચન (બીજાને કહાવુ તે) આ સર્વ પ્રાણીને માટે ચોતરફથી આપદાઓ ઉત્પન્ન કરે છે ૧૧

મર્મતોષ્ટ્યન્તક્લેશાગ્રૌ, દીપ્તેઽન્યાયમયક્કરે ।

માધ્યસ્ય દુષ્કર શાન્તિર્દુર્લભા ચ સહિષ્ણુતા ॥ ૧૨ ॥

મુનિ હિમાશ્રુવિનય

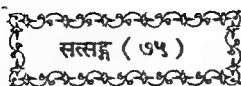
ભય કર અન્યાય અને કલેશાગ્રિ ચારે તરફ સળગી રહ્યો હોય તે વખતે તટસ્થવૃત્તિ, શાન્તિ અને સહન કરવાની શક્તિ બહુ દુર્લભ થઇ જાય છે ૧૨

ક્લેશલેશોઽપિ યત્ર સ્યાદસ્યાન્યમિચારિતે ।

તત્ર મિદ્ધિર્ન કાર્યાર્જો, ન ધર્મો ન સુત્ર પુન ॥ ૧૩ ॥

ધર્મવિયોગમાલા, શ્લોક ૪૨

જ્યાં ઘોટા પશુ કલેશ-કેદાર હોય, અમૂયા-અદેખાઈ અને બ્યભિચાર હોય છે ત્યાં કોઈ પણ કાંઈની સિદ્ધિ થતી નથી, કોઈ જાતનો શુદ્ધ ધર્મ કરાતો નથી તેમ કોઈ જાતનું ભવિષ્યમા સુખ પણ મળતું નથી (અર્થાત્ કલેશ-ધર્મ્યા અને પરસ્પરી પરપુરુષગમન કરનાર મનુષ્યને કોઈ પણ કાર્યમાં સફળતા, ધર્મ અને સુખ મળતાં નથી) ૧૩

સત્સંગ મહિમા —

વર નરકવામોડપિ, ત્રિદ્વિદિ સહિતો મમ ।

ન નીચજનસમ્પર્કઃ, સુરેન્દ્રભુવનેષ્વપિ ॥ ૧ ॥

જેનપદ્મતન્ત્ર, પૃ ૧૬૫, સ્કો૦૧૬૮

વિદ્વાનોની સાથે માગે નરકમા વાસ થાય તે સારે છે, પરંતુ દેવેદ્રના ભવનને વિષે પણ નીચ પુરુષનો સંબંધ થાય તે સારે નથી ૧

સ્તોકોડપિ ગુણિમસર્ગ, શ્રેયસે શ્રયસે મયેત્ ।

લવણેન કિમલ્પેન, સ્વાદુ નાન્નમનાપત્ ॥ ૨ ॥

સુતરત્નાયલી, સ્કો૦ ૩૪

શુદ્ધીજનને થોડા પણ સગ થોડા કલ્યાણને માટે થાય છે ત્રુ થોડા લવણ (મીઠા) વડે અન્ન સ્વાદિષ્ટ થતું નથી ૧ થાય જ છે ૨.

કાચઃ કાચ્ચનસમર્ગાદ્યપ્તે મારકર્ત્તો યતિમ્ ।

તથા સત્સન્નિધાનેન, શૂર્યો યાતિ પ્રતીણતામ્ ॥ ૩ ॥

હિતોપદેશ, પ્રસ્તાવના, સ્કો૦ ૪૧

સુવર્ણના સગથી—સુવર્ણના ભૂષણમા જડવાથી કાચ પણ મરકત મણિની જેવી કાતિને ધારણ કરે છે, તે જ

પ્રમાણે સત્યરૂપના સગવડે મૂળજન પશુ નિપુણતાને
પામે છે ૩

કલ્પદ્રુમ કલ્પિતમગ્ર સૂતે,

મા કામધુક્ કામિતમેવ દોગ્ધિ ।

ચિન્તામણિચિન્તિતમગ્ર દત્તે,

સતા હિ સદ્ગ. સકલ પ્રસૂતે ॥ ૪ ॥

કલ્પવૃક્ષ કપેલી (મુકરર કરેલી) વસ્તુને જ ઉત્પન્ન
કરે છે (આપે છે), કામધેનુ ગાય ઇચ્છિત વસ્તુને જ
આપે છે અને ચિતામણિ રત્ન ચિતવેલી વસ્તુને જ
આપે છે, પરંતુ સત્યરૂપનો સગ તો ઉપરની સર્વ
વસ્તુને આપે છે ૪

સત્સગ ઉન્નતિનું કારણ—

મહાનુભાવસર્ગ, કસ્ય નોન્નતિકારક ।

ગદ્ગાપ્રપિદ્ય રધ્યામ્નુ, નિદશૈરપિ રન્ધયતે ॥ ૫ ॥

ઉપદગપ્રાસાદમૂલ, માગ ૩, પૃ ૧૭૮, (પ્ર સ)*

મોટા પ્રભાવવાળા મહાત્માનો - સગ કોને ઉન્નતિ
કરનાર ન થાય ? (સર્વને ઉન્નતિ કરે છે), જેમકે શેરીઓ
વગેરેનું મૃત્વિન જળ ગંગા નદીમાં મળે છે ત્યારે તે જળ
દેવોને પણ વંદન કરવા યોગ્ય થાય છે ૫

મહાનુભાવસર્ગ, કસ્ય નોન્નતિકારણમ્ ? ।

પદ્મપદ્મસ્થિત વારિ, ઘણે મુક્તાફલશ્રિયમ્ ॥ ૬ ॥

મહાપુરુષોનો સગ કેને ઉત્પત્તિનું કારણ નથી ?
(સર્વને ઉત્પત્તિ કરનાર છે) જેમકે કમળના પાદડા પર રહેલું
જળ પણ મુક્તાક્ષીની લક્ષ્મી (શેષા)ને ધારણ કરે છે ૬

સત્સંગ : ગુણ કાગણ. —

સન્તપ્તાયસિ સસ્થિતસ્ય પયસો નામાપિ ન જ્ઞાયતે,
મુક્તાઽઽકારતયા તદેવ નલિનીપત્રસ્થિત ગજતે ।
સ્વાત્યા સાગશ્ચુક્તિમધ્યપતિત સન્મૌક્તિક જાયતે,
પ્રાયેણાધમમધ્યમોત્તમગુણ સપાસતો જાયતે ॥ ૭ ॥

અગ્નિમા તપાવેલા લોહા ઉપર પાણીનું બિંદુ પડ્યું
હોય તો તેનું નામ પણ રહેતું નથી, તે જ જળબિંદુ
કમલિનીના પાદડા ઉપર રહ્યું હોય તો તે ભોતીની જેમ
શેષે છે, અને તે જ બિંદુ સ્વાતિ નક્ષત્રમા સમુદ્રની છીપની
મધ્યે પડ્યું હોય તો તે ઉત્તમ ભોતીરૂપ જ બને છે
ધણું કરીને અધમ, મધ્યમ અને ઉત્તમના ગુણ સવામથી જ
પ્રાપ્ત થાય છે ૭

સત્સંગ • સર્વ દાયકા:—

હરતિ કુમર્તિ મિન્તે મોહ ક્લોતિ વિવેક્ષિતા,
વિતરતિ રતિ સ્તે નીર્તિ તનોતિ ગુણામલિમ્ ।
પ્રથયતિ યશો ધત્તે ધર્મ વ્યપોહતિ દુર્ગતિ,
જનયતિ નૃણાં કિં નામીદં ગુણોત્તમસદ્ગમ. ॥ ૮ ॥

સિદ્ધુષ્પ્રકરણ, સ્લોક ૬૬.

ઉત્તમ ગુણીજનનો સગ કર્યો હોય તો તે કુણ્ડિને હરે છે, મોહને ભેદી નાખે છે, વિવેકીયજ્ઞાને કરે છે, પ્રીતિને આપે છે, નીતિને ઉત્પન્ન કરે છે, ગુણના સમૂહને આપે છે, યશને વિસ્તારે છે, ધર્મને ધારણ-સ્થાપન કરે છે અને દુર્ગતિનો નાશ કરે છે મનુષ્યોના કયા કયા ઇચ્છિત પદાર્થો તે ઉત્પન્ન નથી કરતો ? મર્વ ઇંદ વસ્તુને ઉત્પન્ન કરે છે ૮

તૃષ્ણા ઇન્તે દ્વમયતિ મદ્ જ્ઞાનમાપ્નિશ્કરોતિ,
નીતિં સુતે હરતિ ત્રિપદ મમ્પદ સઙ્ગિનાંતિ ।
પુમા લોકદ્વિતયશુભદા મદ્ગતિ સઙ્ગનાના,
ક્ષિત્વા કુર્યાંત્ત ફલમમલ દુઃખનિર્નાશદદ્યા ॥ ૯ ॥

સુમાપિતરત્નસંદોહ, સ્કોં ૪૬૦

આ ભવ અને પરાવમા ગુણને આપનારી સત્ત્વનોની સગતિ તૃષ્ણાને છેદે છે, મદને-ગર્વને ધમાવે છે, જ્ઞાનને પ્રગટ કરે છે, નીતિને ઉત્પન્ન કરે છે, વિપત્તિને હરે છે તથા સપત્તિને એકઠી કરે છે અથવા તો કુખનો નાશ કરવામા નિપુણ એવી સત્સગતિ કયુ નિર્મળ ફળ ન આપે ? સર્વ ગુણ ફળ આપે છે ૯

કોનો સગ કુવો —

શુભોપદેશદાતાગે વયોષ્ટદ્વા વદ્યશ્રુતા । -

કુશલા ધર્મશાસ્ત્રેષુ, પર્યુપાસ્યા મુદુર્મુદુ - ॥ ૧૦ ॥

ધિવકરિલાસ ઉદ્ધાસ ૮, સ્કોં ૩૯૮

શુભ ઉપદેશ આપનારા, વૃદ્ધાવસ્થાવાળા, બહુશ્રુત-ધણી

શાસ્ત્રને બાણનારા અને ધર્મશાસ્ત્રને વિષે નિપુણ એવા
પુરુષો વારંવાર એવવા, લાયક છે ૧૦

કેનો સંગ ન કરવો.—

યસ્ય ન જ્ઞાયતે શીલ, ન કુલ ન પરાક્રમ* ।

ન તેન સદ્ગતિ કુર્યાદિત્યુવાચ વૃહસ્પતિ* ॥ ૧૧ ॥

જૈનેપચ્ચત્ર, પૃ ૨૩૨, શ્લોક ૧૭

જેના શીલ (આચાર), કુળ કે પરાક્રમ બાણના-
રેખાતા ન-હોય તેની સાથે સંગતિ કરવી નહીં, એમ
બૃહસ્પતિએ કહ્યું છે ૧૧

સત્સંગનો ઉપદેશ:—

દૃષ્ટ્વા ચન્દનતા યાતાન, શાસોટાદીનપિ દ્રુમાન્ ।

મલયાદ્રૌ તતઃ કાર્યા, મહદ્દિ. મહ સદ્ગતિ. ॥ ૧૨ ॥

ત્રિગેકવિલાસ, વલ્લાસ ૮, શ્લોક ૩૧૭

મલયાગિરિ પવત ઉપર (ચંદનની સોબતથી) ખીબ
સાગ વગેરે ઝાડો પણ ચંદન જેવા બની બાધ છે, એ
બોધને (માણસે) મોટાની સોબત કરવી ૧૨

સત્સંગનું કૃણ:—

ભરન્તિ સદ્ગતાઃ સદ્મિઃ, કર્મજ્ઞા અપ્યકર્મજ્ઞાઃ ।

કિં ચન્દ્રકાન્તશ્ચન્દ્રાશુમશ્ચિષ્ઠો ન જલ જહી? ॥ ૧૩ ॥

સૂતરત્નાવલી, શ્લોક ૨૧

કોર મનુષ્યો પણ સત્પુરુષોના સંગથી કેમજ થઈ

નય છે કહોર એવો પણ ચક્રાત મણિ શુ ચક્રના
કિરણોના સંગથી જળને નથી મૂકતો ? (અર્થાત્ ચક્રના
કિરણોથી ચક્રાતમણિમાથી પાણી ઝરે છે-એટલે તે કામજ
ચાય છે) ૧૩

લઘુ તુલ્લપમાપદમયાક્તું મિહતું પથિ,
પ્રાપ્તુ કીર્તિમમાધુતા વિધુનિતુ ધર્મ સમાસંચિતમ્ ।
રોદ્ધુ પાપરિપાકમાક્લયિતુ સ્વર્ગાપર્ગશ્રિય,
વેત્ ચિત્ત ! મમીહસે ગુણરતા મદ્મ તદક્ષીકુરુ ॥ ૧૪ ॥
સિદ્ધુસ્પરકરણ, સ્ત્રોત ૬૭

હે ચિત્ત ! જો તારે જીવિના સમૂહને પ્રાપ્ત કરવાની
ઇચ્છા હોય, આપત્તિને દૂર કરવાની ઇચ્છા હોય, મનજનને
માઝે ચાલવાની ઇચ્છા હોય, કીર્તિ મેળવવાની ઇચ્છા હોય,
દુષ્ટપણનો ત્યાગ કરવાની ઇચ્છા હોય, ધર્મ સેવવાની
ઇચ્છા હોય, પાપનો ઉદ્ધવ રોકવાની ઇચ્છા હોય અને
સ્વર્ગ-મોક્ષની લક્ષ્મી પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છા હોય, તો તું
જીવવાનના સંગને અગીકાર કર ૧૪

यदि सत्सङ्गनिरतो मरिष्यमि मरिष्यमि ।
अधामज्जनगोष्ठीषु, पतिष्यसि पतिष्यमि ॥ १५ ॥

ધમણિદુ ૧૦ ૩૧

જો તું સત્સંગમા તત્પર થઈશ તો તું સારે
થઈશ-સદ્ગતિ પામીશ, અને જો અસત્પુરુષની ગોષ્ઠીમાં
પડીશ તો નીચે પડીશ એટલે નરકે જઈશ ૧૫

અશ્વઃ શસ્ત્ર શાસ્ત્ર, વીણા વાણી નરશ્ચ નારી ચ ।

પુરુષવિશેષ પ્રાપ્તા ભવન્તિ યોગ્યા અયોગ્યાશ્ચ ॥ ૧૬ ॥

જૈનપંચતત્ત્વ, પૃ૦ ૧૪, શ્લોક ૮૪ *

અશ્વ, શસ્ત્ર, શાસ્ત્ર, વીણા, વાણી, પુરુષ અને સ્ત્રી આ સર્વે વિશેષ પ્રકારના પુરુષને પામીને યોગ્ય તથા અયોગ્ય થાય છે, એટલે કે સારા પુરુષને પામીને યોગ્ય થાય છે અને નકારા પુરુષને પામીને અયોગ્ય થાય છે ૧૬

કીટોઽપિ સુમન.સદ્ગાદારોદતિ સત્તા શિર. ।

અશ્માઽપિ યાતિ દેસ્ત્વ. મહદ્દિ સુપતિષ્ઠિત* ॥ ૧૭ ॥

હિતોપદેશ મિત્રલાભ, શ્લોક ૪૫.

કીટા પણ પુષ્પના સગથી સત્પુરુષોના મસ્તક પર ચડે છે અને મહાપુરુષે પ્રતિષ્ઠા કરેલો પત્થર પણ દેવપણને પામે છે ૧૭

ઉત્તમાના પ્રમદ્ધેન, લઘવો યાન્તિ ગૌરવમ્ ।

પુષ્પમાલાપ્રમદ્ધેન, સૂત્ર શિરમિ ધાર્યતે ॥ ૧૮ ॥

પદ્મમદેવ

ઉત્તમ પુરુષોના સગથી નીચ પુરુષો પણ ગૌરવને આહરસત્કારને પામે છે જેમકે પુષ્પની માળાના સગથી સૂતરનો દોરો પણ મસ્તક પર ધારણ કરાય છે ૧૮

મલયાચલગન્ધેન, ત્વિન્ધન ચન્દનાયતે ।

તથા મઞ્જનસદ્ધેન, દુર્જનઃ સઞ્જનાયતે ॥ ૧૯ ॥

માત્ર મલયાચળ પર્વતના ગંધવડે જ ધંધન એટલે કાંઈ ચંદનરૂપ થઈ જાય છે તે જ પ્રમાણે સઞ્જન પુરુષના સગથી જ દુર્જન માણસ સઞ્જન થઈ જાય છે ૧૯

તત્ત્વ ચિન્તય મતત ચિત્તે, પરિહર ચિન્તા નશ્વરચિત્તે ।

શુભમિદ મજ્જનસદ્ગતિરેકા, મયતિ મયાર્ણવતરણે નૌકા ॥૨૦॥

હે જીવ ! તુ તારા ચિત્તને વિષે નિરતર તત્ત્વને વિચાર કર, નાશવત એવા ધનની ચિંતાને ત્યાગ કર, આ જગતમા ક્ષણવાર પણ સત્પુરુષની સગતિ થઈ હોય તો તે એક જ, જ સારરૂપી અમુદ્રને તરવામા, નૌકા (વહાણ) સમાન થાય છે ૨૦

પણિડતૈ સહ સાઙ્ગત્ય, પણિડતૈ સહ મદયા ।

પણિડતૈ સહ મિત્રત્ય, કુર્માણો નાવમીદતિ ॥ ૨૧ ॥

પણિતોની સાથે સગ કરનાર પડિતોની સાથે સારી કથા-વાતચીત કરનાર અને પડિતોની સાથે મિત્રાઈ કરનાર મનુષ્ય કોઈ વખતે નાશ પામતો નથી ૨૧

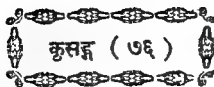
યામસ્તે શિવમસ્તુ રોહણગિરે । મત્ત સ્થિતિપ્રચ્યુતા-

વર્તિષ્યન્ત્ત ઇમે કથ કથમિતિ સ્વમેડપિ મૈત્ર કથા ।

બ્રાતસ્તે મળયો વય યદિ મયન્નામપ્રમિદ્વાસ્તવ ,

કેશ્વજ્ઞાપરાયણા ક્ષિતિશુનો નાઙ્ગીકરિષ્યન્તિ ન ॥૨૨॥

હે રોહણાચળ પર્વત ! અમે જઈએ છીએ, તારું કંપાણ થાઓ અને " મારાથી-માઁ પાસેથી ફર થયેલા આ રત્નો હવે રી રીતે વર્તશે ? તેમનું શુ થશે ? " એમ સ્વપ્નને વિષે પણ ન--ધારીશ, કેમકે હું બાઈ ! જો અમે મજ્જિઓ તારા નામથી પ્રસિદ્ધ થયેલા છીએ તો શુગાર કરવામા તત્પર એવા કયા કયા રાજાઓ અમને અગીકાર નહીં કરે ? (સર્વ રાજાઓ અગીકાર કરશે, ખાટે તારે અમારી ચિંતા કરવા જેવું નથી) ૨૨

કુસંગનિંદા:—

નૈવાસ્તા મલયાદ્રિકાનનમૃગ સ્વચ્છસ્રગન્નિર્ઘરા-
સ્તૃષ્ણાયાસુ નિર્ઘર્તવે તનુમૃતામાલોરુમાત્રાદપિ ।
સ્થપ્પાદક્ષપરિગ્રહો મસ્તય સ્ફારીમવન્નાતપ-
સ્તા એતા મૃગતૃષ્ણિકા હરિણ ! હે નેદં પયો ગમ્યતામ્ ॥૧॥

અન્યોક્તિમુક્તાબલી

હે હરણ ! જેમાથી નિર્મળ પાણીના અરણ્યા અરતા હોય
એવી આ મલયાચળ પર્વતની ભૂમિ નથી, કે જે ભૂમિમા
માત્ર જેવાથી પણ પ્રાણીઓની તરફ દ્રશ્ય થાય, પરંતુ આ
તો ઠોર કાગડાઓએ અગીકાર કરેલો મરુદેશ (મારવાડ)
છે, કે જેમા સૂર્યનો ઉગ્મ તાપ પડે છે તેથી કરીને આ જે
(જળ જેવું) દેખાય છે તે તો આગવાના જળ છે -તેને તું
પાણી ન માન્યુ ૧

કુસંગ ન કરવો —

મોશ્વેત સુસેપ્સા જગતીહ વિઘટે,
ગૌસ્તે તદા ત્વ શૃણુ વાચિક મમ ।
શૂના કદાચારવતા કુવામ્વતા,
કદાપિ કાલે મૃજ મા સમીપતામ ॥ ૨ ॥

હે જાઓ ! જો તમને મુખની ધચ્છા હોય તો भारी એ
વાત સાંભળો-“ ખરાબ આચારવાળા તથા ખરાબ વાણીવાળા
દૂતરાએની પાસે કદી પણ જશો કે રહેશો નહિ ” ૨

हस ! त्व सत्यहमोऽसि, क्षीरनीरभिनेकमाह ।

तदा न काकनीडेषु, वस निद्धि गुणागुणान् ॥ ૩ ॥

મુનિ હિમાશુવિજય

હે હસ ! તુ સાચો હસ છે અને દૂધ-પાણીનો વિવેક
કરી શકે છે, તો પછી તુ કાગડાના માળામાં ન રહે (તેનો
સગ ન કર અને શુષ્ક-અવશુષ્કનું પારખુ કર) ૩

पतिर्तश्च कथा नेच्छेद्रामन च विवर्जयेत् ।

पतितान्न न रोचेत्, पतिर्तनं सहाचरेत् ॥ ૪ ॥

મહામારત, શાંતિવચ, અં ૭૧, સ્ત્રા ૦૮

બ્રહ્મ મનુષ્યો સાથે વાત કરવી નહીં, તેની સાથે બેસવું
નહીં, બ્રહ્મ મનુષ્યનું અન્ન લેવું નહીં અને બ્રહ્મ મનુષ્યોની
સાથે આલવું નહીં ૪

कुसं गेनुं कऽपुं क्षणः—

काकै सार्द्धं वसन् हस , क्षोभते चारसीदति ।

यत. कोमल एवाऽमौ, जिम्हो दुष्टो न काकयत् ॥ ૫ ॥

મુનિ હિમાશુવિજય

કાગડા સાથે રહેનારો હસ ગભરાય છે ને હુ ખી યાય છે,
કારણકે તે બહુ ક્રોધાળુ હોય છે કાગડા - જેવો, ધીઠા ને
દુષ્ટ નથી હોતો ૫

મસ્યમત્ત્વાઽમૃતમ્યાપિ, ડાયિકા આર્યસસ્તુતા' ।

ગામો જગત્પુનાના હા, પીઢ્યન્તે દુર્નદૈ. શ્વભિ. ॥૬॥

મુનિ હિમાશુવિજય

ધાસ ખાઇને પણ દૂધ દેનારી, આર્ય લોકોથી સ્તવાયેલી
અને જગતને પવિત્ર કરતી એવી ગાયોને પણ ખરાબ
વાણીવાળા કુતગણો હેરાન કરે છે (એ જ પ્રમાણે ખરાબના
કારણે સારાને ચંદન કરવું પડે છે) ૬

સતી પ્રિટૃવ્યાઘનૈર્મૃગી ચ, કલા હિમાશોશ્વનિધુન્તુદેન ।

મતૈશ્વ વિદ્યા કવિતા ચ મૃતર્જુતા હૃદા દુર્યપતિ રોરુદીતિ ॥૭॥

મુનિ હિમાશુવિજય

હુઆ-લક ગાઓથી ઘેરાએલી સતી સ્ત્રી, શિકારીઓથી
વિંટાએલી હરિણી, શહુથી અસિત થએલી ચંદ્રની કળા
(ચંદ્રિકા), ઉન્મત્ત મનુષ્યોના હાથમા કસાએલી વિદ્યા અને
ભૂખ મનુષ્યોથી વેદિત થએલી (ભૂખાઓને સભળાવાતી)
કવિતા હૃદયથી દુ ખી થાય છે અને રડે છે-આસુ સારે છે ૭

દુર્જનેન મમ સગ્ય, પ્રીતિ ચાપિ ન કારયેત ।

ઉષ્ણો દહતિ ચાક્ષારઃ, શીતઃ કૃષ્ણાયતે કરમ્ ॥ ૮ ॥

હિતોપદેશ, મિત્રલામ, સ્તો ૮૦

દુર્જનની સાથે મિત્રાઈ કે પ્રીતિ કરવી યોગ્ય નથી, કેમકે
અગારો જિનો હોય તો તે જાળે છે અને ઠંડો હોય તો તે
હાથને કાળા કરે છે (અર્થાત્ અગારા જેવો દુર્જન માણસ
રીઝે અથવા ખીજે તો તે જાળને પ્રકારે દુ ખદાયી છે) ૮

અહો દુર્જનભર્માન્માનહાનિ પદે પદે ।
પાપકો લોહસક્તેન, મુદ્ગૈરમિહન્યતે ॥ ૯ ॥

અહો ! દુર્જનના મગથી પગલે પગલે-ઠેકાણે ઠેકાણે-
માનની હાનિ થાય છે, જેમકે લોહનો સગ થવાથી અગ્નિ
પણ હથોડાનો માર ખાય છે ૯

શ્રમયતિ યશ કલેશ સૂતે દિશત્યશિવા ગતિ,
જનયતિ જનોદ્વેગાયામ નયત્યુપહાસ્યતામ્ ।
ભ્રમયતિ મર્તિ માનં હન્તિ ક્ષિણોતિ ચ જીરિત,
ક્ષિપતિ સકલ કલ્યાણાના કુલ રાલમદ્ગમ ॥ ૧૦ ॥

શેમેન્દ્ર કવિ

ખળ પુરુષનો સગ યશનો નાશ કરે છે, કલેશને ઉત્પન્ન
કરે છે, અશુભ ગતિને બતાવે છે-પમાડે છે, મનુષ્યોના ઉદ્દે
ગને તથા પ્રયાસને ઉત્પન્ન કરે છે, હામીપણને પમાડે છે,
જુદ્ધિને ભ્રમિત કરે છે, માનની હાનિ કરે છે, અવિતનો ક્ષય
કરે છે તથા કલ્યાણના સર્વ સમૂહનો નાશ કરે છે ૧૦

સંપ (૭૭)

સંપ • પ્રશંસા:—

મિથ્યન્તે સૂધરા યેન, ધરા યેન વિદાર્યતે ।

સહતે, પશ્યત પ્રોઢિ તૃણૈસ્તદ્ વારિવારણમ્ ॥ ૧ ॥

મહાભારત, શાન્તિપર્વ, અ૦ ૧૧ શ્લો ૧૭

જે પાણીવડે પર્વતો લેદાય છે અને જે પાણીવડે પૃથ્વી તોડી નખાય છે, તે જ પાણીનું રોકાણ તૃણના સમૂહે કર્યું તો આ ઐક્યની મોટાઈ તો બુધ્ધો! ૧

સંપ • ઉન્નતિકારક —

વિસ્મૃત્ય મેદમાવાન સ્વાન્, ત્યક્ત્વા ગર્ગાન્ દુરાગ્રહાન્ ।

સમ્મય માનસાઃ ! સર્વે, તનુધ્વં શામનોન્નતિમ્ ॥ ૨ ॥

મુનિ હિમાશુનિજય

હે મનુષ્યો! પોતપોતાના તુચ્છ લેદલાવોને ભૂલી જઈ, ખોટા અભિમાન તથા દુરાગ્રહોને છોડી દઈ, બધા જ પ્રેમથી લેશા ધઈ-મળીને શાસનની-ધર્મની ઉન્નતિ કરો ૨

સ પનો ઉપદેશ:—

સમ્મોજન સદ્ગુણ, સમ્પ્રત્નોડય સમાગમઃ ।

જ્ઞાતિમિ સહ કાર્યાણિ, ન વિરોધઃ કદાચન ॥ ૩ ॥

જ્ઞાતિ / (બધી) માથે ભોજન કરવું, /

કરવી, કુશળ પ્રશ્ન કરવો અને સમાજમ-સલાહસ પ કરવો;
પણ કદાપિ વિરોધ કરવો નહીં ૩

સ પત્ની જરૂર—

કુટારમાલિકા દૃષ્ટ્વા, દ્રુમા સર્વ પ્રકમ્પિતા ।

વૃદ્ધેન કથિત તત્ર, અગ્ર જાતિર્ન વિદ્યતે ॥ ૪ ॥

(કોઈ માણસ પાસે) કુટારાના સમૂહને જોઈને સ્વ
વૃથો (આ કુટારાઓ અમને કાપી નાખશે એવા ભયથી)
કપવા લાગ્યા તે વખતે એક વૃદ્ધ વૃથો (તેમને ધીરજ
આપના) કહ્યું કે—આ કુટારાને વિષે હજી આપણી ભતિ
જળી નથી—એટલે કે કુટારાના ખાયા સહિત એકલા જ કુટારા
છે ત્યાંથી આપણને ભય નથી (આ અન્યોક્તિ છે ત્યાં
સુધી પોતાની ભતિનો માણસ શત્રુ માથે મળ્યો ન હોય
ત્યાં સુધી શત્રુ કાંઈ કરી શકતો નથી) ૪

સ પત્નું કૃષ્ણ—

વહ્નનામપ્યસારાણા, સમુદાયો જપાવદ્ ।

તુર્ગરાયેદ્યતે રજ્જુ, તથા નાગોઽપિ વધ્યતે ॥ ૫ ॥

જૈનપંચતત્ર, પૃ ૮૮ સ્કો ૩૩૪,

જલે અસાર વસ્તુ હોય તોપણ તેમના ધણાનો જો સમુ-
દાય મળે હોય તો તે જળને આપનારો છે જેમકે (તૃણ
અસાર વસ્તુ છે તથા પશુનો જોરાક છે તોપણ) તૃણ-તણ-
ખલા-થી દોરડું બુધાય છે, અને તે દોરડાવડે મોટો મદોન્મત્ત
૧ બધાય છે ૫

અલ્યાનામપિ વસ્તુના, સહતિ કાર્યસાધિકા ।

તુર્ણૈર્ગુણત્વમાપન્નૈર્વધ્યન્તે મત્તદન્તિનઃ ॥ ૬ ॥

નાની વસ્તુનો પણ સમૂહ એકત્ર થવાથી તે કાર્યને સાધનાર થાય છે, જેમકે ઘણા ઘાસના તરણા એગા થઈ દોરડા પણાને પામે તો તેનાવડે મહોન્મત્ત હાથીઓ પણ બધાય છે ६

માતૃપિત્રાતુરાચાર્યાતિયિમર્ત્તપોધનૈઃ ।

દુદ્ધલામલાવૈદ્યાપત્યદાયાદક્રિદ્ધરૈઃ ॥ ૭ ॥

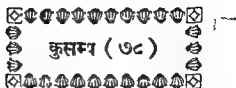
શ્વશુરાશ્રિતમમ્બન્ધિવયસ્યૈ સાર્ધમન્વહમ્ ।

વાગ્નિગ્રહમકુર્માણો વિજયતે જગત્રયમ્ ॥ ૮ ॥

ધિવેરુવિલાસ, હલાસ ૮, સ્ત્રો ૩૩૧, ૩૩૨

માતા, પિતા, માદો માણસ, આચાર્ય-શુર, પરાણો, શેઠ, તપસ્વી કરનાર વ્યક્તિ, ઘરડો થયેલ માણસ, બાળક, સ્ત્રી, વૈદ્ય, છોકરા, પિત્રાર્ધ, નોકરચાકર, સસરા, પોતાના આશ્રયે રહેનાર, પોતાના સબધી અને મિત્રો આટલા માણસો સાથે જે કદી પણ વાણીવડે કલહ કરતો નથી (તેમની સાથે સખીને રહે છે) તે પુરુષ ત્રણે જગત્ને છતી થયે છે (એટલે કે આ પ્રમાણે સપથી રહેનારને ત્રણે જગત્મા ક્રોધ પણ સતાવી શકતુ નથી) ૭-૮

કુસુમ નિદા—

મદ્વલેશો ન હિ કર્તવ્ય , સદ્વલેશો વ્યવહારણમ્ ।

સદ્વલેશવરિણામન, જીમો દુઃખસ્ય આજનમ્ ॥ ૧ ॥

તત્ત્વામૃત, શ્લોક ૧૬૮

આપત્તિ સમયે પણ સકલેશ કરવો નહીં, કેમકે
સકલેશ કર્મબંધનુ કારણ છે, સકલેશના અધ્યવસાયવડે જ
અવ દુઃખનુ પાત્ર થાય છે ૧.

કોની સાથે વિરોધ ન કરવો —

સ્વજનોઽય સુહૃદ્ગુરુર્નૃપો વા, પુરુષેણોત્પથગો નિગરણીય ।

વિનિરર્તયિતુ સર્વેન્ન શક્ય, પરતસ્તસ્ય મનોઽનુગ વિધેયમ્ ॥૨॥

પદ્મવત્, પૃષ્ઠ ૫, શ્લોક ૨૪૯.

પુરુષે ઉન્માર્ગમાં જનારા સ્વજનને, મિત્રને, ગુરુને કે
સાજને નિવારવા યોગ્ય છે ને કદાચ તે નિવારી ન શકાય
તો પછી તેના મનને ગમતું જ કરવું યોગ્ય છે

ધાર્મિક કુસુમ—

નાસ્તિક્ય વેદધર્મે જિનગ્રસુમતે સર્વમિધ્યાત્વમાવ ,

કૌસલ્ય ચોદ્ધરીય ધ્રુવનસુત્રિદિતે વૈષ્ણવેઽન્યાશ્રયત્વમ્ ।

સામાજ્યેઽનાર્યતા યત્ પ્રચરતિ પરમે શ્લેષ્ઠકે કાફરત્વ,

સર્વાથ પાતકારી પ્રમરતિ મયદો ભારતે મેદમાત ॥ ૩ ॥

વે. ધર્મમાં (વેદાન્તી સિવાય બીજાને માટે) નાસ્તિક

પણુ માનેલુ છે, શ્રેષ્ઠ જૈન મતમા (જીજ્ઞાસે માટે) સર્વથા
મિથ્યાત્વપણુ માનેલુ છે, સત્સંગી પથમા કુસગતા માનેલી
છે, જગતમા પ્રસિદ્ધ એવા વૈષ્ણવ મતમા અન્યાશ્રયપણુ
માનેલુ છે, આર્યસમાજ મતમા (જીજ્ઞાસે માટે) અનાર્યપણુ
પ્રચાર પામેલુ છે અને ચુસ્ત મુસલમાનોમા કાફરપણાનો
પ્રચાર થયેલો છે આ પ્રમાણે સર્વનો અધ પાત-પતન
કરનારો જયકર એવો કુસપ જારતવર્ષમા ફેલાયો છે ઇ
કલિયુગમાં કુસપ --

ધૂમાયન્તે વ્યપેતાનિ, મહતાનિ જલન્તિ ચ ।

ઉલ્લુકાનીવ નિમાન્તિ, જ્ઞાતયો મરતર્પમ ! ॥ ૪ ॥

હે અર્જુન ! (કલિયુગમા) સર્વ જ્ઞાતિઓ (સગા સબ-
ધીઓ) ઉગાડીયાની જેવી દેખાય છે, એટલે કે તેઓ ફટા ફટા
હોય તો ધુધવાય છે અને એકઠા થાય તો સળગી હોં છે ૪

કલો કરાલે ન મુણ રમેત, પશ્વદયાદેવ વિરોધકાલે ।

‘મધ્યસ્થતા પ્રત્યુત નિન્દ્યતેऽપિ, સમન્તતો હા ! મ કલે’ પ્રમાણઃ ॥ ૫ ॥

મુનિ હિમાશુવિજય

એ પક્ષોના કલેશમા કોઈ તટસ્થ પુરુષ હોય તો તેને
એકે પક્ષ તરફથી મુખ નથી મળતુ ઊલટું ચારે તરફથી
નિહા થાય છે એ બધો કલિયુગનો પ્રભાવ છે -- ૫

કુસપનું પરિણામઃ--

સર્વે યત્ર વિનેતારઃ, સર્વે પण्डितमानिनः ।

‘સર્વે મહત્ત્વમિચ્છન્તિ, તદ્ગુન્દમત્રમીદતિ ॥ ૬ ॥

શ્રાદ્ધગુણચિવરણ, પૃ ૫૦, (આ સ.) *

જ્યા બધા ય આગેવાન હોય, બધા ય પડિતમાની હોય
અને બધા ય મોટાધને ઇચ્છતા હોય તે મમૂંડ વિત્તાય પામે છે ૬

પરોપકાર (૭૧)

પરોપકાર મહિમા —

શીલ શીલયતા કુલ કલયતા મદ્દાગમમ્યસ્યતા,
 વ્યાજ વર્જયતા ગુણ ગણયતા ધર્મે ધિય વધ્નતામ્ ।
 શાન્તિ ચિન્તયતા તમ શમયતા તત્ત્વશ્રુતિ શૃણ્વતામ્,
 સસાર ન પરોપકારસદૃશ પદ્યામિ પુણ્ય સતામ્ ॥ ૧ ॥

સેમેન્ડ કવિ

આ સ સારમા સત્પુરુષો ભલે શીલને પાળે, જોય કુળને
 ધારણ કરે, સારા ભાવનો અભ્યાસ કરે મિષ(કપટ)નો
 ત્યાગ કરે, શુદ્ધિને મહે-ધારણ કરે, ધર્મને વિષે બુદ્ધિ
 ધારણ કરે, ક્ષમાને ચિંતાવે-ધારણ કરે, અજ્ઞાનનો નાશ કરે
 અને તત્ત્વશાસ્ત્રનું શ્રવણ કરે, પરંતુ હું તો પરોપકાર જેવું
 કંઈ પણ પુણ્ય જોતો નથી ૧

પ્રત્યુપકરુતે વહ્નપિ ન ભવતિ પૂર્વોપકારિણસ્તુલ્ય ।
 ઇકોઽનુકરોતિ કૃત, નિષ્કારણમેવ કુરુતેઽન્ય ॥ ૨ ॥

આદ્યવિધિ, પૃ ૧૬૭, સ્કોળ ૧૩૧*

જેના ઉપર ઉપકાર 'કરયો' હોય તે માણસ ઉપકાર
 કરનારનો ઘણો પ્રત્યુપકાર કરે તોપણ તે પ્રથમ ઉપકાર
 કરનારની તુલ્ય થતો નથી, કારણ કે પહેલો માણસ તો ઉપકાર
 કર્યા પછી કેરે છે અને બીજાએ પ્રથમ જે ઉપકાર કર્યો હતો
 - કારણ વિના જ કર્યો હતો ૨

પરોપકાર સાચુ ભૂષણ—

શ્રોત્રં શ્રતેનૈવ ન કુણ્ડલેન,
 દાનેન પાણિર્ન તુ કઙ્કણેન ।
 ત્રિભાતિ કાય કરુણાપરાણા,
 પરોપકારેણ ન ચન્દનેન ॥ ૩ ॥

ત્રીતિશતક (મર્ત્યદરિ), સ્તો ૦ ૬૨

શાસ્ત્રશ્રવણવડે જ્ઞાન શોભે છે પણ કુણ્ડલવડે શોભતા નથી,
 દાન દેવાવડે હાથ શોભે ॥ પણ કઙ્કણ પહેરવાથી શોભતા નથી,
 અને હયાળુ પુરુષોનું શરીર પરોપકાર કરવાથી જોભે છે પણ
 ચંદનનું વિલેપન કરવાથી શોભતું નથી ૩

પરોપકાર : સાચું જીવન—

નિર્ગુણસ્ય શરીરસ્ય, પ્રતિક્ષણત્રિનાશિન* ।

ગુણોઽસ્તિ સુમહાનેક*, પરોપકરુણાભિધ. ॥ ૪ ॥

પાર્શ્વનાથચરિત્ર (પદ્ય), સર્ગ ૧ સ્તો ૦ ૧૮૧

પ્રતિક્ષણ નાશ પામનારા અને કાંઈ પણ ગુણ વગરના
 શરીરનો પરોપકાર નામનો એક જ મહાન ગુણ છે ૪

પુષ્પાણા નિશ્ચિતે નાશે, યથા દેવાર્ચન ફલમ્ ।

તથા જ્ઞાનધનાદીના, પરોપકૃતિરેવ હિ ॥ ૫ ॥

પાર્શ્વનાથચરિત્ર (પદ્ય), સર્ગ ૨, સ્તો ૦ ૧૫૨

જેમ ફૂલોનો નાશ અવશ્ય થવાનો હોય તેમ દેવપૂજા (મા ફૂલોનો
 ઉપયોગ) એ (ફૂલોનું) ફળ છે તેમ જ્ઞાન અને ધન-વગેરેનો
 નાશ અવશ્ય થવાનો હોઈ પરોપકાર જ તેનું ફળ છે ૫

યાતે મગ્ધચિરાન્નિદાઘમિહિરજ્જાલાશ્વતે. શુષ્કતા,
 ગન્તા ક પ્રતિ પાન્થમન્તતિસ્મા મન્તાપમાલાદુલા ।
 એન યસ્ય નિરન્તરાધિપટલૈર્નિત્ય વપુ ક્ષોયત્,
 ઘન્ય જીવનમસ્ય માર્ગસરસો ધિગ્યારિધીના જનુ ॥ ૬ ॥

મામિનીગિલાસ

હુ ઉનાળામાં સૂર્યના કિરણોરૂપી મેકડો જવાળાવડે
 તત્કાળ શુષ્કતાને પામીશ ત્યારે તાપના સમૃદ્ધી બ્યાકુળ
 થયેલી આ મુમાદ્રોની શ્રેણિ ઠોની પામે જશે (કયા જઈને શાંતિ
 મેળવશે) ? આ પ્રમાણે નિરંતર મનની પીડા-ચિંતાના સમૃદ્ધવડે
 હમેશા જેતુ શરીર ક્ષીણ થાય છે તેવા આ માર્ગમાં રહેલા
 સરોવરનું અવિત ધ ય છે, અને સમુદ્રના અવિતને તો ધિક્કાર
 છે, (કેમકે તેતુ જળ કાઈપણ ઉપયોગમાં આવતું નથી.) ૬

આત્માર્ય જીવલોઽસ્મિન્, કો ન જીવતિ માનય. ।

પર પરોપકારાર્ય, યો જીવતિ સ જીવતિ ॥ ૭ ॥

આ અવલોક-દુનિયાને વિષે કયો માણસ પોતાના આત્માને
 માટે નથી અવતો ? પરંતુ જે પુરુષ પરોપકારને માટે અવે
 છે તે જ વાસ્તવિક અવે છે, એમ બાણુ ૭

પરોપકાર • મેમનુ કારણ:—

‘ નોપકાર વિના પ્રીતિ’, કયચિત્ કસ્યચિદ્ભવેત્ ।

‘ ઉપયાચિત્દાનેન, યતો દેવા અમીદ્દા ॥ ૮ ॥

પચ્ચતન્ત્ર

ઉપકાર કર્યા વિના કોઈ પણ પ્રકારે કોઈની પ્રીતિ થતી

નથી, કેમકે ઉપયાયિત-માનતા દેવાથી દેવતાઓ ઈષ્ટ વસ્તુને આપનાર થાય છે < -

પરોપકાર સજ્જનોનો સ્વભાવ:—

ઘડયતિ સમગ્ર ચન્દ્રમા જીવલોક,

કિમિતિ નિવલકલ્પ નાત્મસસ્ય પ્રમાર્ટિ ? ।

શુનનિદિતમેતત્ પ્રાયશઃ સજ્જનાના,

પરહિતનિરતાનામાદગો નાત્મકાર્યે ॥ ૯ ॥

સૂક્તમુક્તાવલો, પૃ૦ ૮૩, શ્લો૦ ૧૯ (હિ હ) *

અદ્રમા મમથ શુભલોકને-દુનિયાને ઉજ્જવળ કરે છે, તો પોતામાં જ રહેલા પોતાના કલ્પ કરને કેમ ધોઈ નાખતો નથી-ફર કરનો નથી ? આ વાત જગતમાં પ્રસિદ્ધ જ છે કે-પ્રાયે કરીને પરહિતમાં જ તત્પર થયેલા સજ્જનો પોતાના કાર્યમાં આદર કરતા નથી <

પરોપકાર અને કુફરત:—

કસ્યાદેશાત્ ક્ષપયતિ તમઃ મત્તમસિ પ્રજાના,

છાયાદેતો પથિ નિટપિનામઙ્ગલિઃ કેન વદ્ધઃ ? ।

અભ્યર્થ્યન્તે નમઃજલમુચ્ચ કેન વા વૃષ્ટિદેતો—

જાત્યર્થેવે પરહિતપિથો માધમો વદ્ધકક્ષાઃ ॥ ૧૦ ॥

પાર્શ્વનાથચરિત્ર (ગદ્ય), પૃ૦ ૩ (પ્ર. સ)

આ સૂર્યે કોના હુકમથી હમેશા પ્રજાઓના અધકારનો નાશ કરે છે ? આગેમાં છાયા કરવા માટે વૃક્ષોની પાસે કોણે હાથ જોડ્યા છે ? અને વૃષ્ટિ કરવા માટે નવા મેવની કોણે

પ્રાર્થના કરી છે ? કૌઈએ કરી નથી; પરંતુ જન્મથી જન્મવા
વથી જ આ સત્પુરુષો અન્યનું હિત કરવામાં કટિબદ્ધ-
તૈયાર હોય છે ૧૦

પિનન્તિ નદ્ય સ્વયમ્વ નામ્મ,

સ્વય ન સાદન્તિ ફલાનિ વૃક્ષાં ।

નાદન્તિ સસ્યં સલુ વારિવાહા..

પરોપકારાય સતા વિભતય ॥ ૧૧ ॥

ઉદ્ભટસાગર, પ્રગ્રાહ ૨, શ્લો ૨૦૩*

નદીઓ પોતે જળનું પાન કરતી નથી, વૃક્ષો પોતે ફળો
ખાતા નથી, મેઘ પોતે ધા ય ખાતા નથી, તે જ પ્રમાણે
સત્પુરુષની સંપત્તિઓ પરોપકારને માટે જ હોય છે ૧૧

મર્મ પરાર્થમારમ્મ, સરમ્મ શુભકર્મણામ્ ।

ઉદેતિ પ્રત્યહ પદ્ય, સ્વકાર્યાય કિમર્યમા ? ॥ ૧૨ ॥

કદળાવજ્ઞાયુધનાટક, શ્લો ૧૫

સવ પ્રકારનો આરજ જે પરને અથે-પરોપકારને માટે
કરવો તે શુભ કર્મનો સરજ (ઉત્સાહ-ફળ) છે બુદ્ધિ કે શુ-
સ્કર્મ હમેશા પોતાના કાર્યને માટે ઉદ્ય પામે છે ? ના,
પરોપકારને માટે જ ૧૨

પરોપકારાય ફલન્તિ વૃક્ષા, પરોપકારાય વહન્તિ નદ્ય ।

પરોપકારાય દુહન્તિ ગાય, પરોપકારાર્થમિદ શરીરમ્ ॥ ૧૩ ॥

પરોપકારને માટે જ વૃક્ષો ફળે છે, પરોપકારને માટે જ

નદીઓ જળને વહે છે, પરોપકારને માટે જોગાયો દૂધ આપે છે અને પરોપકારને માટે જ આ શરીર છે. ૧૩

પરોપકાર અને સ્વાર્થ : —

પાર્યનિષ્ઠચિત્તસ્ય, કિમદેયં મહાત્મનઃ ? ।

સ્વાર્થસંલગ્નચિત્તસ્ય, કિમકાર્યં દુરાત્મનઃ ? ॥ ૧૪ ॥

મુનિ હિમાશુવિજય

જેઓ પરોપકાર કરવામાં તત્કલીન છે એવા મહાપુરુષો બીજાને માટે જે જોઈએ તે બધું ય આપવા તૈયાર હોય છે જેઓ સ્વાર્થી—દુજન છે તે પાપી મનુષ્યો દરેક જાતના અધમ કાર્ય કરવામાં હિચકાતા નથી તેમને માટે કોઈ અદૃત્ય જેવું હોતું નથી ૧૪

પરોપકાર વગર બધું નકામું —

પરોપકારશૂન્યસ્ય, ધિદ્ મનુષ્યસ્ય જીરિતમ્ ।

યાગન્તઃ પશુસ્તેષા, ચર્માપ્યુપકરિષ્યતિ ॥ ૧૫ ॥

માગન્ત, સ્વઘ ૬, અ૦ ૧૬, શ્લો ૧૫

પરોપકારથી રહિત એવા મનુષ્યના જીવિતને ધિક્કાર છે, કેમકે જેઓ પશુઓ જે તેમના આમડા વગેરે પશુ ઉપકારક થાય છે ૧૫

પરોપકાર શા માટે કરવો —

યથૈવાત્મા યસ્તદ્વદ્ દ્રષ્ટવ્યઃ મુસમિચ્છતા ।

મુસદુ'યાનિ તુલ્યાનિ યથાઽઽત્મનિ તથા પરે ॥ ૧૬ ॥

સુઠ વા યદિ વા દુઃસ, યત્કિંચિત્ ક્રિયતે પરે ।

યત્કૃત ચ પુન પથાત, સર્વમાત્મનિ તદ્વયેત્ ॥૧૭॥

દક્ષમ્મૃતિ અધ્યાય ૩, શ્લો ૨૧, ૨૨

સુખને ઈચ્છનાર પુરુષે પોતાના આત્માની જોમ-જીભના આત્માને પણ જોડે જોડે, કેમકે પોતાને વિષે અને પરને વિષે પણ સુખ હુ ખ તુલ્ય જ છે ૧૬

સુખ કે દુઃખ જે કાંઈ પરને વિષે કરવામા આવે છે અને જે ફગીથી પણ કર્યું હોય છે તે સર્વ સુખ હુ ખ પાછળથી-પરિણામે પોતાના આત્માને વિષે જ પ્રાપ્ત થાય છે (તેથી માણને પરોપકાર કરવો જોઈએ) ૧૭

પરોપકારનો ઉપદેશ —

પરોપકાર કર્તવ્ય, પ્રાણૈરપિ ધનૈરપિ ।

પરોપકારજ પુણ્ય, ન સ્યાન્ન વ્રતુશ્ચતૈરપિ ॥ ૧૮ ॥

માગયત સ્વચ ૫, અધ્યાય ૧૪, શ્લો ૧૪

મનુષ્યે પોતાના પ્રાણોવડે અને ધનવડે પણ પરોપકાર કરવો જોઈએ, કેમકે પરોપકારથી જે પુણ્ય ઉત્પન્ન થાય છે તે પુણ્ય એકદો યજ્ઞ કરવાથી પણ યતુ નથી ૧૮

૧ પરપ્રાણૈર્નિનપ્રાણાન્, સર્વૈ રક્ષન્તિ જન્તવ ।

નિનપ્રાણૈ પપ્રાણાનેકો જીમૂતપાહન ॥ ૧૯ ॥

૧ ગાનગતક, શ્લો ૫૭

સર્વે જ તુજો અન્યના પ્રાણોવડે પોતાના પ્રાણોનુ રક્ષણ કરે છે માત્ર એક મેઘ જ પોતાના પ્રાણોવડે અન્યના

(સર્વના) પ્રાણોનુ રક્ષણ કરે છે (મેઘની પેઠે મર્વ
છવેએ પરોપકારી થવું જોઈએ) ૧૯

પરોપકાર માટે બધું તજવું :—

પરાત્મનો રક્ષણહેતવે મો !

પિતૈર મૃચ્છાં પરમાર્થદૃષ્ટ્યા ।

નિજસ્ય સર્ગસ્યમોચન યત્,

મોઽયં શુભો વીરજિનોપદેશ ॥ ૨૦ ॥

ધર્મવિયોગમાલા શ્લોક ૩૬

હે ભંચો ! બીજની રક્ષા (ઉપકાર) ને માટે ' પરોપકાર
દૃષ્ટિથી કોઈ જાતના મોહ વગર પોતાનું મર્વસ્વ છોડી દેવું
એવો જગવાન મહાવીરસ્વામીનો કટ્યાણકારી ઉપદેશ છે,
(અર્થાત્ પરોપકાર માટે બધી વસ્તુઓનો ભોગ આપવો) ૨૦

પરોપકાર ફળ.—

જનસ્ય સર્ગસ્ય સમીહિતાનિ, કાર્યાણિ કુર્વન્નુપકારકારી ।

સ્વાર્થે પ્રમાદી ગ્રગુણ પાર્યે, ન કસ્ય કસ્યેહ સ વહ્નમોઽમૃત્ ॥ ૨૧ ॥

ધમસ્ત્પદ્મ, પૃઠ ૬, શ્લોક ૧૪ (દ લા)

સર્વ લોકોના ઇચ્છિત કાર્યોને કરનાર પરોપકારી પુરુષ
સ્વાર્થ-પોતાનું કાર્ય માધવામા પ્રમાદી હોય છે, અને
અન્યના કાર્ય કરવામા તત્પર હોય છે તે આ જગતમા
કેને કેને પ્રિય નથી થતો ? મર્વને પ્રિય થાય છે ૨૧

પરાર્યસાધને यस્ય, વ્યાપારો ધન્ય એ સ' ।

જગદ્વિતાય ચન્દ્રાકાં, આમ્યત, રો સદા મુદા ॥ ૨૨ ॥

મુનિ હિમાશુરિનય

ખીજના હિતને માટે-પરોપકાર માટે જે પ્રવૃત્તિ કરે છે તે જ ખરેખર ધન્યવાદને પાત્ર છે ચંદ્ર અને સૂર્ય જગતના હિતને-પરોપકારને માટે આકાશમ હમેશા પરિભ્રમણ કરવામા આનંદ માણે છે ૨૨

અન્યોપકારકરણ, ધર્માય મહીયસે મયતીતિ ।

અધિગતપરમાર્થાનામવિશદો વાદિનામત્ર ॥ ૨૩ ॥

કાંઈ પણ પ્રાણીનો ઉપકાર કરવો તે ગોટા ધર્મને માટે થાય છે, એ પ્રમાણે આ જાળતમા પરમાર્થને જાણનારા સર્વ વાદીઓનો એક જ મત છે, તેમા કાંઈ પણ વિવાદ નથી ૨૩

પરોપકરણ ચેષા, જાગર્તિ હૃદયે સતામ્ ।

નશ્યન્તિ વિપદસ્તેષા, મમ્યદ મ્યુ પદે પદે ॥ ૨૪ ॥

જે સજ્જનોના હૃદયમા પરોપકાર જાગતો હોય છે તેમની આપત્તિઓ નાશ પામે છે અને તેમને પગલે પગલે સપત્તિ મળે છે ૨૪

સ્વાર્થ (૮૦)

અથા સ્વાર્થમય. —

શુભ ક્ષીણફલ ત્યજન્તિ ત્રિહંગા શુષ્ક સર માગ્મા
 નિર્દ્રમ્ય પુરુષ ત્યજન્તિ ગણિકા અષ્ટ નૃપ મન્ત્રિણ . ।
 પુષ્પ પર્યુપિત ત્યજન્તિ મધુપા દમ્ધ વનાન્ત મૃગાઃ,
 સર્પ કાર્ય(સ્નાર્થ)પ્રજાજ્ઞનોઽમિરમતે તત્ કસ્ય કો વહ્નમ. ૧૧૧॥

તીતિસમુચય (માઘ), શ્લોક ૮૮

૬૫૫ વિનાના વૃક્ષને પક્ષીઓ તણ દે છે, હસો સૂકા
 સરોવરને છોડી દે છે, ગણિકા દ્રવ્ય રહિત પુરુષને તણે છે,
 મંત્રીઓ અષ્ટ થયેલા રાજાને તણે છે, જામરાઓ વામી પુષ્પને
 તણે છે, મૃગો બળેલા વનને તણે છે આ વાત ચોખ્ખી જ છે
 કે સર્પ કોઈ પોતાના સ્વાર્થના વગથી જ આનંદ પામે છે,
 તેથી કોણ કોને વહન-વહાવે છે ? ૧

આત્માર્થ મીઠમાન મ્મજનપરિજનો રૈતિ હાહાગ્વાત્તો,
 માર્યાં આત્મીયમોગ મૃદપ્રિમસુસ સ્વ વયસ્યાશ્ચ કાર્યમ્ ।
 મેન્દત્પ્રન્યોન્યમન્યસ્તિહ ઠિ મ્મજનો લોકયાત્રાનિમિત્ત,
 યો વાયસ્માચ કિંચિન્મૃગયતિ હિ મુણ રોદિતીષ્ટ સ તસ્મા ॥૨॥

ઉત્તરાધ્યયનસૂત્રટીકા (આવિજય), પૃ ૨૨૧ (જાતા સ)

હા ! હા ! શબ્દવડે પીડા પામતા સ્વર્જન

જનો સીદાતા એવા પોતાના સ્વાર્થને માટે રુએ છે, લાચાર પોતાના લોગને માટે તથા ઘરના વેલવના સુખને માટે રુન કરે છે, મિત્રો પોતાના કાયને માટે રુદન કરે છે, બીજા ઘણા લોકો લોકયાત્રાને નિમિત્તે પરસ્પર આક્રંદ કરે છે, અથવા તો દૂ કમા કહીએ તો જે માણસ જેની પાતેથી કાંઈ પણ આશા રાખતો હોય તે ઈદ માણસ તેને માટે તે શુષ્કને ઉદ્દેશીને રુદન કરે છે અર્થાત્ સર્વ જનો સ્વાર્થને માટે જ રુદન કરે છે ૨

સ્વાર્થનાશ મૂર્ખતા —

અપમાન પુરસ્ક્રન્ય, માન કૃન્વા ચ પૃષ્ઠત' ।

સ્વાર્થમમ્યુદ્ધરેત્ પ્રાજ , સ્વાર્થઞ્ચશો હિ મૃરિતા ॥ ૩ ॥

મહામારત, પ્રાન્તિપય ઇ૦ ૧૦ સ્કા૦ ૩૨

અપમાનને આગળ કરીને—અગીકાર કરીને તથા માનને પાછળ કરીને—અવગણના કરીને ઠાઠા પુરુષે પોતાનો સ્વાર્થ સાધવો જોઈએ, અર્થાત્ સ્વાથ માધવામા માન કે અપમાનની દરકાર કરવી નહીં, કેમકે સ્વાથનો નાશ થાય તો તે મૂર્ખતા છે ૩

સ્વાર્થ રાગદ્વેષ દારણુ—

કારણાત્ પ્રિયતામેતિ, દ્વેષ્યો ભવતિ કારણાત્ ।

સ્વાર્થાર્થી ઝીરલોકોડય, નકચિત્ કમ્યચિત્ પ્રિય ॥૪॥

સૂતમુજાયલો, પૃ -૦૧, શ્લો૦ ૧ (હી દ)*

કારણને લઈને જ પ્રાણી પ્રિય લાગે છે અને કારણને લઈને જ દ્વેષ કરવા લાયક—અપ્રિય થાય છે આ સર્વ જીવલોક સ્વાથનો જ અર્થ છે, વાસ્તવિક રીતે કોઈ કોઈનો પ્રિય નથી ૪

વિશ્વાસ (૮૧)

વિશ્વાસ મહિમા:—

ન વ્યન્ટે હ્યવિશ્વસ્તા વલિઘ્નૈર્ગપિ દુર્મલા. ।

વિશ્વસ્તાસ્તુ પ્રવ્યન્ટે, દુર્મલૈર્મલિનોઽપિ હિ ॥૧॥

— જનપચ્ચત્તમ, પૃ૦ ૧૪, શ્લો૦ ૮૮*

કેાઇનેા પણ વિશ્વાસ નહી કરનારા પ્રાણીઓ દુર્ખંડ હોય તો પણ તેમને બળવાન પ્રાણીઓ બાધી ગકતા નથી અને વિશ્વાસુ પ્રાણીઓ બળવાન હોય તો પણ તેમને દુર્ખંડ પ્રાણીઓ પણ બાધી શકે છે (એટલે કે પરસ્પર વિશ્વાસ પેદા થયા પછી પ્રાણીને કોઇને પણ આધીન થવામા જગ પણ સકાય થતો નથી વિશ્વાસની દુનિયામા પ્રાણી બળવાન અને નિર્બળનો ભેદ જૂનીને એક બીજા સાથે મળી જાય છે, કારણ કે પોતાનુ જલુ થવાની તેને પૂરેપૂરી ખાત્રી હોય છે એટલે કોઇને પણ વશ કરવામા વિશ્વાસ સર્વોત્તમ ઉપાય છે) ૧

કેાનો વિશ્વાસ ન કરવો —

નસિના ચ નદીના ચ, શૃઙ્ગિણા શસ્ત્રપાણીનામ્ ।

વિશ્વાસો નૈવ કર્તવ્યઃ, સ્ત્રીષુ રાજકુલેષુ ચ ॥ ૨ ॥

— વૃદ્ધચાણક્યનીતિ, અ૦ ૧, શ્લો૦ ૧૦

તખવાળા (સિ હાદિઠ) પ્રાણીઓનો, નદીનો, શીંગડાવાળા પ્રાણીઓનો, શસ્ત્રધારી મનુષ્યોનો, સ્ત્રીઓનો અને રાજકુલનો વિશ્વાસ ન જ કરવો જોઇએ (કારણ કે તે કયે વખતે શુ કરી એસે તેનો જરોસો નવી હોતો) ૨

ઉચ્ચમ-પુરુષાર્થ (૮૩)

ચાર પુરુષાર્થ:—

સ ધર્મો યો નિરુપધઃ, સોડ્યો યો ન નિરુધ્યતે ।

સ કામઃ સજ્જહીનો યઃ, ન મોક્ષો યોડપુનર્ભવઃ ॥ ૧ ॥

માગરત સ્કંધ ૮, અધ્યાય ૧૭, શ્લો ૭૧

તે જ ધર્મ કહેવાય કે જે ઉપાધિ-કપટ રહિત હોય, તે જ અર્થ કહેવાય કે જેમાં કાંઈ પણ વિરોધ-ગેરલાભ ન હોય, તે જ કામ કહેવાય કે જે સગ રહિત હોય (અથવા નિ સગપણે જોટલે આસક્તિરહિતપણે જે સેવાય), અને તે જ મોક્ષ કહેવાય કે જેમાં ક્ષીયી ક્ષસારમાં ઉત્પન્ન થવાનું ન હોય ૧

ઉપકાર પરો ધર્મઃ, પરોડ્યઃ કર્મનૈપુણમ્ ।

પાત્રે દાનં, પરઃ કામઃ, પરો મોક્ષો ચિત્વૃણતા ॥ ૨ ॥

મહામારત, પ્રાત્તિપચ, અધ્યાય ૩૮ શ્લો ૧૧

ઉપકાર જ શ્રેષ્ઠ ધર્મ છે, શિલ્પાદિક કર્મને વિષે જે નૈપુણ્યતા તે જ શ્રેષ્ઠ અર્થ છે, પાત્રને વિષે કામ-ધર્મતા તે જ ઉત્કૃષ્ટ કામ છે, અને તૃષ્ણારહિતપણું એ જ ઉત્કૃષ્ટ મોક્ષ છે ૨

ધર્મ્યર્થસામમોહાણા, યર્મ્યસોઽપિ ન વિચરેત્ ।

અત્રાગમ્યનમ્પેય, તમ્પ જન્મ તિર્યેચ્ચ ॥ ૩ ॥

પુરુષાર્થકર્મનાં, ગાથા ૧૩ અગ્ર ૧૦

૪ મનુષ્યને ધન, અથ, કામ અને મોક્ષ એ ચાર
પુરુષાર્થમાંથી એક પણ પુરુષાર્થ હોતો નથી, તે પુરુષને
જન્મ નશીના જાના આચરણની જેમ નિષ્ફળ છે ૩

ઉદાહરણ—

પદમ કર્મરતાન પ્રાપ્ત, મોહરતાને ચ મોહનમ્ ।

દમ્તોઽયમે વિના રસે, પ્રતિગેન્ન કષ્ટદન ॥ ૪ ॥

નાયકનમ્ ૭ ૧૫૭ અગ્ર ૧૩૦

હે શ્રવ ! હું જો, કે કમતા વધારી લોજનને લખ
પ્રાપ્ત મહેલુ લોજન, કામને ઈચ્છા કર્યા વિના, પોતા
મો, મુખમાં કેાઈ પણ રીતે પેશતુ નથી ૪

ઉદાહરણ વગર નકામુઃ—

યમ્ય ત્રિર્ગજ્ઞ્યાનિ, દિનાન્યાયાન્તિ યાન્તિ ચ ।

ન લોહકાગ્મસેય, અયમ્પિ ન લીરવિ ॥ ૫ ॥

યાગશાસ્ત્ર પૃ ૫૪ (પ્ર ન)

તે મનુષ્યના દિવ્યો ધર્મ, અર્થ અને કામ એ ત્રણ
પુરુષાર્થો સહિત આવે છે અને જાય છે, તે મનુષ્ય લુહાર
ધમણની જેમ થાસ લેતા છતા પણ જીવતો નથી એ
જણવું ૫

યથૈવકેન હસ્તેન, સમ્પદત ન તાલિકા ।

તથોદમપરિત્યક્ત, ન ફલ કર્મણઃ સ્મૃતમ્ ॥ ૬ ॥

જેનપદ્ધતત્ર, પૃ ૧૫૭, શ્લો ૧૩૭

જેમ એક હાથવડે તાળી પડતી નથી, તેમ ઉધમ વિના
કમતુ ફળ કહેણ નથી-મળતુ નથી ૬

ઉપમવાનમા શ્રેષ્ઠ—

વૃષ્ટિશીતાતપશ્ચોમકામમોહભ્રુવાદય ।

ન પ્તનન્તિ યસ્ય કાર્યાણિ, મોઽગ્રણીર્વ્યગ્રમાયિનામ્ ॥૭॥

ચિત્રેકવિલાસ, હજ્જાસ ૨, શ્લો ૭૦

વરસાદ, ટાઢ, તડકો, શ્વેષ કામ, મોહ, બુધ વિગેરે
આપત્તિઓ પણ જે માણુમના કાર્યોને ગ્રાહી શકતા નથી તે
માણસને ઉધમવાન માણુમોમા શ્રેષ્ઠ સમજવો જોઈએ ૭

ઉપમનો ઉપદેશ:—

અમમ્પત્યા સ્વમાન્માનં, નૈરાગણયેદ્બુધઃ ।

ફિન્તુ કુર્વાત્રયાશક્તિ, વ્યગ્રમાયમુપાયન્તિ ॥ ૮ ॥

ચિત્રેકવિલાસ, હજ્જાસ ૨, શ્લો ૬૯

કાદ્યા માણુમે નિર્ધનપણાને લીધે પોતાના આત્માની
નિદા ન કરતા કોઈ ઉપાય ગોતી કાઢીને પોતાની શક્તિ
પ્રમાણે ઉધમ કરવો જોઈએ ૮

નિત્યોદયતસ્ય પુરુષસ્ય મવેદ્દિ લક્ષ્મી-

દૈવ હિ દૈવમિતિ કાપુરુષા વદન્તિ ।

દેવ નિશ્ચય કુરુપૌરુષમાદગમત્યા,

યત્ને કૃતે યદિ ન મિલ્યતિ કોઽપિ દોષ ૧ ॥ ૯ ॥

પદ્માવત્ર પૃષ્ઠ ૫૫ સ્લોક ૧૦૬

નિરતર ઉદ્ધમ કરનાર પુરુષને લક્ષ્મી પ્રાપ્ત થાય છે, દેવ દેવ (નરીજમા દશે તેમ મશે) એમ કાયર-અનુ પુરો જોલ છે, માટે દેવને દણીને-તેજા અનુદર કીને-સે પ્રાપ્તી, તુ પોતાની ચમ્પિ પ્રમાણ-જટલી આત્મશક્તિ રાય તેની વાપરીને-પુ-વાય-ઉદ્ધમ-કર ને કદાચ ઉદ્ધમ કયા હતા પણ કાય મિલ ન થાય, ને તેમા શે દોષ ? અર્થાત તારે દોષ નથી-દેવનો જ દોષ છે તાત્પર્ય એ છે કે યત્ન કરવામા પુરુષ સ્વતંત્ર છે અને હજી આપવામા દેવ સ્વતંત્ર છે ૯

કેવો ઉદ્ધમ ન કરવો —

યત્ત્યેષાં હિત ન મ્યાતુ, આત્મન ર્મર્ષૌરપમ્ ।

અપત્રપત ના ચેન, ન તત્કુયાત વચશ્ચન ॥ ૧૦ ॥

મહાભારત, વિરાટપર્વ ચ ૭૦ શ્લોક ૧૬

જે પોતાનું કર્મ અને પુરુષાર્થ બીજાને હિતકારક ન હોય, અથવા જે કાર્ય કરવાથી લાભ પ્રમાણી હોય, તે કાર્ય કોઈ પણ પ્રકારે કરવું નહીં ૧૦

ઉપમનુ કૃણઃ—

દેવોઽપિ શ્વેત તેમ્યો વિઘ્નાન ઋવાઽપિ સિદ્ધત ।

વિગિરમ્યતિતોમાહા, પ્રારબ્ધ ન ત્યજન્તિ ચે ॥ ૧૧ ॥

ચિત્રદિ૦, પૃષ્ઠ ૯, સ્તવ ૪, શ્લોક ૨૨.

તે પુરુષો વિદ્નો આભ્યા છતાં ઉત્સાહનો લગ કર્યા
વિના જ પ્રારથેલાં કાર્યનો ત્યાગ કરતા નથી, તેમનાથી દેવ
પણ શક્તિ પામે છે, અને તેમને વિદ્યન કરીને પણ પાછળથી
ખેદ પામે છે ૧૧

यो यमर्थं प्रार्थयते यमर्थं घटते च य ।

મોક્ષદાય તમપ્રાપ્નોતિ, ન ચેચ્છાન્તો નિવર્તતે ॥ ૧૨ ॥

૧૧

વ્યાસદેવ

તે મનુષ્ય જે 'અર્થને-ધર્મોદ્દિક પદાયને-ઈચ્છે છે તથા
જે માણસ જે 'અર્થને મેળવવા માટે ચેષ્ટા-ઉચ્ચમ-કરે છે,
તે પુરુષ જો થાકીને પાડો ન કરે તો અવશ્ય તે અર્થને
પામે છે-મેળવે છે ૧૨

उद्योगिनं पुरुषसिंहमुपैति लक्ष्मी-

दैवेन 'दैयमिति कापुरुषा नदन्ति ।

દેવ નિહત્ય-કુરુ પોરુપમાત્મશક્ત્યા,

યત્ને કૃતે યદિ ન સિધ્યતિ કોઽપ દોષઃ ? ॥ ૧૩ ॥

હિતોપદેશ, મિત્રલાભ, શ્લોક ૩૧

ઉદ્યોગવાળા શ્રેષ્ઠ પુરુષની પાને લક્ષ્મી આવે છે, દર્વ
આપે છે એવું વચન તો કાયર પુરુષો જ બોલે છે માટે
દેવને હૃદયને પોતાની શક્તિ પ્રમાણે તુ પુરુષાર્થ-ઉચ્ચમ કર
જો કદાચ યત્ન કર્યા છતાં કાર્ય સિદ્ધ ન થાય તો તેમા
શો દોષ ? ૧૩

પ્રમાદ (૮૪)

પ્રમાદનિર્ણય —

પ્રમાદ પરમદેવી, પ્રમાદ પરમો રિપુ ।

પ્રમાદો મુક્તિદસ્પુર, પ્રમાદો નરકાવનમ્ ॥ ૧ ॥

વિક્રમચરિત્ર ભાગ ૨, સર્ગ ૧૧, શ્લોક ૮૦૯*

પ્રમાદ જ મોટો દેવી છે, પ્રમાદ જ મોટો શત્રુ છે, પ્રમાદ જ મુક્તિનો ચોર છે અને પ્રમાદ જ નરકનું સ્થાન છે ।

પ્રમાદત્યાગનો ઉપદેશ —

ભવકાટિગિરિસુલભ, માનુષ્ય પ્રાપ્ય ક પ્રમાદો મે ? ।

ન ચ ગતમાયુર્મય , પ્રત્યેત્સપિ દેવરાજમ્ ॥ ૨ ॥

ઉમાસ્વાતિવાચક-

કોટિ ભવવટે પણ ફરીથી પ્રાપ્ત થઈ ન શકે એવા મનુષ્ય ભવને પામીને પણ મારો આ શો પ્રમાદ છે ? ઠારણ કે ગયેલુ આમુખ્ય દેવે દ્રને પણ ફરીથી પાછુ આવતુ નથી ૨

ન યુજ્યતે તદ્વિદુષઃ, પ્રમાદોઽપિ મનામપિ ।

ક. પ્રમાદચિત્તિ. ચાલોડપિ, નિશોદ્ધૃત્યે મરુત્યલે ॥ ૩ ॥

ત્રિપરિણ, પર્વ ૧, સર્ગ ૩, શ્લોક ૫૧૭

—તેથી કરીને આ જગત્તમા નિદાનોને જસ પણ પ્રમા કરવો થોડો નથી, કેમકે મારવાડની ભૂમિ કે જે રાત્રિજે

ઉદ્વધન કરવા લાયક છે તેમા જાણક પણ કેમ પ્રમાદ કરે ?
(આ સંસાર મરુબૂમિના જેવો વિકટ હોઈ એમા પ્રમાદ
કરવો કેમ પાલવે ?) ૩

પ્રમાદ : શત્રુ; ઉદ્યમ : બંધુ —

આલસ્ય હિ મનુષ્યાણા, શરીરસ્યો મહારિપુ ।

નાસ્ત્યુદ્યમમમો વન્ધુઃ, કૃત્વા ય નાપમીદતિ ॥ ૪ ॥

ખરેખર, માણસોના શરીરમા રહેલો પ્રમાદ ~ મોટો દુશ્મન
છે (કે જેના હીધે માણસ પોતાનુ મવસ્વ ખોઈ બેસે છે),
અને ઉદ્યમ સમાન માણસોનો ખીજો કોઈ જાઈ નથી કે જે ઉદ્યમ
કરવાથી માણસ વિનાશ(ના પથ)ને પામતો નથી (પોતાની
ઉત્તિ આધી શકે છે) ૪

પ્રમાદથી નુકસાન —

एकोदराः पृथग्रीया अन्यान्यफलकाङ्क्षिण ।

प्रमत्ता हि विनश्यन्ति, मारुण्डा इव पक्षिण ॥ ૫ ॥

એક ઉદરવાળા અને જુદી જુદી ઓવાવાળા ભારુડ નામના
પક્ષીઓ જેમ અન્ય અન્ય ફળની ઇચ્છા કરવાથી વિનાશ
પામે ॥ તેમ જુદો પ્રમાદી યવાથી વિનાશ પામે છે ૫

હિત (૮૫)

સાચું વ્યવહાર—

શ્રેયાર્થિનો હિ મુદ્દાનો લોકે લોકોત્તરે ચ ન ।

સ્તોકા હિ રત્નરણિન, સ્તોકાશ્ચ સ્વાત્મસાધકા ॥૧॥

આ લોકે મ મધી કન્યાણના અર્થીઓ ધણા હોય છે, પણ લોકોત્તર મળધી-પરબવ સળધી કન્યાણના અર્થી ધણા હોતા નથી, કેમકે રત્નના વેપારી ધણા થોડા હોય છે, તેમ આત્મસાધન કરનારા પણ ધણા થોડા હોય છે ૧

હિતનો માર્ગ—

આકિઞ્ચન્ય સુમન્તોપો, નિરાશીસ્ત્વમવાપલમ્ ।

एतदाहु पर श्रेय आत्मनम्य चित्तात्मन ॥ २ ॥

મહામારત, જ્ઞાતિપત્ર અધ્યાય ૩૩૭, શ્લોક ૧૧
પરિબ્રહ્મનો ત્યાગ, સારા સતોષ આશ્વારહિતપણુ અને અપણતારહિતપણુ આ સર્વ આત્માને વશ કરનાર આત્મ જ્ઞાનીને અત્યંત શ્રેયસ્કર-કન્યાણકારક છે ૨

पह दापा पुरुषणेह, हातव्या भूतिमिच्छता ।

निद्रा तन्द्रा मय मोघ आलस्यदीर्घसूत्रता ॥ ३ ॥

હિતાવદન મિશ્રલાભ, શ્લોક ૩૧

સમૃદ્ધિને ઇચ્છતા પુરુષે આ છંદોનો ત્યાગ કરવા લાયક છે ૧ નિદ્રા, ૨ તન્દ્રા, ૩ ભય, ૪ ક્રોધ, ૫ આળસ અને ૬ દીર્ઘસૂત્રતા-જોડે કામ કરવામાં અતિ લાભો વિચાર ૩

પ્રાણાવાતાન્નિવૃત્તિ પરધનહરણે મયમ* મત્યવાક્ય,
કાલે શંકત્યા પ્રદાન યુગતિજનકયામૃકમાનઃ પેપામ્ ।
તૃણામ્નોતોનિમજ્જો ગુરુષુ ચ વિનય સર્વમૃતાનુકમ્પા,
સામાન્ય મર્ગશાસ્ત્રપ્પનુપદ્ધતિર્નિ શ્રેયસામેષ પન્થા ॥૪॥

ફલગ્ગહિકા (વામુન્વ) ચારિત્રપ્રકરણ, શ્લોક ૧૦૯

પ્રાણીઓની હિંસાથી નિવૃત્ત થવું (હિંસા ન કરવી),
ખીજના ધનનું હરણ કરવામાં અયમ (તે નહીં લેવાનો નિયમ),
સત્ય વચન બોલવું, અવગરે શક્તિ પ્રમાણે દાન આપવું, પર-
સ્ત્રીઓની માથે વાત કરવામાં મુગા ગંઢેવું, લોભરૂપી પ્રવાહનો
ભગ કરવો (અતોષ રાખવો), ગુરુજનને વિષે વિનય
કરવો અને અર્થે પ્રાણીઓ ઉપર દયા રાખવી આ કટ્યાણુનો
સામાન્ય ભાગ સર્વ શાસ્ત્રોમાં કહેલો છે, તેમાં કોઈ શાસ્ત્રમાં
પણ વિસવાદ નથી ૬

કર્તવ્યો ગુણમદ્ગ્રહ પરિહિતે દેય નિજ માનમ,
શ્રોતવ્ય વચનામૃત જિનયચ કાર્ય યથામ્ધાનયત્ ।

દાતવ્ય યતિપુદ્ગલેષુ નિજક ન્યાયપ્રકલ્પ્ય વન,
શ્રદ્ધેય સતત મતા મુચરિત શ્રેયસ્ક્રોડ્ય મિધિ. ॥ ૫ ॥

નિરતર મનુષ્યે ગુણનો સંગ્રહ કરવો, પરના હિતને વિષે
પોતાનું મન આપવું, સર્વ વચનોમાં અમૃત સમાન
જિનેશ્વરનું વચન માબળવું અને તે પ્રમાણે યથાયોગ્ય કાર્ય
કરવું, ન્યાયથી ઉપાજન કરેલું પોતાનું ધન ઉત્તમ મુનિજનોને
આપવું અને સત્પુરુષોના ઉત્તમ ચરિત્ર ઉપર નિરતર શ્રદ્ધા
રાખવી આ સર્વ વિધિ મનુષ્યોને કટ્યાણુકારક છે ૫

હિતનુ આચરણ —

સર્વથા સ્વહિતમાત્રરણીય, કિં કરિષ્યતિ જનો મહુજલ્પઃ ? ।
વિદ્યતે ન હિ સ કથિદુષાય , સર્વલોકપરિતોષકરો ય, ॥ ૬ ॥

મનુષ્યે સર્વથા પોતાના આત્માનુ હિત કરવું જોઈએ
ખુદ ખુદ બોલનાર માણસ શું કરવાનો છે ? અર્થાત્ માણસોના
બોલ્યા સામ જોવા નહીં, કારણ કે એવો કોઈ પણ ઉપાય નથી
કે જે સર્વ લોકોને સતોષ કરનારો હોય ૬

હિતનુ વ્યજ્ઞાન —

પુન પ્રમાત પુનરેવ શર્વરી,
પુન શશાઙ્ગ પુનરુદ્ગતો રતિ ।
કાલમ્ય કિં ગચ્છતિ યાતિ જીરિતે ,
તથાઽપિ લોક સ્વહિતં ન મુખ્યતે ॥ ૭ ॥

માકણ્ડપુરાણ સ્કન્ધ ૫, અધ્યાય ૨૧, સ્લોક ૨૪

ફરી ફરીને પ્રાત કાળ થાય છે, ફરી ફરીને રાત્રિ પણ
આવે છે, ફરી ફરીને ચંદ્ર ઊગે છે, ફરી ફરીને સૂર્ય પણ
ઊગે છે, તેમા કાળનુ શું બાધ છે-શું ઓછું થાય છે ?
કાળનુ કાંઈ પણ જતુ નથી, પરંતુ જીવિત જતુ રહે છે,
તોપણ લોકો પોતાના હિતને બાધતા નથી ॥

હિતનો ઉપદેશ:—

યાવન્ન ગૃહ્યસે રોગૈર્યાવન્નામ્યેતિ તે જરા ।
યાવન્ન ક્ષીયતે ત્રાયુસ્તાવચ્છેય સમાચર ॥ ૮ ॥

શતિહાસસમુચ્ચય અં ૧૭, સ્લોક ૫૬

ન્યાસુધી તને રોગોએ શ્રદ્ધા કર્યો નથી, ન્યાસુધી તને વૃદ્ધાવસ્થા આત્મ થઈ નથી અને ન્યાસુધી તારું આયુષ્ય ક્ષીણ થયું નથી ત્યાસુધી તું કલ્યાણમાર્ગનું આચરણ કર < હિતકારી વક્તા. દુર્લભ:—

સુલમા પુરુષા રાજન્ ! સતત પ્રિયગાદિનઃ ।

અપ્રિયસ્ય ચ પથ્યસ્ય, વક્તા શ્રોતા ચ દુર્લભઃ ॥ ૯ ॥

કવિતાર્કોમુદો, ભાગ ૩, પૃ૦ ૫૦૧

હે રાજા ! નિરંતર પ્રિય વચનને બોલનારા પુરુષો તો સુલભ છે-પણા છે, પરંતુ અપ્રિય છતાં પણ હિતકારક વચનને બોલનારા તથા તેવા વચનને સાંભળનારા પુરુષ તો દુર્લભ જ છે < હિત-વચન ક્ષણ—

દ્વેષેડપિ ઘોષકમચ શ્રવણ વિધાય,

સ્વાદુ રૌહિણેય ક્વ જન્તુરુદારલાભઃ ।

કાયોડપ્રિયોડપિ સરુજા મુસદ્દો ગર્નિર્ના,

સન્તાપકોડપિ જગદન્નમૃતા હિતાય ॥ ૧૦ ॥

કપૂરચ્છરણ (સર્ટીફ), પૃ૦ ૩૨ શ્લો. ૧૪

દ્રવ્ય છતાં પણ ઉપદેશનું વચન શ્રવણ કરવાથી રૌહિણેય ચેરની જેમ આણીને મોટો લાભ થાય છે જેમકે ઠવાય (ઔષધનો ઉકાળો) અપ્રિય છે તો પણ તે રોગી માણસને સુખકારક છે, અથવા તો સૂર્ય સંતાપ કરનાર છે તો અશુભ જગતના આણીઓને હિતકારક છે ૧૦

અહિત (૮૬)

અહિતના કારણ—

આત્મકાર્ય પરિત્યજ્ય, પરકાર્યેષુ યો રત ।

મમન્વરતચેતા મ, સ્વહિતાદ્ભ્રશમેન્વતિ ॥ ૧ ॥

તરંગમૃત, સ્તો ૧૫૮

જે પ્રાણી પોતાના (આત્માના) કાર્યને ત્યાગ કરી (શરીરાદિક) પરકાર્યને વિષે રક્ત થાય છે તે મમતાને વિષે આસક્ત ચિત્તવાળો પ્રાણી આત્મહિતથી બ્રહ્મ થાય છે—નાશ પામે છે ૧

ધ્યાયતો નિપયાન્ પુમ, સજ્જસ્તેષ્વપજાયતે ।

સજ્જાત્મજ્ઞાયત કામ, કામાત્ક્રોધોઽભિજાયતે ॥ ૨ ॥

ક્રોધાદ્વ્યતિ સમ્મોહ, મમ્મોહાત્સ્મૃતિવિભ્રમ ।

સ્મૃતિભ્રશાદ્બુદ્ધિનાશો બુદ્ધિનાશાત્પ્રણયતિ ॥ ૩ ॥

મગધદ્વીતા અ ૨, સ્તો ૬૨ ૬૩

વિષયોનુ ક્ષ્યાન કરતા પુરુષને તે તે વિષયોને 'વિષે સગ પ્રાપ્ત થાય છે, સગથી કામ ઉત્પન્ન થાય છે, 'કામથી ક્રોધ ઉત્પન્ન થાય છે, ક્રોધથી મમોહ ઉત્પન્ન થાય છે, 'સમોહથી સ્મૃતિનો વિભ્રમ ઉત્પન્ન થાય છે, સ્મૃતિના નાશથી બુદ્ધિનો નાશ થાય છે અને બુદ્ધિના નાશથી વિનાશ પામે છે ૨, ૩

સત્કાર (૮૭)

ગુરુનો સત્કાર —

નમઃકુર્યાત્તતો ભક્ત્યા, પયુષામીત ચાદગત્ ।

તદ્યાને ન્યનુગાયાઘ, ક્રમોઽય ગુરુસેવને ॥ ૧ ॥

— ત્રિવેદ્યિલાસ ઉદ્ધામ ૧ શ્લો ૧૦૨

ત્યારપછી (ગુરુમહારાજને આમન આપ્યા પછી) તેમને લક્ષિપૂર્વક વદન કરવું જોઈએ અને વિનયપૂર્વક એમની મેવાલક્ષિ કરવી (પછી) જ્યાં તેઓ જતા હોય ત્યાં એમને વળાવા જવું ગુરુમહારાજની મેવાનો આ ક્રમ છે ૧
અતિથિનો સત્કાર —

તળાનિ ભૃમિરુદ્ધ, વારુ ચતુર્થી ચ સ્મૃતા ।

સતામનાનિ હર્મ્યેષુ, નોચ્છિદ્યન્તે કદાચન ॥ ૨ ॥

જેનપદ્મજન પૃષ્ઠ ૨૫, શ્લો ૧૩૧*

એમવાને માટે નૃષ્ટ (માદડી), વિશ્રાન લેવા માટે પૃષ્ઠી (મકાન), ખીવા માટે પાણી અને આગી વાણી આ ચાર વસ્તુઓ અત્યુપયોગના ધરમા કદાપિ વિનાશ પામતી નથી ૨
કોણ કોને સત્કાર થોડો —

પ્રજાના દેવત રાજા, પિતૃ દેવતા મનામ્ ।

સુશિષ્યાણા ગુરુર્દેવો નારીણા દેવત પતિ. ॥ ૩ ॥

ધર્મકટપસૂત્ર, પૃષ્ઠ - ૨, શ્લો ૧૦૮ (પ્ર સ)*

પ્રજાઓને રાજા દેવતારૂપ છે, સત્યુપયોગને માતાપિતા દેવતારૂપ છે, ઉત્તમ શિષ્યોને મહાગુરુ દેવતારૂપ છે અને સ્ત્રીઓને પોતાનો પતિ દેવતારૂપ છે ૩

નિરસ્કાર (૮૮)

વહિલના તિરસ્કારનું કથન —

યો ભ્રાતર પિતૃમમ, જ્યેષ્ઠ મૃદોડ્યમન્યતે ।

તન દોષણ સમ્પ્રેત્ય, નિરય ઘોરમૃચ્છતિ ॥ ૧ ॥

પદ્મપુરાણ અધ્યાય ૫૧ શ્લોક ૪૪

જે મૃદ માણસ પિતા સમાન મોટા ભાઈની અવગણના કરે છે તે માણસ તે અવગણનાના પાપથી મગીને ઘોર નરકમાં જાય છે ૧

તિરસ્કાર દેખકથન —

સ્વામિભક્ત્યપ્રમત્તત્વાદિગુર્ણર્થપિતોડપિ સન્ ।

શ્વન્ ! ત્વ તથાડપિ મર્ગન, જાતિદ્વેષાત્પ્રમત્સર્યસે ॥ ૨ ॥

મુનિ દિમાંશુવિજય

પોતાના માવિકની ભક્તિ (નિમકહલાલપણ) અને સદા ભક્તિ અવસ્થા વગેરે શુભેથી તું ભૂષિત રેવા છતાં હે કુતરા ! તારામાં તારી પોતાની ભક્તિ તરફ દ્રેષ કરવાનો સ્વભાવ હોવાથી તું બધે સ્થળે તિરસ્કાર પામે છે ૨

પ્રેમ (૮૯)

પ્રેમનાં લક્ષણ—

દદાતિ પ્રતિગૃહ્ણાતિ, ગુહ્યમાર્યાતિ પૃચ્છતિ ।

શુદ્ધકર્તે ભોજયતે નિત્ય, પદ્મિધ પ્રીતિલક્ષણમ્ ॥ ૧ ॥

પદ્મનર

પ્રસંગે દ્રવ્યાદિક આપે અને શ્રદ્ધા કરે, ગુપ્ત વાત કહે અને પૂછે તથા નિત્ય જમે અને જમાડે આ છ પ્રીતિના લક્ષણ છે ૧

સાથે પ્રેમ —

પ્રેમ સત્ય તયોરેત, યયોર્યોગવિયોગયોઃ ।

યત્સરા વામરીયન્તિ, વત્સમીયન્તિ વાસરા. ॥ ૨ ॥

જેમના વરસો સથેાગ વખતે દિવસ જેવા જતા હોય— દિવસની જેમ શીઘ્ર પસાર થતા હોય અને વિયોગને વખતે દિવસ પણ વરસ જેવા જતા હોય તેમનો જ પ્રેમ સત્ય છે ૨

મનુષ્યેભ્યો વરો મત્સ્ય , સત્યસ્નેહપ્રપાલક. ।

યદ્યમ્બોઃ ક્રિયતે મિત્રસ્તદાત્માન વિમુચ્ચતિ ॥ ૩ ॥

સત્ય સ્નેહને પાલત કરનાર મત્સ્ય પણ મનુષ્ય કરતા સારો છે, કેમકે જ્યારે તે જળથી બહાર કાઢાય છે ત્યારે તે પોતાના આત્માને છોડી દે છે—મૃત્યુ પામે છે ૩

પોપણ કરવો-નજાવવો ચોક્કસ છે, કેમકે જે વસ્તુ ઉપાડીને પછી ફેડી દેવી તે લજ્જા કરનાર થાય છે, અને ભૂમિ પર રહેલાને પડવાનો ભય જ રહેતો નથી ૮

પ્રેમ નભાવવાનો ઉપાય:—

દુઃખદિપુલા પ્રીતિ, ત્રીણિ તત્ર ન કારયેત્ ।

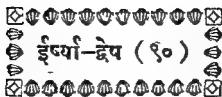
વાગ્વાદમર્થમગ્ન્ય, તત્પત્નીશરિમાપણમ્ ॥ ૯ ॥

જે મનુષ્ય જેની સાથે અત્યંત પ્રીતિને ઇચ્છતો હોય તે મનુષ્યે તેની સાથે વગનવડે વાદવિવાહ, ધનનો સંબંધ (લેવડદેવડ) અને તેની સાથે વાતચીત આ ત્રણ બાબત કરવી નહીં ૯

પ્રેમનું રૂપ —

કરન્દોર્મિષ્ઠલમ્નુધિ કય ચ રતિ પદ્માકર કય સ્થિત',
કયાત્રા સન્તિ મયૂરપદ્મિક્તમલા કયાલિ કય વા માલતી ? ।
સ્માના ચ કુલ કય દૂરગિપયે કયાસ્તે મરો માનસ,
યો યસ્વાભિમત સ તસ્ય નિકુટે દૂરેડપિ સન્ વલ્લભ' ॥૧૦॥

અદ્રમળ કયા રહેતું છે અને સમુદ્ર કયા રહેલો છે ? સૂર્ય કયા રહેલો છે અને કમળાકર (કમળાનું વન) કયા રહેલું છે ? વાદળા કયા છે અને નિર્મલ ખેરની શ્રેણી કયા છે ? ભમરો કયા છે અને માવતી કયા છે ? હસોનો-સમૂહ કયા અને દૂર દેશમાં રહેલું માનસ સરોવર કયા ? આ સર્વ ધણે દૂર રહેલા છે તો પણ તેમને પ્રીતિ છે માટે જે જેને પ્રિય હોય તે તેની પાસે હોય કે દૂર હોય તો પણ વલ્લભ જ હોય છે ૧૦

ईर्ष्या-द्वेष (९०)

દેવ હોય ત્યા બધુ નકામુ :—

किं गुणैस्त्वस्य कर्तव्य, चेतसो योऽभिरोचते ।

किं गुणैस्तस्य कर्तव्य, चेतसो वो न गेचते ॥ १ ॥

મૂલમુકાચલિ, પૃ ૮૫, શ્લો ૪*

જે માણસ (મિત્ર) મનને પસંદ પડતો હોય તે માણસના ગુણોનું શું કામ છે ? ગુણો ન હોયા તો પણ તે પ્રિય લાગે છે, તથા જે માણસ મનને પસંદ પડતો ન હોય (જેની સાથે દ્વેષ હોય) તે માણસના ગુણોનું શું કામ છે ? પણા ગુણો હોય નોપણ તે પ્રિય લાગતો નથી ૧

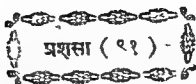
ઈર્ષ્યાનુ કંડુ કળા :—

न चैर्ष्या स्त्रीषु कर्तव्या, दारा रक्ष्याः प्रयत्नतः ।

अनायुष्या भवेदीर्ष्या, तस्मात्ता परिवर्जयेत् ॥ ૭ ॥

મહામારત્ત, આદિપર્વ, અં ૮, શ્લો ૪૩

સ્ત્રીઓને વિષે ઈર્ષ્યા કરવી નહીં અને પોતાની સ્ત્રીનું પ્રયત્નથી રક્ષણ કરવું ઈર્ષ્યા કરવાથી આયુષ્ય ઓછું થાય છે, તેથી તે ઈર્ષ્યાનો અવશ્ય ત્યાગ કરવો ૨

૨૫-૫૨-પ્રશસા —

દૃશ્યંતે મહત્ત્વો લોકા , કુર્વન્ત સ્વપ્રશસનમ્ ।

તાદૃશો મિત્તા સ્યુયે, કુર્વન્તેઽન્યપ્રશસનમ્ ॥ ૧ ॥

પોતાની પ્રશસા કરનારા લોકો ધણા દેખાય છે, જ્યારે તેમ
માણસો થોડા જ છે કે જેઓ બીજાની પ્રશસા કરતા હોય ૧

ધર્માર્થોઽયમારમ્ભ , કિં તન્નાત્મનિસ્તથને ।

પરાત્મનિન્દાસ્તોત્રે હિ, નાદ્રિયન્તે મનીષિણ ॥ ૨ ॥

આ આરભ-ઉત્સવ-ધર્મને માટે કરેલો છે, તેમા પોતાના
વખાણ કરવાથી શુ ફળ છે ? કાંઈ કે યદ્યપુરુષો બીજાની
નિંદા અને પોતાની શ્લોધા કરવામા આદર કરતા નથી ૨

૨૫પ્રશસાઃ નિર્ગર્થકાઃ—

પરપ્રણીતા હિ ગુણા યશસ્કરા ,

સ્વય પ્રણીતા ન મંગન્તિ કીર્તયે ।

ન સૌખ્યસૌભાગ્યકરા ભવન્તિ તે,

સ્વેય ગૃહીતા શુભતીકૃચાન્નિવ ॥ ૩ ॥

બીજાઓએ વર્ણન કરેલા ગુણો યશને કરનાર થાય છે, (પણ)
તે જો પોતે જ વર્ણન કરે તો તે કીર્તિનો મુદ્રે થતા નથી,
તેમજ તે શુખ અને સૌભાગ્યને કરનારા થતા નથી જેમકે
કોઈ જો પોતે પોતાના કુચને અદૃષ્ટ કરે-ફળાવે—તો તેથી
તેને કાંઈ પણ શુખ થતુ નથી ૩

ગુર્ણર્થદિ ન પૂર્ણોઽમિ, કૃતમાત્મપ્રગ્નમયા ।

ગુર્ણેનામિ પૂર્ણથેત, કૃતમાત્મપ્રગ્નસયા ॥૪ ॥

જ્ઞાનસાર, આત્મપ્રશન્નાટક, શ્લો ૧

હે આત્મા ! જો તું શુદ્ધોવડે પૂણ ન હોય તો તારે આ આત્મશ્રદ્ધા કરવાથી કાંઈ પણ ફળ નથી અને જો તું શુદ્ધોવડે પૂર્ણ હોય તો પણ તારે આત્મપ્રશ્ન સા કરવાથી શુ કામ છે ? (જાને ગીતે આત્મપ્રશ્ન સા નકામી છે) ૪ કોની રીતે પ્રશ્ન કરવી --

પ્રત્યક્ષે ગુરવઃ સ્તુત્યા, પરોક્ષે મિત્રગાન્ધરા ।

કર્માન્તે દાસમૃત્યાથ, પુત્રા નૈવ તથા સ્ત્રિય ॥ ૫ ॥

શુરજનની પ્રત્યક્ષ પ્રશ્ન સા કરવી, મિત્ર અને બાધવોની પરોક્ષમા સ્તુતિ કરવી, દાસ અને ભત્રીજાની કાયને અતે સ્તુતિ કરવી તથા પુત્ર અને સ્ત્રીની કદાપિ સ્તુતિ કરવી નહીં ૫ શત્રુની પણ પ્રશ્ન સા —

પ્રમોદસે સ્વસ્ય યથાઽન્યનિર્મિત ,

સ્તવેસ્તથા ચૈત્ત્રપ્રતિપન્થિનામપિ ।

નિર્ગર્હણઃ સ્વસ્ય યથોપતપ્યસે,

તથા રિપૂણામપિ ચૈત્તતોઽમિ વિત્ ॥ ૬ ॥

અયાત્મકત્પદ્મ, અધિકાર ૧૧, શ્લો ૬

ખીજા માણુઓએ કરેલી તારી પ્રશ્ન સા સાલજીને જેમ તું ખુશી ધાય છે તેવી જ રીતે શત્રુની પ્રશ્ન સા સાલજીને તને પ્રમોદ થાય, અને જેવી રીતે તારી પોતાની નિદા સાલજીને તું ખેદ પામે છે તેવી જ રીતે શત્રુની નિદા સાલજીને ખેદ પામે ત્યારે તું ખરેખરે બાણકાર છે એમ સમજવું ૬

સુવર્ણચંદ્રિકા
અથવા
સુવર્ણચંદ્રિકા

આજ્ઞા પ્રકાશ

મંગલકર્તૃકા સુવર્ણચંદ્રિકા

વર્ણિતાર્થકા સુવર્ણચંદ્રિકા ૧૧

સુવર્ણચંદ્રિકા ૧૧

આજ્ઞા ન સર્વ કાર્યોને પ્રવૃત્તિ કરવા ન મોકલે
અદિતીય માં છે એવું મનુષ્ય કરીને મોકલે
આજ્ઞા ન ચારિત્ર છે અને એવું કાર્યોને પ્રવૃત્તિ કરે

કોની આજ્ઞામાં માં ન સર્વોત્ક્રમ

સર્વોત્ક્રમ પ્રમાણે સુવર્ણચંદ્રિકા

આજ્ઞા મનુષ્ય કાર્યોને પ્રવૃત્તિ કરે

સુવર્ણચંદ્રિકા, ૧૧

કોની માં ને પ્રવૃત્તિ કરવા ન મોકલે
૧૧ પ્રવૃત્તિ (સ્વામીની) કાર્યોને પ્રવૃત્તિ કરે
અને એવું પ્રવૃત્તિ કરવા ન મોકલે
કોની માં ને પ્રવૃત્તિ કરવા ન મોકલે

નિન્દા (૧૨)

કોણ કોની નિંદા કરે —

દન્તુ નિન્દતિ તસ્કરા ગૃહપતિ જાર સુશીલ ચલ,,

સાંચીનપ્યસતી કુલીનમદુલો જહ્યાજ્જરન્ત યુગા ।

રિધાયન્તમનક્ષરા ધનપતિ નીચથ રૂપોજ્જ્વલ,

ધૈર્ય્યણ હત પ્રતુદ્ગમનુધા કટ નિકૃષ્ટો જન' ॥૧॥

જ્ઞાનગતક (રાઘવજ્ઞાન) સ્કાં ૬૩

ચોર લોકો ચંદ્રને નિંદે છે, જાર પુરુષ ધરના ધણીને નિંદે છે, ખજ પુરુષ ઉત્તમ શીલવાળાને નિંદે છે, અસતી સ્ત્રી સતી સ્ત્રીને નિંદે છે, અકુનીન માણસ કુલીનને નિંદે છે, બુધાન પુરુષ ધૃદને તજે છે-નિંદે છે, મૂખ માણસ વિદ્વાનને નિંદે છે, નીચ-દરિદ્રી માણસ ધનવાનને નિંદે છે, વિરૂપવટે હથાળેલો-ખરાબ રૂપવાળો માણસ ઉજ્જવળ રૂપવાળાને નિંદે છે, બુદ્ધિ રહિત મનુષ્યો બુદ્ધિમાનને નિંદે છે અહો ! મહાકદ છે કે આ જગતના લોકો નિકૃષ્ટ-હલકા મનના (ધર્મવાળા) જ છે ૧

નિંદક આડાળા:—

કાક પશિષુ ચાળદાલ', સ્મૃત. પશુપુ ગર્દમઃ ।

નરાણા કોઽપિ ચાળદાલ', સ્મૃત સર્વેષુ નિન્દક ॥૨॥

પક્ષીઓમા કાગડો ચડાળ છે, પશુઓમા ગધેડો ચડાળ કહ્યો છે, મનુષ્યોમા પણ કોઈક ચડાળ કહ્યો છે, પરંતુ જે નિંદા કરનાર છે તે તો સર્વમા ચડાળ છે ૨

નિદકનો સ્વભાવ —

કેનાડિ સાર્થ વમતા મતામતો !-

કર્ણજપાના પ્રકૃતિર્ન હીયતે ।

સાક વમદ્ધિઃ મિતપક્ષિમિર્દિકૈઃ,

સ્ત્રીયઃ સ્ત્રમાવઃ પરિમુચ્યતે કિમુ ? ॥ ૩ ॥

મુનિ દિમાશુત્રિજય

જમે તેવાં સારા માણસ પાસે રહેવા છતાં નિદક-ચાડીયા માણસની નિદા કરવાની પ્રવૃત્તિ (સ્વભાવ) મટતી નથી હમની સાથે કાગડા રહે તો પણ શુ તે કાગડા પોતાનો સ્વભાવ મૂકી દે છે ? અર્થાત્ નથી મૂકતા મતલબ કે જે જેનો સ્વભાવ છે તે કોઈના સંગથી પણ કંઈ મળે નહીં ૩
કેડીની નિદા ન કરવી —

ગુરોઃ પતિવ્રતાના ચ, તથા ધર્મતપસ્વિનામ્ ।

પરિવાદ ન કુર્મીત પરિહાસેડપિ ભાગ્ત ! ॥ ૪ ॥

મહાભારત, આદિપર્વ, અ ૧૪, શ્લોક ૧૮

હે ભારત ! મશકરીમા પણ ગુરુના, પતિવ્રતા સ્ત્રીના, ધર્મના અને તપસ્વિના અવશ્યવાદ બોલવા નહીં-નિદા કરવી નહીં ૪

વૈમાર્ગ્ય નૈવ કસ્યાપિ, વક્તવ્ય દ્વિપતા તુ ચેત્ ।

ઉચ્યતે તદપિપ્રાજ્ઞરન્યાન્તિચ્છલમક્ષિમિઃ ॥ ૫ ॥

ત્રિવેદકવિલાસ, ઉદ્યાસ ૮, શ્લોક ૩૧૨

અહ્યા પુરુષોએ કોઈનું વાકું બોલવું નહીં, છતાં કદાચ ચતુર વાકું બોલવું હોય તો તે પણ અન્યોન્નિધી, કાઈ મિત્રથી કે વ્યવ્ય વચનથી કહેવું ૫

આજ્ઞા (૧૩)

આજ્ઞા મહત્ત્વા—

સર્વજનુહિતાઽઽર્જુનૈર મોક્ષરૂપદ્વતિ ।

ચરિતાઽઽર્જુનૈર ધાર્મિકમાર્ગૈર ભવમહ્નતી ॥ ૧ ॥

યોગસાર, પ્રસ્તાવ ૧ સ્કાં ૭૭

આજ્ઞા જ સર્વ જ જુઓને હિતકારક છે, આજ્ઞા જ મોક્ષનો અદ્વિતીય માર્ગ છે, આચરણ કરેલી (અગીકાર કરેલી) આજ્ઞા જ ચારિત્ર છે અને આજ્ઞા જ સ સારનો નાશ કરનારી છે ।

કોની આજ્ઞામા ગતિ ન હોવી—

સતી પત્યુ પ્રભો પત્તિર્ગુરા શિષ્ય પિતુ સુત ।

આવેશે મગધ કુર્વેન, રણ્ડયત્યાત્મનો વ્રતમ્ ॥૨॥

ઉપદેશપ્રામાણ્ય, ભાગ ૧, પૃ ૧૮૩ (પ્ર સ)

સતી સ્ત્રી જે પોતાના પતિની આજ્ઞામા સશય કરે, સેવક પ્રભુની (સ્વામીની) આજ્ઞામા સશય કરે શિષ્ય ગુરુની આજ્ઞામા અને પુત્ર પિતાની આજ્ઞામા સશય કરે તો તેઓએ પોતાના વ્રતનું અડમ્બ ક્યું છે જેમ જાણુ ૨

૨ * * * * * **ત્રિવેક (૧૪)** * * * * *

વિવેક મહિમા —

વિવેક. પરમો ધર્મો વિવેક. પરમ તપ. ।

વિવેક. પરમ જ્ઞાન, વિવેકો મુક્તિમાયન ॥ ૧ ॥

વિવેકજ શ્રેષ્ઠ ધર્મ છે, વિવેકજ ઉત્તમ તપ છે, વિવેકજ ઉત્તમ જ્ઞાન છે અને વિવેકજ મોક્ષનુ આધન છે ।

આપવા તથા લેવાનો વિવેક --

ન ગ્રાહ્યાનિ ત દેયાનિ, વસ્તુનિ પદ ત્રિવેકિના ।

અગ્નિર્મધુ ત્રિપ શસ્ત્ર, મત્ર મામ તયૈર ચ ॥ ૨ ॥

દેવતા, મધ, ઝેર, શસ્ત્ર, દારુ, અને માસ, એ છ વસ્તુ વિવેકી પુરુષે આપવી નહિ અને લેવી પણ નહિ (કારણકે આ વસ્તુઓથી પાપનુ પોષણ થાય છે) ૨

વિવેકીનુ કાર્ય:—

શાસ્ત્ર બોધાય દાનાય, ધનં ધર્માય જીવિતમ્ ।

કાય. પરોપકાગય, ધારયન્તિ ત્રિવેકિનઃ ॥ ૩ ॥

ધર્મસ્તરદ્રમ પૃ૦૧૪ શ્લોક ૧ (પ્ર સ) *

વિવેકી માણસો શાસ્ત્રને બોધ (જ્ઞાન) માટે ધારણ કરે છે, ધનને જ્ઞાન દેવા માટે ધારણ કરે છે, જીવિતને ધર્મ કરવા માટે ધારણ કરે છે અને શરીરને પરોપકાર કરવા માટે ધારણ કરે છે ૩

વિવેક વગર નકામુ —

વિશ્વા કલા પરિચિતા યદિ તાસ્તત કિં,

તપ્ત તપો યદિ તદુગ્રતરં તતઃ કિમ્ ? ૧ ॥

કીર્તિ કલઙ્કનિકલા યદિ સા તત કિં,

અન્તર્વિવેકફલિકા યદિ નોહ્યલામ ? ॥ ૪ ॥

ચૈરાગ્યજાતક (પદ્માનંદ), શ્લોક ૮૧

જો હૃદયમાં વિવેકની કલિકા વિકાસ પામી ન હોય તો
કદાચ સમગ્ર કળાઓ પરિચિત કરી-અસણુ કરી તેથી શુ
ફળ ? કદાચ અતિ ઉચ્ચ તપસ્યા કરી તેથી શુ ફળ ? અને
કલક રહિત-નિમળ કીર્તિ જગતમાં ફેલાવી તેથી શુ ફળ ?
(વિવેક વિના આ સર્વ નિષ્ફળ છે) ૪

વિવેક વિનાના પશુ —

નિદ્રાઙ્ગહારો રત મીતિ પશૂના ચ નૃણા સમમ્ ।

વિવેકાન્તરમગામ્સ્તિ, ત વિના પશવ. સ્મૃતા ॥ ૫ ॥

નિદ્રા, આહાર, મથુન અને લય, આ ચાર બાળત
પશુઓને અને મનુષ્યોને સમાન જ છે તેમાં માત્ર એક
વિવેકનુ જ અતર છે એટલે કે મનુષ્યમાં એક વિવેક જ
અધિક છે, તેથી તે વિવેક વિનાના મનુષ્યોને પશુ જ
કહ્યા છે ૫

વિવેકનુ ફળ —

નન્દન્તિ મન્દા ધિયમાપ્ય નિત્ય,

પર વિષીદન્તિ વિપદગૃહીતા ।

વિવેકદૃષ્ટ્યા ચગતા જનના,

શ્રિયો ન કિચ્ચિદ્વિપદો ન કિચ્ચિત્ ॥ ૬ ॥

મૂઢ માણસો લક્ષ્મીને પામીને નિરતર આનંદ પામે છે અને તેઓ વિપત્તિમા આવી પડે ત્યારે અત્યંત ખેદ પામે છે પરંતુ વિવેકદૃષ્ટિએ વિચરનારા પુરુષોને તો લક્ષ્મી પણ કાંઈ હિસાબમા નથી, અને વિપત્તિ પણ કાંઈ હિસાબમા નથી (એટલે કે લક્ષ્મી આનંદ આપતી નથી અને વિપત્તિ ખેદ કશવતી નથી) ૬

ચરન્તો ન સ્પૃહન્ત્યેન, કલિધ્વાન્તેઽપિ કોનિદા ।

નિવેકો ગુરુત્તર્ય, કૃત્યાકૃત્ય પ્રફાશયેત્ ॥ ૭ ॥

પડિતો કલિકાળરૂપી અધકારમા આલતા છતાં પણ ઠેકર ખાતા નથી કેમકે તેમની પાસે સહેલો વિવેક (વિવેક રૂપી દીવો) ગુરુની જેમ કાર્ય અને અકાર્યને પ્રકાશિત કરે છે ૭

પૂજ્ય અપૂજ્ય અવિવેક ડાળ —

અપૂજ્યા યત્ર પૂજ્યન્તે, પૂજ્યાના તુ નિમાનતા ।

ત્રીણિ તત્ર પ્રવર્તન્તે, દુર્ભિક્ષ મર્ણ ભયમ્ ॥ ૮ ॥

જૈનપંચનત્ર પૃ ૨૦૧ સ્તો ૧૭૩

ત્યા અપૂજ્યની પૂજ થતી હોય અને પૂજ્યોનું અપમાન થતું હોય, ત્યાં દુકાળ, અકાળ મરણ અને ઉપદ્રવાદિના ભય, આ ત્રણ બાબત પ્રાપ્ત થાય છે ૮

ગર્વ (૧૫)

ખોટા ગર્વ —

અદ ક્તા જ દનાડ, મગુણોડમદ ધની ।

જોડમિયેર તારુ ન્ય, જીર ! નો વેમિ તરત ॥ ૧ ॥

વાચનાચરિત્ર (પથ), મર્ગ ૨, શ્લો ૬૧૪

દુ કર્તા ૧૩, જના ૧૩, ગુણ ૫૧ ૧૩, ધનવાન ॥ (એવુ અભિમાન રહે છે), ૫૭ હે છર ! દુ કોણ ૧૩ એ ખરી રીતે તે બંધુ નથી ૧

માથો ગર્વ —

આરદ્યાપાત્રિકા નેર, જગ નો જર્વગીરુતા ।

ન સૃષ્ટિનિર્દો જીર ! ગર દુરેન ન લજસે ? ॥ ૨ ॥

વાચનાચરિત્ર (પથ) મર્ગ ૨, શ્લો ૬૧૩

આપનિનો નાશ થો નથી, વૃદ્ધાવસ્થા મટાડી નથી, મૃત્યુનો અત આંચો નથી, છતા હે છવ ! તુ ગર્વ કરતા શરમ ને નથી ? (ખરે ૧૫ તો આ બધાના નાશમાજ છે) ૨ મનસ્વીની બાવના—

■ ન તાટનાત તારનાત મલિમયે,

ન વે રિકરાત મિત્રમાનોડમમ્મિ ।

મુરોમ્મ મ મુરુદુમ્મ સદર્,

યગો માં જના મુરુવા સોમ્પન્તિ ॥ ૩ ॥

માગધન, સ્વચ્છ ૬, શ્લો ૫૮

મુવણ કહે છે કે-હથેાળના તાઠનથી હું કલેશ પામતો નથી, અગ્નિમા તપાવવાનો હું કલેશ પામતો નથી અને વેચાવાથી પણ હું કલેશ પામતો નથી, પરંતુ મુવણે ૩૫ એવા મને તે એક જ મોટું દુખ છે કે જે લોકો મને ગુજ (ચણ્ણાડી)ની સાથે તોળે છે ૩

મનસ્વી મ્રિયતે કામ, કાર્પણ્ય ન તુ ગચ્છતિ ।

અપિ નિર્ગળમાયાતિ, નાનલો યાતિ શીતતામ્ ॥ ૪ ॥

મનવાલિમાની પુરુષ ભવે મરી જાય પણ તે દીનપણને કંઈ પણ પામતો નથી જેવી રીતે કે અગ્નિ શાત થઈ જાય એ બહેતર છે પણ તે કંઈ પણ ઠંડાપણને પ્રાપ્ત નથી જ થતો ૪
મનસ્વીને મુખ-દુઃખ મરખા—

કચિત્ પૃથ્વીશય્ય કચિદપિ ચ પર્યદ્વશયનઃ,

કચિચ્છાકાહાર કચિદપિ ચ શાલ્યોદનરુચિ ।

કચિત્ કન્થાધારી કચિદપિ ચ દિવ્યામ્બરધરો

મનસ્વી કાર્યાર્થી ન ગળયતિ દુઃસ ન ચ સુસમ્ ॥૫॥

નોતિગતઃ(મર્તૃહરિ), શ્લોક ૭૧

કાર્ય કરવાના જ પ્રયોજનવાળો મનસ્વી પુરુષ કોઈ વખત પૃથ્વી પર શયન કરે છે તો કોઈ વખત પલંગ ઉપર સૂવે છે, કોઈ વખત કેવળ શાકનો જ આહાર કરે, છે તો કોઈ વખત દાળખાત વગેરે ખાય છે, કોઈ વખત કથા-કાંટેલું વસ્ત્ર ધારણ કરે છે તો કોઈ વખત દિવ્ય-સુદર વસ્ત્રને ધારણ કરે છે, અર્થાત્ તે મુખ કે દુખને ગણતો નથી ૫

પવિત્રતા (૧૬)

પવિત્રતાનું સ્વરૂપ—

અમરપરિહારથ, મંગલગ્રાપ્તનિન્દિત ।

સ્વરૂપ ચ વ્યવસ્થાન, શૌચમિત્યભિધીયતે ॥ ૧ ॥

અમરપરિહારથ એટલે ત્યાગ અનિદિત અર્થાત્ ઉત્તમ પુરુષને સમર્થ-અભાગમ તેમજ પોતાના ધર્મમાં સ્થિર રહેવું તે શૌચ-પવિત્રતા કહેવાય છે ૧

કેાણ ક્યારે પવિત્ર —

ગુદ મુમિગત લોચ, ગુદા નાગી પવિત્રતા ।

ગુચિ લેમ વગે ગના, મન્તુષો ગ્રાગ્રણ શુચિ ॥ ૨ ॥

ગુદલાલપવનોતિ ગત્યાય ૮ રૂઢા ૧૨.

પૃથ્વી પર રહેતું પાણી પવિત્ર છે પવિત્રતા સ્ત્રી પવિત્ર છે, પ્રાણનું પાલન કરનાર સજીવ પવિત્ર છે અને સતેગી ગ્રાહણ પવિત્ર છે ૨

ગુચિ મુમિગત લોચ, ગુચિનાગી પવિત્રતા ।

ગુચિર્ધર્મવગે રાગા, ગ્રાગ્રણી મદા શુચિ ॥ ૩ ॥

ગ્રાગ્રણનિગ્રણશુચિ, પૃ ૩૦ (દિ ભા) ૧

પૃથ્વી પર રહેતું જગ પવિત્ર છે, પવિત્રતા સ્ત્રી પવિત્ર છે, ધર્મિષ્ઠ સજીવ પવિત્ર છે અને ગ્રાહણચારી સજીવ પવિત્ર છે ૩

શુ શાથી પવિત્ર થાય:—

વપુ' પવિત્રીકુરુ તીર્થયાત્રયા,
ચિત્ત પવિત્રીકુરુ ધર્મગ્રાચ્છયા ।

ચિત્ત પવિત્રીકુરુ પાત્રદાનતઃ,
કુલ પવિત્રીકુરુ સચરિત્ત. ॥ ૪ ॥

ઉપદશમ-અમાલા, પૃ૦ ૨૪૧

હે ભવ ! તુ તીર્થયાત્રાવડે શરીરને પવિત્ર કર, ધર્મની
વાછાવડે ચિત્તને પવિત્ર કર, પાત્રને વિષે દાન દઈને ધનને પવિત્ર
કર તથા સદાચારનુ આચરણ કરવાથી કુળને પવિત્ર કર ૪

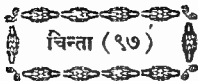
સત્યપૂત્ર વદેદ્વાક્ય, વસ્ત્રપૂત્ર પિંગેજ્જલમ્ ।

દૃષ્ટિપૂત્ર ન્યસેન્પાદ, મનઃપૂત્ર મમાચરેત્ ॥ ૫ ॥

મનુસ્મૃતિ, ઉત્તરભાગ, સ્કો૦ ૮૭

સત્યથી પવિત્ર થયેલુ વચન બોલવુ, વસ્ત્રથી પવિત્ર
કરેલુ (ગણેલુ) પાણી પીવુ, દૃષ્ટિથી પવિત્ર કરેલી એટલે કે
બરાબર તપાસેલી ભૂમિ પર પગ મૂકવો અને મનથી પવિત્ર
કરેલુ-વિચારપૂર્વક કાર્ય કરવુ ૫

ચિંતાના પ્રકાર:—

ઉત્તમા હ્યાત્મચિન્તા ચ, મોહચિન્તા ચ મધ્યમા ।

અધમા કામચિન્તા ચ, પરચિન્તાઽગ્રમાધમા ॥ ૧ ॥

ઉપદગ્રામ્યાદ માગ ૧, પૃ ૧૧૩*

ચેાતના આત્માની ચિંતા કરવી (ચિંતાર કરવો) તે ઉત્તમ છે, મોહની (માસારિક ઓ, ધન વગેરેની) ચિંતા કરવી તે મધ્યમ છે, કામવિષયની ચિંતા કરવી તે અધમ છે અને પરની ચિંતા કરવી તે અધમમા પણ અધમ છે ૧ પાઠની ચિંતા તજવી —

કાય ચ રિંત પદાપદ્યા, કાર્ય ચ કિંતે પરચિન્તયા ચ ? ।

વૃથા કથ વિગ્રમિ મ્હાલુદે !, કુરુ મ્વકાર્ય ત્યજ મર્મમન્યત્ ॥૨॥

હૃદયપ્રતીપ, સ્ત્રો ૧૨

ખીતના દોષ જોવાથી તારે શુ કામ છે ? અને ખીતની ચિંતા કરવાથી તારે શુ કાર્ય છે ? માટે હે જાણબુદ્ધિવાળા ! દોષદ શા માટે તુ જોદ કરે છે ? તુ તારા ચેાતાનુ જ કાય કર અને ખીતુ સવ તણ દે । ૨

શાચન્તિ સ્વજનાનન્ત, નીયમાનાન્ સ્વકર્મભિ ।

નેષ્યમાણ દુ શોચન્તિ, નાત્માન મૃદુદ્ધય. ॥ ૩ ॥

યોગશાસ્ત્ર, પ્રકાશ ૪, સ્ત્રો ૬૩

મૃદુ બુદ્ધિવાળા લોકો ચેાતચેાતાના કર્મોવડે મરણ પામતા સ્વજનનો શોક કરે છે, પરતુ ચેાતાને પણ (એ કર્મો તર્થ જશે તેને માટે જરા પણ શોક કરતા નથી ! ૩

इच्छा (९८)

કોણ શું ઇચ્છે —

મહિષા ત્રણમિચ્છન્તિ, ઘનમિચ્છન્તિ પાર્વિયાં ।

નીચા. કલહમિચ્છન્તિ, શાન્તિમિચ્છન્તિ સાધવ ॥ ૧ ॥

તપુચાળક્યનીતિ, અં ૬, સ્તો ૦ ૨૧

માખીઓ પ્રભુ-ધાવને ચાહે છે રાજાઓ ધનને ઇચ્છે છે,
નીચ પુત્રો કલહ-કલ્હો માગે છે અને સાધુજનો
શાંતિની વાછા રાખે છે ૧

દુર્મિનોદયમન્નમદૂગ્રહપર પત્યુર્ધ વન્યકી,

ધ્યાયત્યર્થપતેર્મિપગ્ મદગણોત્પાત કર્લિ નારદઃ ।

દોષગ્રાહિજનશ્ચ પશ્યતિ પરન્દ્રિ છલ શાકિની,

નિષ્પુત્ર મ્રિયમાણમાદ્યમત્રનીપાલો હહા ! વાચ્છતિ ॥ ૨ ॥

કુમારપાલપ્રગ્થ, પદ્ય ૮૧

અનાજ સઘરનાં દુકાળ ઇચ્છે છે, છીનાળાં પોતાના
ભત્તારનો વધ ઇચ્છે છે, વેધ-ઝંકટર પેસાદારને વ્યાધિ-સમૂ-
હનો ઉપદ્રવ ઇચ્છે છે, નારદ કલેશ-કકાસ ઇચ્છે છે, દોષને
અહણ કરનારો માણસ પારકાના 'છિદ્ર દેખે' છે, શાકિની છળ
શોધ્યા કરે છે અને અરેરે ! રાજા પણ લક્ષ્મીવતને પુત્ર
વગરનો-વાર્જીયો મરે તેમ ઇચ્છે છે ૨

ધૃત્યા-સહન કૃપા:—

દુઃસ યથા વહુમિધ મહસેઽપ્યકામઃ,

કામ તથા સહસિ ચેત્કરુણાઽઽદિભાવૈઃ ।

અલ્પીયમાપિ તત્ર તેન મગ્નન્તરં સ્યા—

દાત્યન્તિકી મક્લદુ રાનિવૃત્તિરત્ર ॥૩॥

અત્યાત્મકત્વદ્વમ, અધિકાર ૧૦, પૃ ૧૨૬, શ્લો ૧૮

વગર ધૃત્યાએ જેમ તુ બહુ પ્રકારના હુ ખો સહન કરે
છે તેમજ નો તુ કરુણાદિક બાવનાથી ધૃત્યાપૂર્વક થોડા પલ
હુ ખો સહન કરીશ તો બચાવરે હમેશને માટે સર્વ હુ ખોની
નિવૃત્તિ થશે જ ઠ

લાલચ • દુઃખકારક —

ક્રિમિહ પામયૌરય નિ સ્પૃહત્ત્ર યદેત

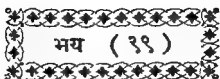
ત્રિમય પરમદુ રા સસ્પૃહત્ત્ર યદેતત્ત્વ ।

इति मनमि निधाय त्यक्तमङ्गा. मदा ये,

निदधति जिनधर्म ते नरा. पुण्यमाज ॥ ४ ॥

સુભાષિતરત્નસંદોહ, શ્લો ૧૪

આ જગતમા નો આ નિસ્પૃહપણ હોય તો તેનાથી
ખીન્ન મોટું સુખ શુ છે ? અને નો આ સ્પૃહાસંહિત
પણ હોય તો તેનાથી ખીન્ન મોટું દુઃખ શુ છે ? (નિસ્પૃ
હતા એટલે સનોષ જ મોટામા મોટું સુખ અને સ્પૃહાસંહિત
પણ એટલે અસતોષ (લોભ) જ મોટામા મોટું દુઃખ છે)
આ પ્રમાણે મનમા વિચારીને સદા સગનો ત્યાગ કરી, જેઓ
જિનધર્મને ધારણ કરે છે—આહરે છે તે પુરુષો પુણ્યશાળી-
પુણ્યવત છે ૪

મય (૩૯)

કયા સુ'ત્રી ભય ગાખવો —

તામઙ્યાત્ તુ મેતવ્ય, યામઙ્યમનાગતમ્ ।

આગત તુ મય દૃષ્ટા, પ્રહર્તવ્યમશક્તિર્તઃ ॥ ૧ ॥

કર્મપુરાણ સ્કન્ધ ૬, અધ્યાય ૧૬, શ્લોક ૨૩

ત્યામુધી ભય આવ્યો ન હોય ત્યામુધી તે ભયની બીક
રાખવી-તેનાથી ચેતીને આલવુ, પરતુ પ્રાપ્ત થયેલા ભયને
જોધને શકા રહિત પ્રહાર કરવો-ભયની સામ્ય થવુ ૧

નિર્ભય કોણુ —

યો ધર્મશીલો જિતમાનરોપી(પો),

વિદ્યાવિનીતો ન પરોપતાપી ।

સ્વદારતુષ્ટઃ પરદારવર્જી,

ન તમ્ય લોકે મયમસ્તિ કિશ્ચિત્ ॥ ૨ ॥

જે ધર્મનુ આચરણ કરતો હોય, જેણે માન તથા ક્રોધ
હત્યા હોય, જે વિદ્યાવડે વિનયને પામેલો હોય, જે અન્ય
પ્રાણીને સતાપ કરતો ન હોય, જે પોતાની સ્ત્રીથી જ
સંતોષી હોય અને જેણે પરસ્ત્રીના ત્યાગ કર્યો છે તેવા
પુરુષને આ જગતમા કાઈ પણ ભય નથી ૨

સુભાષિત-પદ્ય-રત્નાકરના ભાગ ૧-૨ માટે મળેલા કેટલાક અભિપ્રાયો.

વિદ્વાનોના અભિપ્રાયો

ધર્તિદાસતત્ત્વવેત્તા મુનિમહારાજ શ્રીન્યાયવિજયજી મહારાજ
“ સુભાષિત-પદ્ય-રત્નાકર ” નો પ્રથમ ભાગ ઉપરક દૃષ્ટિએ
જોઈ ગયો છું તમારો આ ગ્રંથ અત્યંત જ વ્યાખ્યાતા અને વખ્તા
એને માટે ઉપયોગી નિવડે. ગ્રંથોના ગ્રંથજ્ઞ અને અકે આપીને
તો તમેએ આને ધબો જ ઉપયોગો નનાવી રીધો છ કારણ કે
મુખપથ પ્રમાણ્ય તરીકે ઉચ્ચારેન પદ્ય ક્યા અથનુ છ કે-તે જ્ઞાનુવાની
પ્રાન વરં જોતાની જિનાસા હોય છે, જે આ પદ્ધતિના પ્રયોધી
જ પૂરી કરી શકાય તમારી આ પ્રવૃત્તિ અવશ્ય અનુભો નાય છે ”

ન્યાયનિનાર, ન્યાયતીથ મુનિમહારાજ શ્રી ન્યાયવિજયજી મહારાજ,
“ તમારુ પુસ્તક, તમારો ગુરુજી મહારાજના નામથી
મોકનાવેલું, મળ્યુ છે લાભે કાળે પણ તમારી તપસ્યા અવશ્ય
ફળી છે પુસ્તક એની દિશામા ઉપયોગી જનેન છ ગ્રંથોકાની
અકારાતિ અનુઠમણિકા આપી હત તો ઠીક ચાત માધુવર્ગમા
પુસ્તકનો દેવાવો સારા થના મળવ છે ”

મહાપુત્રસત્તા સુવસિદ્ધ માતરવર્ત સુમર્તિના માત્ર ચીક જરૂરી

દી ના શ્રીમાન્ કૃષ્ણનાલ મોહનલાલ ઝંવેરી

“ પુસ્તક જોઈ જતા મુનિ શ્રી વિગાયવિજયજીના વિશા
રાનનો સગ્ગ ખ્યાલ આવે છે સમૃત સાહિત્યનું ધણુ જી
નાન હોય તો જ આના જાણેસના મોક્ષો તેમથી તારવી કાઢ
જોડે મુજરાની ભારાન્તર સરગ ભાષામા આપણી પુસ્તક અવસ
ઉપયોગી ને લોખનિય થઈ પડવા સભર છે

ભાવનગર રાજ્યના લોકપ્રિય ન્યાયાધીશ,

ક્રીમાન્ એ જે ગુનાનાવા સાહેબ, બી એ, એનએન બી

આપની કનમથી લખાયેલો સુભાષિત-પદ્ય-રત્નાકરને
પહેનો નાગ મેવકને મળી ગયો કે મેલક ઘણો જ આભારી થયો
છે મહાગત આચાર્ય મહારાજ શ્રી વિજયમુર્તિજીને પગને ચાલી
તેમનો વિશાલ શિષ્ય-સમૂહ સાહિત્ય-મેવામા જે ક્રીમની કા
આપી રહ્યો કે તે જોઈ આનંદ થાય કે નિદાનો, ઉપદેશકને
ધર્મઅન્નામીઓને અને મામા પ મૃદુઓને પણ આ પુસ્તક ઉપ
યોગી છે એટલું જ નહીં પરંતુ આત્માની શાંતિ માટે એક અપૂર્વ
સાધન છે જુદા જુદા અંશે વિષયો સમઘે જુદા જુદા મો
કયા પ્રથમથી લેવામા આવ્યા છે, તે વિશેની માહિતી તે તે પ્રથમ
પૃષ્ઠ, અધ્યાય વગેરે સાથે આપવામા આવેલ હોઈને પુસ્તકની
ઉપયોગિતામા ક્રીમતી વધારો થયો છે વિષયોની ચુદ્ધી કર
વામા ભારે શ્રમ લીધેલો જોઈ મકાસ છે અનુવાદ સુદર, સરગ
ભાષામા, મામા-૧ વર્ગને પણ સમજ પડે તેવા છે પુસ્તકના બી
ભાગો જવદીથી જલાર પડે એવી પ્રાર્થના છે

जेन धतिदामना जेज अन्धासी,

आथू पूरपुयदथ नादर ओम ओ, श्री ओन कलकता

‘ प्रस्तुत (सुभाषित-पत्र-र नाकर) ग्रंथ की उरयागिता और महरर के विषय मे अधिक लिखने की आवश्यकता नहीं । अनुक्रमिका से हो ज्ञात होगा कि नाना विषया पर जेन अजेन नाना ग्रथो मे ये श्लोक सग्रह किये गये हैं जिन में तरनान विषय का ही बाहुल्य है । साहित्य म येमे ग्रथ का अभाव था । इस सग्रह मे उस अभाव की बहुत-सी पूर्ति होना समझ है ओर हम केवल आशा ही नहीं परन्तु विश्वास है कि ग्रथ का प्रचार होने से जेनेनर विद्वान् भी इसे काम मे लावेंगे ।

“ सग्रह ” ग्रंथकर्ता का विगाल ज्ञान और साहित्य जेम का गानक है । ”

अनभेरनी गनभेट कानेजना गेकेभर, श्रीमान

पडित रामेश्वर गौरीशकर ओजा, ओम ओ

“ मुनिराज धो विगालविजयजी के प्रस्तुत (सुभाषित पत्र-रत्नाकर भाग १ के) सकलन मे कतिपय उल्लेखनीय विशेषताएँ हैं । इस पुस्तक म धार्मिक तथा व्यावहारिक जीवन के भिन्न भिन्न उपयोगी विषयों के उत्कृष्ट श्लोका का उत्तम रीति से सानुवाद सकलन किया गया है । यह पुस्तक बका और वाचक दोनों के लिए पूण उपयोगी है । × × × अब तरु प्रकाशित अन्य सुभाषित सग्रहो मे एक एक विषय क श्लोको का समग्रमात्र किया गया है, किन्तु इस मे प्रत्येक मुख्य विषय के अगतर विषयो के उत्तमोत्तम श्लोको का संगीक सकलन हुआ है । पढ़ने के सकलन कताओं ने

वेदिक धर्मावलंबियों के ग्रंथों का ही प्रधानता दी है, परन्तु इस के विद्वान् सकलन कत्ता ने जैन अथवा जैनोतर क भाग को छोड़ कर समदर्शिता का परिचय दिया है। इसके सिवा सगृहीत पद्यों का उत्तम गुजराती अनुवाद और उनके मूल स्थान के निर्देश से इस पुस्तक का महत्त्व कई गुना बढ़ गया है। ऐसे उत्तम पद्य-संग्रह को प्रस्तुत करने के लिये विशा लक्ष्मिनयजी महाराज समस्त विद्वद्गण के साधुवाद के पात्र हैं। कहना न होगा कि जब पद्यरत्नाकर के चारों भाग प्रकाशित हो जायेंगे तब भारतीय साहित्य के विचार-दाहन के रूपमें इनका अपूर्व स्थान होगा x x x । "

जैन इतिहासना प्रसिद्ध अण्वासी पंडित लालबहादुर लंगवानदास
गांधी, वडोदरा

‘ आपनी लाजा वभतनी दृष्टा अने प्रयत्नना दृग्दृष्टे
सुभाषित-पद्य-रत्नाकर का १ नी १ जुके अने लेट मोकनावी ते
साभार स्वीकार छु आपना प्रगतिमान प्रथम प्रकाश सामे आपनी
प्रतिकृतिना पक्ष दर्शन यथा अथी विशेष लाल अने आनन्द

जैन शिष्य अने स्थापत्यना लक्षुकार पंडित लंगवानदास जैन
जयपुर

“ आपनो मगृहीत सुभाषित-पद्य-रत्नाकर आगत जेष्ठ
अथे छु प्रत्येक विषयना क्रमवार अने श्लोको, अथेना पुगवा
पूर्वक आपान्तर साथे होवाथी जनताते घलो न उपयोगी छे
तेमा उपदेशोने तो आम समझ करवा लायक छे आवा अपूर्व
अथरत्ननु संपादन करी जनताने आपे अपूर्व लाल आप्थे छे,
ते भाटे आप अरेअर धन्य

न्यायतीर्थ, विद्याभूषण ५३८

धर्मरत्नाकर जैन, मिशर, हिन्दीरत्न, गुजरात ११

पहेला भागने अलिभाय

‘सुभाषित-पद्य-रत्नाकर’ को आधोपान्त पढ़ा, इस सर्वाङ्गसुन्दर पुस्तक के सम्बन्ध में क्या लिखूं ? यह पुस्तक उपदेशक, प्रचारक, व्याख्यानदाता एवं साधारण व्यक्तियों के लिये बड़ा उपयोगी है। इस अमूल्य संग्रह को प्रकाशित करा के मुनिराजश्री ने मानवसमाज का विशेष उपकार किया है। यद्यपि सुभाषितसंग्रह की ओर बहुत-सी पुस्तकें विद्यमान हैं, पर मैं इस की विशेषताओं पर मुग्ध हूँ। संस्कृत न जाननेवाले भी इससे पूरापूरा लाभ उठा सकते हैं। जैन विद्वानों एवं उपदेशकों के लिये यह विशेष उपयोगी है, क्योंकि इसमें जैनधर्म सम्बन्धी (जिन बातों का हम अजैनो में प्रचार करते हैं) सभी विषय विद्यमान हैं। श्लोकों का विषयविभाग बड़े परिष्कृत से किया गया है। प्रत्येक श्लोक के प्रथम पद्य अध्याय और पृष्ठ आदि का संकेत आधुनिक नवीन पद्धति के अनुसार उपयोगी एवं बहुत अधिक लाभप्रद सिद्ध होगा। मेरा विश्वास है कि इस ग्रन्थ से विद्वानों का मनोरञ्जन तो होगा ही साथ ही उन्हें पूर्ण सन्तोष भी होगा। संग्रहक मुनिराज इन साहित्यसेवा के लिये धन्यवाद के पात्र हैं। इस पुस्तक का जैनसमाज में ही नहीं, प्रत्युत जैनोत्तर समाज में भी पूरापूरा आदर होगा। कृपाई, सफाई कागज और बाइंडिंग आदि सभी उत्तम हैं। चार सौ पृष्ठों के दलदार ग्रन्थ का मूल्य १-४-० भी अधिक नहीं। मेरे हिन्दीभाषी भाई भी इस पुस्तक का रसास्वादन कर, इस अभिलाषा से इसका हिन्दी सम्स्करण भी प्रकाशित करने के लिये प्रार्थना करूँगा। मुझे इस संग्रह के अध्ययन से पूर्ण विश्वास हुआ है कि इस के आगामी भाग इन्से भी अधिक उपयोगी होंगे। इतिशम् ।”

બીજા ભાગનો અભિપ્રાય

‘સુભાષિત-પદ્ય-સંગ્રહ’ ના દ્વિતીય ભાગ દર્શકને અત્યંત હવેલુ છે । આ સંદર્ભ નહીં જોઈ દ્વિતીય ભાગની પહેલે ભાગની તરફ પૂરે પરિચય અને વિગતો અભિપ્રાયના પરિણામ છે । એક દષ્ટિ એ દ્વિતીય ભાગના મહત્વ અધિક છે, કારણકે આ જ જનપ્રિય સંસ્કૃતિ રચનાના સમયે મહત્વ સ્વપૂર્ણ રિપ્ત આ ગયું છે । મારા સૌથી અભિપ્રાય છે કે એમને ઉપયોગી ગ્રંથના હિતો સંસ્કરણની કાંઈ સમસ્યા પ્રકાશિત કરી, જિસને અર્થ પ્રાપ્તો કે લાભ મેં આપે છે તે સર્વ । આ પુસ્તકની છવાઈ કામગીરી અને વાર્ષિક સમીક્ષા છે । સમગ્ર અને અનુવાદક સ્વનામધ્યે મુનિરાજ ધીરેશ્વર વિજયજી મહારાજ તથા આ ગ્રંથની પ્રકાશન સંસ્થાને જોઈ એ જાનકર સમાજને લેઈ એના સ્વાધિયરના પ્રકાશન કરવા ઉપકાર કર્યા છે । અને તેના હમ અગત્યના ગ્રંથના દાન આપીએ ।’

સેક્ટરી “ શ્રી જૈન જ્ઞાન મંદિર ” વિભાગ, (ગુજરાત)

“સુભાષિત” ના બીજા ભાગના તરફના આપના પ્રયાસ સ્તુત્ય છે । આવી જ રીતે બીજા ગ્રંથો આપના તરફથી પ્રગટ થશે એમ ધન્યવાદો છે ।

શ્રીચુત કનૈયાલાલ ભાઈગકર દવે, પાટણ (ગુજરાત)

આપઓએ અનેક ધર્મ ગ્રંથોમાંથી વીણી વીણીને આવેલો મોટો સમગ્ર ગ્રંથ કરાવીને લોક-કલ્યાણના સાધનનું મોપાન બનાવ્યું છે, તે બધું જ સ્તુત્ય કયું છે । આપની બીજા ભાગના પાંચ આદેશો જ પૂર્ણ કરીને પામે, એવી સદા અભિલાષા છે ।

પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનોના અભિપ્રાયો

પહેલા ભાગનો અભિપ્રાય

“It seems to be a most admirable collection of precepts ”

—Dr H M Johnson

[આ એક બહુ જ આણવા યોગ્ય ઉપદેશોનો સંગ્રહ હોય
એમ લાગે કે હા એમ એમ જોદન્મન]

બીજા ભાગનો અભિપ્રાય

It seems to me to contain a very excellent and useful collection

—Dr H M Johnson

[મને લાગે છે કે આમાં મળે જ સુદર અને ઉપયોગી મ અથ
કરવામાં આવ્યો છે —હા એમ એમ જોદન્મન]

“ The book which I regard as a very fine and useful collection of સુમાપિત's testifying to the wide reading, sound literary taste and great erudition of its author It thus forms an admirable and complete illustration of the principal tenets of Jain religion ” —Lr L Alsdorf

[આ પુસ્તક, કે જેને હું સુમાપિતના એક અતિ સુદર અને ઉપયોગી સંગ્રહ તરીકે માનું છું, તે તેના કર્તાના વિશાળ વાચન, ઊંડી માહિત્યરમિકતા અને મોટી વિદ્વતાની ખાત્રી આપે છે આ પ્રમાણે એ (સંગ્રહ) જૈનધર્મના મુખ્ય મિદ્ધાતોના, પ્રશસાને યોગ્ય અને સંપૂર્ણ ઉદરણરૂપ બનેલ છે

—ડૉ. એલ. અલ્મડોર્ફ]

I find the book interesting "

—Dr I W Thomas

[મને આ પુસ્તક અત્યંત ગમે છે ડૉ એફ ડબલ્યુ થોમસ]

વર્તમાનયત્રો અને સામયિકોના અભિપ્રાયો

“ મુ બધ મમાયાર ” [મુ ગણતુ પ્રસિદ્ધ દૈનિક પા]

પહેલા ભાગનો અભિપ્રાય

શ્રી વિગ્નાનવિજયજીને પોતાના અભ્યાસ અને વાચન દરમ્યાન જ સુદર સાગ્ય તેનો તેમણે રચ્ય કર્યો છે એ સમજમાં લગભગ ૪૦૦૦ જેટલા સુભાષો હોવાનું જણાવવામાં આવે છે તેમાંથી થોડા મુગી કહાડી તેનો મતલબ કરી મૂળ તેમજ સુગંગતી ભાષાતર આ પુસ્તકમાં આપવામાં આવ્યા છે એ સુભાષિતને અભિસા, દયા અભયદાન, સત્ય, શીત જલથર એમ લગભગ ૫૪ ભાગમાં વહેંચી નાખવામાં આયા છે દરેક શ્લોક કથાથી લેવામાં આવે છે તે પણ જણાવવામાં આવ્યું છે

તા ૫-૧૦-૩૫

બીજા ભાગનો અભિપ્રાય

પોતાના જ્ઞાન નિષ્ઠા અને નાનનનો સાત્ર મીલનથી આપનાર ધર્મી જોઈ છે અને એના સાહ્યો નિષે કહેવાય છે કે તેઓ બીજો અવતાર લક્ષ્મણસ નરીકે જન્મે ૭ મુનિમહારાજ શ્રીવિશાવલિજયજી એ ઠપકામાંથી મુક્ત હો શકે તેમ છે તેઓ સ્વગર્ય ભૈનાચાર્ય શ્રી વિજયધર્મસુજીના પ્રસિદ્ધ છે અને એ સમુદાયના મુનિમહારાજોની આદ્ય જનમેવામાં માને છે તેઓ બીજાઓની માફક કુચલા કે નિદામાં પડતા નથી શ્રી વિશાવલિજયજી મહારાજે પોતાના વિશાળ વાચનને પરિણામે કેટલાક

શ્લોકોનો સંગ્રહ કરી રાખ્યો હતો તેનો એક ભાગ અત્યાર અગાઉ પ્રગટ થઈ ગયો છે તેનો બીજો ભાગ હમણા બહાર પડ્યો છે તેમણે પોતે સંગ્રહના શ્લોકો સુભાષિત તરીકે જાળવી રાખ્યા જેવા છે વળી તેમણે દરેક શ્લોકની નીચે તેના અર્થ આપ્યા છે તેથી તેની ઉપયોગિતા વધે છે હિંદુશકો માટે આવો મંગલ અગત્યનો છે શ્લોકોને તેમણે જેમ ને તેમ ન આપતા જુદા જુદા ભાગમાં વિષયવાર રહેતી નાખ્યા છે શ્રી વિશાળ વિજયજી મહારાજે જણાવ્યું છે તેમ એ ગ્રંથને સુર પદ્ધતિસરનો અને શુદ્ધ ધનાવવાનો યશ તેમના ગુરુ શ્રી જયતવિજયજી દ્વારા જાય તે જોતા તેમને સમપણ કંઈનામાં તેઓ વાજબી જ છે આ પુસ્તક બાહર પાડવામાં રાધનપુરવામી અને મુમુક્ષના સોના-ચાંદીના જાણીતા વ્યાપારી જેઠ જીવણનાથ કેશરીચંદ સહાય કરી છે જેઠ જીવણનાથને સહાય કરવા માટે આ પ્રકાશકોને તે મેળવવા માટે અભિનંદન નહિ છે

તા ૩૧-૧૦-૬

“જૈન” [જૈન સમાજનું જાણીતું માસાહિક પત્ર]

આપણા નિત્ય વાચન અને મનનમાં કેટલીક વખત મળી આવતા શ્લોકો ઘણા અર્થજબીર અને મનનીય હોય છે આવા શ્લોકોની જો તારાણી કરવામાં આવે તો મમય જતા એ સંગ્રહ, માત્ર અભ્યાસીઓ, ઉપદેશકોને માટે જ નહિ પરંતુ આમ જનતાને માટે પણ બહુ જ ઉપયોગી નીવડે છે

મુનિ શ્રી વિશાળવિજયજી મહારાજે પોતાના વાચન અને અભ્યાસના પરિણામે આવો એક સંગ્રહ તૈયાર કર્યો હતો ગ્રંથિકોએ તે જોયો, તેની ઉપયોગિતા આકી અને જનતાના હિતાર્થે પ્રકાશન માટે પ્રેરણા દર્શાવી મુનિશ્રીને એ વસ્તુ અપી અને પરિણામે આ બે ભાગો પ્રકાશમાં આવ્યા છે

વાચકોની મગ્નતા માટે શ્લોકોને વિભાગવાર રહેતી તેના પર મથાળા કરવામાં આપ્યા છે તેમજ તે શ્લોક કયા

તારવામાં આવ્યો છે તેની વિગત પણ આપણા આવી છે, એટલે કેઈ પણ વિષયે અભ્યાસ કરવામાં આ સમગ્ર વિપુલ વાચન ને મહંતત જણાવે છે અને દરેક શ્લોકોનું ભાષા તર સાથે જ આપવામાં આવેલ દોવાથી આજ અભ્યાસવાળાઓને પણ એ એસો જ ઉપયોગી મગ્ન છે

એક એક ભાગમાં એક એક રમ્મર લગભગ નોંધો રજૂ કરવામાં આવ્યા છે અને અકાગદિ અનુક્રમ આપી સમગ્રને બો તેમજો સરળ અને ગ્રપટ કરવામાં આ રો છે, એ પણ આ સમ રની વિશિષ્ટતા

આનું ઉપયોગી માહિત્ય રજૂ કરવા જન તેના સમાહક મુદિ ની વિશાળવિજયજી, ગ્રેરક તથા મદાયક શાન્તમુતિ મી જ્ય તરિગ્યજી મદારાજ તથા આયિક સદાયકોને અભિાદન આરતા જાળીના ભાગો તરત ત્રમ કરે એમ હમ્મીએ છીએ

૧૯૯૩, મામનગ શુદિ ૭

" જે । જ્યોતિ [પ્રસિદ્ધ જૈન સાપ્તાહિક પત્ર]

જૈન સરકૃત માહિત્ય ધણ જ વિશાળ છે તેમાં નીતિ, ધર્મ તરનગાન, વ્યવહાર આદિ વિષયો પર લાખો શ્લોકોની રચના થયેલી છે જેનું વાંચન અને મનન મનુષ્યને ઉચ્ચ જીવન પ્રતિ દોરવામાં નિમિત્તજૂત થાય તેમ જ મુનિતાજ મી વિશાળવિજયજીએ પોતાના અભ્યાસકાળ દરમ્યાન એકત્ર કરેલા ૪૦૦૦ જેટલા વિશાળ શ્લોકસમગ્રને પુસ્તકાકારે સરસ અનુવાદ સહિત રજૂ કરવાનો નિર્ણય કર્યો છે જેમાને આ પ્રથમ ભાગ છે આ ભાગમાં અહિસા, હિસા, સત્ય, અસત્ય, શીય ઈથુન ઈત્યાદિ ૫૪ વિષયો પરનો સમગ્ર પદ્ધતિસર રજૂ કર્યો છે જે નરીન સાધુઓને તથા તે વિર થના અભ્યાસી શ્રદ્ધારથીને ઉપયોગી થઈ પડે એમ અમે માનીએ છીએ

તા ૩૦-૧૧-૩૫

“ ખેડા વર્તમાન ” [માસિક પત્ર]

આત્માર સુધીમા ઉક્ત પુસ્તકના જે ભાગ બહાર પડી ચૂક્યા છે આ બન્ને ભાગોમા સસારના દરેક ધર્મ આે જ્ઞાતિના મનુષ્યોને આચરવા યોગ્ય, સર્વ વર્ગોના મહાન ગ્રંથોમાથી તેનો નિતાર આ ગ્રંથમા મૂળના શ્લોક સાથે ચૂજરાતી ભાષાતર કરી આપવામા આવ્યો છે અને જેના અધ્યયન આે મનનથી દરેક આત્મા આ સસારમાના ઇચ્છિત સુખો પામી આત્માને ઉચ્ચ ગતિએ લઈ જઈ શકે તેમ છે સાથે સાથે અમારે કહેવું જોઈએ કે, આ પુસ્તક દોષ રહિત હોઈ તે દરેક ધર્મ માને દરેક જ્ઞાતિના ભાઈ-ઓએ વાંચી મનન કરવા યોગ્ય છે મુનિગજ શ્રી વિશાલવિજયજીએ આ પુસ્તકને લખના માટે અથાક પરિશ્રમ હતા એ છે, એમ પુસ્તક વાચનાર ગ્રંથને મમજી શકે તેમ છે અમો દરેકને આ પુસ્તક વાચવા લાભમણુ કરીએ છીએ તા ૨૪-૧-૩૬

‘ સમયધર્મ ’ [પાશ્વિક પત્ર]

આ પુસ્તકમા ધણા ઉપયોગી જુદા જુદા વિષયના સુભાષિત શ્લોકોનો સમહ કરનામા આવેલ છે સાથે ચૂજરાતીમા ભાષાતર કરી પુસ્તકને મરજી બનાવવામા આવેલ છે મગાહકે પરિશ્રમ સારો એ યો છે શુદ્ધિ તરફ પણ મારુ લક્ષ આપવામા આવેલ છે લાપણુ કરનારાઓ અને વ્યાખ્યાતાઓ આ પુસ્તક ધણુ ઉપયોગી છે તા ૧-૨૦-૩૫

બીજા ભાગનો અભિપ્રાય

આ બીજા ભાગમાં રિપવ ૫૫ થી ૧૦૧ (૪૭) શુદ્ધ શ્લોક
આપ્યા છે સ્લોકસંખ્યા ૧૧૦૦ ઉપરાંત ૭ પૃષ્ઠ પહેલા ભાગના
૨૮૪ હતા બીજા ભાગમાં ૩૮૫ થી ૮૧૬ (૪૩૨) છે સમગ્ર
બુ. સારો ક્રમમાં આ થોડો પ્રયાસ મુલ્ય છે મુનિશ્રવનો
યાજ્ઞનામિ ૫૦ જ ઉપરોક્ત છે ૧૯૯૨, અપાડ

ઉદ્યાનપત્રિકા [સમ્પૂર્ણ મામિર]

પહેલા ભાગનો અભિપ્રાય

અત્ર અહિંસા દયા, અમયનન દયાન્નિરિપવજ્જાતમધિકૃત્ય
ઈતિહાસપુરાણ્ય વદુચ્ચ સ્વસમ્પ્રદાયમથ્યેષ્વચ્ચ શ્લોકા
સમૃદ્ધીના । આત્મગુણદ્રાહિણિ અત્યાનમ્ભમાભિરધેકે ચાસ્મિન્
કાલે રથ શાન્તિગુણમમૃદ્ધિવચ્ચ યમકાશન તત્રાપિ દેશભાવદ્રા
નદ્વિવચ્ચ ચ અતીત મ્હાદ્યમ્ ।

બીજા ભાગનો અભિપ્રાય

અસ્ય પ્રથમભાગ પ્રાગેશ્યા વવિકાયા પરામૃદ્ધ । તથા
જનાના આત્મગુણદુર્વિપવર્ચસપરમપુરુષાચાભિજ્ઞાપાભિરધનન્
માણિ ૫૪ પ્રકરણાનિ સતિ । અસ્મિન્ પુનર્દ્વિતીયભાગે તદુપરિ
૪૭ પ્રકરણાનિ વક્રેકસ્મિન્ પ્રકરણે ગાતાગ્રથેષ્વ મમુદ્ધતાનિ
રમણીયાનિ વદ્ધનિ પદ્યાનિ સતિ । જનદર્શનમરસ્યમ્ભૂતા
મામ્યદષ્ટિમતીર પરિપાલ્યન્ પવિટ્રતથર સમ્રાહક રઘુરાજ
આપમ્નમ્વસ્માત રથેયમાદીનપિ સૂત્રિરત્નાનામાકરમ્ભૂતાન્
ઉત્તમથ યાસુવજીવ્ય રમ સમ્રહ સમગ્રહીદિતિ પશ્યત્ત મ તુ
પ્યામ । જનમિશ્રુચરાંચ કૃપ્યાણાં હસ્તનાપિ સ્વરસનસ્ય વજનરૂપ
તીર્થ વત ધારવન્ કેવલ જાકસ્ય ધર્મમાર્ગે વ્યુત્પત્તિમભિરુચિ ચ

સમ્પાદયિતુ ક્વતસક્તરા માપાનુચ્છાદસહિતમેન ઇ ષ પ્રત્યાતરાગિ
ચ ચદ્વનિ માલારૂપેણ પ્રકાશયતોતિ જાનન્ ક પ્રાક્ષો નાહ્યાદેન ?

—પુસ્તક ૧૦, અરુ ૧

‘બુદ્ધિપ્રકાશ’ [ગુજરાતનું માનીનું ત્રૈમાસિક પત્ર]

અવકાશ પ્રતિબિંબિ નિયમિત રીતે એક એક શ્લોકનું વાચન
ઓ મનન ન્દાના મોટા સી પુર નીને પ્રેમચક્ર થઇ પડશે,
આવુ ઉપયોગી અને બોધપ્રદ વાચન સાહિત્ય પૂરુ પાડના મન
મુનિશ્રીઓ આભાર માનવો ઘટે છે એપ્રિલ-જુન, ૧૯૩૬

‘ત્રૈમાસિક’ [ગુજરાત ધર્મસ મંથાન સાહિત્ય વિષયક
પ્રસિદ્ધ ત્રૈમાસિક પત્ર]

સુ ૨ ની સુવડ ડપાઇ અવર ન મરદાયા યોગ્ય જૈનોએ જ
નર્તી પણ જૈનેતરોએ પણ આ પ્રયોગ ઉપનિષદ, રમૂતિઓ,
મહાભારત, રામાયણ આદિ ગ્રંથોમાથી પણ મરદાયા નાકો
સમદાયા છે ઓક્ટોબર-ડીસેમ્બર ૧૯૩૬

આખૂ

જગદ્વિખ્યાત આખૂ પદાન્ની નાનામા નાની
અને મોટામા મોટી દશનીય વસ્તુઓ, રમ્યાઓ અને
એક દશકને ઉપયોગી થઈ પડે એવી તમામ વસ્તુની
માહિતી આપનાર, તેમજ આખૂના મંદિરોની ઝીણામા
ઝીણી કોરણીઓ અને સુદર સુદર શાયેના સગજગ
ઉપ દ્રોણોથી અસંકુલ આ પુસ્તક, જેમ આખૂના
યાત્રીઓને ઉપયોગી છે તેમ બારતવડાની પ્રાચીન
શિલ્પકળા અને ઐતિહાસિક સ્થાપત્યજ્ઞાનના અભ્યાસીઓ
માટે પણ ઘણું જ મહત્વનું છે એના વેળક છે - ઇનિ
હામતત્ત્વવેત્તા, શાન્તમૂર્તિ મુનિરાજશ્રીજયન્તવિજયભ
ગોગે શ્રીય, સુદર એન્ટિક કાગળો, ઉપ દ્રોણો, પાત્ર
બોઈન્ડીંગ અને ઉત્તમ લેકેટ હોવા છતાં,

કિંમત માત્ર અડી રૂપિયા

આની હિદી આવૃત્તિ પણ બહાર પડી ચૂકેલ છે
હોટા વગેરે જથ્થા ઉપર પ્રમાણે જ કિ ૨-૮-૦

તથા —

શ્રી વિજયધર્મસુરિ જૈન શ્રીયમાળા,
હોટા સરાફા, ઉદયગૃહ (માવવા)

અને બાણીતા બુકસેલરોને ત્યાંથી પણ મળશે

જાણીતા

આખું

જગદ્વિષયાત આગૂ પદાડની નાનામા નાની
અને મોટામા મોટી દશનીય વસ્તુઓ, રસ્તાઓ અને
એક દર્શકને ઉપયોગી થઈ પડે એવી તમામ વસ્તુની
માહિતી આપનાર, તેમજ આખૂના મંદિરોની ઝીણામા
ઝીણી ઠોરણીઓ અને સુદર સુદર જાનોના લગભગ
૭૫ ફોટાઓથી અલકૃત આ પુસ્તક, જેમ આખૂના
યાત્રીઓને ઉપયોગી છે, તેમ જારનવર્ષની પ્રાચીન
શિખરજા અને ઐતિહાસિક શોધખોળના અભ્યાસીઓ
માટે પણ ઘણું જ મહત્વનું છે એના લેખક છે - ઇનિ
હાસતત્ત્વવેદા, શાન્તમૂર્તિ મુનિરાજશ્રી જયન્તવિજયજી
મોટો શ્રી, સુદર એન્ટિક કાગળો, ૭૫ ફોટાઓ, પાકુ
ખોઈનીંગ અને ઉત્તમ જેકેટ હોવા છતાં,

કિંમત માત્ર અઢી રૂપિયા

આની હિદી આવૃત્તિ પણ બહાર પડી ચૂકેલ છે
ફોટા વગેરે બધું ઉપર પ્રમાણે જ કિં ૨-૮-૦

લખો —

શ્રી વિજયધર્મસૂરિ જૈન શ્રીમાળા,
હોટા સરાફા, ઉમરૈન (માલવા)

અને બાણીતા યુકનેવરોને ત્યાંથી પણ મળશે

